

E. 1090

CONVORBIRI LITERARE

ANUL LXXII

N. RELE 10-11-12

OCT. - DEC. 1939

DIRECTOR: I. E. TOROUȚIU

MEMBRI ÎN REDACȚIE:
ALEXANDRU IONESCU
TEODOR AL. MUNTEANU

96

88

95

06

Lei 90

• BUCOVINA • I. E. TOROUȚIU BUCUREȘTI

813356

VASILE ALECSANDRI ȘI CHIPUL DE LUPTĂ AL ROMÂNILOR ÎN TRECUT

Cunoștința ce o avem despre chipul cum Românii au făptuit războiul în trecutul mai depărtat sau mai apropiat o datorăm lucrărilor istoricilor noștri, lucrări întemeiate pe spusele celor ce au luat parte la luptele din trecut, pe cele arătate de povestitori străini, ca și pe izvoadele și documentele vechi și pe tradițiile și povestirile populare.

Dacă pentru lumea cetită și în deosebi pentru militari sunt mai de seamă lucrările istoricite pe temeiul documentelor de tot soiul, pentru publicul cel mare de sigur că tradițiile și povestirile populare înfățișează o icoană mai ușor de înțeles și mai ademenitoare, mai ales când sunt destăinuie într'o formă și 'ntr'o limbă plăcută. De altfel atât tradițiunile cât și povestirile populare sunt de un adevărat folos și pentru acei cari studiază războiul din punct de vedere științific.

Dar dacă se pot căpăta învățăminte folositoare și mai ales lămuriri din studiul tradițiilor orale, nu este lipsită de învățăminte și înfățișarea trecutului de lupte așa cum este văzut de poeți, mai ales atunci când poeții cântători ai faptelor vitejești din trecut au o desăvârșită cunoștință nu numai a tradițiilor orale, dar și a izvoarelor documentare și când se dovedesc înțelegători ai firei și gândirei neamului lor.

Spre a învedera acest lucru vom înfățișa unele poeme ale lui Vasile Alecsandri, atât din cele în care bardul de la Mircești ne arată războiul așa cum se făptuia de Moldoveni în trecutul mai depărtat, cât și când ne face să vedem făptuirea sa de către Români în luptele pentru neatarnare, de acum șasezeci și mai bine de ani.

Incep cu poemul istoric «*Dumbrava Roșie*», cea mai completă dintre înfățișările războiului în trecut ale lui Alecsandri :

Ce vuet lung de cară, ce tropot surd de vite,
Ce freamăt de suspinuri, de glasuri nădușite
S'aud în sânul nopții prin neagra 'ntunecime
Și cătră munți se'ndreaptă l'a cod ilor desime ?
Din când în când sub nouri, trecând ca o săgeată,
Clipește o lumină, și ca prin vis arată
Bătrâni cu fruntea goală plecată spre pământ,
Femei cu prunci în brațe și pletele în vânt,

Copile spăimântate mânănd turme de oi
 Și flăcăuși în fugă mânănd cărduri de boi.
 Pe jos, pe cai, în grabă toți părăsindu-și satul,
 Fugind cu vaet, lacrimi, căci i-au ajuns păcatul.
 Se duc pribegi și palizi să cate adăposturi
 În fund de codri 'n peșteri, în sân de mânăstiri.

Isvoarele documentare ne îndrituesc a spune că nu s'ar putea înfățișa mai plastic grozăvia acelor goane spre adăpost, goane la care erau silite satele și orașele, lipsite de pălânci, ori de câte ori un vecin încălca glia moldovenească, și aceasta nu se întâmpla de rare ori. Noi am fost martori ai pribegirii unei părți a țării în timpul marelui războiu și despre dânsa se povestesc și acum în multe case și adesea seara, în jurul focului din vatră sau sub lumina lămpii, amintindu-ne grozăvia și greutățile ei. Și totuși acestea nu au fost nimic pe lângă ce a fost în trecut, pentru că pribegirea se făcea sub scutul armatei și pentru că oricât de rău s'au purtat unii dintre cotropitorii din toamna 1916, ținta lor nu era măcelul populației civile, răpirea femeilor și distrugerea, pe când în veacul al XV-a

Și spune că în zare ard sate și orașe;
 Că fiare fă ă nume ucid copii în fașe !
 Că țara e 'n nevoe, că mor Români sub chinuri,
 Că fete mor sub silă, că pruncii mor în sinuri !...

Nu trebuie uitat că pe când populația n'avea ca mijloace de transport decât piciorul și carul cu boi, dușmanul venia călare — de unde nevoia grabei; nu trebuie uitat de asemenea că față de superioritatea de armament și de efective a vrăjmașului slăbirea acestuia și apoi zdrobirea lui nu se putea obține decât prin golirea și pustiirea țării, golire și pustiire ce se făceau după porunca domnească. Și de aci se vede pe de o parte teama zilei de mâine, starea de grijă necurmată în care trăia lumea de atunci, precum și priceperea și patriotismul care făceau că omul, trimetând pe ai săi la adăpost, să-și pustiască singur țara, jertfindu-și prin foc locuința și agonisita muncii și trudei sale, otrăvind puțurile etc.

Dar unde sânt bărbații, voinicii, junii țării,
 Să-și apere părintii, nevestele și pruncii ?

se întrebă poetul și răspunde :

Acum de zece zile și zece nopți într'una
 Din munți pân' la Nistru, pe culme și pe dealuri
 Lungi buciume răsună dând ta nice semnaluri;
 Și călărași din fugă, prin sate prin orașe
 Crainesc : «Săriți cu toți pe Liftele trufase !
 Viteazul Ștefan Vodă vă chiamă 'n vitejie...»

Dacă poetul dă aci o icoană adevărată a chipului cum se chemau apărătorii sub arme, cum se transmitea ordinul de mobilizare, am zice noi azi, ea nu este desăvârșită pentru că transmiterea alarmei nu se făcea numai prin semnale din buciume, ci și prin focuri pe vârfuri de deal. Focurile acestea se vedeau de mai departe, arătau direcția din cotro venia primejdia, prevestiau și dădeau putința să se pregătească, acolo unde era nevoie, pribegirea copiilor, femeilor și moșnegilor cu câte ceva din agonisita lor. Pe de alta îngăduiau luptătorilor să-și prindă calul, să-și ieie armele și merindele — pe cinci spre zece zile lămuresc isvoarele vremii — și să se adune în cete localnice. Călăreții de care vorbește poetul, erau acei cari aduceau porunciile domnești arătând locul sau locurile de adunare ale oștirii.

La chemarea Domnului:

Pe loc tot omul verde ce poartă capul sus,

adică e în stare să poarte armele, căci chemarea era generală

Și-au sărutat odorii, și-au ascuțit toporul,
Și-au prins din câmp fugarul ce-i sprinten ca o ciută..

Și apoi

Astfel din țara 'ntreagă p'ec cete înmiite
Cu arce, barde, coase și ghioage țintuite...

Acest armament este în adevăr acela ce n'îl arată isvoarele documentare, doar lipsind din înșirarea lui praștia și sulița; cea din urmă fiind adese ori numai o prăjină cu vârful ascuțit și pârlit în foc

Purtând căciuli de oaie, mintene 'n flori cusute...
precum și, ne-o arată un scriitor polon, haine de postav sau de in din mai multe pături cusute cruciș și curmeziș, ei merg

Călări pe șele goale cu scările de lemn...
iar drumul lor e

...de-a drept prin codri, pe lungi cărări perdute...
pentru a nu fi văzuți de dușmani sau de iscoadele acestora. Versurile precedente înfățișează, așa cum erau, alcătuirea, înarmarea și adunarea oștirii moldovenești ca și, anexă obișnuelnică a mobilizării de atunci, pribegirea părții neluptătoare a popu'ației.

Autorul arată apoi că unii sunt trimeși la graniță, cu scopul de a iscodi pe dușman și de a-l hărtui în strâmtele poteci, alții merg să întărească garnizoana Sucevei, iar restul să alcătuiască grosul oștirii, la Cotnar. Aici e o neexactitate istorică, căci grosul

oștirea, cu Ștefan, își a avut «beleagul», locul de adunare, la Roman.

Despre asediul Sucevei spune numai :

Merg alții la Suceava să facă pe Albert
A pierde oaste multă și mult timp în deșert...

ceea ce este iarăși adevărat, pentru că Suceava a ținut locul armata polonă, îi a cauzat mari pierderi în asalturi ce a dat fără isbândă și a îngăduit Moldovenilor, pe de o parte să hărțuiască și să nimicească convoiurile ce aduceau merinde Poloniilor cari nu găsiu cu ce să se hrănească în Moldova pustie, iar pe de alta să primească ajutoarele cerute de la frații de peste Milcov, din Ardeal și de la Turci.

Urmează descrierea celor două tabere: cea leșească, tabăra unei boerimi bogate pentru care războiul era o petrecere — descriere exagerată desigur în detalii de poet; cea moldovenească, tabăra unei țărănime cumpănite, strânsă pentru a-și apăra «nevoile, sărăcia și neamul», cum spune alt cântăreț. Infățișarea taberei moldovenești este aceea pe care o arată vechile descrieri și pe care o cunosc aceia cari au luat parte la marile vânători de urși din Moldova sfârșitului veacului al XIX-a sau cari au văzut taberile căraușilor moldoveni din acelaș sfârșit de veac. Adăpostirea ostașilor în colibe sau frunzare și la umbra ulmilor și stejarelor este reală, ca de altfel și această întregire a vieții de tabără :

Ici, colo, prin poiene stau pâlcuri de oșteni :
Arcași de la Soroca, năprasnici Orheieni,
Aprozi, copii de casă, curteni și lefecii,
Toți oameni tari de vână și oțeliți în foc,
Deprinși a-și trăi traiul în timp de voinicii
Ș'a da mâna cu moartea fără'a mișca din loc.

Da, Moldovanul veacului al XV-lea trăia într'o vreme în care mintea-i era mereu cu grija apărării vieții sale și a lor săi de fiare, de hoți, de cete prădalnice, de năvălitori străini, el era mereu cu mâna pe armă și se oțelia necurmat în lupte (focul este aici o licență poetică pentru că pe atunci armele de foc erau foarte puține, mai ales la Moldoveni). El era învățat să privească moartea-n față.

Cât de bine și adevărat ne infățișează apoi poetul icoana marelui domnitor și cum lămurește el înrăurirea personală a lui Ștefan ca unul din temelurile isbânzilor moldovenești:

El e de-acei la carii istoria se închină,
De-acei carii prin lume, sub pașii lor, cât merg,
Las' urme uriașe ce'n veci nu se mai șterg,
A căror legendă departe mult se 'ntinde
Și 'nchipuirea lumii fantastic o aprinde.

Ce adevăr înfățișează de asemenea cuvintele ce-i pune poetul în gură:

Apărători ai Crucei, voi îi cunoașteți bine
Căci pentru a lor risipă ați războit cu mine
Prin șesuri, munți și codri, pe iarnă, toamnă, vară.

Isbânzile din vremea acelei domnii se datoresc în adevăr, o învederează toate scrisesele, atât căpetenii de oaste, stăpânitorului de un neasemănat prestigiu, cât și Moldovanului mulțumit de soarta sa, gata oricând să sară întru apărarea marelui moșii și a alcătuirii pe care o gospodăria destoinic domnitorului și dârz întru apărarea drepturilor sale asupra puțin întinselor hotare ale gliei care-l hrănea.

În descrierea luptei ce urmează, poetul se lasă influențat de închipuire, de romantice descrieri de lupte, făcute de străini, așa că ea nu corespunde întocmai celor ce cunoaștem despre lupta din Codrii Cosminului. Descrierea ne dă însă și elemente ce se adevăresc din documente. Printre acestea este arătarea că Ștefan nu se vâra în luptă — cel puțin nu la început — ci stă la o parte, pe o culme, de unde conduce diferitele cete. Acest chip de conducere al lui Ștefan, adevărit istoric pentru bătălia de la Racova (10 Ianuarie 1475), arată priceperea deosebită a lui Ștefan față de a celor mai multe căpetenii de atunci, care se aruncau de la început în vârtejul luptei și pierdeau astfel îndrumarea întregului. Rămânerea voită la o parte mai arată că judecata avea pasul asupra instinctelor la acest domn iute din fire, neînfricat și pe care rana căpătată în fața Chiliei, calu-i omorât sub dânsul la Scheia, îl arată viteaz și știind să lupte în primele rânduri, dar numai atunci când nevoia cere cum a cerut-o la Răsboeni de pildă, ca să învârtoșeze pe cei oboșiți și să incurajeze pe toți pentru noi eforturi. Descrierile steagului moldovenesc acea ale unor tunuri ușoare cu mai multe țevi, sunt adevărate istoric. Tot istoric sunt adevărate chipul individual de luptă cu ghioagă, cu toporul, cu paloșul, cu coasa și cu securea (cu care se tăiau picioarele cailor adversarilor) cu lancea cângiuită (care străpungea sau trăgea pe călărețul vrăjmaș de pe cal), cu arcul care se folosea fie de a călare, fie descălecat. Alecsandri nu scoate însă în deajuns la iveală că dacă Moldovenii folosiau calul pentru hărțuire, pentru manevră, pentru urmărire, ei luptau de obicei descălecați. Și lațul care se întrebuința pentru prinderea cailor pășunând liberi, se folosea în luptă. Folosirea acestuia din urmă ca și aceea a ghioagei și a paloșului sunt arătate și în poemul eroic *«Dan, căpitan de plaiu»*, în care Alecsandri înfățișează de asemenea foarte vorbitor pârjolul și robia ce întovărășiau ori ce năvală a Tătarilor. Și nu rare erau acestea.

Trecând acum la celalt războiu pe care l-a descris Alecsandri, la războiul de neatârnavare, al cărui contimporan a fost, nu trebuie să ne așteptăm la descrieri de armament și nici ale mișcărilor tactice. Asupra acestui războiu el ne dă mai mult câteva icoane înfățișând stări sufletești sau anumite fapte, cunoscute lui Alecsandri prin ce vedea în juru-i, prin ce afla din scrisori de pe câmpul de luptă din ziare și, mai cu seamă, din povestirea celor ce au luat parte la crâncenele lupte de pe câmpiile Bulgariei.

În «*Peneș Curcanul*» ne arată, nu entuziasmul, căci n'a fost entuziasm în marea masă a luptătorilor, la țărănime, ci voia bună cu care a plecat aceasta la luptă, la primirea poruncei de a scăpa țara de sub jugul turcesc, pe atunci mai mult nominal. Alecsandri a prins, cu acea adâncă cunoștință a țaranului moldovan care caracterizează opera sa, și a înfățișat, în acele versuri, starea sufletească a aceluia care se lăsa dus la luptă și care-și ascundea năcazul jalei ce lăsase acasă: în glume, în cântece, în jocuri, așa cum l-am văzut și noi în cursul războiului de întregire.

Și descrierea îmbrăcămintei

... opinci, sumani, ițari
Și cușma pe-o ureche...

este adevărată; dorobănțimea, alcătuind cu că'ărășimea partea cea mai mare a oștirii, nu era decât țărănimea luată:

..... din câmp, de-acasă, de la plug,

căreia îi se dăduse armele rusești Krnka și fu aruncată în foc. Acolo însușirile sale de ascultare, de răbdare și de vitejie aduseră isbânda.

Alecsandri nu putea uita însă partea ce o avusese în alcătuirea oastei prietenul său, generalul Ion Emanuel Florescu, cum nu putea să nu-și arate răscoala sufletească împotriva oamenilor zilei cari împedică pe Florescu să ducă, cum o cerusă, oastea pe câmpul de luptă. De aci acea «*Epistolă a generalului Florescu*» (răspunsul căruia l-am publicat acum câțiva ani)¹, în care zicea cu drept cuvânt :

Căci astă vie, juna, eroică armată
Sub Cuza și sub Carol prin tine-a fost creată

Ai fost ca un netrebnic lăsat în părăsire :
Netrebnic, tu netrebnic !... De când, o ! Doamne 'n lume
Lumina zilei poartă al nopții negru nume ?
De când netrebnic este acel ce cu iubire
Consacr'o viață ntreagă l'a patriei mărire ?

¹ Un uitat: generalul Ioan Em. Florescu.

De când netrebnic omul cu inima măreață,
Ce'n lupta pentru țară oferă braț și viață?
De când netrebnic șeful ce, oricum bate vântul,
Își apără stinda.dul șiși ține jurământul?

În «*Peneș Curcanul*» mai găsim povestită trecerea Dunărei și sosirea în fața Plevnei, unde redutele de la Grivița pironeau asupra lor privirile și gândirile alor noștri:

Dar și noi încă o pândeam
Cum se pândește o fiară
Și tot chiteam și ne gândeam
Cum să ne cadă 'n ghiare?

Și apoi :

Veni și ziua de asalt,
Cea zi de sânge udă!

Cum s'ar fi putut înfățișa mai bine ziua morocănoasă, cu p'oaie mărunță, care a pus capăt atâtor tinere vieți și a făcut să curgă din belșug atâta sânge românesc?

Starea de spirit cu care Moldovenii din Vaslui intră în luptă este aceeași ca cea a călărașilor din preajma Bucureștilor pe cari omul de bine Iancu Lahovari, voluntar în Regimentul 3 Călărași, îi arată ca fiind reculeși înainte de a trece Dunărea, făcându-și crucea și sărutând pământul țării înainte de a-l părăsi, căci Alecsandri ne spune că

Făcând trei cruci, noi am răspuns :
«Amin și Doamne-ajută»,
Apoi la fugă am impuns
Spre-a Turcilor redută.

Asta-i adevărul, o fugă, o goană nebună spre reduta turcească, fugă în care

Alelei! Doamne, cum zburau
Voinicii toți cu mine,

căci era nevoie a se scurta cât mai mult răgazul dat Turcilor, înarmați cu pușca Peabody, mult superioară celor ce înarmau pe ai noștri, ca să tragă asupra acestora, alergând pe coasta goală ce urca spre redută.

Dar, iarăși adevărat,

Reduta 'n noi repede-un foc
Cât nu-l încape gândul,

și Românii sunt opriți.

Imbărbătați de ofițerii lor, ai noștri se reped încă de trei ori asupra mândrei redute pe care o smulg din mâinile dușmanului, nu

fără noi și dureroasă pierderi și nu fără incidente ca acel — iarăși adevărat — descris în «*Căpitanul Romano*», viteaz ce și pierde viața în capul unității sale dând al patrulea asalt în urma dojenei nedrepte a unui șef ce stătuse și stătea la adăpost. Din nefericire este adevărat că pe lângă atâți viteji au fost și atunci unii șefi cari s'au dosit și n'au intrat în focul în care și-au aruncat subunitățile, dar nu le-au condus.

Asalturile nu au isbutit să gonească pe Turci din puternicile meterezuri ce le apărau cu multă pricepere și cu o dârzenie și o vitejie în fața căreia trebuie să ne închinăm. Stăpânirea Plevnei trebui căpătată pe altă cale, pe cea a împresurării și a foametei. Dar nu numai cei împresurați au de suferit de pe urma statorniciei luptelor din jurul Plevnei, ci și împresurătorii precum se arată de poet în «*Frații Jderi*»:

E ger , e întuneric ! Nori negri duși de vânt
Se târâe pe șesuri, se lasă pe pământ.

E vânt cu ploaie rece și noapte cu fiori,
Căci umbra e țesută de fulgeri trăsnetori.
Nu's însă focuri nalte de-a cerului furtună,
Dar fulgeri mii, de tunuri ce'n zare cruntă detună,

L'a lor lumină roșă în clipă se ivesc
Mari taberi de oameni armați ce se pândesc,
Și crâncene redute, și 'n dos de parapete
Văpăi de ochi sălbateci, luciri de baionete,

Și adaogă, ceea ce adevăresc toate documentele :

Românii uzi la piele, flămânzi, lipsiți de foc,
In șanțul lor, sub arme, stau gloată la un loc,
De moarte și nevoie râzând cu nepăsare....
Voinici ei sânt la luptă, voinici și la răbdare !

In acest timp în spatele frontului și 'n întreaga țară

.....augusta caritate ce mângâie și alină,
Strângând nenorociți sub aripa-i cerească,
Vărsând un dulce balsam pe rana omenească,
Și prin a ei veghere și prin a ei zâmbire,
Făcând ca să dispară cumplita suferire.

Mai departe în aceiaș poezie, «*Damele Române*», adaogă :

Că nu există ranguri în fața suferinții.

O ! cât de adevărat ar trebui să fie acest lucru !

O altă poezie «*Românca de la Grivița*», arată pe o Româncă fierbând mămăliga în șanțurile din fața Plevnei. Nu am găsit nicăieri o adevărată documentară a acestui fapt, dar am temeuri spre

a crede că este adevărat. Și aceste temeieri sunt : felul de a fi al poporului nostru, faptul că în fața Griviței o altă Româncă, aceasta din ambulanța doamnelor din Iași, a fost să culeagă răniți în șanțurile cele mai înaintate, iar altele lucrau în ambulante și că 'n 1913, fiind cu compania mea în avantposturi la Șainar Șahinler în Bu'garia, m'am pomenit într'o seară, cu un șir de căruțe, aducând, din cealaltă margine a Dobrogei, femeii ale completașilor și rezervaștilor, ne mai putând răbda de dorul bărbaților lor aflați sub arme.

Răniții, schilozii ieșiți din spitale se întorc acasă. Sufletul le era înă'tat. Se vede din «*Sergentul*» că modestia și vitejia lor impun respect aliaților. Dar ei sunt lăsați în părăsire, ceea ce revoltă pe Alecsandri, care, în «*Eroii dela Plevna*», strigă :

S'au dus feciorii oastei pe calea strămoșească,
S'au prins cu moartea crudă la lupta voinicească,
Și au eșit din luptă viteji, învingători,
Scă. dați în a lor sânge, puternicii feciori !...

Ei bine ! oameni vitregi cu inimile sterpe,
Legați de cărma țării cu 'ncolăcirii de șerpe,
Voi, care ați stat departe de foc și de dureri,
Cum ați întors copiii la sânul bieții țeri ?

Priviți-i !... Goi și sarbezi, ca robi trăiți în lanțuri !
Trisți, fărâmați, sărmanii ! de ger pe câmpii, prin șanțuri,
Ologi, ciunțiți, o ! Doamne, reduși la nimicie.

Stare jalnică, dar stare adevărată. Țara nu avea atunci așezămintele trebuincioase; era prea aproape de vremea când viața omului era socotită ca de o neînsemnată valoare. Și ceea ce făcea caritatea particulară, neorganizată și ea, nu ajungea. Toate gândurile, toate grijile erau îndreptate asupra luptătorilor de pe câmpiile Bu'gariiei, în brațele cărora sta puțința căpătării isbândeii.

Răsboiul se isprăvește, oastea se întoarce în țară și atunci Alecsandri spune ostașilor în «*Oda ostașilor Români*», recunoștința ce le-o datorește țara. El proslăvește faptele lor și arată că însușirile ostășești ale Românilor, multă vreme ne puse la încercare, n'au pierit. Se adeverea astfel că materialul din care era alcătuită oștirea, materialul chemat a mânuii armamentul, a-l folosi cu destoinicie, era tot așa de bun ca în trecut. Azi încă țărănimea noastră alcătuește un material omenesc ostășesc tot așa de vrednic și de temeinic.

Și acum ce învățăminte putem trage din cele arătate ?

Cel dintâi este că Alecsandri a priceput chipul cum ai noștri au purtat răsboaiele, îi a înțeles, și îmbrăcând faptele istorice în

forme poetice, a înfățișat în cuvinte vorbitoare arta războiului și chipul românesc de a-l făptui încât poeziile sale sunt minunate izvoare — mai ales pentru înțelegerea părții psihologice a războiului și a chipului românesc de a-l făptui.

Al doilea că dacă pentru cucerirea neatârării României au trebuit să treacă dincolo de granița țării, precum au trebuit deosemena să pășească peste granițele de apoi ale țării pentru a făptui întregirea neamului, acum un sfert de veac, ei vor avea de luptat deacum înainte într'un eventual războiu, în însuși marginele firești ale țării; pentru că nu au nimic de cucerit de la alții, ci numai să-și apere, cum spune celalt mare poet moldovan contemporan cu Alecsandri, «sărăcia și nevoile și neamul».

Și de aceia într'un viitor războiu României nu vor trebui numai să fie înzestrați cu însușirile pe care Alecsandri le arată că erau ale Moldovenilor lui Ștefan-cel-Mare și Eminescu ale ostașilor lui Mircea-cel-bătrân, dar încă să făptuiască războiul integral, așa cum se făptuia de către României acelor veacuri trecute. Dușmanul care va îndrăzni să calce pe pământul scump al neamului cu gând să cucerească glia apărută cu sânge românesc, muncită de Români și stropită cu sudorile lui, trebuie să găsească în fața lui nu numai rezistența dărză și izbăvitoare a oștirii românești, ci și toate piedecile ce le au găsit în trecut acei cari s'au mai încercat să ne robească.

De aceia plecând de la adevărul, pus de Eminescu în gura lui Mircea-cel-bătrân, că Românul își apără :

Sărăcia și nevoile și neamul...
 Și de-aceia tot ce mișcă'n țara asta, râul, ramul,
 Mi-e prietin numai mie, iară ț'e dușman este,
 Dușmănit vei fi de toate, fără a prinde chiar de veste.

acest dușman nu trebuie să găsească acolo, unde mișcările luptei l-ar aduce vremelnice pe pământ românesc, nici adăpost, nici drumuri, nici hrană, nici apă, precum nu trebuie să găsească nici șteire, nici ajutor, nici simpatie, acolo în părțile în care s'ar da luptele. În schimb dușmanul trebuie să găsească, cum a găsit în trecut, hărțuire, înșelăciune și toate piedecile pe care un popor, hotărât să apere cea mai mică părticică din bunul său, le poate născoci din dragostea mergând până la sălbăticie pentru glia și pentru comorile sale sufletești.

General R. Rosetti

POZITIVISM ȘI EXPRESIE

Problema specificului românesc continuă a frământa atât pe cugetătorii cât și pe specialiștii deosebitelor domenii ale științelor morale, întru cât sunt preocupați de viața sufletească a poporului român. Fiind încercarea de a da un sens istoriei, ea este în același timp și o piatră de încercare a maturității gândirii noastre. Fiecare generație dându-și seama că, fără un sens, ne coborâm în haos, a luat poziții deosebite. Dar tocmai felurimea și opoziția părerilor arată cât de necesar este spiritul critic într'un domeniu atât de gingaș. Istoricul a crezut că poate pipăi specificul românesc din cronici, din documente și chiar din vechi traduceri ; folcloristul l-a urmărit în caleidoscopia mărturiilor poporane ; psihologul în considerațiuni asupra psihologiei poporului român ; metafizicianul în generalități asupra esenței și menirii noastre.

Nu puțin a contribuit setea aceasta la constituirea istoriei, lingvistice și folclorului nostru ca discipline pozitive. De aici, pornirea sănătoasă de acumulare a faptelor. Teama de generalizare pripită a dus însă la o altă exagerare : teama de a încerca să pătrunzi în esența lucrurilor. Azi însă ne dăm seama că acumularea faptelor nu se sfârșește niciodată și că nu orice trăsătură este și relevantă pentru problema românească. Ne mai dăm seama că o adâncire nu poate fi concludentă decât în cadrul unor largi vederi comparative.

Urmând un gând mai vechi: ce ne spune limba română despre destinele literaturii române, am încercat în capitolul *Estemele limbii române*, să pun problema expresivității, iar în capitolul *O problemă de versificație românească*, am urmărit pe baza structurii fonetice a limbii noastre, un aspect specific al versificării românești.

Studiile de folclor și literatură imi arătase până la evidență primatul expresivității. Întreaga structură a baladei noastre populare s'ar pulveriza într'o nesfârșită serie de dependențe, dacă am face abstracție de acest fapt: originalitatea românească stă nu în materialul motivelor, comune unei largi sfere geografice, ci în expresie care adesea le înalță la o semnificație proprie. Și cum disciplinele științelor morale sunt într'o strânsă legătură, aceeași este situația și în poezia cultă și în limbă. După cum cel mai potrivit mijloc de a pătrunde în esența unui poet este adâncirea structurală a expresiei lui, tot astfel, privind însăși limba română ca o operă de artă, cel mai adecvat mijloc de a pătrunde în specificul românesc este învederarea acelor resorturi expresive prin care limba noastră se deosebește și de limbile surori și de limbile înconjurătoare. Iar acolo unde împrumuturile sunt evidente, problema este: ce valoare dobândesc aceste împrumuturi în sistemul expresiv al limbii române.

Astfel, nu numai specificul, care primează, dar și elementele împrumutate intră în domeniul expresivității. Și nu odată recepționarea veche a unui cuvânt străin sau a unui neologism sau a unei întregi expresii a fost determinată de valoarea expresivă care, fiind trăită de cei care au primit-o întâi, se cere trăită și de cei ce vor s'o explice științific. Dacă părerea lui W. von Humboldt: «eine Sprache kann unter keinen Umständen wie eine abgestorbene Pflanze erforscht werden. Leben und Sprache sind unzertrennliche Begriffe» exprimă adevărul, atunci cu necesitate trebuie să scoatem consecința firească: numai trăind limbajul și sub cea mai însemnată față a circulației sociale, expresivitatea, poți ajunge la adecvata înțelegere a funcției lui.

Principiul vieții implică în științele morale interpretare trăită. În chip firesc, unele momente expresive ale poeziei noastre m'au dus la întrebarea: în ce măsură limba românească este ea însăși un organism expresiv în stare să

condiționeze cele mai caracteristice momente ale creațiunii poetice. Treptat, limba mi-a apărut ea însăși ca o creațiune de artă, mărturie a unei anumite poziții față de lume, a unui anumit gust. Pentru aspectul expresiv al elementelor limbajului, am creat astfel conceptul de *estem* și am dat câteva exemple din deosebite domenii ale limbii.

Față de cele arătate în amintitele capitole, d. A. Rosetti, cunoscutul profesor de filologie română la Universitatea din București, ia poziție negativă într'o interesantă recenzie în *Bulletin linguistique* VI, 1938, pg. 268—270.

După cum se poate vedea din chiar capitolele amintite, plec dela studiul funcțional al limbajului nostru. În literatură, este o poziție de mult încetățenită, fiind determinată de însăși natura poeziei. În lingvistică însă, ea abia în timpul din urmă și-a tăiat drum, îndeosebi prin activitatea Cercului lingvistic dela Praga care, fiind în concordanță cu unele directive filosofice și literare moderne, a deșteptat mult răsunset și a isbutit să impue în lingvistică punctul de vedere al unei noi discipline: fonologia, adică funcțiunea fonemelor. De aceea se desinteresa fonetica, fie descriptivă, fie experimentală, pentru care problema era natura și evoluția sunetelor limbajului desfăcute de semnificație.

Principial, interesul recenziei d-lui A. Rosetti este că îmi combate vederile tocmai în numele noii discipline: fonologie — contra fonologie... Interesul mai vine și din faptul că, pentru prima dată, un filolog format la o excelentă școală pozitivistă și analitică (d. Rosetti a fost elev al abatelui Rousselet și profesor de fonetică experimentală), face efortul de a se desface de vechea mentalitate pentru a aborda o problemă de expresivitate.

Față de fonologie și în genere față de problema structurală a limbajului, am putut observa la specialiști trei atitudini care-și au corespondențe și în poziția istoricilor literari. Unii se desinteresează complet sau iau o hotărîtă poziție negativă. Cunosc un mare romanist german care ignorează complet fo-

nologia, clădind mai departe pe baza solidă a pozitivismului. Există la aceștia o unitate care impune. Alții, fie dintr'o simțită nevoie internă, fie dintr'un spirit de adaptare, vor să-și acomodeze vechea poziție cu cea nouă. De aici, adesea ua eclectism care nu poate să fie primit nici de vechea poziție și nici de nouile preocupări. În sfârșit, sunt alți cercetători care, însușindu-și tot ce s'a lucrat temeinic în trecut, îi simt în chip critic părțile slabe și, pentru că sunt în curent cu noile poziții și ale filosofiei și ale literaturii, sunt însuflețiți de concepția structurală a semnificațiilor, ceea ce duce la o lingvistică spiritualizată potrivit caracterului științelor morale.

Dacă în genere se poate învăța dela cei care gândesc altfel, între altele pentru că ești nevoit să-ți pui întrebarea de ce gândesc altfel, — cu atât mai mult se poate învăța din observațiile unui cercetător de valoarea d-lui Rosetti. Poziția domniei sale nu putea să fie decât ceea ce este : un moment dintr'o fază de tranziție între vechea fonetică și fonologie. Vechea mentalitate fonetică, analitică și nestrăbătută de sufletesc este, cum vom vedea, atât de vie, încât vine în conflict cu însăși spiritul fonologiei în numele căreia face observațiile.

Prima obiecțiune a d-lui Rosetti este împotriva termenului *estem*, propus de mine pentru denumirea virtualităților expresive ale limbii comune. (Acela de stilistică este nepotrivit, căci se cuvine să rămâie legat de o funcțiune totală proprie creațiunilor pur artistice). Termenul propus este «mal choisi, car le gr. *αἴσθημα* a un sens différent: „sensation, sentiment”.

Deprinderea etimologică, nu funcțională, se vedește clar în această primă obiecțiune. Mai întâi, observ că termenul *estem* își afirmă necesitatea nu prin raportarea la un dicționar etimologic, ci în ansamblul: fonem, morfem, sintactem, propriu gândirii fonologilor. În opoziția de înțeles dintre el și acești termeni, opoziție care precizează ideea primitivă cuprinsă într'un dicționar etimologic, stă îndreptățirea termenului propus de noi.

De altminteri, dacă argumentul etimologic amintit ar fi

valabil, el ar putea infirma în aceeași măsură termenul de *estetică*. Și acesta vine dela aceeași rădăcină veche greacă. Intre conceptul filosofic «estetică» și această rădăcină este atâta depărtare câtă există între ideea primitivă conținută în aceeași rădăcină și conceptul *estem*, menit să desemneze o funcțiune încă necercetată a limbajului. De mult s'ar fi prăbușit ca «mal choisi», termenul de estetică, dacă ar fi hotărîtor criteriul etimologic, nu cel funcțional. Dacă cineva îmi oferă un termen mai adecvat care să se încadreze în chip firesc în concepția funcțională a fonologilor și totodată să denumească mai pregnant caracterul estetic al problemei, sunt gata să-l urmez. În niciun caz însă metoda de a cere pentru un termen nou identitatea de conținut și sferă, cu un cuvânt primitiv elin, nu poate fi admisă. Ar fi totuna cu a tăgădui îndreptățirea termenului *electricitate* pentrucă, în vechea greacă, *electron* înseamnă chihlimbar..... Am înaintea mea un dicționar de neologisme de nu mai puțin de 700 pagini. Dacă ar fi îngăduit să le aplici argumentul ridicat împotriva termenului *estem*, ar trebui să înlăturăm marea majoritate a termenilor tehnici moderni pentru cuvântul că între antica rădăcină și accețiunea modernă este depărtare de înțeles...

A doua observație privește selecționarea materialului expresiv. Din sistemul fonemelor românești am relevat această fărâamă de sunet care este-*î*, a cărui valoare în versificația noastră fusese tăgăduită. Dacă dăm o deosebită atenție fonemului acestuia, nu este pentrucă, așa cum întâmplător amintisem, străinii îl rostesc mai greu ca alte sunete. Aceasta este un moment secundar, căci problema se pune altfel. Privind sistemul sunetelor limbii române, e vorba să arătăm valoarea expresivă a elementelor noastre specifice. Nu deci pentru că străinii îl pronunță greu, ci pentrucă acest sunet este răsărit din însăși condițiile de viață ale limbii noastre și din propriul ei ritm, de aceea mă interesează mai mult decât altele care, aparținând și altor popoare, nu pot avea pentru noi a-

ceeași valoare în chestiunea limbii române privită ca operă de artă.

Firește, sunt și alte foneme care contribuie să dea o fizionomie proprie limbii noastre ; în primul rând, în sistemul diftongilor noștri, ea și mai ales oa ar merita cercetări la fel cu cele pe care le deschid aici. Intrucât diftongii aceștia sunt condiționați de sunetele următoare, diftongarea apare ca un fenomen de armonie. Este drept că, prin corelațiile morfologice ale acestor foneme, relieful lor sporește. Dar nu funcțiunea morfologică a fost hotărâtoare pentru soarta lor. Dovada o avem în faptul că, atât în declinare cât și în conjugare, terminațiunile sunt suficiente pentru a indica funcțiunile morfologice. Prin urmare, diftongarea vine dintr'o nevoie estetică. Altminteri, după cum zicem *pot*, *poți*, am fi zis *pote*, ceea ce pentru diferența morfologică este suficient. Individualizând comparativ fonemele acestea, diftongul *oa* este diferit de echivalentul lui francez, ca ea de cel slav. Privind lucrurile structural, caracterul crescendo al acestor diftongi apare ca un necesar element de contrapondere într'o limbă în care ritmul descrescendo ar fi dus la prea multă uniformizare. Ceva mai mult: diftongii aceștia au o funcțiune estetică deosebită, pentru că prin ei se realizează ceea ce aș putea numi legea echilibrului vocalic a limbii române, întrucât sunt o compensație pentru absența unui *e* și *o* deschis în limba noastră. Apropierea sunetelor fundamentale *e* și *o* de *a*, care le domină, dă o sonoritate, vădită mai ales în contrapunct, în opozițiile față de altă trăsătură proprie limbii noastre, postpalatale închise *ă* și *â*.

Duși de înclinarea de a subordona evoluția noastră factorilor externi, nu nevoilor proprii ale limbii privită ca o creațiune originală, s'a încercat identificarea acestor vocale postpalatale cu sunetele *ă* și *â* din limbile înconjurătoare. Dar atât *â* cât și *ă*, strâns legat de el, înfățișează un străvechi archifonem propriu limbii române, zămislit înaintea atingerilor cu Slavii. De altă parte, apropierea de alte structuri romanice sunt numai aparente. Cei care au avut prilejul să cunoască graiul din extremitatea cea mai îndepărtată a Vestului roma-

nic, d. Blaga, de pildă, au fost isbiți să constate o asemănare acustică între româna și portugheza, tocmai datorită sunetelor acestora. Și aici însă există o însemnată deosebire. Este drept că portugheza, apoi catalana și unele dialecte italiene de sud au sunete asemănătoare. Acolo, ele stau numai în silabele neaccentuate. Apariția lor sub puternicul accent de intensitate al limbii române dă acestor foneme în limba noastră o deosebită pregnanță. În deosebi versificația, mântuită de marii artiști ai cuvântului nostru, poate să puie în lumină valoarea expresivă a acestor foneme care, până nu de mult, erau privite ca o pată a limbii românești.

Această vedere totală a problemelor vocalismului român, privit ca o creațiune artistică era necesară și pentru că stă în contrast cu vederile recent exprimate asupra resurselor vocalismului românesc. Într'o *esquisse d'une phonologie du roumain* (Bulletin linguistique, VI, 1938, p. 5 ș. u.), domnii A. Graur și A. Rosetti rezumă astfel conspectul vocalismului românesc: «On le voit, le système vocalique du roumain est assez pauvre: il comporte, il est vrai, sept voyelles, mais sans différences de quantité». Există totuși, ne asigură autorul, ceva ca o compensație acestui neajuns. «Enfin, l'insuffisance du système vocalique est compensée par l'emploi fréquent des mots longs: le roumain est une langue qui emploie un grand nombre de suffixes».

Bogăția sufixelor a fost de mult relevată, ca și frecvența cuvintelor lungi, pe care H. Rădulescu le socotea supărătoare. Probabil că, atunci când au indicat compensarea aceasta, autorii s'au gândit la posibilitatea ca unele cuvinte lungi să aibă un dublu accent, ceea ce este frecvent și într'alte limbi, după cum se poate vedea și din studiile de versificație. Dar nu despre frecvența vocalelor este vorba în această schiță, ci despre «sistemul vocalic», deci despre numărul fonemelor și raporturile lor. Intrucât sistemul nostru vocalic, înfățișat ca «assez pauvre», capătă un singur fonem în plus prin frecvența sufixelor?

De fapt, gândirea fonologică implică semnificația opozi-

țiilor dintre foneme. Principial, în amintita dare de seamă, îndreptățirea punctului acesta de vedere este hotărît afirmată. «Nous dirons donc pour conclure, que seule une analyse phonologique des procédés poétiques peut donner une image juste de la manière dont les poètes ont mis en oeuvre la matière sonore qu'ils ont eue à leur disposition». Prețioasă recunoaștere. Cum se întâmplă însă adesea în momente de tranziție, vechile cute sunt deosebit de puternice, așa încât între teorie și între practică este, cum vom vedea, o contrazicere.

De sigur, când ni se vorbește de «une analyse phonologique des procédés poétiques», aceasta trebuie să corespundă altor cerințe decât cele cuprinse în schița despre vocalismul român. Din toată spiritualitatea fonemelor, nu se vede aici decât jocul opozițiilor de înțeles noțional. Fonologia poeziei însă stă mai sus decât restrânsurile și adesea mecanizantele procedee ale fonologiei elementare.

După cum străvechile viziuni folclorice își desvăluie adesea sensul primitiv prin intuiția marilor poeți mai mult decât prin migala cercetărilor, tot astfel străvechile tendințe ale limbajului se luminează adesea prin creațiunile poetice. Rezultă că fonologia creațiunilor poetice trebuie să fie luată în deaproape considerare de cine vrea într'adevăr să pătrundă bogăția sau sărăcia structurii fonologice a unei limbi.

Privind funcțional expresivitatea fonemelor noastre la lumina creațiunilor poetice, am avut adesea prilejul să constat că opoziția dintre întuneric și lumină adusă de prezența vocalelor întunecate *ă* și *â*, însemnează pe paleta cuvântului românesc o bogăție care se cere trăită conștient și valorificată. Nazalizarea din limba franceză și utilizarea lui *e* mut sunt departe de posibilitățile celor două vocale românești. Scriitorul care a afirmat că *e* mut este baza muzicală a limbii franceze n'a exprimat un paradox, s'a gândit desigur, la posibilitatea aceasta a contrastelor dintre un fond de întuneric și jocurile de lumină. Intre altele, iată de ce, instinctiv, versificația franceză a oprit prăbușirea lui *e* final. Și pentru că e necesar să ne pătrundem de adevărul că farmecul nu trebuie căutat împotriva firii!

limbii, ci în conformarea cu specificul ei primit ca un destin, să-mi fie îngăduit să amintesc în ce chip Eminescu îmbogățește expresia românească valorificând posibilitățile de contrast care stau în natura sunetelor *ă* și *â*. Aleg două strofe în care opoziția ideelor este reliefată prin opoziția fonemelor.

Am avut prilej să le citesc în fața unui auditor străin și am renunțat la traducere, pentru că expresia lor este atât de pregnantă, încât vorbește auditorilor ca pură muzică, tocmai prin opoziția dintre vocala deschisă *a* și vocalele întunecate *ă* și *â*. De altminteri, caracterizarea fonemelor este de prisos față de elementara putere expresivă a opoziției fonemelor din strofa aceasta :

Îți dau catarg lângă catarg
Oștiri spre a străbate
Pământu 'n lung și marea 'n larg
Dar moartea nu se poate.

În strofă sunt 11 silabe viu accentuate, dintre care 8 au sunetul deschis, de larg răsunet, *a* ; și pe fondul acesta, exact la punctul denumit de esteticieni tăetura de aur, apare întunecosul fonem *â*, cu atât mai reliefat cu cât e întunecat de nasala urmată de consonantă. Întreaga poemă este clădită pe opoziția ceresc-pământesc. În versul al treilea al strofei acesteia, sunetele întunecoase ale primului emistih învâluie pe cititor cu atmosfera pământului, largul *a* dintr'al doilea îl duce parcă în nemărginirea mării. Iar în ultimul vers, diftongii accentuați *oa* potențază fondul general al strofei.

De unde, în strofa aceasta de avânt eroic, măestria sta în nota de întuneric pe un sporit fond alb, în strofa următoare, dintr'un ansamblu erotic, întunericul și lumina sunt distribuite simetric :

Și dacă stele bat în lac
Adâncu-i luminându-l,
E ca durerea mea s'o 'mpac
Înseninându-mi gândul.

De câte ori recitesc strofa aceasta, rămân uimit de tainica ei măestrie, menită parcă anume să te facă să simți bogăția

gamei de sentiment legată de vocalismul limbii noastre. Simetric, versurile neperechi sunt caracterizate printr'o predominantă structură în *a*, în opoziție cu cele perechi, toate cu vocalele viu accentuate în *â* umbrît de nasală urmată de consonantă. De aici, în versurile perechi, o cădere de ton contrastantă cu versurile anterioare. Contrastul este secundat de întreaga structură sintactică, de simetriile așezării cuvintelor, chiar și de numărul de cuvinte ale fiecărui vers : cele cu tonul căzut au cuvinte mai lungi, deci cu o durată mai prelungită, ceea ce le sporește gravitatea.

Exemplele ilustrează cum, atunci când e vorba de bogăția sau sărăcia unui sistem vocalic, fonologia poeziei înfățișează alte probleme decât aritmetica elementară a fonologiei de simplă înregistrare a fonemelor. Este firesc ca opozițiile și semnificațiile să fie mult mai complexe în fonologia poeziei decât în cea elementară a vorbirii zilnice. De aceea, interpretarea poeziei nu are aproape nimic de învățat dela rudimentele fonologiei analitice, pe când aceasta, cum vom vedea, are multe de aflat din adâncirea poeziei.

Se poate obiecta că cele arătate cu privire la bogăția resurselor noastre expresive nu sunt concludente, pentru că foneme și opoziții asemănătoare pot să apară și într'alte limbi. Aici însă nu este vorba de elemente brute, căci se naște întrebarea în ce măsură fonemele popoarelor înconjurătoare sunt nu numai fonetic dar și funcțional identice, apoi cum le simt și le valorifică poezii. Astfel ne întoarcem la problema inițială: specificul fonemelor românești și virtualitățile lor expresive. În stadiul actual al cercetărilor, două lucruri sunt necesare : o ideologie adecvată și o sistematică selecționare a materialului expresiv.

Cu greu s'ar putea găsi o problemă mai rodnică pentru un viitor congres de lingvistică generală decât aceasta: fixarea acelor trăsături fonologice, morfologice și sintactice prin care limbile continentului se deosebesc răspicat unele de altele. S'ar putea pipăi pe calea aceasta ceea ce într'adevăr este spe-

oific fiecărei limbi și s'ar putea urmări comparativ răsunetul dominantelor asupra expresivității.

În spiritul acesta, exemplele trebuind să fie mereu avute în vedere, revin la acel fonem: *i* numit până nu de mult scurt, în aparență disparent, dar care totuși se dovedește întretesut în întregul nostru sistem fonologic și morfologic, în așa măsură încât își face simțită prezența într'o rază mult mai mare decât orice alt sunet românesc. Astfel, nu este o întâmplare că tot el ne va servi să diferențiem atitudinea noastră față de problema specificului românesc. Credeam că o afirmasem clar în capitolele amintite.

Oricine va citi capitolul *O problemă de versificație românească* se va încredința că, în centrul discuției, este funcțiunea expresivă a lui *î* final ca sunet propriu românesc. Este neplăcut să-ți dai încă odată gândurile la trior, mai ales când crezu-seși că ai spus esențialul. Dar de vreme ce un specialist distins, ca d. Rosetti, îmi înfățișează însuși punctul de plecare într'o lumină în care nu-l mai recunosc, aceasta se face, de sigur, nu dintr'un îndemn de tactică polemică prin care s'ar căuta, ca la basă, un punct de minimă rezistență, ci pentrucă, în formulările mele, vor fi fost lacune, care se cer lămurite. În capito'ul amintit, nu numai întregul context, ci chiar formularea de concluzie precizase clar: «din faptele acestea, rezultă că valoarea expresivă a lui *-î* se vedește mai ales în rimă». Și pentrucă un reprezentant tipic al părerii obștești, N. I. Apostolescu, întemeiat pe criteriul silabic al versificației franceze, afirmase că *i* asilabic nu contează deloc în versificația noastră: «ils n'y comptent pas du tout», am pornit discuția pe terenul ales de el, două versuri ale strofei a treia din pastelul lui Alexandri — *Iarna*, cele care încep cu *Tot e alb*.

Nefiind îngăduit ca într'o discuție de orice natură, necum într'una de expresivitate, să desfaci un crâmpei din contextul său, am pr'vit întreaga strofă în cadrul structurii pastel'ului, pentru a învedera funcțional rostul fonemelor în discuție. Astfel, am arătat că, pe când celelalte strofe au în ver-

surile al treilea și al patrulea rimele în -î, singura strofă lipsită de astfel de rime este tocmai cea penultimă. Și totuși efectul căderii prelungite a fulgilor de zăpadă, atât de viu sugerat în prima strofă, dăinuește și în strofa aceasta prin frecvența sunetului *i* asilabic în finalurile și în cuprinsul cuvintelor. Cu privire la natura acestor sunete adăogam: «Apostolescu puneă toate categoriile de *î* asilabic, și în diftong și la sfârșitul cuvintelor, după consonantă, pe același plan».

Se vede că observația aceasta n'a fost destul de lămurită, de vreme ce d. Rosetti ține să-mi facă o contra-observație. «Lorsque M. Caracostea analyse les vers d'Alecsandri — dans lesquels la voyelle *i* figure dans diverses combinaisons (*dealuri, plopii, înșirați, pierd, pierdute, clăbucii, albi*) et qu'il range ces variantes dans une seule catégorie, il met sous la même étiquette deux sons différents».

În caz când învățătura aceasta mi se adresează mie, regret că, în loc de «același plan», n'am scris «la même étiquette». În caz când se adresează cetitorilor revistei, aceasta este o chestiune care nu mă privește.

Dar, în definitiv, cineva poate obiecta cu drept cuvânt că acestea sunt mărunțișuri. Ceea ce importă este poziția principală. Din fericire, d. Rosetti vrea să înalțe discuția, privind-o fonologic. Nu eu aș putea tăgădui însemnătatea acestei direcții, menită să învieze și să umanizeze în chip fericit studiile de lingvistică de care avem atâta nevoie în literatură. În prefața și în bibliografia la *Arta cuvântului la Eminescu*, precizându-mi poziția, am situat-o în cadrul direcțiunilor moderne. Am găsit la fonologi, nu la Grammont, cum s'a spus, un prețios sprijin pentru afirmarea gândirii mele. Hotărât opusă pozitivismului filologic, ea își are însă izvorul principal în imperativul disciplinelor literare și în observarea trăită a expresiei românești.

În recenzia din *Bulletin linguistique*, se dă însă ca sursă a gândirii mele articolul lui J. Mukarovsky, *La phonologie et la poétique* publicat în *Travaux de cercle linguistique*

de Prague, IV, 1931, p. 278—288. Deși îl cunoșteam, nu l-am citat, pentru că, în afară de indicația sumară a cuprinsului unor lucrări slave inaccesibile, ceea ce spune despre funcțiunea poetică a fonemelor este prea puțin față de ceea ce am dat. În schimb, am citat în bibliografia la *Arta cuvântului* comunicarea lui J. Vendryes, *La phonologie et la langue poétique* făcută la al doilea congres internațional de fonetică, pentru că are pagini luminoase și unele exemple care interesează însăși problema aici discutată. «La phonologie d'une langue poétique n'est jammais exactement semblable à celle de la langue parlée contemporaine. Elle peut même en différer beaucoup. Ce serait donc une erreur de les confondre et de prétendre connaître l'une par l'autre».

Am reprodus fragmentul acesta pentru că el semnalează o eroare la care sunt expuși filologii, când abordează probleme de expresivitate: aceea care identifică fonologia poeziei cu aceea a vorbirii curente. De sigur, în gândul lui Vendryes nu stă ideea de a tăgădui legăturile firești dintre cele două domenii. El avertizează numai împotriva erorii că ar fi exact același lucru.

Lămuriri reciproce dintre cele două domenii sunt un lucru firesc. Ca un preparat anatomic, expresia într'adevăr poetică scoate în vază tot ce era conținut virtual în semnul primitiv. Caracterul unei limbi se desvăluie astfel mai lămurit din formele cele mai înalte de care s'a învrednicit expresia ei poetică. Aici împlinindu-se destinul, de aici drumul străbătut capătă sens. Iată de ce vechii deprinderi analitice a filologiei văzută de jos, din graiul zilnic, îi opunem hotărît o știință trăită a limbajului, în care lumina vine de sus, din creațiunea poetică.

Concepția aceasta cerând un drum nou de strânsă colaborare între literatură și lingvistică, este necesar să precizăm raportul dintre fonologie și disciplinele literare. Pentru că s'a amintit de J. Mukarovsky, voi începe prin concluziile lui. După ce arată ce ar putea să câștige studiul poeziei

din fonologie, în încheiere inversează problema. «Mais on pourrait aussi retourner la question qui est à la base de cet article et dire: la poétique peut-elle, à son tour, être utile à la phonologie? La réponse à cette question ne peut être autre qu'affirmative, si l'on considère le caractère spécial de la langue poétique. Une langue fonctionnelle ayant pour but la désautomatisation des moyens d'expression, une langue ou tout élément linguistique, même celui qu'habituellement on remarque le moins, peut prendre la valeur d'une procédé nettement téléologique, doit fournir des matériaux inappréciables à toute analyse phénoménologique du langage. Grâce à la langue poétique, on peut parfois distinguer plusieurs éléments linguistiques, nettement caractérisés par rapport à leur fonction, là où du point de vue de la langue de communication on n'aperçoit qu'une complication incertaine et inquiétante. La poétique, qui étudie la langue de la poésie au point de vue de sa fonction spéciale, peut donc, en adoptant le point de vue phonologique, espérer de recevoir, mais aussi de pouvoir donner».

Cum vedem, d. Mukařovscký întreveđe posibilitatea ca studiul limbajului poetic nu numai să primească ajutor din partea lingvisticeii fenomenologice (căci, în definitiv, fonologia înfățișează un aspect al acestei poziții filosofice) dar să-și dea contribuțiunii. Sunt pagini în *Arta cuvântului la Eminescu* din care se poate vedea în ce fel expresia poetică luminează esența însăși a limbii noastre. Dar pentru că dăinuiește încă la noi îndoiala în fața concepțiilor proprii, de unde deprinderea de a ne raporta la autorități, chiar când nu le datorăm nimic, să-mi fie îngăduit să aleg o autoritate dintr'un alt domeniu, acela al filosofiei limbajului. Se lucrează azi mult în această disciplină: Leo Weisgerber, Karl Bühler, Iulius Stenzel sunt reprezentanți de seamă. Dintre ei, Iulius Stenzel stă pe o poziție apropiată celei înfățișate aici. Iar dintre cei mai tineri cel care se distinge mai mult prin preocupările de estetică, Fr. Kainz, (a ținut în 1939 un curs de estetică a limbajului la universitatea din Vie

na) se simte mai aproape de vederile lui Stenzel decât de ale celorlalți. Ocupându-se de stil în lucrarea sa *Philosophie der Sprache* (1934), I. Stenzel atinge și problema raporturilor dintre poet și puterile creatoare ale limbii, dând această pregnantă formulare: «bevor der Dichter sein Werk getan hatte, wusste niemand, was eine Sprache leistete, also was sie eigentlich war».

Pentru fonologi și chiar pentru filosofii limbajului, lucrurile acestea pot să pară noi. În cazuri de acestea, când o disciplină recentă își precizează pozițiile, nimic mai firesc decât ca inovatorii să creadă că dela ei porcede lumea. Curând însă lucrurile se restabilesc. De fapt, dacă fonologie înseamnă semnificație, cei mai vechi fonologi au fost cercetătorii expresiei poetice. Să străbată cineva unele vechi lucrări de poetică și de critică literară și va vedea cum instinctiv faptele erau privite funcțional. Astfel, unele lucrări de sinteză, bunăoară aceea a lui G. Gerber, *Die Sprache als Kunst*, arată cum, pe baza unei vechi tradiții, încă dela 1871 se punea teoretic problema elementelor limbajului ca tehnică a expresiei. Într'oa altă direcție, amintesc tratatele de ducțiune al lui L. Becq de Fouquières, al lui L.égouvé, dar mai ales cea uimitoare, pentru vremea ei, *Die Kunst der dramatischen Darstellung* (1841) a lui H. T. Rótscher, operă pe care a zăbovit în chip fericit Eminescu în anii lui de formațiune, traducând-o și oprindu-se asupra unor capitole, bunăoară «însemnătatea vocalelor și a consonantelor, silabă, cuvânt», ca în fața unei revelații. Potrivit direcției pornite dela W. von Humboldt, adesea citat, expresia apare aici străbătută de spiritualitate. Numeroase alte lucrări vădesc cum, datorită obiectului de studiat, cercetările asupra poeziei au fost adesea mai aproape de concepția structurală modernă decât cercetările de filologie și lingvistică. Ideologic, structura este, într'unele privințe, fața modernă a conceptului de organism, care poate fi urmărit până la I. Baptistista Alberti, în zorile Renașterii. De altă parte, nu este o întâmplare că unii fonologi ne vin din Rusia, unde formal-

știi încercase, pe baze noi, studiul creațiilor literare, după ce un Edgar Poe deschisese de mult calea prin celebra intuiție «en ensemble auquel on ne peut ni enlever ni ajouter un atome sans tout détruire».

Incadrarea mișcării lingvistice noi în ansamblul mișcării științifice, filosofice și artistice moderne este necesară, pentru că numai astfel, după dogmatismul pozitivist, ne vom putea feri de alte forme ale dogmatismului, care apar îndeosebi acolo unde orizontul rămâne restrâns. Este semnificativ că, în chiar pasajul citat din Mukařovský, apare expresia *analyse phénoménologique du langage*, ca un concept supraordonat celui de fonologie.

Tânăra generație a filologilor noștri (de a criticilor nu mai vorbesc) ar avea mult de câștigat din contactul în adâncime nu numai cu lucrările noi de specialitate, dar cu întreaga poziție filosofică din care ele purced. Astfel, închinarea la idoliile formulelor moderne, în veșnică schimbare, ar fi păzită de unilateralitatea care se ivește când întâmplător apare la noi o poziție proprie. Când în broșuri și reviste întâlnesc notițe fugitive care strecoară că gândirea mea vine din Grammont, sau că idealul ar fi o sinteză între Grammont și Vossler (care azi e depășit) sau că purced dela formalistii ruși, mă întreb: să nu fie oare îngăduită și o poziție care, ținând seama de ce se face aiurea, în loc de drumurile bătute caută să-și taie o cale proprie? Se va zice că lucrul este riscat. Dar poate ar fi vremea ca, după atâtea concepții primite de-agata, să încercăm singurul lucru care hotărăște în istoria științei din elemente românești care nu pot fi tăgăduite, o intuiție nouă, potrivit cerințelor vremii.

Pentru aceasta, selecționarea faptelor reprezentative este mai hotărîtoare decât acumularea. Pozitivismul, care nu risca nimic, a făcut, după cum din istoria literaturii, tot astfel și din filologie și din folclor, un sistematic cimitir de amănunte. Dar pentru că faptele nu se sfârșesc niciodată, nu mulțimea, ci semnificația și pregnanța hotărăsc. Iată de ce, ocupându-mă de specificul fonemelor românești, nu mă opresc nici la vo-

calele *ă*, *î*, nici la diftongul *ea*, nici la atât de interesantul *oa*, ci revin la disparentul *-î*, în care vedem un caz unic între fonemele literaturilor culte. Pentru că în limbă totul se ține, adâncirea unui aspect va aduce după sine altele.

Ceva mai mult: metodic, problema depășește cadrul limbii noastre. Afirmându-se, ea poate să deschidă o cale nouă de cercetări și într'alte limbi. Lucrarea de față, fiind o primă contribuție de fonologie văzută expresiv, se poate spera că va atrage după sine alte investigații asemănătoare, prin care metoda va putea fi perfecționată. Studii analoge vor urmări ce spun alte limbi despre destinul propriilor literaturi.

Cu astfel de preocupări, vedem un semn îmbucurător că unul dintre tinerii noștri filologi vine să-și spună cuvântul în chestiunea aceasta într'o revistă de specialitate destinată publicului străin. În treacăt fie zis, invitația la discuție era destul de transparent exprimată printre rândurile paginilor noastre. Mărturisesc însă că răspunsul întrece așteptările, întrucât eu mă adresasem luminilor foneticianului și mă găsesc în fața unui fonolog dornic să mă corecteze. Deși, după cum am arătat, terenul pe care se așează privește numai indirect miezul chestiunii, care pentru mine era funcțiunea expresivă a lui *-î* cu rimă, totuși, pentru că este vorba de a învăța ceva dela un specialist, să primim discuția pe terenul ales de d. Rossetti. După ce citează strofa amintită din Alecsandri și îmi observă (ceea ce eu menționasem clar) că sunt *î* de diverse categorii, reia problema fonologic.

«Au point de vue phonologique, Alecsandri a employé dans les vers cités ci-dessus trois phonèmes, à savoir:

1. *î*=mouillure de la consonne en fin de mot, signe du pluriel: *dealuri*, *înșirați*, *albi* (phonologiquement *-r'*, *-ts'*, *-b'* cf. ci-dessus, p. 15 et Lombard *op. cit.* 116: «il arrive que le *i* assyllabique se fonde avec la consonne pour en faire une consonne mouillée»).

2. *y*=*i*: *plopii*, *clăbucii*, (v. ci-dessus, p. 8 s.)

3. *y*=*y*, premier élément de diphtongue: *pierd*, *pierdute*.

Reste a déterminer la valeur impressive et expressive de ces phonèmes: suggestion de vague, d'estompé, de mélancolie, attr. buée par M. Caracostea à *ĩ*, sans préciser lequel, parmi les phonèmes qui ont été énumérés ci-dessus, répond à cette définition».

Fonologie să fie aceasta?

Pentru că cititorul nu era poate prea lămurit cu privire la spiritul acestei noi discipline lingvistice, am pregătit deajuns terenul prin considerațiunile anterioare, așa încât acum nu-mi rămâne decât să amintesc pe scurt esențialul, raportându-l la chestiunea în discuție. Spre deosebire de felurite ramuri ale foneticii, care se ocupă de aspectele materiale ale sunetelor limbii, așa cum ar face o știință a naturii, fonologia, privind sunetul rostit ca aparținând domeniului științelor morale și adâncind o veche concepție răspicat afirmată de W. von Humboldt, apoi reluată de Baudouin de Courtenay, a izbutit să convingă pe mulți lingviști, ceea ce cercetătorii poeziei văzuse de mult: că sunetele unei limbi sunt străbătute de sufletesc, de semnificație. Acest rost funcțional al sunetelor implică, mai întâi, o consecință elementară: mai mult decât alcătuirea fizică a sunetului unei limbi, importă ideea ce și-o face despre el vorbitorul. Când deci d. Rosetti ține să ne arate câte categorii de *ĩ* sunt în strofa lui Alecsandri, face fonetică elementară; iar când, revenind, amintește ce fel de *ĩ* se găsește în cuvintele citate, face, per cambamento, elementară fonetică, — deci tot analiză de sunete.

Firește, cuta veche este prea puternică.

Fonologic însă, cele trei categorii de *ĩ*, deși nu stau pe același plan, întrucât cele finale sunt și însemnate elemente constitutive ale morfemelor, totuși, incorporate într-o structură ritmică, pot intra în categoria variantelor numite de fonologi combinatorii, în care atât *i* accentuat cât și feluritele categorii de *ĩ* final concură la aceeași impresie.

Când ortografia noastră a redat amintitele categorii printr'un *ĩ*, ea a avut sentimentul acestei înrudiri. De altă parte, pentru că în faptele expresive trebuie să ținem seamă și de sen-

timentul creatorilor, întrebând pe domnii I. Al. Brătescu-Voinesti și M. Sadoveanu, într'o ședință a secției literare a Academiei Române, mi-au confirmat că simt sunetele acestea ca variante reduse ale lui *i*. Același este și sentimentul altor scriitori întrebați. Pe când deci filologii nu sunt de acord asupra naturii lui *i* final, scriitorii sunt de acord.

În ce privește grafia, este supărător că n'avem cercetări asupra acestei chestiuni, urmărită atât în manuscrise cât și în tipărituri. Și pe acest teren, atunci când s'a pus problema, sentimentul scriitorilor a confirmat înrudirea fonemelor. Unii au indicat chiar prin grafiile lor sentimentul unei deosebite prelungiri a fonemului neaccentuat din final, atunci când se repetă. Trimit, de pildă, la discuția din prima scrisoare a lui C. Negruzzi către I. Heliade-Rădulescu (1836).

Mai mult decât orice teorie lămurește însă adâncirea exemplului. Disciplina lingvistică a semnificațiilor are mult de învățat din studiul expresiei literare.

Intorcându-ne la exemple, prima întrebare este: în pastelul *Iarna* al lui Alecsandri, dela a cărui discuție am pornit, există obiectiv o structură care să semnalizeze funcțiunea lui *i* scurt? Am relevat cum tocmai strofa în discuție înfățișează în versurile 3 și 4, acolo unde în restul strofelor apare un *i* scurt final, o rimă masculină, în oclisivă:

Tot e alb pe câmp, pe dealuri, împrejur, în depărtare,
Ca fantasme albe plopii înșirați se pierd în zare,
Și pe 'ntinde ea pustie fără urme, fără drum,
Se văd satele pierdute sub clăbucii albi de fum.

Opoziția aceasta a rimeilor: *a* accentuat în primele două versuri și *u* accentuat umbrit de nazală în ultimele două, este o întâmplare, sau răsare organic din țesutul strofei? Observ mai întâi că, în primele două versuri, accentele cele mai vii stau pe vocala accentuată *a* care revine de 3 ori în primul și de 4 ori într'al doilea vers. Și din potrivă, versurile 3 și 4 sunt caracterizate printr'o creștere a vocalei întunecoase *u*, dar în-

tr'un țesut în care, la început sub accent, apoi în ultimul vers. neaccentuat, apare *i*, oarecum ca o compensație. Din tot pastelul, singurul emistih constituit numai în *i* accentuat este tocmai acel *și pe 'ntinderea pustie*, în strictă opoziție de silabe accentuate cu *u* dintr'al doilea emistih: *fără urme, fără drum*. Astfel, într'acest necesar ansamblu întunecos, se ivește o repetare de *i* accentuat, de care, în impresia totală, se asociază și acei *i* șoptiți din restul strofei, care, pentru Apostolescu, nu contau de loc.

La rândul ei, această structură a strofei se leagă de cele anterioare, bunăoară de acea prelungită impresie a cădenii zăpezii din prima strofă a pastelului:

Fulgii sbor, plutesc în aer ca un roi de fluturi albi,
Răspândind fiori de ghiață pe ai țării umeri dalbi.

Aici, din douăzeci de cuvinte, nouă sfârșesc în *-î*. Și concentrarea lor simetrică în cele două emistihuri finale subliniază prezența a ceea ce se credea disparent.

Când deci, față de structuri ca acestea sunt întrebat: care dintre felurile variante ale lui *i* contribuie în cazul de față la arătata impresie, răspund: *t o a t e*.

Exemplul arată clar cum fonologia poeziei este mult mai complicată ca fonologia limbajului comun. Se confirmă că, pe când fonologia dă aritmetica elementară, a fonemelor, fonologia poeziei este chemată să dea matematica superioară, a expresivității.

Pe plan elementar, un control că *-î* este o variantă a arhifonemului *i* reese din faptul că, aninând un sufix sau o terminație flexionară, varianta își recapătă plinătatea sunetului: *pomi, pomilor, pomișori*. La fel cum se întâmplă cu *-u*: *pomul, pomului*.

Dacă noi am fi avut o versificație cultă în secolele X-XV, prezența lui *-u* scurt ar fi dat, de sigur, efecte proprii, care ar fi îmbogățit mijloacele de expresie ale poeziei noastre. Paralel cu fondul în *-î*, pe care astăzi îl putem observa într'unele structuri lirice și pe care îl valorificăm aici, am fi avut și posibilitatea unui svon în *-u* scurt: mister, melancolie, adâncime,

ceea ce, prin opoziții, ar fi constituit un farmec în plus al expresiei românești.

Deși metoda reconstrucțiilor nu are azi un nume bun în filologie, totuși, cu mijloacele de care dispunem, cineva înzestrat cu darul intuiției și convins de necesitatea unei filologii trăite ar putea reconstitui cam ce ar fi putut fi rima românească în faza când *-u* scurt era în situația în care este *-i* astăzi. Unele aspecte dialectale, în primul rând aromâne, ar putea oferi material util. A urmări aici aceasta ne-ar duce departe, la resursele expresive proprii dialectelor noastre, capitol ce va trebui și el odată să fie cercetat. Aici controlul poate veni mai ales din folclor, dar și din contribuțiile literaturii culte: instinctiv, unii scriitori ai noștri au știut uneori să-l scoată la iveală, dela Budai-Deleanu până azi.

Încă și astăzi, în plin grai muntean, de pildă în vorbirea cutărui preot bătrîn, ca cel din satul în care-mi petrec vacanțele, ai prilejul să asculți cum, câteodată, la sfârșitul cuvintelor apare un *-â*, ca în *făgăduită*, care pare îngănare, dar te surprinde pentru că apare mai ales când vrea să dea vorbirii un caracter mai înalt, cum am constatat chiar la săteni de rând. Să fie aici un rest asemănător cu ceea ce s'a constatat în felul cum se zice versul poporan într'unele regiuni care adaogă la sfârșitul versului o silabă de prelungire? Sau poate un gest disparent dintr'o pierdută particularitate morfologică? În orice caz, fapt cert este că încă nici azi limba nu și-a găsit echilibrul în urma pierderii unei deprinderi milenare, pe care am fi putut-o conserva expresiv într'unele cazuri, dacă am fi avut o tradiție a culturii limbii. Pentru filologul pozitivist, care principial nu se amestecă în viața limbajului, amuțirea lui *-u* scurt final este un fenomen ca oricare altul, a cărui dispariție o primești cu indiferența celui care înregistrează o constatare de deces; pentru cel care este însă pătruns de necesitatea unei științe trăite a limbii materne, spaima de subiectivitate a pozitivismului apare ca o contradicție cu însăși natura de știință morală a disciplinii, care nu îngăduie să privești ritmul și armonia unei limbi ca simple prejudecăți.

Dar dacă, gândindu-ne la ceea ce știu să scoată Franzezii din e mut al lor, putem regreta că pe paleta expresivității noastre lipsește fonemul șoptit -*ũ*, odinioară specific, cu atât mai mult critica limbajului se cuvine să adâncească și apoi să valorifice posibilitățile actuale. Dispariția lui -*u* scurt n'a putut să tragă după sine dispariția lui -*i* scurt, mai adânc rădăcinat. Potrivit unei sugestive definiții a lui Baudouin de Courtenay, fonemul este un element constitutiv al morfemului. În cazul de față, -*i* scurt având o frecvență și răspicată valoare morfologică, dăinuiește. Și este necesar să-i urmărim virtualitățile expresive, pentru că tocmai în multiplele jocuri de umbră și lumină ale unor astfel de foneme își găsește arta expresiei versificate resurse unice, care contribuie la specificul unei literaturi.

În cazuri de acestea, înmulțirea exemplurilor este necesară. Ca să rămânem la Alecsandri, să privim, de pildă, celebrul final din *Miorița* :

Iar la cea măicuță
Să nu spui, drăguță,
Că 'a nunta mea
A căzut o stea,
C'am avut nuntași
Brazi și păltinași,
P eoți, munți mari,
Pasări lăutari,
Păsărele mi
Și stele făclii...

La fiecare lectură, cu toții rămânem iarăși și iarăși uimiți în fața tainicei impresii de liniștită măreție și nemărginire deșteptate de versurile acestea atât de simple. De sigur, ea vine mai ales din imaginea totală, care aici trece de semnificația poporană a alegoriei nunta, devenind un simbol colectiv al morții. Dar în impresia aceasta colaborează și structura fonemelor, care subliniază impresia. După cum imaginea vizuală se lărgeste dela apropiatăii brazi, la munți, apoi, în văzduh la pasări și deasupra tuturor la licăritoarele făclii, tot astfel imaginea acustică prin acompaniamentul fonemelor care în-

chee cuvintele cu nimbul unui svon de nemărginire. Din șaptesprezece cuvinte, douăsprezece sunt în *-i* scurt, în care sfârșesc și toate rimele. Această repetare vers de vers sporește aici funcțiunea de estem a fonemului, pentru a încheia în ultimele două versuri cu rimele *mii-făclii*, într'o culminație pe aceeași linie expresivă. Simbolul colect.v vizual și simbolul colectiv acustic într'o nedespărțită unitate. Să urmărească cineva în numeroasele traduceri finalul acesta și să încerce echivalența oricărui alt tonem străin și va vedea ce nedespărțită este această structură de însăși esența imaginii totale.

Ceea ce sporește valoarea expresivă a acestui tonem este că, potrivit mediului acustic în care se află și mai ales sunetului precedent, se poate mlădia celor mai felurite cerinți expresive. Paralel cu dualitatea sintactică a celor două obiective cârmuite de interdicția *să nu spui*, există și o dualitate în distribuția fonemelor. Să observe cineva cum, în opoziție cu a accentuat de șase ori repetat în rimă, apare sub puternic accent, de cele mai multe ori în coloană simetrică, vocala sumbră *u*, la început în rimă, apoi la mijloc de vers sub accentul viu al celei de a treia silabe. Și într'acest ansamblu de tainic descrescendo în care solemn tatea maiestoașă este înfrățită cu tristeța firească în fața morții, apare într'al doilea tact sintactic, începând cu versul *c'am avut nunțași*, acel multiplu svon de *-i* scurt, care culminează pe linia descrescendo în prelungirea ultimelor două rime.

În generalitatea ei, imaginea aceasta: moartea-însurătoare este un bun comun sudesteuropean, ca atâtea alte aspecte ale poeziei și limbii noastre. Dar literatura comparată a formelor o așează alături de cele mai caracteristice pagini ale poeziei românești. Aici imaginea fluctuantă în tot Balcanul și dincolo de hotarele lui își îndeplinește oarecum destinul, pentru că numai limba noastră îi pune la dispoziție estemul necesar impresiei finale, acel vag nesfârșit care o încunună.

Poezia pur cultă ne va desvălui și alte aspecte funcționale. De pe acum însă este interzisă tăgăduirea că n'am avea în fonemul specific românesc un însemnat moment de expresie.

sivitate proprie. La fel, nu este îngăduită nici aplicarea principiului cauzalității din științele naturii, acolo unde este vorba de valoare. Intuiția funcțională a semnificațiilor este altceva decât dependența cauzală și istorică. Iar când față de alese structuri literare s'ar mai repeta întrebarea: care anume dintre diferitele categorii de -i scurt final contribuie la arătata funcțiune expresivă, să-mi fie îngăduit să amintesc o albă interdicție: criticul care pierde din vedere totalul trebuie să-și aducă mereu aminte de tâlcul exprimat în icoanele acelea celebre în care maeștri ca un Masaccio și un Tiziano pun în contrast figura Mântuitorului cu chipul celor preocupați de o bagatelă...

D. Caracostea

C H A R O N

Corsar al cărnii, pururi pe mările ei joase
Intre oftări de înger și 'ntre scrâșniri de dinți
Am străbătut cu stele 'n catargele voioase
Bosforul alb și dulce al tainelor fierbinți.

Plăceri încoronate șirag de triste mumi
Sub piramida vremii în aur v'am culcat...
Și am cercat zadarnic, o paradis al lumii,
Să te deschid cu cheia frumosului păcat.

Pe cine-l svârle spuma cu nordul tot în spate
Și încoifat cu noapte?... In loc de prădăciuni
Din marele cutreer cu vise înecate
Aduc un fir de algă făcută cu minuni...

Tot cerul dintre brațe s'a șters... Pe țărm de iască
Un pustnic ars de lună încovoiat și gol
Inpotmolit în gânduri așteaptă să sosească
Ursuzul moș de umbră cu barca de-un obol.

V. Voiculescu

M A R I L E F E B R E

Măicuței

Visul implântă
in noi mărgene.
Mediterrane
fierb, se frământă.

Sună o gravă
orgă 'n artère.
Anii, cratere,
inima, lavă.

Arși în cuptoare
de vis ovale,
ca sub furnale
tâmpla dogoare

Dulgheri de astre
și de furtună,
cioplim genună
orei albastre.

Ne cresc pe spate
Vânturi saline...
Dar, pentru cine?
Pentru ce toate?

Tot mai stins, geme
în piept talazul.
Amar, obrazul
scade sub vreme.

Pe resturi sparte
de vechi trireme
scuipă cangrene
veșnica Moarte.

Urcior se face
fruntea, iar mâna
umple țărâna
cu flori sărace.

Unde-s, sărmane
tâmplar de astre,
stemele noastre
din uragane?

Ce inutile
Tristele febre!..
Rânjesc tenebre
ca mari gorile.

Secolii beți
 fac reverențe.
 Ah, numai sdrențe,
 numai bureți.

Trosnesc în ploae
 rupte parâme...

Ptiu, câte râme,
 câte gunoae !

Radu Gyr

A D Â N C Ă, S L A V Ă Ț I E

Adâncă, slavă Ție, Cel de Sus,
 Că 'n mișcătoare, pururi canarale,
 Mă număraiu și eu, umil, și nu-s
 Un ciob netrebnic, printre minerale.

Că gust din toate sucurile verii,
 Obraji de prunci — harbuji — calic, mânăuc
 Și 'n pâinea nudă, albă, care-o frâng,
 Aseamăn, fraged, trupul mulierei.

Am fost învoitor, am dat porunci,
 Satanail, pe-un stog de cărți, retras —
 Nevrând să știu de mâine ori de-atunci,
 Și'n Tine, Doamne, chiar cu pușca am tras

Că dacă 'n sânul Tău, adăpostit,
 Din fiecare, moartea face-un sfânt,
 De pământeanu — acesta care sânt,
 Rămân atât de orb îndrăgostit.

Dar presimțind suptire, rece, febra,
 Când limpede înaltul, ca o filă,
 Iar tablei nopții 'i descifrez algebra —
 Iți cer o linguriță doar de milă,

Că dintr'o vreme, prea răsun a gol
 Și stins, de par'c'aș fi zidit din calciu —
 Târziu, în somn, când vieții-mi dau ocol,
 Prin curte, eu te simt, te-aud cum calci.

Dece-mi tot zgâlțâi, noaptea, giurgiuveaua ?
 Când eu, pe ușă, Doamne, te poftesc —
 Când Ți-oiu vedea străluminând mantaua,
 S'adorm adânc, să nu mă mai trezesc.

N. Crevedia

M I H A I V I T E A Z U L

Bărbat de frunte, a Neamului mândrie,
 Isbânditor al visului cel mare,
 Se 'ncondură statue 'n bronz călare
 Menită nouă tuturor altar să fie.

Drumeți pe stradă trec fără să știe.
 Se scurg nainte-i orbi de nepăsare ;
 Străin și mort li-i pieptul, nu tresare
 Cucernic, trâmbiți sfinte nu-l învie.

Stă numai un fecior din sat. Fiorul
 Il birue. Se 'ncruntă de uimire
 Privind — și 'n ochii 'nlăcrimați de dorul

Străbunilor, gigantica oștire,
 Cetesc credința-i și 'nșeleg isvorul
 Minunilor din vremuri de mărire.

G. Murnu

D A N T E S C Ă

...Și se lăsase 'n crengi o noapte-amară,
Tăceri cădelnițau pe tâmpla gropii ;
Mantaua grea de aur ce-o purtară
In viață, numai scrum aveau-o popii.

Un deget, tot popesc, rodeau-îl viermii
Și vineți șobolani furau inele, —
Râdea o stea pe malul verde-al vremii,
Piroanele sicrielor pufniau și ele.

La stânga, mai în fund, acolo unde
Din când în când s'abate-un galben șarpe
Și mila nimănuia nu pătrunde,
Munciți de chin plângeau episcopi șapte.

Și sete li era și arsă buza
Că nici pre Domnul nu puteau să-L roage.
Umflau-iși bezne 'n stufuri dese bluza,
Păduri de plumb umbriau priviri oloage...

Pre unul, cel mai vârstnic dintre dânșii,
Grăbiți arici îl desbrăcau de rasă:
Avuse, spune-se, în traiu-i ochi neplânși
Și niciodată inimă miloasă.

Aproape, la trei pași sau cel mu't patru,
Alt frate 'ntru Hristos scrâșnia sub trudă,
Se ridica din el un miros acru
De preacurvie cu fecioară crudă.

La dreapta lui o frunte — miez de iască —
Din care ageri dinți rupeau cu foame :
Doritu-s'a ea mult prea pământescă
Și prea culese-ambițiilor poame.

Doi ochi sticloși pocniau ca o păstăie
De câtă ură 'n ei s'a fost să are,
Simția Preasfântul cum îl prind și-l taie
Străvechi securi de fum și de mustrare.

Al cincilea mânca-își singur mâna
Și nezărit fi-vrut-ar să se știe :
Lovise mâna-aceea pre stăpâna
Luminii lui și-a tatălui soție.

Cu tină 'n bărbi și roși de grea rugină,
Striviți Vlădicii u'timi — două râme :
Băut-au ei vrăjmașul gând la cină
Pre semeni cu minciună să-i dărâme.

Și 'n tot cuprinsu-acela de osândă
Funingine creștea ca din gunoaie,
Căci nici-o vorbă nu se vruse blândă
Și nimeni piatra inimii să-și moaie.

Fugiau luceferii să nu mai vadă
Și 'n nouri luna se 'negria de scârbă.
Un cârd de corbi rotia-se către pradă, —
Cucuta înflorise, da în pârgă.

Și-a lăcrămat Iisus că 'n a Sa vie
S'au fost atâți vieri netrebniți foarte,
Dar nu putea pre ei la El să-i ție
Și nici din mila-I să le facă parte.

HORAȚIU ÎN LITERATURA ROMÂNĂ

Contribuții la cunoașterea operei lui Dimitrie Bolintineanu, Alexandru Odobescu și Vasile Alecsandri

Implinirea, în 1935, a celor două milenii de la nașterea lui Horațiu, moment care a prilejuit unor literaturi lungi și stăruitoare popasuri în preajma operei poetului și influenței ei asupra lirismului modern¹, a găsit ecou și în publicistica noastră literară. Nu însă cât era de așteptat. Spiritul antichității, acest «regulator statormnic al inteligenței și al caracterului» — cum îl numea *Eminescu*² — s'a redus totdeauna, la noi, la preocupări mărunte, la interpretări de forme moarte. Ceeace este viu în el, ceea ce este frumusețe și poezie, ceea ce este disciplină și adevăr, ceea ce este măreț și permanent n'a pătruns încă în întreaga conștiință a păturii noastre intelectuale. Așa se explică faptul că participarea noastră la sărbătorirea momentului solemn s'a făcut numai prin contribuția științifică a specialiștilor și nu prin manifestarea colectivă a unei e'ite spirituale, care să fi evocat, din adâncimi, înrăurirea pe care cântecul lui *Horățiu* a exercitat-o asupra lirismului românesc.

Două din aceste contribuții au meritul de a fi isbutit să recunoască, pe cât au îngăduit mijloacele actuale de informație, răsunețul horațian în literatura noastră precum și unele dintre personalitățile care au primit direct influența poetului roman. Cea dintâi este a d-lui *Nicolae Laslo*, profesor în Cluj, cu studiul *Horățiu în literatura română*³, a doua a d-lui *N. I. Herescu*, profesor la Universitatea din București, care a închinat lui *Horățiu* un frumos studiu comemorativ, publicat mai întâi în italienește — *Orazio nella letteratura romana*⁴ — și mai târziu, cu mici modificări, în limba română: *Non omnis moriar sau soarta lui Horățiu în literatura românească*⁵.

¹ Academia de Litere și Științe din Cracovia, de pildă, a tipărit în 1935 un foarte interesant volum de *Commentationes Horatianae*, cu aproape douăzeci de contribuții privitoare la opera și personalitatea poetului, cele mai multe scrise în limba latină.

² În *Scrieri politice*, ediție comentată de D. Murărașu, Craiova, 1931, p. 245.

³ Extras din revista *Gând românesc*, Cluj, Nr. 11—12, 1935.

⁴ În volumul comemorativ *Orazio nella letteratura universale*, Roma, Istituto di Studi Romani, 1936.

⁵ În revista *Artă și tehnică grafică*, Buletinul Imprimeriilor Statului, Bu-

Ambele studii, deși nu de mare întindere, constituiesc totuși un început de repertoriu cronologic al operei lui *Horățiu* în literatura noastră, cu prețioase explicări și analize a traducerilor și înrâurilor, dela *Miron Costin*, prin *Asachi*, *Eliade-Rădulescu*, *Alecsandri* și *Eminescu*, până la scriitorii din epoca de azi.

Lipsa unei bibliografii a întregii literaturi românești a făcut ca studiile amintite să fie susceptibile de unele completări. Contribuțiile noastre se referă mai ales la câteva personalități literare românești și la atmosfera clasicistă din jurul lor sau a curentelor determinate prin activitatea lor.

Dar, mai înainte, o precizare.

Este în deobște cunoscut că influențele literare au două feluri de manifestări: una — cea mai frecventă — de suprafață sau de întindere și alta de adâncime. În prima categorie intră mai întâi traducerile și apoi imitațiile; în a doua compozițiile originale în care elementele de influență — tema, ideea, atitudinea sufletească, etc. — se recunosc doar ca materiale de construcție, pe care scriitorul de talent le topește, le transformă și le redă într'o haină nouă, potrivit artei și originalității sale.

În felul acesta, cea dintâi manifestare a unei influențe contribuie la formarea și menținerea gustului literar și la înfiriparea unei vieți literare; cea de-a doua la crearea de opere originale prin care o literatură își justifică existența-i proprie.

Exemplele pot fi numeroase. Rămânând în atmosfera clasicistă putem aminti, pentru primul fel de manifestare, influența până la un punct covârșitoare a literaturii elene asupra celei latine, precum în literatura noastră influența franceză asupra școalei literare a lui *Eliade-Rădulescu*. Când curentul *Daciei literare* și mai târziu al *Convorbirilor literare* au redus procesul de asimilație, provocând reacțiunea unei priviri în adâncime, în realitatea noastră proprie, literatura românească a intrat în faza ei de creație originală. Deși urme de influențe se întâlnesc, de pildă, atât la *C. Negruzzi* cât și la *Eminescu*, față de semnificația cu totul nouă a lui *Alexandru Lăpușneanu* și a *Lucaefărului*, ele rămân ca simple pietre în care artistul și-a săpat concepția lui originală.

Intorcându-ne la procesul de influență a lui *Horățiu* în literatura românească constatăm că fenomenului de întindere, de suprafață, care dăinuește și e bine să dăinuiască, i se opune și unul de

adâncime, pe care istoria noastră literară e datorare să-l lămurească, stabilind partea de contribuţie, legătura aceea tainică între lirismul horaţian şi poezia noastră originală.

Contribuţiile ce urmează constituiesc exemple pentru ambele categorii de influenţe, socotind în cea dintâi pe *D. Bolintineanu* şi *Al. Odobescu*, în cea de-a doua pe *V. Alecsandri*.

DIMITRIE BOLINTINEANU

Despre poetul, pe nedrept uitat, *Dimitrie Bolintineanu* se poate spune că a fost un bun cunoscător şi preţuitor al literaturilor clasice. Faptul că a tradus din *Safo*⁶, din *Anacreon*⁷ şi din *Teocrit*⁸ dovedeşte în tot cazul că s'a lăsat adeseori purtat pe aripile lirismului antic. Nu i-a rămas necunoscută nici opera lui *Horăţiu*. Cele două ode şi o epodă publicate în traducere românească în *Albina Pindului*, dar nesemnate, — *Dialog între Horăţiu şi Lidia* (III, 9), *La Lidia* (I, 13) şi *La Neera* (epoda XV)⁹ — pe care d. *N. Laslo* le aminteşte presupunând a fi tălmăcite de poetul *Gr. H. Grădeanu*, trebuie să le atribuim lui *D. Bolintineanu*, din mai multe motive: 1. *Dimitrie Bolintineanu* a dat revistei lui *Grădeanu* o foarte întinsă colaborare şi nu totdeauna şi-a semnat scrierile¹⁰; 2. Incercase cu mulţi ani în urmă, traduceri din *Horăţiu*¹¹; 3. Traducerile dovedesc cursivitatea şi uşurinţa de versificare, care sunt proprii lui *D. Bolintineanu* şi 4. Traducerile din *Horăţiu* nu figurează în culegerile de versuri ale lui *Gr. H. Grădeanu*, precum figurează altele, de pildă din *Virgiliu* sau *Lamartine*¹².

Dintre cele trei dintâi traduceri din *Horăţiu* ale lui *D. Bolintineanu* se remarcă în deosebi *La Neera*, mai liberă şi cu versuri mai

⁶ Vezi contribuţia noastră *Safo în româneşte* în *Orpheus*, IV, 1928, p. 157—159.

⁷ Poezia intitulată *Roza* în *Dâmboviţa*, 16 Martie 1860. Vezi şi *Revista Română*, I, 1861, p. 174—176.

⁸ Din *Teocrit* a tradus *Amorul şi albina* şi *Un june păstor*, publicate în volumul *Poezii din tinereţe nepublicate încă*, Bucureşti, 1869, p. 89 şi 215. Dealtfel majoritatea poeziilor din acest volum — poezii de tinereţe — poartă adânc imprimată pecetea clasicismului antic, unele din ele având chiar subiecte din antichitatea clasică.

⁹ Cele două dintâi în vol. I, 1868—1869, p. 344, a doua ibidem, p. 304.

¹⁰ De pildă *Viaţa lui Vodă-Cuza*, I, 1868—1869, p. 317.

¹¹ În *Reforma*, ziarul lui I. G. *Valentineanu*, cu data de 27 Iunie 1863, se află traducerea lui *D. Bolintineanu* a odei lui *Horăţiu* XIV (*Ad. Republicam*) din cartea I. Traducerea se intitulează: *Odă la ţară sub nume de corabie*.

¹² *Strânse* în vol. *Miosotis*, Bucureşti, 1865.

netede. Cea de-a patra — până acum necunoscută — este mult mai aproape de textul lui *Horățiu*; în ea se recunosc foarte bine ideile și chiar imaginile poetului, iar versul sprinten redă toată mișcarea și atmosfera originalului:

ODĂ LA ȚARĂ SUB NUME DE CORABIE

Corabie ! valul din nou te răpește
Pe mare ! o, ce faci ? mai stai la pământ !
Ești fără de rame; catartu-ți lipsește
Sdrobit de rău vânt !

N'auzi tu cum geme antenele tele ?
Poți fără de coarde cu marea să stai ?
Tu nu mai ai, dragă, întregile vele,
Nici zei, să rogi, n'ai !

Cu toate că bradul din Pont te formează
Și ești o copilă din nobili pădui,
Deșartă-ți e fala ce te însemnează !
Cârmacii tăi suri !

Cu spaima în inimi, nu au siguranță
In a e desemnuri ce'n frunte mai porți.
De nu vrei tu încă să pieri, fugi mai tare,
Fugi încă de poți !

O, tu, ce smulseseși suspinele mele
Și ești obiectul duioaselor rugi !
Fugi dela stâmtoarea Cicladelor rele,
De poți să mai fugi !

Strofa din urmă, de pildă, în comparație cu originalul, dovedește reale calități de interpretare și versificație:

Nuper sollicitum quae mihi taedium
Nunc des derium curaque non levis
Interfusa nitentes
Vites aequora Cycladas.

Tot în atmosfera creată prin 1860—63 de către *D. Bolintineanu* trebuie pusă și traducerea satirei I-a (Cartea a II-a) din *Horățiu* semnată *Radion* și publicată în ziarul *Dâmbovița* la 21 Mai 1860 și al cărei început și sfârșit sună în felul următor:

Horățiu

În satiră la unii par foarte mușcător
Și trec o ice măsură; iar alții zice-vor
Că scrierile mele de forță sunt lipsite,
Ș'o mie versuri c'astea pot fi înșiruite
Pe zi. Trebate, spune, ce zici să fac acum ?

Trebat

Să te-odihnești.

Horafiu

Și versuri să nu fac nici de:um?

Trebate

Așa!

Horafiu

Să mor îndată aceasta de nu-mi pare
Prea bine; nu pot însă să dorm...

Trebate

...Cu toate-acestea însă să-ți f'e cunoscut
Și bine te ferește, că dacă n'ai știut
A noast ă lege sfântă, vreun proces să-ți vie.
Oricine versuri rele altuia o să scrie..
Sunt legi și judecată.

Horafiu

Da! rele de va scri;
Dar dacă altul bune a scris și poate fi
Și lăudat de Cesar și judecat? și care
Când unul, cărui n'meni nu face vr'o'mputare,
Atacă, râde d'altul corupt și desfrânat?

Trebate

Prin răs procesul cade și nu ești condamnat.

Deși liberă, traducerea reproduce fidel ideile originalului, îmbrăcându-le într'o expresie elegantă și cu o versificație superioară celeia a lui *D. Bolintineanu*.

ALEXANDRU ODOBESCU

Traducerile din clasici ale lui *Al. Odobescu* au fost de mult cunoscute de către cei ce au trăit în intimitatea scriitorului, dar au fost înregistrate mult mai târziu. Cele din *Horafiu* (Oda IX, Către Lydia și a XIII, Către Fântâna Blanduziei, din cartea a III-a și Fragment din Satira VI, cartea II, v. 79—117), au fost publicate de *V. Pârvan* în 1902, în *Convorbiri literare*, p. 824—827. Una din ele — a IX-a — a mai fost publicată și de d. *G. Popa-Lisseanu*¹³.

În ceea ce privește traducerea odei a XIII-a din cartea a III-a, se vede că au existat două redacțiuni: una veche, din 1854, publicată de *V. Pârvan* și alta mult mai nouă, tipărită de profesorul *M. B. Calloianu* în *Epoca* din 15 Aprilie 1899. Versiunea din *Con-*

¹³ În *Orpheus*, I, 1924, p. 3—13.

vorbiri literare s'a găsit între foile edițiunii *Orelli* din *Horățiu* (Turici, 1850), exemplar care a trecut, în 1901, din Biblioteca Centrală a Statului în Biblioteca Academiei Române, unde se află în prezent. Originalul redacțiunii celei noi, găsit — spune M. B. *Calloianu* — între filele edițiunii *Lemaire* (Paris, 1829—31, 3 volume) — și aceasta intrată tot atunci la Academie — a dispărut deodată cu tipărirea traducerii în *Epoca* și n'a fost cunoscut de V. *Pârvan*. Manuscrisul original al celor publicate de acesta din urmă se găsește și astăzi legat, în două foi, la finele celor două volume din ediția *Orelli*.

Ceeace ne îndeamnă să afirmăm că redacțiunea publicată de M. B. *Calloianu* este mult mai nouă față de varianta *Pârvan* este frumusețea ei cu totul artistică, isvorită dintr'o admirabilă stăpânire a originalului și din transpunerea lui într'o plină de poezie limbă românească. Merite pe cari le-a subliniat M. B. *Calloianu* însuși în notița care însoțește textul Odei din *Epoca*: «Exactitatea cu care s'a urmărit textul latinesc, vers cu vers, chiar vorbă cu vorbă, înțelesul deplin al ideilor din original și ordinea mișcărilor, în fine expresiunea fericită și limba românească frumoasă care poartă stampila geniului celui mai de frunte artist stilizator al nostru, toate acestea dau traducerilor încercate de *Odobescu* destulă valoare literară spre a fi scoase la iveală și la lumina zilei, chiar dacă marele nostru literat a crezut de cuviință să le lase atâta timp să zacă în edițiunea colecțiunei *Lemaire*».

Simpla comparație a celor două redacțiuni va arăta superioritatea variantei *Calloianu*, pe care desigur că autorul lui *Pseudokinetikos* a compus-o în epoca sa de maturitate artistică :

LA FÂNTÂNA BLANDUZIEI

I

Ah! fântâna Blanduziei, decât sticla mai lucie!
Vinuri dulci, împodobite cu cununi de flori plăpânde,
Ți se cade ca odor!

Măine-un ied voi a-ți aduce, ce pe fruntea ta inflată
Abia simte coarne nouă pregătite pentru luptă
Pentru luptă și amor.

În zadar! căci fiul turmei, ce la dragoste s'așteaptă,
Măine sângele său roșu, o să-l verse drept jertfă
P'al tău mal răcoritor.

Ah pe tine nu te-atinge ceasul greu al Caniculei,
Tu umbrești pribeaga tu mă și pe taurul ce-a-lene
Trage plugu-obositor.

Prin fântâni (vei fi) slăvită cât va spune-a mea cântare
Despre peşterea-ţi pietroasă, de stejari acoperită,
D'unde gălgăie-un izvor.

(Convorbiri literare)

II

O, fântână'a Blandusiei, mai curată ca cleştarul,
Numai vin şi flori plăpânde, de acum să'ţi fie darul.
Măine am să'ţi dau ca jertfă un ied tânăr de la munte
Căruia d'abia să-i pipăi coarne, umflături pe frunte.

În zadar gândeşti la lupte, sau de joc te pregăteşti
Căci vieaţa ta întreagă, nebnatec ied ce eşti —
Cum s'o lumina de ziuă, mâine: are să apună
Şi de sânge o să fie plină apa din fântână !

Apărată de arşiţa soarelui din timpul verei,
De la tine se adapă pe răcoare 'n timpul serei,
Şi cirezile de vite, ce s'adună după luncă
Şi juncanii dela pluguri, obosiţi d'o zi de muncă.

Cântând unbra-ţi răcoroasă, şi din faţa ta stejarul
Şi-a ta apă ce ţaşneşte, mai curată ca cleştarul,
Dintre pietrele curate, clocotind în albe spume ; —
Despre farmecele tale o s'alerge faima 'n lume !...

(Epoca)

Am ţinut să relev această din urmă traducere spre a contribui la formarea convingerii că *Odobescu*, nu numai a încercat interesante traduceri din *Horăţiu*, dar că a *isbutit* să creeze în minunate forme româneşti — în metru modern şi în versuri rimate — una dintre cele mai frumoase ode ale poetului roman, realizând totodată, în mod fericit, cele două condiţii ce trebuie să stea la baza adevăratelor traduceri din versurile clasicismului antic : exactitate şi poezie.

Pe acest drum *Al. Odobescu* a fost întrecut, în timpurile noastre, numai de către poetul *N. I. Herescu*, ale cărui traduceri reproduc în româneşte toată tinereţea şi muzicalitatea suavă a poetului latin¹⁴.

Intr'o antologie a lui *Horăţiu* în literatura română traducerea lui *Odobescu* va trebui să ocupe un loc de frunte.

VASILE ALECSANDRI

Se ştie că după *Pastelurile* publicate în anii 1867—1875 coarda lirică a lui *Vasile Alecsandri* vibrează mai puţin. Poetul, în plină

¹⁴ În volumul *Lirica latină*, Bucureşti, f. a.

producție dramatică, mai strălucește pe alocurea ¹⁵, dar fără intensitatea simțirii din trecut. Când, însă, în p'înă bătrânețe, poetul studiază pe *Horățiu* și opera lui pentru a crea acea minunată floare a poeziei sale dramatice, care este *Fântâna Blanduziei* ¹⁶, lirismul lui *Alecsandri* se înalță — sub influența poetului latin — pentru ultima oară la avânturi nouă. El compune și publică în 1883 acea plină de farmec horățian poezie intitulată *In mezul iernii* ¹⁷, îmbrăcând în haină originală toată atmosfera și simțirea lui *Horățiu* din *Oda Thaliarchului* (I, 9) :

Vides, ut alta stet nive candidum
Soracte, nec iam sustineant onus
Silyvae laborantes geluque
Flumina constite.int acuto.

Dissolve frigus ligna super foco
Large reponens atque benignius
Deprome quadrimum Sabina,
O Thaliarche, merum d.ota.

Permitte divis cetera, qui simul
Stravere ventos aequo e fervido
Deproeliantes, nec cupressi
Nec veteres agitantur orni.

Quid sit futurum cras, fuge quaerere et,
Quem Fors die um cunque dabit, lucro
Appone, nec dulces amores
Sperne puer neque tu choreas,

Donec virenti canit es abest
Morosa. Nunc et campus et areae
Lenesque sub noctem susurri
Composita repetantur ho a,

Nunc et latentis proditor intimo
Gratus puellae iisus ab angulo
Pignusque dereptum lacertis
Aut digito malè pertinaci.

Cu deosehirea că freamătului de tinerețe din oda lui *Horățiu Alecsandri* opune cumiștenia senină a bătrâneții, așteptând resemnat ivirea albelor lăcrămioare și sosirea oaspeților de primăvară care vor râde în soarele cald al luncii din *Mircești* :

¹⁵ Versuri inspirate întâlnim și în cele trei drame istorice: *Despot-Vodă*, *Fântâna Blanduziei* și *Ovidiu*.

¹⁶ Scrisă în 1883 și jucată pe scena Teatrului Național din București în 1884.

¹⁷ Publicată mai întâi în *Convorbiri literare*, Decembrie 1883, p. 339, sub titlul *Iarna vine* și apoi în adaosul intitulat *Varia dela volumul Fântâna Blanduziei*, București, Socec, 1884, p. 184—186.

Vine de la munte eara la câmpie
Aducând in poale zile de urgie.

Vie !

Eu sub lampă fac
Visuri de pe plac

Și luându-mi oaspe ducea p. imăvară
Ridem de stihia care plânge-aiară.

Ese 'n calea ernii ca la o mireasă
Crivețul, fiorii, corbii, pâcla deasă.

Easă !

Eu cu gândul plec
Și fer.ce trec

Prin poene n floare, prin pădu:i umbroase
Unde mii de glasuri cânt' armonioase.

Bate la fereastră Eară degerată.
Fruntea ei de sloiuri este încărcată.

Bată !

Eu îi z.c : drum bun !
Și in sobă pun

Trei bucăți de frasin care ard cu pară
Povestind de lumea vechie, legendară.

Sboara pe 'ntuneric umbre 'ngrozitoare,
Cârd de lupi in goană, stol întins de cioare.

Sboare !

Eu la foc privesc
Și mă 'nveselesc

Căci din depărtare văd sosind in țeară
Paseri călătoare, oaspeții de vară.

Ninge ! vânt de moarte suflă să atingă
Flacăra vieții și d'in sbor să-o stingă.

Ningă !

Eu văd răcărind,
Eu văd înflorind

Earba pe câmpie, razele la soare
Și la umbra luncii a be lăcrimioare.

Joacă hora tristă lupii din răstoace,
Vulpele codane, urșii cu cojoace.

Joacă !

Eu văd prin scântei,
Văd cu ochii mei

Goale salamandre prinse 'n horă vie
Ce la glas de greieri saltă 'n veselie.

Sună 'ntreg văzduhul de răcniri nebune.
Miezul nopții chemă morții să s'adune.

Sune !

Lampa eu m' -o sting,
Gândur'le 'mi string,

Și pe-o pernă moale cad in atomire
Și mă primblu 'n lumea cea de nălucire !

George Baiculescu

LUIGI PIRANDELLO ȘI UMORUL

În anul 1700, Englezii avură o bogată înflorire de romancieri umoristici (Fielding, Smollet, Sterne, Goldsmith etc.), ale căror opere, pe lângă valoarea lor artistică, se împrăștiară larg datorită puternicei lor patrii, care se afirma din ce în ce mai mult, tocmai când influența popoarelor neolatine era în declin. Se răspândi atunci ideea că umorul ar fi un nou gen literar, o atitudine a spiritului, caracteristică numai pentru Anglo-Saxoni și se sfârși prin a-l nega anticilor și neolatinilor, sau, din superficialitate critică, ori, cum bine spune Pirandello în eseul său intitulat «L'umorismo» (ed. Luigi Battistelli — Florența 1920): «numai din cauză că Englezii zic **humour** acestui național umor al lor, pe când alte popoare îl numesc altfel».

Profesorul Gh. Adamescu, urmând această opinie, pe atât de răspândită, pe cât de eronată este, în articolul «Umorul și satira» din numărul de pe Martie—Aprilie 1930 al revistei «**Cele trei Crișuri**», dedicat umorului românesc, afirmă: «Faptul că Francezii l-au adoptat dela Englezi, dovedește că acest vocabul **humour** a reprezentat pentru ei o noțiune nouă pe care nu știau cum s'o exprime». Cu toate acestea, dat fiind că Românii «au luat cuvântul dela ei (dela Francezi) în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, dându-i când forma **humur** și **umur**, când cea de **umor**, care apoi s'a impus», s'ar putea deduce că și umorul românesc e de marcă engleză, lucru la care, desigur, profesorul Adamescu nici pe departe nu s'a gândit.

În acelaș număr al amintitei reviste, Ovid Densușianu-fiul, în articolul «**Intre spirit și umor**, afirmă: «Umorul se știe, e de origine și de naționalitate anglo-saxonă». El mai face clasificării generale în care distinge umorul **nordic** de fond trist, de acel **mediteranian**, copilăresc și superficial, dar, ajungând la exemple, notează just că nu-i posibil a nu găsi elemente contopite ale celor două feluri de umor la scriitori diferiți. Ne miră însă de-a vedea înșirat între umoriștii așa ziși «mediteranieni», ba ca «adevărata figură reprezentativă a umorului mediteranian» pe Luigi Pirandello, care, după acelaș autor, pentru care umorul anglo-saxon «prezintă un pronunțat fond de tristețe, ce se manifestă printr'un răs brusc, determinat de un contrast, sau, simplu, de ridicolul discordant al unei

situații», ar trebui tocmai să fie cuprins între reprezentanții celui din urmă.

Afirmația însă că umorul lui Pirandello ar fi de derivație engleză e tot o greșeală, deoarece fondul său de caracteristică amărăciune melancolică, împreună cu un anumit fatalism, este dimpotrivă expresia particulară a sufletului sicilian, a cărui puternică pecete o poartă acest scriitor.

În opera citată, L. Pirandello demonstrează eroarea acestor critici, discutând, cu bogăție de exemple și ascuțite de observație, trei chestiuni preliminare: 1. Dacă umorul ar fi fenomen literar exclusiv modern; 2. Dacă e exotic pentru noi; 3. Dacă e în special nordic.

Nimeni nu se poate îndoi că, vorbind de-o atitudine particulară a spiritului uman, dată fiind universalitatea spiritului însuși, a-l limita în spațiu, ori timp, e lucru absolut absurd. Totuși numeroși critici urmară acest curent predominant.

În studiul «*L'Umoreismo e gli Umoreisti*» («Nuova Antologia», 1884), Enrico Nencioni neagă clasicilor antici această calitate spirituală și artistică, dat fiind că în acea epocă «nici-o penibilă doctrină, nici o criză interioară nu alterase senina armonie a vieții și temperamentului uman». Giorgio Arcoleo, în opera «*L'Umoreismo nell'Arte Moderna*» (Napoli, ediția Detken, 1885), după ce-a relevat diferența spirituală și socială existentă nu numai între antici și moderni, ci și între popoarele germanice și cele latine, concludă că această diferență «explică în mare parte de ce umorul avu atât de largă circulație la primele și nu reuși aproape de fel la cele din urmă».

Definițiile sintetice și absolute și, prin urmare, superficiale ori abstracte, duc lesne pe critici în eroare. Faptul de-a tăgădui lumii clasice calitățile umoristice derivă în mare parte din discuțiile dintre clasici și romantici, în urma cărora se afirmă «seninătatea marmoree, echilibrul aern, frumusețea exterioară a artei antice, împotriva exaltației sentimentului, vagului, infinitului, indeterminatului aspirațiilor, melancoliilor, nostalgiei, frumusețea interioară a artei moderne» (Cfr. G. Muoni, «*Note per una poetica storica pel Romanicismo*», Soc. Sd. Libreria, Milano 1906).

Lumea clasică fu atunci definită prin anume formule sintetice care, relevând în linii mari notele ei fundamentale, pierdură și făcură să se piardă din vedere nuanțele, contrastele, caracterele discordante. Nu se văzură sau nu se lăsară văzute figurile lui Vulcan, ale Parcelor, ale Sirenilor, a lui Polifem, a lui Silen, deoarece infirmau comodele definiții absolute. Nu fu înțeles umorul lui Diogen, care

neagă măreția lui Alexandru cel Mare și existența unui singur om adevărat, și cel al lui Socrate, care după cum observă adânc Teodor Lipps («**Komik und Humor**», Hamburg u. Leipzig, Voss 1898), asistă la reprezentarea «**Norilor**» lui Aristofan și, împreună cu alții, râde de bătaia de joc ce i-o manifestă poetul.

Fură uitați Homer, Lucian, Horațiu, Petroniu, Lucrețiu și atâți alții cari vin ca dovada cea mai evidentă pentru eronata judecată comisă mereu atunci când se consideră lumea clasică după definițiile generale și absolute.

Aceeași eroare de distincție sumară se comite când se afirmă că numai literatura engleză posedă umoriști. E adevărat că scriitorii italieni dela Umanism încoace, fură, prin excelență aulici și savanți și că «nu puțini dintre ei cari ar fi avut ba chiar neîndoios avură, cum se poate deduce prin atâtea mărturii, o foarte pronunțată înclinare spre umor, nu reușiră a și-o manifesta, a-i da expresie, spre a respecta tocmai legile compoziției artistice». (*Pirandello*, op. cit).

Dar nu putem uita pe Ariosto, Boiardo, Tassoni, Machiavelli în operele sale «**Mandragola**» și «**Belfagor**», Leopardi în proză și Manzoni în «**Promessi Sposi**». Și lista noastră e atât de impunătoare prin autori și opere, încât poate înfrunta o și mai lungă listă engleză, nu însă toată compusă din scriitori de valoare egală. Admițând apoi că umorul ar fi un fenomen nordic, cum oare ne putem explica, pentru a cita numai pe cei mai mari, pe Montaigne, pe Rabelais, pe Molière între Francezi și toată literatura spaniolă, în frunte cu Cervantes, reprezentantul ei universal cunoscut?

Este însă de netăgăduit, și Pirandello a dovedit bine lucrul acesta, că temelia criticei asupra umoriștilor consistă în a ști cu precizie ce este umorul. Extrema dificultate de a defini această atitudine a spiritului l-a făcut pe Spaventa-Filippi, în opera «**Umorismo ed Umoristi**» (Monanni, Milano 1932), să ajungă la concluzia că e vorba de un fenomen complex și indefinibil, iar pe Ba'densperger în studiul «**Les definitions de l'humour**» (în «**Études d'histoire littéraires**», Paris, Hachete 1907) să scrie: «Il n'y a pas d'humour, il n'y a que des humoristes».

Benedetto Croce, care în «**Journal of comparative literature**» (fasc. III, 1903) declarase acum umorul ca indefinibil, iar în faimoasa-i «**Estetică**» îl pusese în rândul atâtor concepte ale esteticei simpativului, pe baza prejudicialii sale metodice referitoare la posibilitatea de a defini un concept, aprobă din pînă afirmația lui Baldensperger.

Și cu toate aceste păreri contradictorii s'a încercat în diferite vremi și țări a se preciza înțelesul umorului.

Dicționarul din Oxford îl definește «facultatea de-a percepe ceea ce e ridicol sau amuzant și de a-l exprima în vorbire, în scris sau în altă compoziție, deosebită de ascuțimea de spirit pentru că este mai puțin pur intelectuală și pentru că posedă o calitate de simpatie în virtutea căreia adesea se apropie de patetic».

Pentru Richter (Jean Paul) dimpotrivă «este atitudinea gravă a celui ce compară mica lume finită cu ideea infinită: rezultând un răs filozofic care e un complex de durere și de măreție».

Pentru Panzini «este specia'a dispoziție pe care o are inteligența aleasă (de obicei artistică) întru a pătrunde lesne, subtil, până la fundul ascuns al lucrurilor, întru a vedea frunzele și rădăcinile, scena și culisele; aici lucrurile umane apar foarte divers și combinate altfel decât în aparență; ceea ce la suprafață este comic, în fond poate fi tragic, și viceversa».

Pentru Nencioni «este o naturală dispoziție a inimii și a minții de-a observa cu indulgență contradicțiile și absurditățile vieții».

Dar definiția, ori mai bine, cum el însuși spuse, explicația cea mai completă și profundă care s'a format până astăzi, este poate cea a lui Pirandello: «umorul consistă în sentimentul contrarietății, provocată de specia'a activitate a reflecției care nu se ascunde, care nu devine ca de obicei în artă, o formă a sentimentului, ci contrariul său, urmând totuși, pas de pas, sentimentul, precum umbra urmează corpul».

Este evident că fiecare dintre acești scriitori, formulându-și propria definiție care ar trebui să aibă caracter universal, i-a dat marca personalității sale artistice și prin aceasta și-a sintetizat propria operă literară.

Faptul acesta dovedește abundent cum a vrut să arate Pirandello, că umorul aparține tuturor țărilor, dar află diverse manifestări după caracterele particulare ale fiecărui ins.

Se 'nțe'lege lesne însă că nu se poate considera individul desprins de rasa și poporul său, dat fiind că orice rasă și orice popor posedă calități și caractere deosebite.

Pirandello, ținând seama, în critică, aproape numai de factorul individual și totuși notând diferențele care se manifestă între popoare și asemănările care există între indivizii aceluiași popor, n'a dat acestora importanța necesară.

Ne putem servi de un exemplu caracteristic pe care l-a citat el însuși în sprijinul importanței caracterelor individuale.

O pădure care la prima vedere ne pare uniformă, re'evează unui atent observator diferențele proprii ale diferitelor specii de plante, după cum indivizii unui popor, cari unui străin îi apar egali.

în realitate sunt profund deosebiți întreolaltă. Lucru foarte just. Dar i s'ar putea obiecta lui Pirandello, că nu există numai diferențe între plantă și plantă, ci și între pădure și pădure. O pădure de pini este altfel decât o pădure de castani, și diferențele între pin și pin, în aceeași regiune, sunt altfel decât cele ce se observă între pini crescute în climate diverse ori și între un pin și un castan, precum caracterele ce deosebesc ins de ins sunt altele decât cele ce disting popoarele întreolaltă.

Nu este posibil deci, apropiindu-te cu spirit critic de umoriștii unei literaturi date, să treci cu vederea caracterele particulare ale poporului pe care-l exprimi.

Taine («Notes sur l'Angleterre», Paris, Hachette, 1903) atribuie aceste diferențe influenței climatului asupra spiritului; mai just sau, așa zicând, mai complet, Al. A. Philippide, în articolul «Umorul românesc», afirmă: «Umorul unui popor este în raport direct cu puterea sa de imaginație. El mai este strâns legat de împrejurările istorice care i-au determinat existența și dezvoltarea. Chiar climatul a influențat râsul. Toate aceste elemente, nedespărțite de natura propriu zisă a poporului, trebuiesc observate când vrei să definești caracterul particular al umorului vreunui popor».

Dar aceste considerații de ordin general nu trebuie să ne împiedice a ține seamă de caracteristicile calității intelectuale și morale ale fiecărui scriitor.

Dată apoi universalitatea caracterelor fundamentale ale spiritului omenesc, nu va fi greu de a găsi asemănări între umoriștii celor mai îndepărtate țări; iar după ce vre-un umorist s'ar releva prin perfecția artei sale, va fi înțeles și apreciat de toate națiunile.

Dovadă pentru această afirmație ne-o dă însuși Pirandello, care, deși e particulara expresie genială a țării sale, ba chiar a insulei sale, a creat capodopere care sunt profunda și evidentă afirmare a adevărilor de creație universală și universal înțelese.

Gino Lupi

Milano, Septembrie 1939.

C U V I N T E D E I U B I R E

Ce schivnic, zugrăvind în ceasuri lungi de schit,
Impovărat de haruri, cu mâini de vis, stângace,
Te-a isbutit icoană, puternic semn de pace,
In marginile unui veac crunt, neliniștit ?

Ți-e chipul prea frumos ! Eu n'aș putea desface,
Oricât m'ași strădui, ce-i scump, de ce-i greșit.
Neprihănirea frunții un farmec nesfârșit
Ascunde. (Nicăeri și-oriunde, par'că, zace).

Când linii dragi, deavalma, le-adun într'un sărut,
Pios, din adâncimi, un cald fior mă 'nghiață
Și întreb, nedumeririi supus: «Din vechiu trecut.

Din viitor, sau, numai, din clipa cea de față.
Descinde, stăruind, minunea mea de lut,
Atât cer blând, ce-ți umple 'n răstimp întreaga față ?»

Ștefan Stănescu

S T I H S T I N S

Prin sânge, lin,
Trec ape moi;
Un stins destin
Rămâne 'n noi.

Senin de har,
Prin alb văzduh
Sboară 'n zadar
Hulub de duh.

Din slava grea
De întrebări
Nu vor cădea
Spre noi chemări.

Va trece, doar,
Prin vis, uşcr.
Un vânt amar,
Ameţitor.

Apoi, sub somn
Adânc deschis,
Rămâne-vom
Inchişi în vis.

Aurel Cnirescu

R A S A R I T

Se tescueşte ziua -- poamă stoarsă --
Dă glas Octomvre 'n viile naturii.
Ca mustul tânăr soarele se varsă
Pe buza tremurată a pădurii.

Azi-mâne chiotind şi eu, şi eu
Incep culesul mare al vieţii;
In pieptul meu atârnă tot mai greu,
S'au copt bag-seama strugurii tristeţii.

Prieteni! facem chef cum n'a fost altul.
Din inimă vă torn ca din ulcior.
Cu hore noi vom desfunda înaltul
Tăriilor aprins ca un bujor.

In pas bălăbănit suim pe deal,
Țâşnesc de sânge boabele prea coapte,
Şi beţi de vinul vechiului Ardeal
Noi desbumbăm de stele fata Noapte.

In mână strângem luna ca un sân
 Și-i rupem vâlul de mireasă nouă —
 Tovarăși ! vreau cu Noaptea să rămân
 Ca să-i sărut privirile de rouă.

Dar când porumbii zorilor vor prinde
 Pe coperișul cerului să joace,
 Eu liniștit pe jos mă voi întinde
 Invăluit cu-a' morții reci cojoace.

Voi să veghiați ! O zi va răsări
 Cum alta încă nimeni nu cunoaște.
 Bătrânele păduri vor chiui:
 Un tânăr soare munții grei vor naște !

M. Beniuc

S A L C I E, T O A M N A

A obosit, purtând povara
 Luminii, ce i-o toarse vara
 Pe frunze și pe ramuri moi,
 Și-i dă lumina înapoi.

Cu mâini de umbră, blânde foarte,
 O 'mbracă toamna pentru moarte
 Și-i strânge 'n preajmă, depe drum,
 Găтели de negură și fum.

Găтели de mort, găтели de lună.
 Un clopot alb de nufăr sună
 Și-un pâlț de papură, din glod,
 Înălță steaguri de prohod.

Luminărind în depărtare,
 Luceferi ard de 'nmormântare
 Și luna, scrisă pe senin,
 Desprinde pânze lungi de in.

In liniștea din țărniș de ape
 Mormânt de umbră să se sape
 Și cerul plumbuit și greu
 Pecetluească somnul său.

Gh. Tuleș

E L E G I E

Ne lași în urmă, prăbușiți sub bătrânețe
 Voinicul taichii ascultat de sate și feciori...
 De-acuma cântecul ce zări o să-ți învețe,
 Pe cine-om aștepta, de-acum, de sărbători ?

Ci nimeni nu ne-o mai ceti în Biblii
 C'avem porunci întru sudoarea frunții.
 Degeaba ți-a dorit mămuca ziua nunții
 Să-ți joace zestrea multă 'n pontul diblii...

Că tot te-om aștepta: mai singuri, mai bătrâni,
 Să vii din țintirimul de pe Dealul Mare,
 Și ți-om aprinde, sărbătoarea, câte-o lumânare;
 Brânduși ți-om prăsădi cu 'nlăcimate mâni...

Și ne-om ruga pân'va suna și ceasul mare
 Când li-i trimite rana din plămâni 'napoi,
 Să se deschidă vremile și pentru noi
 Că n'am avut iertare, nici noroc sub soare.

Vasile I. Posteuță

G R A I A H A I D U C U L

Pentru dreptatea — grâul cerului,
 M'aș coace 'n cea mai vânăță 'nchisoare.
 Mi-e dragă fapta pasul când i-e mare,
 Ca unui șoim răcoarea sborului.

Măi pașă, cu mustața de spatiu,
 Dă-mi uitătura să-ți șuer în ea
 Și uită-te fudulule 'ntr'a mea
 Să-i vezi măsura blănii de sicriu.

I. D. Pietrari

O NOUĂ IPOTEZA ÎN EXPLICAREA ARTEI POPULARE

Un domeniu mai viu controversat, mai plin de surprize, mai tainic decât cel al artei populare, e greu de găsit. Dacă în genere strădaniile cercetătorilor s'au îndreptat asupra operelor artei culte, izbutind adesea a le explica istoric sau estetic, arta populară n'a avut norocul unei solicitări mai atente și al unei examinări mai profunde. Faptul se datorește mai întâi — desigur — recente ei descoperiri. Sub semnul curiozității democratice a romantismului, după desvăluirea farmecului și energiei cântecului popular la începutul veacului trecut, a urmat abia la sfârșitul lui, descoperirea noului continent al artei populare. Dacă socotim 'ucrarea lui **Alois Riegl (1894: Volkskunst, Hausfleiss und Hausindustrie)** ca prima cercetare mai de seamă în acest domeniu, atunci nici cinci decenii nu ne despart de începuturile examinării științifice a artei populare. Adăugăm apoi de îndată că nici măcar în acest scurt răstimp nu s'a urmat drumul metodologic cel mai potrivit. Dimpotrivă chiar. Explicarea artei populare s'a pierdut de cele mai multe ori în lirismul unei laude naive și ieftine. Fantezia sclipitoare a unor cercetători romantici, a căror speță continuă a se manifesta încă în toate țările europene de astăzi, sburdă fericită pe câmpul ce'or mai infantile ipoteze. Artă populară e de multe ori un adevărat pampas al nărăvașelor minți de studiosi ce-și deschid drumuri prin încălcările ei desigur, cu securea unei naive îndrăselni. Cu astfel de metode, firește, cercetarea n'a putut pătrunde prea departe.

Din fericire n'au lipsit nici glasuri autorizate, al căror cuvânt să arunce cel puțin 'umini parțiale asupra fenomenului artistic popular. Contribuția lor trebuie negreșit citată și critic înfățișată înainte de a poposi asupra ultimei ipoteze explicative pe care ne-am propus a o prezenta mai jos.

Se cade să amintim astfel mai întâi strădania renumitului istoric al artei care a fost **Alois Riegl**. Explicarea sa, istoricește una din primele, se situează în câmpul materialismului istoric ap'icat artei. E o 'ămurire de factură economică. Artă populară îi apare lui Riegl ca o expresie suficientă și necesară a economiei familiale închise, aceea ce a numit el «Haus'eiss», structură economică în care producătorul e și consumatorul propriilor sale va'ori. Artă populară

ne întâmpină dar ca un produs al familiei țărănești, făurit pentru propriile ei nevoi. De aci și realizările estetice ale acestei arte care se confecționează în cantități mici și cu toată grija de către creatoru! ce și-o dăruiește de fapt sieși. Exemplificări ale unei astfel de arte găsește Riegl la țăranii români din Bucovina, care nu cunosc de'oc — scrie el — conceptul capitalului și nici nu le trece prin gând să-și vândă sau cel puțin să-și împrumute produsele artistice. Cu economia familială închisă, arta populară apare sau pierе. Distrugându-se prin naturală evoluție fundamentul economic, «suprastructura artistică» dispăre de'a sine făcând inoperantă orice acțiune de salvare a artei populare.

Materialista explicare de mai sus își desvăluiește ușor caducitatea prin însuși sâmburele ei principal. Condiția economică e fără îndoia'ă un determinant important al artei populare fără a fi însă în același timp cauza ei necesară și suficientă. Valorile artistice în special nu se pot lămuri din jocul re'ativ mecanic al forțelor economice. Explicarea lui Riegl reduce apoi simțitor sfera obiectelor artei populare. Operele meșteșugarilor popu'ari — iconari, tâmplari, zugravi, producători de jucării — sunt pe nedrept eliminate din raza conceptului pe motivul că ele au depășit stadiul economiei familiale printr'unul industrial. E însă evident că și lucrările lor aparțin artei populare odată ce cunosc o vie răspândire în straturile de jos, care-și manifestă o aderență susținută față de gustul acestor meșteșugari, țărani ei însiși.

Explicarea lui Alois Riegl nu este totuși lipsită de o importantă contribuție pozitivă, pe care cercetările ulterioare au reținut-o: înrădăcinarea adâncă a artei populare în mediul ei creator, natural, în pământul ei țărănesc, în condițiile producerii ei firești.

Direcția materialistă a lui Riegl a cunoscut însă și alți aderenți, dintre cari trebuie citat în special numele lui **Herbert Kühn**. Cu el, explicarea economică ia o înfățișare mecanicistă severă. Arta popu'ară exprimă efectul răspicat al economiei agrare și apare în mod necesar cu aceasta. H. Kühn depășește apoi stadiul unei explicări generale încercând a lămuri mai departe stilul estetic al artei populare chiar. **Naturalismul estetic** îi apare cercetătorului nostru ca fiind expresia ob'igatorie a economiei popoare'lor de vânători și pescari, în timp ce **abstractismul** e opera economiei agricole. Simțul observației e într'adevăr atât de desvoltat la popoarele de vânători sau pescari încât înregistrarea artistică a modelelor naturale ne apare ca foarte firească. Dimpotivă, preocupările agricultorului se îndreaptă dincolo de lumea fenomenală către puterile tainice cari o cârmuesc și pe care le exprimă în arta sa doar

prin schițe și simboale în forme abstracte; de aci vădita tradiție expresionistă a artei populare. După cum se vede, explicarea lui Kühn, cu tot materialismul ei istoric, se străduiește a pătrunde în sfera artisticului chiar. Obiecția ce i se poate aduce însă constă în rigiditatea și generalitatea caracterizării artei populare ca fiind exclusiv de tip expresionist, așa cum numai în mod dominant este. De asemenea fundamentul economic al acestei exegeze sacrifică prea mult determinismul spiritual al artei populare. Către un astfel de țel se vor îndrepta însă strădaniile cercetătorilor ei ulteriori. Printre ei, contribuția metafizică a lui **Woringer** își are o însemnătate care merita să fie subliniată. Cu lămuririle acestui gânditor pătrundem în sfera unei lumi spirituale pe care materialismul istoric a ignorat-o în mare parte. Cele două tipuri fundamentale artistice, cari sunt după autorul citat — cel abstract și cel simpatetic —, își au explicația în sentimentul metafizic față de lumea fenomenală pe care omul nu și-a putut-o supune sau cu care a isbutit a deveni familiar, reșind apoi a o domina. Cum arta populară aparține tipului abstract, lămurirea ei metafizică ar consta dar în teama țăranelor de varietatea și capriciile puterilor naturii, a căror legislație nu și-a putut-o însă însuși. E necesar să observăm încă de îndată că un astfel de sentiment nu domnește exclusiv și imperialist în sufletul țărănesc. Lui i se alătură tot mai mult o înțelegere umană a periodicității fenomenelor naturale ca și adesea o profundă împăcare cu mersul lor, predeterminat divin. Formele abstracte ale artei populare par a se datoră mai îndată încercării mistice și magice de a stăpâni manifestările naturii pe căile naive ale mentalității primitive. Nu ne aflăm dar în fața unei atitudini de evitare a unei naturi opoziționiste, ci dimpotrivă ne întâmpină o tendință de a-i pătrunde misterul și de a și-o apropia.

Explicarea spiritualistă ia apoi la un cercetător contemporan, **Konrad Hahn**, directorul Muzeului etnografic din Berlin, o formă pur etnografică. Artă populară nu poate fi lămurită pentru acesta decât în cadrul **obiceiurilor** țărănești, ale ceremoniilor și ritualelor care însoțesc fenomenele naturii tot timpul anului. Cu această poziție ancorăm mai precis în **spiritual**, delimitând mediul etnografic în care artă populară apare, ambianța ei naturală, fără a obține însă explicații mai adecvate.

O adâncire a fenomenului artistic popular s'a realizat în sfârșit cu ajutorul **direcției istoriciste și tradiționaliste**. În fruntea ei întâinim pe cercetătorul vienez **Karl Spiess** care a pus în relief forța conservatoare, care perpetuiază bunurile artei preistorice până în zilele noastre. Concepția lui, împărtășită de altfel de o întreagă serie

de cercetători, accentuiază în mod deosebit caracterul **impersonal** al artei populare odată ce formele și spiritul ei transcend pe individ venind de pe panta generațiilor colective ale trecutului. Dacă explicarea tradiționalistă a artei populare, care-și are de altfel precursori mai vechi, aduce o contribuție de seamă prin sublinierea dimensiunii **timpului**, caracterul ei **impersonal** ni se pare prea ascuțit reliefat în comparație cu trăsătura **personală** a artei culte. Căci este evident că arta populară nu e lipsită de accente personale, după cum arta cultă nu e rareori învăluită în anonimatul colectiv. Nume de personalități creatoare în arta populară sunt numeroase, iar cercetările monografice pe teren descopăr tot mai multe talente individuale. Anume perioade ale artei culte, ca de pildă evul mediu bisericesc, au un pronunțat caracter impersonal, colectiv.

Pe aceeași linie a istoricismului se situează și explicația care se ridică la rangul unui sistem etnografic a lui **Hans Naumann**, după care arta populară e domeniul imitării valorilor artistice culte și al degradării lor concomitente. Reluând cercetări mai vechi ca cele ale lui **John Meier** pentru poezie și **Forrer** pentru plastică, H. Naumann a socotit că a descoperit prin a sa teorie a lui «**gesunkenes Kulturgut**» cheia explicativă cea mai de seamă. Dacă vederile lui se aplică într'adevăr pe un întins sector al artei populare, care moștenește formele cele culte multă vreme după dispariția lor în clasele de sus, nu e mai puțin just că ea nu poate fi redusă cu toată bogăția ei uimitoare, cu toată energia ei străveche, la rolul unei umi'e imitatoare. Spiritul original nu i-l putem contesta odată ce atât selecția valorilor împrumutate cât și transformarea lor profundă dovedește contrariul. Pe de altă parte, Hans Naumann însuși alătură lui «**gesunkenes Kulturgut**», «**bunul primitiv al comunității**», moștenirea ei milenară deci sau expresia de fiecare clipă a vieții colective, anonime. Relieful impunător cu care-și accentuiază teoria «**bunu'ui cultural coborât de sus**» anemiează cu totul însă elementul tradiționalist, colectiv și original.

Cu această sumară, dar esențială prezentare critică a principalelor soluții ale problemei artei populare, aiungem în sfârșit la va'oroasa contribuție pe care ne-am propus a o înfățișa aci și care aparține cercetătorului **Frederik Adama van Scheltema** (1938, **Die deutsche Volkskunst und ihre Beziehungen zur german'schen Vorzeit**) cunoscut mai întâi prin studiile sale privind arta preistorică a Nordului (1936: **Die Kunst unserer Vorzeit**), incita'oare de bogate sugestii pentru înțelegerea artei populare.

Privită în principiile ei constitutive, vederea lui **Scheltema** înseamnă o vădită reacțiune împotriva mai sus citatei teorii a lui

Naumann. Departe de a fi o simplă și pasivă imitație a modelelor culte, arta populară își are o fizionomie puternic distinctă, originală, datorită fundamentului țărănesc pe care se ridică. Faptul a mai fost afirmat desigur ca idee generală de Riegl, Kühn și atâți alți cercetători. Vom vedea de îndată care este **specificul** contribuției lui Scheltema. Să arătăm însă mai întâiu că explicația autorului nostru are multe puncte de contact cu direcția reprezentată de Spiess, cu tradiționalismul cu rădăcini în preistorie. Ceea ce îl distinge însă pe Scheltema, atât de acesta cât și de ceilalți cercetători, e **caracterul structural** al explicației sale. Artă populară își datorește specificul și valoarea ei categoriei spirituale a țărănimii cu concepția ei de viață distinctă, cu felul ei particular de a fi, care oricând în cursul istoriei alcătuește o mentalitate profund diferențiată. Apărând încă din epoca neolitică, îndată după nomada viață a vânătorilor și pescarilor, țărănimea prin noua sa ocupație: agricultura, s'a legat adânc de pământu'-mumă în care și-a pus toate nădejzile, incredințându-i-se pe de-a'tregul. Mentalitatea ei s'a cristalizat deplin de pe atunci promovându-se **autonomia** ca un principiu din care — în mod firesc — se dezvoltă întreaga corolă a spiritualității lui țărănești. Această profundă legătură cu pământul a alcătuit fundamentul unei religii natura'e ce s'a cristalizat în cultul solar ca principiu bărbătesc-generator al vieții și deci și al roadelor câmpului, și în **cultul pământului-mumă** ca principiu feminin, generat. Pe stâlpii acestei credințe s'a înălțat o viață spirituală țărănească, ale cărei manifestări nu trebuiesc căutate numai în preistorie, ci și în arta populară a zilelor noastre. Valoarea contribuției lui Scheltema constă tocmai în aprinsa pasiune cu care încearcă a surprinde continuitatea milenară a vieții țărănești; paralelismul fenomenelor preistorice și a celor actuale în artă spre a face sensibilă existența unei structuri rurale, agricole cu creațiuni universale și eterne. E — fără îndoială — un important pas înainte, care merită a fi cunoscut și discutat mai de aproape.

Paralela artă preistorică — artă populară devine posibilă datorită faptului fericit al unei cunoașteri apreciabile a primului termen al comparației. Viața țărănimii preistorice a fost într'adevăr reconstituită în locuința ei, în uneltele ei, în manifestările economice și artistice mai de seamă. Cum **Scheltema** este el însuși un erudit cercetător al acestui domeniu, dezvoltările sale au caracterul unei autorități. Să le expunem însă în liniile lor mari.

Urme ale cultului solar, manifestări ale «principiului periferic masculin» — cum scrie autorul nostru —, pot fi încă identificate în arta țărănească a vremii celei mai noi, în fenomene cari par to-

tuși a nu mai avea legătură cu străvechea adorație a zeului dătător de viață. Iată un șir de exemple dat de Scheltema. Pe domeniul jocurilor și al dansului popular nu este oare cazul să recunoaștem, în cercul pe care dansatorul îl descrie în jurul femeii, reconstituirea drumului solar în jurul pământului-mumă? În jocurile țărănești, în care esențialul e lovirea unui țel cu ajutorul unei lib, nu se ancunde aceeași poveste? În genere dansurile țărănești în cerc, cum e de pildă și hora noastră, atunci când se învârtesc în jurul unui personaj central, nu reamintesc același fenomen? Ordonarea comunităților populare în cercuri cu prilejul reuniunilor de tot felul pare — crede Scheltema — a desvălui același principiu. Urmele cu tu'ui solar apar însă cu mai multă limpezime în motivele artei populare, în simboalele **crucii** închise în cerc de origine precreștină, pe care le întâlnim deopotrivă în preistorie ca și în ornamentele artei populare, ale **Svasticei** ce ne întâmpină din epoca bronzului și până astăzi, ale **roții** cu multe raze sau ale **stelei cu 6 colțuri** care împodobeste și porțile noastre țărănești. În toate aceste semne, țăranul de odinioară și-a reprezentat principiul masculin-generator: soarele, păstrându-le până în arta populară a zilelor noastre. Se subordonează apoi mai departe aceleiași categorii motive ca pasări ce zboară spre soare etc. Pe de altă parte, aceeași naturală religie țărănească îngrijește de cultul principiului feminin al pământului-mumă și al fenomenelor sale. Urmele lui par o stărui până și în forme creștine. În adorația atât de aprinsă a celor de jos pentru Maica Domnului, ale cărei icoane se adună și în satele românești în numărul cel mai mare, Scheltema vede o continuare — sub noi aspecte — a închinării în fața principiului generator al pământului dătător și el de rod. Dar însăși forma triunghiulară, pe care o îmbracă uneori reprezentarea Sf. Marii, trădează silueta pomului vieții (Lebensbaum), străvechiul simbol al principiului feminin, rodit. Pe aceeași linie, pătrunde apoi Scheltema în domeniul portului popular, părându-i-se a recunoaște în bogățiile podoabei femeii, ale miresei în special, simbolizarea exuberanței vegetației pământului ca principiu feminin. Cultul pământului-mumă ne mai întâmpină și în cazul în care crucile, capelele și bisericile creștine sunt ridicate ca în preistorie, pe movile de pământ, între arbori, izolându-se astfel ca semne sfinte ce sunt, de restul peisajului. Vechiul cult păgân e moștenit dela creștinism care fără să-și dea seama, valorifică din nou spiritualitatea religiei naturale preistorice. Se adaugă apoi și aci motivele simbolice ale artei populare cari par a scunde acelaș cult. În fruntea lor se situează desigur acel **pom al vieții** socotit de origină orientală, dar care exprimă cu mare proprietate închinarea ță-

ranului de odinioară în fața principiului feminin al pământului, veșnic tânăr prin vegetația ce-i revine mereu. Dar paralelismele preistorico-populare ale lui Scheltema sunt mult mai bogate ca exemplele de mai sus. Cercetătorul nostru ne pomenește astfel împodobirea zidurilor pe dinlăuntru și pe dinafară la casele țărănești care reia vechiul obicei preistoric al ornamentării pereților de peșteri, formele asemănătoare ale figurilor votive în epoca pietrei și astăzi, structura vaselor, cu chipuri de animale, pasări, decorația vaselor, încrестături ș. a. Citarea lor completă ar interesa numai pe cercetătorul de amănunt, fără a duce la o luminare mai vie a liniilor mari ale problemei. Asupra acestora va trebui însă să posim acum.

Că formele artei preistorice au crescut din cultul solar și al pământului, e o afirmare care nu poate fi contestată. Țărănimea preistorică și-a încheșat structura ei spirituală din aceste caractere foarte firești omului legat de pământ. Faptul conservării apoi în arta populară a numeroase'or forme preistorice ca cele citate mai sus, nu poate fi de asemeni pus la îndoială. Și alți cercetători au urmat de altfel, mai de mult acest drum. Se naște însă întrebarea: mai este țărănimea vremii noastre adecvată conștient la principiile străvechiului cult al religiei naturale sau a moștenit numai forme artistice lipsite de orice conținut semnificativ, simple fosile ale unei epoci dispărute pentru totdeauna? Opinia lui Scheltema e aci categorică. Artă populară a vremii noastre nu e numai moștenitoarea unui depozit de forme moarte, ci exprimă — în mod activ — aceeași spiritualitate țărănească a preistoriei sub aspecte noi. Căci fără îndoială, toată lucrarea autorului izvorăște din acest gând inițial într'adevăr ispititor. Se verifică însă în mod general și dela caz la caz, această ipoteză? Răspunsul nu poate fi cu ușurință dat. Teoretic, deductiv vorbind, perpetuarea formelor artistice preistorice nu s'ar putea explica pentru o perioadă de timp atât de îndelungată prin simpla lor transmitere mecanică prin puterea tradiției. O înțelegere și aderență la sensul lor ar fi trebuit să se producă, altfel firul tradițional s'ar fi întrerupt odată. Și totuși realitatea nu este aceasta. Țărănimea pare a fi pierdut în foarte multe ținuturi conștiința semnificației formelor artistice preistorice, cari stăruiesc totuși îndeplinind alte funcțiuni, de ordin estetic, religios-creștin, social, etc. Este astfel cazul verificat de cercetările drăgușene ale semnatarului acestor rânduri, care a întrebat un număr apreciabil de informatori asupra semnificației unor motive ca steaua cu 6 colți, pomul vieții, crucea-roată fără a putea descoperi păstrarea vreunui tâlc străvechiu. Funcțiunea religioasă în sens creștin sau cea

pur ornamentală, au fost trădate de informatorii noștri. Firește nu avem dreptul generalizării constatărilor personale, rezultate ale unei cercetări restrânse, dar ne putem îndoi totuși, cel puțin metodologic, de valabilitatea generală a teoriei lui Scheltema. Cu atât mai mult cu cât o parte din exemplele sale ca unele mai sus citate nu par convingătoare. (Vezi de pildă, simbolizarea mersului solar prin cercul danțului popular, împodobirea miresii ca semn al bogăției pământului fructificat, etc.) Verificarea teoriei urmează a se întreprinde dela caz la caz, folosind mai ales metoda cercetării directe la teren care va trebui prin anchete stăruitoare să descopere modalitatea și gradul aderenței populare la vechile principii ale religiei naturale. Școala sociologică românească va aduce în această direcție lumini hotăritoare.

Contribuția lui Scheltema își are însă valoarea ei deosebită în precizarea cu o fină intuiție a multor para'elisme necunoscute dintre arta preistorică și cea populară ca și în adâncirea explicării tradiționaliste printr'una structurală, păcătuind însă prin spiritul de sistem în care vrea să ordoneze datele atât de variate și capricioase ale fenomenelor artistice populare.

Al. Dima

München 1939.

UN FILOSOF NECUNOSCUȚ

Unul dintre noi, fiindcă nimeni nu mai vorbea, s'a apucat, la sfârșitul mesei, să rezume o conferință la care asistasem chiar în ziua aceea : «Vieța și opera lui Nietzsche». L-am ascultat cu toții, cu resemnare, și când a încheiat, unchiul Gheorghică, cu glasul lui domol, cu darul lui de a istorisi pe îndelete și fără să rătăcească niciodată, a început și el să istorisească vieța și opera unui filosof necunoscut. El a făcut mai întâi, în două cuvinte, și cu licăriri și-rette în privire, observațiunea că există o filosofie profană și una cultă, așa cum există o muzică profană și una cultă, o poezie profană și una cultă, și a adăugat că filosoful, a cărui vieță o va rezuma, nu are nicio afinitate cu cei din categoria superioară din care face parte Nietzsche...

Caut să-i reproduc cuvintele așa cum le-a rostit unchiul Gheorghică, cu exactitatea relativă a unei memorii ca oricare alta.

Când l-am cunoscut, a început unchiul Gheorghică, filosoful a cărui vieță voi încerca să v'o rezum, avea o bărbierie mică pe strada Romană. Pe urmă și-a mutat-o în Sfînți. Și mai târziu a deschis una pe Bulevard. La început i-a mers bine, pe urmă mai puțin bine și acum în urmă îi merge rău. Acum rade și tunde la domiciliu. Din diversele lui peregrinări, a rămas cu câțiva devotați pe care îi vizitează în anumite zile sorocite de mai înainte, pe care îi tunde după capriciile fiecăruia și pe care-i învese'este sau îi supără după digestia fiecăruia. Printre aceștia mă prenumăr și eu.

Când l-am cunoscut în Romană, nu avea mai mult de treizeci și cinci de ani. Se îmbrăca bine, era chipeș, și era logodit, — o logodnă care dura de mai bine de un an. Era pe vremea aceea vesel și jovial; acum e căsătorit, obosit și resemnat. Pasiunile lui inițiale au rămas, însă, aceleași: e ace'aș meloman frânt de pasiunea lui, și acelaș filosof, în ore libere. În ultimul timp însă, me'omania lui pare totuși a se fi atenuat, cu vârsta și cu greutatea vieții din ce în ce mai mari. Dragostea lui de filosofie, pare în schimb și mai puternică.

Cunoștea, desigur, vreun solist sau vreun funcționar dela Operă, care îi dădea bilete gratis, fiindcă n'a fost reprezentație care să-i scape. Iși cumpărase omul smoching, — îi mergeau treburile bine, —

și acolo, în foyerul Operei unde l-am întâlnit de câteva ori, înalt cum era, ras proaspăt, fătos și singuratec, atrăgea privirile cucoanelor. Și el se mulțumea să zâmbescă discret și să închidă puțin din ochi, punându-și în valoare genele pe care le avea lungi și arcuite. A doua zi, în prăvălia lui de pe Romană, făcea cu competență 'n glas critica reprezentației din ajun. Fusese de cincisprezece ori la *Carmen*, de douăzeci de ori la *Rigoletto*, de zece ori la *Bărbierul*, de douăsprezece ori la *Ballo in Maschera* și a auzit și pe ai noștri toți, și celebritățile streine care veneau pe la noi. De tenori avea o listă cronologică, ținută la zi, care începea cu Băjenaru și dura o pagină întregă, până la cei de azi; de bași, una care începea cu Teodorescu; de baritoni care începea cu Aurel Eliade; și străinii erau intercalați cronologic printre ai noștri și avea, fiecare, calificative speciale. Batistini, de pi dă, era «exceptional»; basul Teodorescu avea următoarea notiță critică: «voce mare, școală mică»; Băjenaru era notat cu «dulce, dulce, dar manechin». Era o cântăreață italiană, Tina de Spada, care-i plăcuse lui mai mult și pe care a notat-o «privighetoare». Era un tenor calificat «pițigoi». Erau câțiva «câini», câteva «pisici...»

Mai târziu, mult mai târziu, după ce s'a mutat din Romană în Sfinți, și de aici în Bulevard, nu mai scotea listele să le citească; le știa pe dinafară.

Mi-a devenit simpatic și i-am îngăduit ani dearândul și critica lui muzicală, și filosofia lui zilnică, dintr'o întâmplare care-și are hazul ei.

Pe vremea aceia, vecin cu el pe Romană, mă bărbieream la el în fiecare zi. Intr'o zi de Luni, în luna Iunie, în vreme ce-mi așeza șervetul sub bărbie, mă uit la el prin oglindă și-i văd ochiul drept vânăț, micșorat, lăcrămând.

— Da ce ți s'a întâmplat, Mișule ?

— Poftim ?

— Ce e cu ochiul d-tale ?

— Cu ochiul meu ? Hm !... Știi că aseară s'a dat *Traviata* și n'am fost...

Am crezut că vrea să schimbe vorba și l-am lăsat.

— Nu mă întrebi de ce n'am fost ?

— Nu te întreb.

— Nu-i nimic... îți răspund, fiindcă tot m'ai întrebat indirect.

— Cum indirect ?

— N'ai întrebat ce e cu ochiul meu ? Să-ți răspund: n'am fost la *Traviata* fiindcă aseară ochiul meu era și mai umflat.

A tăcut un moment și a început să mă săpuneze cu energie.

— Nu mă întrebi de ce? Că adineauri m'ai întrebat.

— Nu te mai întreb «de ce» pentru că văd că te-ai infuriat și-mi vâri săpun în gură!

— Pardon! Adică nu, zău, ce ești d-ta de vină? Dar dacă vine Manolescu în prăvălie, cât e el de client vechi, îi rup picioarele!

— Care Manolescu?

— Avocatul Mano'escu, ăla cu ochelari.

Il cunoșteam tot din prăvălia lui pe avocatul Manolescu. Era un tânăr potolit și cumsecade. Am început să deviu curios. În special, râsul înfundat al calfei, un tip de șmecher de mahala, cu urechi lungi și despărțite de cap, care bărbieria pe altul la oglinda de a.ă-turi, m'a determinat să-l fac să vorbească.

— Dar ce ți-a făcut Manolescu?

— Ce mi-a făcut Manolescu?..

S'a retras doi pași, cu briciul în mână, și, roșu de indignare, a început să istorisească. Băiatul de alături, calfa cu urechile lungi, era și el roșu de râs reținut. Il vedeam cu vinele gâtului umflăte, cum își mușca buzele.

— Sâmbătă, domnule Georgică, a intrat în prăvălie la mine, pe la ora nouă, avocatul Manolescu. L-am ras, l-am potrivit, i-am perforat abonamentul, și, la plecare, când să-și pună pălăria, bagă mâna în buzunar și scoate un pachet de țigări. Zice: «Domnule Mișu, vrei o țigaretă străină?» Zic: «Vreau dacă-mi dai». Zice: «Uite că-ți dau una. Nu-ți dau mai multe că sunt scumpe. Tutun turcesc... Exce'ente!» Zic: «Mulțumesc, dar n'o fumez acum, o fumez după masă».

Când a ajuns cu povestirea aici, Mișu și-a schimbat atitudinea narativă și a luat una filosofică. A zâmbit cu amărăciune resemnată și a continuat:

— Au dreptate, domnule Georgică, Persanii, când vorbesc așa cum vorbesc de fatalitate și de soarta noastră, a fiecăruia... Când am scos țigarea, după masă, când am văzut-o cu vârful aurit, mi-am zis: S'o fumez mai bine mâine, când voi ieși cu Sofița la plimbare. Că dacă era s'o fumez atunci, exploda, domnule, atunci, și nu se mai întâmpla nimic.

Il întrerup, că nu pricepeam.

— Cine să explodeze?

— Țigarea.

— Cum țigarea?

— Da, domnule, țigarea, că era din alea cu praf de puscă la mijloc, care exploadează când aiunge focul acolo! A doua zi, Duminică, vine Sofița dimineața la mine și plec cu ea la plimbare. O por-

nim la braț, pe Romană, o facem la stânga, pe Dorobanți, și prin dreptul străzii Atena, scot, domnule, țigarea, și o pun cu ifos în gură. Ba mai și spun, cu satisfacție, că e tutun «turcesc»! Sofița, când a văzut-o cu vârful aurit, a spus: «măi, măi, măi... Ce lux, ce lux!» Mergeam așa țănoș, cu Sofița alături și cu țigarea în gură, când acolo unde Dorobanților o cărmeste spre Biserica Albă, îmi iese înainte locotenentul Nisiparu. Il cunoșteam din vedere. Trebuie să-l știi și d-ta: ăla înaltul, din cavalerie, cu mustața cărăbuș... Locotenentul se oprește în fața mea și-mi spune: «Imi dai voie»? Avea între degete o țigaretă și-mi cerea foc. Zic: «Cum nu, cu plăcere», și-i întind țigarea sub nas. Locotenentul începe să pufăie din țigarea lui ca să sugă focul dela mine, când deodată, poc, poc, fiss... l-am împroșcat cu fum și iarbă de i-am părilit mustața. Când s'a dormit, după o clipă, — eu înlemnisem, — m'am pomenit cu un pumn în ochiul drept și cu două palme. «Porcu'e, măgarule!» «Stai domnule, nu da că sunt o victimă!» «Ce victimă, porcule?»... Vezi și d-ta ce a putut să fie această scenă de operă comică...

A început din nou să mă săpunească.

— Dacă-l prind pe Manolescu pe aici...

Atunci am auzit un sughiț de răs infundat. Calfa, deși cunoștea întâmplarea, nu și-a mai putut ține râsul și l-a prins ceva așa, ca un strănut sugrumat.

— Strănuți, hai? Când te-oi pocni odată, cu voia dumnealor, peste urechi, ai să zici că auzi uvertura din **Trovatore**, pezevenghiule!

Timp de o lună întreagă a istorisit tuturor întâmplarea și ne ținea pe toți clienții la curent cu reclamația făcută la comenduire împotriva locotenentului. Nu știu ce i-a spus însă avocatul Manolescu, că nu numai că venea ca și altădată în prăvălia lui Mișu, dar era acum clientul preferat. Reclamația la comenduire a redactat-o el și aveau conversațiuni șoptite, care toate se încheiau cu: «Prea bine, domnule avocat! Mulțumesc, domnu'e Manolescu!»

Pe urmă, în Septembrie, când iar ne-am întâlnit cu toții, toate acestea au fost uitate. Sofița, logodnica lui, trecuse pe primul plan al discuțiilor cu clienții.

Pe domnișoara Sofița am cunoscut-o și eu. Era fată înaltă, trupeșă, și cu ochii negri, jucăuși. Avea și o umbră de mustață, cum le stă bine brunelor. A intrat într-o zi în prăvălie, iar Mișu, care devenea stângaci în prezența ei, m'a prezentat așa cum eram, cu obrazul pe jumătate ras, pe jumătate săpunit. Domnișoara Sofița și-a înfipt niște ochi isteți, care nu cunoșteau timiditatea, în ochii mei și în ochii clientului de la oglinda de alături, ne-a examinat câteva

clipe cu o atențiune vădită, și-a mușcat buza de jos ca să ne arate că are dinți a.b. și sanațoși, pe urmă, fără nicio grijă de pielea obrazului meu, i-a spus grăbită :

— Dă-i zor, Mișule, că am întârziat.

Era evident un lucru, și pentru clientul de alături și pentru mine, că nu eram pe placul domnișoarei Sofița. Mișu, umil și cucerit de tonul ei categoric, m'a bărbierit într'o clipă și a plecat cu ea, grăbit și fericit.

Despre ea, în prima epocă a logodnei lui, ne vorbea cam așa :

— O iau, domnule, o iau, pentrucă e o femeie și jumătate ! E o femeie mândră și cu draci. Și ambițioasă, domnule, ca Vidra din piesa lui Hașdeu. Să-l pună dracul pe unul să-i ciupească ceva curte, că dă de dracu cu ea !

Primele luni de logodnă au fost lunile iluziilor, cum se întâmplă totdeauna. Era șireată, știa să-i vorbească, și Mișu era amețit de dragoste. Fiindcă ei îi plăcea mai mult teatrul decât Opera, o ducea Mișu la teatru. Îi mergea atunci bine și cu dragostea și cu prăvălia și era Mișu fericit. Nunta întârzia, totuși. Nunta întârzia fiindcă se mai tocmeau încă niște mătuși, care făcuseră vorba, pentru zestre, și nu se ajungeau s'o rotunjească... Pe urmă, idila a început să se coloreze dramatic. Drama, care n'a degenerat în tragedie, a început așa. I-a găsit Mișu în poșeta pe care i-o dăruise, două scrisori dela un oarecare Ionel. Ionel era văr al Sofiței, sau nu era văr — nu știa prea bine Mișu — cu care ea copilărise și care încheia scrisorile cu «te sărut dulce, etc.» Acest «etc.» îl turbura mai cu seamă pe Mișu. Și după cum o credea, sau nu o credea, avea bietul Mișu remușcări că a bănuțit-o, sau trecea prin amărăciunile geloziei.

— Am aflat. Acum știi totul. N'a fost nimic între ei, dar absolut nimic ! Iși spun așa pe nume, cum își spuneau când ea era o codană și e' un mucos... Și și-au scris oamenii bilete, că n'au ce face. Atât ! Nimic mai mult ! Chiar sărutările «alea dulci» n'au fost nicicdată altfel decât scrise. L-am văzut pe Ionel. Mi l-a arătat Sofița. Este așa... un tip de mardeiaș de mahala, cu puțini barbeți ungurești și cu o tăetură la buză. Cum să-l placă Sofița, domnule, pe mitocanul ăla ? Suntem noi, bărbații păcătoși, și atunci credem că și ele sunt la fe'. O păcătoasă ca **Traviata**, domnule, și tot are sentimente, și să n'aibă o fată ? O fată cumsecade ? Și că e o fată cumsecade, de asta garantez. Știu toți vecinii, că de ! am încercat și eu. ca omul, să o îmbii, și m'a pus la locul meu numaidecât ! Și apoi, te privește așa țintă în ochi, ca omul fără păcate, și nu poți să n'o crezi...

Și când vorbea așa era vesel și fredona de prin opere.

Altădată însă, când îl cuprindeau îndoelile, era posomorît, mârâia și filosofa. Mă tundeă câteva minute fără să scoată un cuvânt, și numai către sfârșit începea să vorbească. Odată a început așa :

— Femeia ! Femeia, domnule, în aparență pare a fi o realitate, iar în realitate nu-i decât o aparență.

— Cum ai zis ?

Atunci el a repetat aforismul și s'a uitat la mine întrebător, prin oglindă. Era în el un amestec de sentimente. Era trist și ar fi vrut, totuși, să fie admirat. Părea că e mulțumit că e trist, fiindcă numai astfel a putut găsi această formulă fericită.

— Ce ? Nu am dreptate ?

— Nu știi dacă ai, dar formula e minunată.

— Nu-i așa ?

A țacănît de câteva ori vesel din foarfece, pe urmă s'a încruntat din nou.

De ce să cred eu, domnule, că Sofița e altfel decât celelalte? Așa cum e, brună, cu ochii de antracit, cu mustața fumurie, și înfiptă, ar putea juca pe **Carmen**, domnule, iar eu sunt un dobitoc de don José care umblă cu cuțitul după ea... Și tot eu sunt ăla care, de multe ori o cred nevinovată și că a stat să mă aștepte pe mine, ca Elsa pe **Lohengrin**... Am să stric logodna, domnule, să șt.i asta dela mine.

Căsătoria însă s'a făcut. Scrisorile din poșetă au fost uitate, iar Mișu și-a anunțat într'o zi clientela că se mută din Romană în Sfinți, mahalaua lăutarilor de pe vremuri, mahalaua unde crescuse și înf'orise domnișoara Sofița.

— Ce să fac? spunea el, oscilând între părere de rău și speranțe de mai bine, vrea Sofița să mă mut acolo. Poate că acolo, cine știe, să-mi meargă și mai bine.

Și și-a încărcat omul oglinzile și scaunele într'un camion, și-a luat cu el bricele, curelele și nevasta, și într'o zi de Sf. Gheorghe a plecat trist, dar plin de speranță, în mahalaua coanei Sofița.

Și... au trecut mu'ți ani. Mulți ani în care Mișu a tuns și a ras alte fețe. Mulți ani, în care crețurile dela tâmpile, cutele lui de pe frunte și filosofia lui dinăuntru au câștigat ceva în adâncime. Cât timp a stat în Sfinți, — vreo cincisprezece-șasesprezece ani, — nu l-am mai văzut. L-am reîntâ'nit în Bulevard unde soarta a făcut să fim din nou vecini. Și au reînceput, în țacănît de foafeci, conversațiunile noastre de altă dată.

Cucoana Sofița se îngrășase, — se îngrășase chiar mult, — și îi crescuse mustață. El slăbise, își rădea acum mustața, și, cu două sbârcituri în obraji, avea o înfățișare obosită.

Din șederea lui în Sfinți, între altele, aducea cu el o observațiune la care ținea mult. O împărtășea tuturor clienților și mi-a spus-o, firește, și mie. «Nordul, domnule, atrage blonzii. Nu vreau să repet observațiunea banală că Nemții sunt blonzi și Grecii sunt bruni... Dar chiar în sânul aceluiaș oraș de blonzi, bruni și șateni, blonzii merg spre nord ca fluturii spre lumină. Când eram în Romană, majoritatea oamenilor pe care îi bărbieream, erau blonzi. În Sfinți, la sudul Bulevardului, majoritatea erau bruni. Bulevardul, domnule, separă cele două rase. Aici, pe Bulevard, rasele se amestecă; majoritatea sunt șateni».

Când m'a împărtășit și pe mine cu această observațiune, coana Sofița, care sta pe canapeaua din fund, cu lucrul în mână și cu un câine mops alături, a spus printre dinți un singur cuvânt: «idiotule». Și atunci Mișu s'a întors înspre ea cu pieptenele într'o mână și cu foarfecele în alta, și i-a răspuns cu superioritate: «Când cineva, cucoană, are o opinie, o desvoltă cu argumente nu cu interjecții!»

Pe urmă și-a adus aminte și de mine și zâmbind triumfător, mi-a trecut pieptenele prin păr. Prin oglindă, din ochi căuta un gest de aprobare.

Așa dar, nu părăsise filosofia, părăsise însă muzica. Protectorul lui de'a Operă, care-i furnisa odinioară bi'ete, murise. A fost la câteva concerte simfonice, nu a rămas însă prea încântat. «N'am fost la multe, coane Gheorghită, fiindcă nu mă pasionează. Și aceasta pentru că nu le pricep. Nu i-am priceput nici pe moderni, nici pe clasici. Mi-a spus odată cineva că Simfonia a cincea de Beethoven e simfonia destinului. Că în ea se vede degetul destinului. Am fost de două ori să o ascult și n'am văzut, domnule, niciun deget!»

Coana Sofița, care sta pe canapea, și-a luat ochii dela lucru, s'a uitat lung spre noi, și i-a spus ridicând din umeri:

— Cum era să vezi chiar degetul? Că m'ai înebunit cu chestia asta!

— Păi asta zic și eu, cucoană, că nu l-am văzut. Ce, l-ai văzut d-ta? Și să-ți mai ții gura când vorbesc serios, că te faci de râs.

— De râs te faci tu, că gonești mușterii cu prostiile tale.

— Îi gonești d-ta, cucoană, că vine miros de varză în salon, și altceva decât varză nu mai știi să gătești.

Și discuția, asta sau alta, se mai lungea sau se scurta, până începea mopsul coanei Sofița să latre.

Într'o zi am intrat în prăvălie și am constatat cu surprindere că nici coana Sofița, nici mopsul, nu erau acasă. Era vreme de primăvară și ieșiseră la plimbare. Mișu tocmai tundea o servitoare. Era una din acele subrete curăț'e, mititele, cu șort scurt și cu privire drăcoasă. Mișu o întreba, pudrând-o pe ceafă:

— Și zici că cucoana d-tale nu e geloasă ?

— De ce să fie ?

— Păi... domnul nu face comparații?...

Când a văzut că mă uit la el zâmbind, a încetat să-i mai vorbească. O ultimă pieptănătură tremurată prin părul ei proaspăt ondulat, un gest, — gestul pe care-l fac cunoscătorii când admiră o operă de artă, gestul ochilor închiși pe jumătate, — și servitoarea a plecat, aruncându-i o privire piezișă și șireată.

— Așa dar, domnule Mișu, când nu e cucoana Sofița acasă...

— Știi ce vrei să spui.

— Vreau să spun că-i nostimă.

— Cine ?

— Subreta.

— Bine că n'ai spus că Sofița.

— Lasă că și coana Sofița are farmecul ei.

— A avut, domnule, a avut, dar acum s'a bacrealit.

— Și de-aceia, d-ta faci curte prin vecini....

— Ei, aici te înșeli rău... Eu nu fac curte la servitoare.

— Totuși am văzut.

— N'ați văzut nimic. A fost așa, o glumă în vânt. Tată-meu, Dumnezeu să-l ierte, când am împlinit optsprezece ani, mi-a spus : «Ascultă, Mișule, să nu fumezi mucuri, băete, și să n'ai servitoare țiiitoare». Nici mucuri n'am fumat, nici curte la servitoare nu fac.

— N'ai fi făcând, dar dacă ar fi intrat coana Sofița pe ușă când o pudrai cu tandrețe pe ceafă, poate te pomeneai cu un borcan de pomadă în cap.

— Asta niciodată! Gălăgie câtă vrei! Facem și unul și altul. La bătaie însă n'am ajuns.

— Cum, Mișule? De cincisprezece ani, decând sunteți căsătoriți, niciodată ?

— Nici eu, nici ea.

— B'ne, știi, d-ta...

— Ce vrei să spui, coane Gheorghită? Că eu n'am nervii mei? Asta vrei să spui? Am, domnule, am. Eu sunt chiar sălbatec, dar sunt potolit. Mă înfurii și eu câteodată, și mă înfurii rău, și atunci nu mai mănânc la masă și îmi iau pălăria și plec. Da ce știi d-ta, coane Gheorghită, despre mine ? Ne cunoaștem de douăzeci de ani și

tot nu mă cunoști. Dacă n'am bătut-o pe Sofița când m'a înșelat prima dată...

— Cum? Te-a înșelat?

— Ba bine că nu!

— Ei și?

— Domnule, n'am bătut-o, am raționat. Mi-am zis: ce trebuie să facă omul când îl înșală nevasta? Când îl înșală nevasta, — că asta e meseria ei, — omul trebuie să facă una din două: sau s'o omoare, sau s'o ierte!... Căile de mijloc sunt idioate... Adică dacă o bate, crezi d-ta c'a făcut ceva? Și dacă nu o omori, faci și tu pe creștinul și o ierți. Că ce e omul, domnule? De câteori mă duc și eu, ca toată lumea, într'un anumit loc, și mă întorc încheindu-mă la bretele, totdeauna zic: Ce e omul? Uite ce e omul! O cutie plină cu murdării, ca oricare animal!

— Și te înșală des?

— Destul de des. De câteori o avea om la îndemână.

Mă tunsese și acum mă scutura cu măturica pe haine.

— Păi știi d-ta, coane Georgică, cum e Sofița? Ți-ai imaginat d-ta vreodată un om rătăcind prin pustiu și dând peste o fântână cu apă? L-ai văzut d-ta, în închipuirea d-tale, cum se repede la ciutură, și cum bea? Așa e Sofița când dă de bărbat. Și acum imaginează-ți iarăș că faptul de a bea apă n'ar fi un lucru permis decât după ce ai face cerere la primărie. Ce crezi că ar face călătorul? N'ar mai bea? S'ar feri să nu-l vadă nimeni, dar tot ar bea, și poate chiar cu mai multă sete... Așa face, domnule, și Sofița când dă de ciutură...

Eram la ușă, cu pălăria în mână, gata să ies.

— Da, coane Gheorghică, am și eu nervii mei, sunt chiar sălbatec, dar n'am bătut-o niciodată...

Au mai trecut trei ani, și Mișu, coaforul, a tras obloanele la prăvălie. Avusese cu un an mai înainte câteva luni de vieață mai ușoară, pe urmă însă necazurile au pus din nou stăpânire pe el.

Intr'o noapte a fost chemat să pună ventuze unui om politic și s'a întâmplat ca omul politic s'ajungă ministru. Atunci, câțva timp, mai cu seamă în vremea perioadei electorale, a dus-o bine Mișu. Și-a cumpărat două oglinzi noi în prăvălie, și-a reînnoit proviziile de cosmetici, și-a reparat gramofonul care cânta toată vremea arii de operă, a angajat un ucenic desghețat care-i vedea și de clientelă și de coana Sofița, iar el, în haine noi, cu buzunarele pline de manifeste electorale, și cu zâmbetul pe buze, cutreiera radios mahalaua. A avut ministrul voturi multe în culoare și o șuviță din Nil a mai continuat să se reverse câțva timp în buzunarele lui Mișu.

A căzut însă guvernul repede, iar ministrul a intrat în diplomație. A rămas Mișu văduv — polițiște — și deziluzionat materialmente. Încet, încet, hainele s'au învechit, zâmbetul s'a veștejit iar ucenicul a fost concediat. N'a trecut mult timp și s'a hotărît Mișu, cumpănindu-și sărăcia, să lase prăvălia și să bărbierească la domiciliu. Și-a luat o agendă și s'a dus la toți cunoscuții lui din mahalale, propunându-le să-i servească acasă. Umblă vara în jachetă neagră, inverzită pe la coate, cu o trusă în mână, dela șapte dimineața până când încep căldurile mari. Și iarna, cu mâinile în buzunarele unui pardesiou de p'oaie, se strecoară pe sub streșini, pe la credincioșii lui de odinioară.

Într'o vreme de primăvară, acasă la mine, în odăița de lângă scara de serviciu, Mișu, în țcănit de foarfece, filosofa asupra religiunilor.

— Eu cred, coane Gheorghită, începu el dintr'odată, în vreme ce mă potrivea la ceafă, că dacă omul e milos, când e milos, n'o face pentrucă e creștin. Eu cred tocmai pe dos: fiindcă omul e uneori milos, de aia una din religiuni a luat mila în brațe și s'a întins pe două continente... Observația asta este a mea, coane Gheorghită, n'am citit-o nicăieri, și e spontană, fiindcă mi-a venit adineauri... Acum îl citesc, coane Gheorghită, pe Bergson, dar habar nu are Bergson de chestia asta.

— Da ? Îl citești pe Bergson ?

— Da, cucoane, și știi de ce ? Nu atât ca să știu ce spune Bergson. Îl citesc că mi-am zis: ia să văd, pot eu să-l pricep pe Bergson ?

— Ei, și l-ai priceput ?

— Nimic, coane Gheorghită. Când încep și eu să înțeleg ceva, tocmai atunci dau peste un cuvânt pe care nici în dicționar nu-l gădesc. Așa, câte o frază, două, mă mai dumiresc eu... N'am bază, domnule, asta-i ! Mi-a spus cineva să-l iau din nou, dela început, că o să-l înțeleg... Degeaba ! Se vede că așa sunt eu făcut, să nu pot vedea degetul destinului din Simfonia a cincea și să nu-l pricep pe Bergson. Filosofii ăștia noi, chiar atunci când pot spune ceva limpede, o încurcă dinadins, ca noi ăștia fără bază să nu-i putem pricepe...

Când a ajuns aici, deodată un «cu-cu-ri-gu» răspicat răsună în toată casa. Tresar de pe scaun. Un alt «cucurigu» și mai puternic, răsună din nou.

— Ia strigă, te rog, pe Maria, că a intrat un cocoș în casă.

— Eu l-am adus, cucoane Gheorghită, și l-am lăsat în săliță ca să-l iau când plec... Cântă și el că l-am scăpat...

Și Mișu a început să-mi povestească «cum vine chestia cu cocoșul».

Venea înspre mine cu trusa în mână. Pe Armeneasca, în colț, îi iese înainte o femeie cu un cocoș în brațe și un cuțit în mână.

— Când m'am apropiat, femeia mi-a spus: «Hei, pst! domnule! Nu vrei să mi-l tai?»

— Vezi de altul, cucoană!

Când m'am uitat la cocoș, bag de seamă că are barbeți. M'am oprit.

— «Și nu-i păcat de Dumnezeu, femeie, să tai frumusețea asta de cocoș cu barbeți? Uite-l cum seamănă cu Frantz Joseph!»

Femeia a ridicat din umeri. Tocmai atunci trecea un oltean cu coșurile în spate. «Hei, pst! Domnule!» Iar Mișu zice: «Ia ascultă femeie, ești nebună?» «Ba nebun ești d-ta, domnule!» «Nu te încăpățâna, femeie, că e păcat mare». Olteanul trecea strada spre noi. «Îl cumpăr eu, vinde-mi-l mie». «Dumneata să-ți vezi de treabă». «N'auzi? Îl cumpăr și-ți iei o găină. Cât ceri pe el?» «Cincizeci de lei». «Cât? Cincizeci? Adică cât două tunsori la domiciliu!» «Femeie, zic eu. Tu speculezi acum două lucruri: cocoșul și sentimentele mele». Olteanul pusese mâna pe cuțit și-l ștergea pe pantaloni. «Na-ți cincizeci și dă-mi cocoșul, femeie criminală!» Și l-am legat, cucoane Gheorghită, de picioare și l-am adus aici, că întârzasem și n'aveam vreme să mă întorc acasă. Acum cântă de bucurie că a scăpat!»

Și când la plecare, i-am strecurat în palmă cincizeci lei, Mișu a protestat, evident jignit.

— Pardon, cucoane Gheorghită, eu nu ți-am spus chestia asta cu cocoșul ca să-l plătești d-ta! Să nu te superi, dar nu iau decât porția mea. Și a lăsat pe colțul mesei douăzeci și cinci lei.

Când, după două săptămâni, a apărut din nou cu mica lui trusă la subțioară, mi s'a părut că am înaintea mea o viziune din tinerețe. Avea ochiul drept, acelaș ochiu, cu pleoape'e umflate și învinețite ca acum douăzeci de ani. M'am uitat lung la el, am zâmbit la amintirea pe care mi-o evoca, dar nu l-am întrebat nimic. Iar el, ca și altădată, în vreme ce-mi lega la gât halatul de tuns, s'a crezut dator să-mi dea explicațiuni.

— Te-ai uitat lung la mine, cucoane Gheorghită. Ți-oiu fi amintind de-o întâmplare veche. Istoria se repetă, dar nu se repetă întocmai. Acum, dacă sunt trist sunt cel puțin în parte satisfăcut.... Atunci nu eram satisfăcut de loc...

A început să mă pieptene.

— Îți amintești, cucoane Gheorghită, de chestia cu cocoșul.

L-ai văzut și d-ta. Chestia cu cocoșul are o urmare... Azi se împlinesc două săptămâni decând l-am cumpărat. Să vezi ce s'a întâmplat în aste două săptămâni. Când am ieșit dela d-ta, m'am dus drept acasă, ca să nu-l mai car cu mine pe la clienți, și l-am dat în primire Sofiței. «Ascultă, femeie, am cumpărat un cocoș, să-l bagi în coteț și să-i dai de mâncare». «Da ce ți-a venit, Mișule? «Să-i dai de mâncare și să nu cumva să-l tai! Auzi?» Și m'am dus după treburi. Când am venit la masă, am întrebat, firește, de cocoș. Sofița mi-a spus că e în coteț. Mă duc la coteț și-l văd ciugulind niște porumb. «Apă i-ai dat?» «I-am dat». Eram mulțumit. I-am spus Sofiței toată chestia. Era și ea înduioșată. Și, bine hrănit, era cocoșul vesel și cânta în coteț în fiecare noapte și 'n fiecare dimineată. Se antrena cu un cocoș vecin de ți-era mai mare dragul. Zău, coane Gheorghită, prinsesem mare slăbiciune de dânsul. Gândește-te și d-ta, când îmi aduceam aminte cum l-am scăpat dela tăiere — parcă-l văd pe Oltean cum își ștergea cuțitul de pantaloni — mă înduioșam și-i eram recunoscător, parcă el m'ar fi scăpat pe mine, iar cuțitul Olteanului parcă pe mine m'ar fi amenințat... După o săptămână i-am cumpărat o puică albă. «Să n'o tai, Sofițo». «N'o tai, Mișule». «Ca să nu fie cocoșul singur». «Am înțeles, Mișule». Le dădeam firimituri dela masă, și zău, parcă și cu Sofița mă înțelegeam mai bine ca înainte. Cumpăr Vineri încă o găină, ca să aibă băiatul două. «Să n'o tai, Sofițo». «Ba pe asta o s'o tai, că-i grasă». «Să n'o tai, Sofițo, să avem și noi ouă proaspete». «Ba o tai, Mișule, că tu ai căpiat». «De ce am căpiat?» «Că-ți dai banii pe păsări». «Mă Sofițo, că unui cocoș îi trebuie mai multe, că nu e om». Ea zice atunci că e cocoș bătrân. «Oricum, zic eu, dar una tot nu-i ajunge». Ea atunci începe să mă împungă, cum sunt femeile. «Păi dacă o fi și cocoșul ca tine, și una e prea mult». Eu atunci îi spun ca să priceapă și să tacă: «Păi dacă o fi și puica aia albă ca tine, poate fi și tânăr, că tot îi trebuie vreo patru cinci cocoși». Eu am crezut că am tăiat-o, că n'a mai spus Sofița nicio vorbă. S'a uitat lung la mine și a plecat din odaie. Când viu însă ieri la masă, aducea Sofița din bucătărie un papricaș cu găluști care aburea mirositor în farfurie. Mă uit mai bine. Încremenesc. «Ai tăiat găina!» «Ba n'am tăiat-o». «Ba ai tăiat-o, madam, că ăsta e picior de găină!» «Nu-i de găină, dobitocele, am tăiat cocoșul, că nu eram nebună să tai bunătate de găină care ouă». Când mi-a spus așa, întâi am crezut că amețesc, pe urmă mi s'a urcat sângele în obraz și am crezut că-mi ies ochii din cap. Ce să-ți mai spun, coane Gheorghită? Ce n'am făcut nici când mă înșe'a, am făcut-o ieri! I-am tras o sfântă de bătaie, că dacă eu am un ochiu vânăt, ea îi are pe amândoi. Sunt lucruri, coane Gheor-

ghiță, pe care le știi imposibile și care totuși, dacă s'ar întâmpla ți-ar părea firești. Și sunt lucruri posibile, care, când ți se întâmplă, îți par nefirești.

Treceam ieri pe bulevardul Take Ionescu, și am văzut o vrabie care juca pe capul statuii acestui om mare. Și tot sărea și-și ascutea ciocul. Dacă Take Ionescu, care stă cu mâna întinsă spre Ardeal, și-ar fi îndoit brațul lui de bronz, să se scarpine în cap, lucrul mi-ar fi părut firesc. Ce nu-mi părea firesc, era că stă imposibil, cu brațul întins spre Ardeal... Ți s'o fi părând și d-tale netiresc că mi-am eșit și eu din fire și am trecut la fapte, dar, ce vrei? și-a îndoit statuia brațul și a pocnit-o pe Sofița, că prea i se urcase în cap! Pricepe și d-ta, cucoane Gheorghită: cocoșul ăsta era ultima ființă la afecțiunea căruia aveam și eu dreptul».

Și ai ieșit M.șu dela mine trist, nespuse de trist, și mi-a arătat locul unde îl pusese cu două săptămâni înainte și a adăugat cu parapon:

— Uite, aici era. Sta culcat pe o aripă, cu picioarele legate...

Și unchiul Gheorghită s'a oprit și s'a sculat dela masă.

Cel care rezumase vieța și opera lui Nietzsche, s'a ridicat și el și a spus zâmbind :

— Și cum s'a sfârșit vieța acestui filosof profan ?

— Nu s'a sfârșit. Omul trăiește. Trăiește și continuă să fie pitoresc... Dacă-mi dai adresa, ți-l trimit — rade și tunde admirabil — ca să-i explici pe Bergson și să-l faci să vadă degetul destinului...

Nicolae Ottescu

O amintire despre mine, apoi alta,
Ca din ținerea de minte,
Din oglindă,
Mă privesc...
Eu și iarăși eu. Un pas și altul...
Mă opresc
Și m'ajung din urmă. Iar pornesc
Și de-odată, m'am ivit 'nainte...

Umbre-albastre. Văluri cenușii.
Le văd, ca prin mlădieri de ape,
De departe și de-aproape.
Se 'nfiripă stranii melodii.
Le ghicesc aripile sub pleoape.

Pretutindeni : eu — și nicăieri
Nu mă află nălucirile-mi, cu toate
Că spre mine vin,
Din «astăzi» și din «ieri»,
Toate...

Să mă 'ntorc dinspre oglindă
E 'n zadar.
M'am răspândit în toată casa,
Ca un mers
De incerte șoapte.
Colo, m'ași opri să recitesc un vers
Dincolo, să cânt. Acolo-i zi, ca și aci,
Dincolo-i noapte...
E numai zi și numai noapte, iar.
Să mă întorc dinspre oglindă e 'n zadar.

Un pas... și încă unul...

Umbră, printre umbre, lin, plutesc.
 Măinile înghiață.
 Lin,
 Plutesc,
 — Umbră, printre umbre. —

Amintire, printre amintiri.
 (Cântecul se-aude încă ?)
 Nălucire, printre năluciri,
 Încă...

Ochii muți adâncu-și cresc.
 Iată, cele de pe urmă năruiri
 Se-adăpostesc
 În vârtejul de 'ntunerec și sclipiri.

Un pas... și încă unul...
 Un pas... și încă unul...

Coca Farago

U M A N Ă P L Â N G E R E

Incrementit în el, lăuntric rug în pară,
 Drumețul se oprește singur pe colină.
 El știe că în mersul ăsta spre lumină
 Își este însuși sie-și cea mai grea povară.

Doar peste depărtări mai stăruie râvnită
 Tăcerea ca un foșnet de mătăsuri grele.
 El știe că în fuga asta către stele
 Își este însuși sie-și o singură ispită.

Și printre tot mai păduroșii munți de ceață
 Și zilnica nedumerire tot mai mare.
 O, cum ar vrea să-și fie propria cărare
 Spre zarea grea din el și unica-i povață.

Lung, lung,
 clopotele clopoteau întunec...
 Întunec fâlfâiau flamurile...
 Și inimile îngenuncheau asemeni
 florilor frânte.

Și-a fost, atunci, întâia dată, tată,
 când jalbelor mut rămas-a glasul tău,
 întâia dată, când mâinile tale sfinte
 n'au fost harnice
 să svânte lacrima,
 inima s'o răcorească,
 din chin să vrăjească alin și senin...

Și-a fost, atunci, întâia dată, tată,
 când brațele noastre
 s'au întins spre tine —
 zădarnic !

Nori grei urcau pe zări ce inserau...

Lung, lung,
 Clopotele clopoteau întunec...
 Cucernic cu fulgere
 amurgul cruce-și făcu...

...«Tatăl nostru, carele ești în ceruri,
 sfințească-se numele tău...»

George Voevidca

P S A L M

Verde ca mătasa curge câmpul,
 Aerul se clatină în zare;
 Holdele se rânduiesc în soare,
 Curge iarba, curge vara, curge timpul.

Lângă somnul arborilor, somnul
 Și frunzișul de metal visează;
 Cerul se revarsă din amiază,
 Fluviu de albastru. Bun e Domnul.

Peste creștet de arțar, cunună
 Cât un nimb pe cruce de subțire.
 Mâni de nalbă vin din amintire,
 Peste frunte. Inima mi-i bună.

Lut pe tălpi, ogoare în pupile,
 Mă amestec psalm cu adierea,
 Val cu ierburile. Și averea
 Câmpului se scutură pe file.

Teofil Lianu

C A R T E P O Ș T A L Ă

Aceleiași

Și iarăși vine toamna ce 'n fiecare an
 Pe-aleele din parcuri să 'mprăștie mărgan,
 S'aștearnă peste suflet o lespede mai mult
 Din vremea care plânge în cântecul ce-ascult.

Tristeți înlăcrămate înmuguresc din nou
 În inima ce 'nchide iubirea 'ntr'un cavou,
 Ca'n țintirimul care, bătut de vânt și ploii,
 Cu poarta dată 'n lături ne-așteaptă pe-amândoi.

Cu gândul tors în urmă colind greoiu urcuș,
 În toamna care cântă și plânge din arcuș
 O do nă coborită d n munți cu oi, la vale,
 Pe liniștea ce 'mbracă odăjdi episcopale.

Ascult și ochii 'n lacrimi te cată prin alei
 Ca să-ți găsiască 'n urme pantofii ușurei,
 Mirezma amintirii s'o soarbă ca din cupă
 Din dragostea de-atuncea, din zbulciumul meu după...

D. Iov

O F I Ţ E R I C A R I S C R I U

Să specificăm din capul locului că dăm cuvântului scris înţelesul de activitate literară şi nu de activitate de specialitate. Este destul de cunoscută, credem, Societatea Scriitorilor Militari, care are menirea de a aduna pe toţi scriitorii ofiţeri, de specialitate. Ne-ar rămâne nouă să facem câteva consideraţii asupra ofiţerilor cari scriu literatură, cu toate că noi suntem cei dintâi convinşi că această chestiune are un interes restrâns, cel mult informativ, altele fiind criteriile de c'asare ale scriitorului, de cât meseria ce l-a ocupat în timpul vieţii. În cel mai bun caz aceasta ar aduce o lămurire accesorie asupra operei, când ar rămâne să fie judecată mai târziu. Nimeni însă nu s'a gândit că Vauvenargues, spre exemplu, a împrumutat în opera sa ceva din spiritul ostăşesc, deşi Alfred de Vigny numai astfel a putut scrie «*Grandeur et servitude militaire*». Cu conştiinţa relativităţii unei asemenea întreprinderi, şi-a caracterului informativ, pornim să facem privirea de faţă asupra scriitorilor militari. Mu't mai puţini altădată, mult mai numeroşi în prezent — şi unii dintre ei cu un talent cert —, asta datorită condiţiilor materiale ale tineretului de-acum zece ani, care găsea în cariera de ofiţer cea mai stabilă şi sigură meserie. Aproape toţi îşi ascund calitatea lor socială, fără ca nimic să le justifice modestia. Din această privinţă nu ştim dacă nu vom greşi faţă de unii, de aceea, ca ofiţer, să încercăm a ne lua din timp măsurile de pază. Tot astfel să ne scuzăm de punctul de vedere, oarecum critic, ce-l adoptăm iniţial. Şi când ne punem sub umbra lui Vauvenargues, a lui Vigny, a lui Gârleanu şi a atâtor ce nu ne mai vin în minte, la ce avem a ne feri de-o părere critică? Mai devreme sau mai târziu, tot verdictul critic va decide de soarta noastră! Toţi cei de mai jos, şi ceilalţi pe cari vigilenţa noastră i-a scăpat din vedere, îşi pun pe hârtie versurile sau proza în condiţii materiale destul de gre'e, ştiut fiind timpu' liber restrâns pe care-l au azi ofiţerii. De aceea perseverenţa şi reuşita unora din ei apare mai semnificativă. Pe şeful nostru, generalul N. M. Condeescu, l-am pierdut anul acesta, plâns de întreg neamul scriitorilor. Suflet larg, înţelegător, mult iubitor de soarta confrăţilor, N. M. Condeescu a contribuit la îmbunătăţirea condiţiilor de viaţă, aşa cum fiecare din noi ştim, şi

dacă n'ar fi fost o moarte crudă, care să-l fi doborât din viață și să fi lăsat S. S. R. fără capabilul președinte al ei, ar fi stărui să vadă dus la bun sfârșit și magnificul palat al scriitorilor, operă grandioasă, prin frumusețea scopului de îndeplinit. Se cuvine, și-aici, cinstită memoria lui de om și scriitor, așa cum pe-aiurea toți și-au dat silința a o împodobi cu laude. Scriitor scrupulos, desăvârșit stilist, plin de conștiința sacră a meseriei, n'a lăsat numeroase opere. «**Conu Enake**», «**Peste țări și mări**» precum și romanul «**Insemnările lui Safirim**», rămas la primul volum, iată la ce se reduce opera literară a generalului N. M. Condeescu. Am înțeles însă, din amintirile ce s'au scris cu ocazia morții sale, cât își iubea scrisul, din nerăbdarea cu care aștepta și convoca prietenii să le cetească din ceea ce mai apucase să scrie, în puținul timp liber ce-l avea. Am înțeles câtă bucurie îi făcea scrisul și cu câtă ardoare i se dedica. Ore de intensă satisfacție, urmau celor de trudă, căci se adăuga la meticulozitatea și grija ce-o depunea în scopul perfecțiunii, se pare, și-o lentă elaborare.

Un alt mort, care ne-a fost și ne este foarte scump, **Niculae Cantonieru**, de al cărui nume puțini mai știu, se numea pe numele său **Niculae Niculescu** și-a fost ofițer de administrație. A murit de tuberculoză în 13 Octombrie 1935. A fost o bună bucată de vreme colaborator la «**Brașovul literar**», revista condusă de Cincinat Pavulescu ajutat de un ofițer, care azi nu mai scrie, sau așa cel puțin se pare, d. **Ion Focșeneanu**. Intemeiază mai târziu cu **Aurel Marin** și cu semnatarul acestor rânduri revista «**Frize**», care a apărut dela 1 Martie 1934 până la 1 Iulie 1935, la Brașov. A tipărit un volum de nuvele «**Intâmplări omenestii**», unde alături de stângăcii de stil, transpar calități intense de fond: compasiune, bunătate, putere de evocare, imaginație și causticitate. A început mai mult romane pe care nu le-a mai putut termina. Până la o probă contrară, facem această declarație în alb, că **Niculae Cantonieru** ar fi putut fi unul dintre cei mai puternici scriitori ai noștri, el având mai presus de toate duhul realității, adică instinctul sigur al prozatorului. Era locotenent când a murit.

D. general **C. Manolache** este unul dintre cei mai cетиți prozatori. «**Destăinuirile Colonelului Mihu**» nuvele, «**Catrinel**», roman, «**Sfânta dreptate**», roman, «**Scânteetoearea viață a Iuliei Hasdeu**», biografie romanțată, iată câteva dintre operele care i-au făcut un renume. Nu aduce inovații, nu scrie o literatură de idei. Dacă s'ar preciza calitatea scrisului său, s'ar putea spune: un povestitor. Într-o vreme, însă, când literatura noastră era bântuită de toate experiențele, faptul că scriitorul **C. Manolache** nu s'a înclinat spre în-

șelătoarele apeluri străine, ci a rămas credincios instinctului său, nu este o dovadă de chemare? Operele sale au meritul de a fi cetite de marele public și-aceasta constituie, desigur, cea mai puternică replică pe care romancierul o dă criticilor, cari, în general, s'au abținut să discute această prea frumoasă activitate literară. Nu publicul este acela care, înaintea criticilor, a dat Fedrei lui Racine, și 'n ciuda cabalei ce se organizase, ceea ce i se cuvenea și se cuvenea geniului? Nu tot publicul a fost acela care să recunoască geniul lui Rabelais?

Solicitat de edituri și cetit de public, d. general Manolache nu are a se plânge de o soartă literară care nu i-a fost propice.

Și tot aceste lucruri, ba mai întărite, se pot spune și despre celălalt romancier, de mare tiraj, autor a numeroase romane, unele în ediții repetate, d. Lt. Colonel **Octav Dessila**. Mai fericit inspirat, mai în gustul publicului amator de romane fără prea mare complicație psiho'ogică, d. Octav Dessila place din ce în ce mai mult, grație ușurinței și abilității cu care înoadă o acțiune plină de interes. Să amintim câteva opere? «**Svetlana**», «**Noroi**», «**București, orașul prăbușirilor**», «**Două chemări**», tot atâtea titluri de romane, câte succese. Cineva îmi spunea, într'o mare librărie din capitală, că în sezonul trecut cele mai multe cărți vândute aparțineau d-lor Ionel Teodoreanu și Octav Dessila. Nu cred să existe comparație mai măgulitoare pentru un romancier și-o vecinătate mai elocventă.

Să nu uităm activitatea poetului **Volbură Poiană Năsturaș**! Mai puțin cunoscut, — aceasta este soarta poetilor! —, d. colonel Volbură Poiană Năsturaș a publicat deseori lucrări pline de interes și frumusețe în pagina duminicală a «**Universului**». Aducem aici un omagiu patriotului și scriitorului.

D. maior **Paul Constant** este un prozator umoristic, de o calitate ce trebuie să rețină. Co'aborator la numeroase reviste din Oltenia și Ardeal, a făcut să apară, nu cu mulți ani în urmă, o interesantă revistă literară la Sibiu: «**Provincia literară**». Un animator, un iubitor deschis al artelor, un îndrăgostit de tinerețe, iată calitățile care dublează pe acelea ale unui vrednic creator. Să semnalăm interesanta colaborare, din ultima vreme, de'a revistele «**Familia**» și «**Universul literar**». Să semnalăm romanul «**Râia**», despre care s'au spus lucruri numai de bine. Alte volume de nuvele completează o operă literară plină de interes. Eroii săi sunt umilii funcționari, burghezia mică a orășele'or de provincie, surprinsă în ridicolul și în toate ticurile sale. Râsul pe care-l trezesc schițele

d-lui Paul Constant este spontan. Totuși, ca la orice adevărat umorist, o contempare aprofundată a mediului descris deșteaptă tristețea.

Poet și prozator este d. căpitan, azi demisionat, **Ion Valerian**. Locul pe care-l ocupă în literatură este unul dintre ce'e mai frumoase. Asta se datorește și acelei reviste care a fost «**Viața literară**», scoasă prin sacrificiul său, cu colaborări totdeauna excelente. Vioaie, inteligent scrisă, cu numeroase note și informații, «**Viața literară**» mai are meritul de a fi ușurat pătrunderea scriitorilor tineri în conștiința publicului. Puț ni sunt scriitorii de azi cari n'au trecut pe la «**Viața literară**» a d-lui Ion Valerian și dintre acei cari au fost publicați, câți nu-și vor aduce aminte cu emoție vremurile frumoase ale «**Vieții literare**»? Opera poetică a d-lui Ion Valerian, «**Caravanele tăcerii**» și «**Stampe**», a pătruns și în conștiința critică ceea ce este cu deosebire demn de relevat. Un roman «**Cara-Su**», inspirat din viața Medgidiei, a adăugat atâtor merite și pe acela de romancier. În general, d. Ion Valerian, pe care regretăm că nu-l mai întâlnim dela o vreme, a știut să mențină atenția asupra sa timp de mai mult de zece ani și a răspătit această atenție printr'o activitate literară animată de pasiune și talent.

Un prieten al d-sale a fost d. căpitan **Ion Focșeneanu**. A îngrijit de apariția «**Brașovului literar**», pe care-l conducea Cincinat Pavelescu. Este autorul unui volum de versuri «**În sus**», elogiios apreciat de o parte a criticii noastre. Nu putem spune pentru ce din 1935 nu l-am mai întâlnit niciodată, în nici o revistă.

Cel mai merituos epigon bacovian este tot un ofițer: d. căpitan **G. Șt. Cazacu**. A publicat următoarele volume de versuri: «**Sinfonii de seară**», «**Acorduri**», «**Ad memoriam**», «**Calea Sânelui**», «**Draperii negre**». Unele dintre ele s'au tras în mai multe ediții. Cu toată prezența evidentă a maestrului, d. G. Șt. Cazacu știe să rămână original. A colaborat la foarte multe reviste, tipărind și d-sa una, «**Cronicarul**».

Două schițe în «**Pământul**» și o nuvelă în «**Familia**» a publicat d. căpitan **Ionel Rujeanu**. Am fost surprins din prima schiță, de tonul alert, matur, de fraza sigură pe dânsa și nu mică ne-a fost surpriza când am auzit că autorul este un ofițer. Substanța nuvelelor se extrăgea din viața autorului. Mai a'es din întâmplări de iubire. Il așteptăm pe d. căpitan Rujeanu cu o operă de imaginație, și de mai mari proporții, pentru a ne putea da seama că se află în posesia unui talent adevărat; opera de până azi este numai un reflex al melancoliilor maturității care privește îndărăt.

La Sibiu mai activează, în cadrul asociației «**Thesis**», d. căpitan **Mircea Alexiu**, autor de schițe meritorii. Numele d-sale se pastrează până azi aproape numai în cercuri locale ; totuși activitatea sa merită o mențiune deosebită.

Prin legătura ce are psihanaliza cu arta, și prin atenția pe care d. căpitan **I. Popescu-Sibiu** o dă literaturii și mai cu seamă literaturii moderne, pe care o consideră manifestare bolnăvicioasă, studiile sale scrise și conferințele ținute în diferite orașe, își află locul tot aici. Partizan al tradiționalismului și mai cu seamă al ideii de literatură sănătoasă spre deosebire de una maladivă, d. căpitan **Popescu-Sibiu**, printr'o activitate susținută, fără a fi prea intensă, se aranjează în rândul esseiștilor.

Literatura modernă, împotriva căreia se ridică autorul de mai sus, își are pe cel mai încarnat apărător din România, însuși pe șeful ei, tot în rândurile ofițerilor, ba mai mult, în rândurile ofițerilor doctori. D. căpitan **Binder**, pe numele literar **Sașa Pană**, este considerat ca șeful școlii suprarealiste, azi în evident declin. A făcut să apară cinci ani de zile revista «**Unu**», publicație suprarealistă. A scris și publicat numeroase cărți de poeme dintre care cităm : «**Răbojul unui muritor**», «**Diagrame**», «**Echinox arbitrar**», «**Viața romanțată a lui Dumnezeu**», «**Cuvântul talisman**», «**Călătorie cu funicularul**» și «**Iarba fiarelor**». A publicat în colecția «**Unu**» multe plachete ale tinerilor poeți, cari vo au să se afirme într'o mișcare nouă. Insfârșit a făcut operă de istoric literar, publicând «**Primele poeme ale lui Tristan Tzara urmate de insurecția dela Zürich**». A publicat articole privitor la diferitele personalități străine, ale curentului. Cea mai mare parte din ele și împreună cu altele au fost strânse într'o carte densă, breviar plin de interes, «**Sadismul adevărului**».

În ciuda gradului său mic, aspirantul de marină **Mircea Pavelescu** deține un grad mai mare în lumea poezilor tineri. Îl aranjăm alături de d. Sașa Pană, deoarece poezia «**Pasării paradisului**», fără să fie suprarealistă, arată un poet extrem de interesant, care se menține încă pe baricadele modernismului. Salonardă, îmbibată de o atmosferă de decripitudine, aspirând către spațiile difuze ale mărilor scufundate în ceață, această poezie rămâne încă minoră prin lipsa de intensitate. Vo'uptatea lecturii însă este de o calitate deosebită. D. **Mircea Pavelescu** rămâne un poet dela care trebuie să așteptăm lucruri foarte bune.

În rândul poezilor tineri de azi mai stau câțiva ofițeri, de un talent sigur, unii afirmați, așa cum este cazul cu d. locotenent **Aurel Marin** și cu d. **Mircea Pavelescu**, alții în frumoasă ascensiune ca d.

George Valda, sublocotenent, și d. **George Fonea**, locotenent, amândoi din infanterie. Insfârșit d. **Petre Paulescu**, sublocotenent, secondează cu impetuozitate o cale care se cere mai mult supravegheată.

D. **Aurel Marin** a îngrijit patru numere, la apariția revistei «**Frize**», despre care a mai fost vorba. A publicat până azi: «**Lumini**», «**Yodler**», «**Intrarea în pădure**», «**Versuri**» și «**Poezii**». Mai are în mapă încă o carte ce așteaptă tiparul. Iată o activitate fecundă de care a luat cunoștință critica noastră. D-nii **Perpessicius**, **Octav Șuluțiu** și alții au semnalat poezia lui Aurel Marin ca pe una dintre cele mai interesante ale grupului de tineri scriitori. Poezie în care proslăvește muntele, prietenia, singurătatea, moartea și iubirea; poezie de nuanțe; poezie de inefabilă melancolie. Ea constituie pentru noi o permanentă bucurie.

D. **George Fonea** traduce din Rilke, Claudel și Apollinaire. A publicat o carte de poezii pe când era în Sibiu. Ultimele versuri ce ne-au căzut sub ochi arată că tânărul poet se limpezește, versul său devine inefabil, transparent; reminiscentele moderniste au căzut de pe dânsul.

Cu d. **George Valda** am întemeiat anul trecut, sub egida aceluiași nume, ce ne-a fost drag, «**Frize**», o editură de poezie, care și-a propus să tipărească pe socoteală proprie, cochet, o seamă de tineri poeți promițători, făcând astfel o selecție în noianul de versificatori ce-au apărut în ultimii ani. În program ne-am mai propus a imprima traduceri din poezii recunoscuți ai țărilor ce ne înconjoară, îndeplinind astfel și o menire culturală. D. **George Valda** a tipărit la «**Frize**» cea d'ntâi plachetă a sa: «**Calm exterior**». Versul lucrat cu băgare de seamă și conștiința că poezia se bizuește și pe efort, nu numai pe inspirație, iată două calități, care sprijină un talent ce nu și-a găsit încă echilibrul, dar dovedește continuu că și-l va afla.

D. **Petre Paulescu** s'a risipit în temeile dacice care au bântuit o parte a poeziei noastre acum câțva timp. Dacii, Sciții și-o gesticulație grandilocventă au caracterizat versurile sale t nerești. De asemenea ticuri e bine să se debaraseze cât mai curând, poezia fiind altceva decât retorică, mai ales când d-sa probează a fi în posesia talentului.

În sfârșit, despre foarte proaspătul sublocotenent **Haralambie Țugui**, nu ne putem pronunța. O plachetă de «**Liane crude**», de pe vremea liceu'ui, este prea inexpressivă pentru a putea preciza altceva decât o speranță¹.

¹ Între timp a apărut al doilea volum de poeme «**Prohod de zi**». — N. R.

Mai sunt ? Posibil. Avem însă credința că pe cei mai vrednici de atenție nu i-am scăpat din vedere. Dacă mai sunt, să ne fie iertată neștiința de azi, care este fără voie.

Despre mare parte din cei prezentați aici critica și-a dat avizul. Despre alți câți-va, în plină și frumoasă ascensiune, n'a avut încă vreme să se pronunțe. Cu frumoase opere vor îmbogăți, o afirmăm cu tărie, literatura noastră acești servitori ai aimei lor. Activitatea lor tăcută, în puținul repaus pe care li-l lasă misiunea grea a ceasurilor de față, râvna cu care cetesc și cultivă un talent pe care-l pun în legătură cu operele de seamă ale omenirii, nu fac altceva, nu trebuie să facă, decât să ridice prestigiul ofițerului despre care deseori se spun lucruri nedrepte.

Fără să servim un scop străin interesului estetic, singurul care trebuie să conteze când se vorbește de artă, articolul nostru are interesul documentar al unor prezentări vag critice, lipsite de pretenție, făcute cu sinceră bucurie. Dacă la fiecare dintre cei prezentați am fi putut adăuga un fragment reprezentativ sau o poemă, bucuria noastră ar fi fost mai mare întrucât propaganda camaradească s'ar fi sprijinit pe texte indeniabile.

Mihail Chirnoagă

Notă. — Probabil fără voie și fără știință, după cum afirmă, autorul articolului de mai sus va fi omis pe unii dintre camarazii săi de arme și condei. Sigur însă că pe unul l-a uitat cu voie și l-a îndepărtat cu știință. Este și acesta un gest al unui gânditor subtil și fin analist. Lacuna o completăm noi, integrând pe ostaș între scriitori și pe scriitor între ostași: Mihail Chirnoagă.

DESPRE O CĂMAȘE COPTĂ DIN MUZEUL CINQUANTENARULUI DIN BRUXELLES

(Fragment dintr'o comunicare la Academia Română)

Arta țărănească este una dintre formele cele mai misterioase ale manifestărilor omului în societate. Mai toate întrebările pe care ni le punem asupra originii ei, asupra condițiilor ce pot întări sau slăbi impulsurile ce-i dau naștere, asupra împrejurărilor în care apar, se perfecționează și se transmit, atât tehnicile de care se servesc țaranii, cât și motivele adoptate pentru decorarea obiectelor uzuale, asupra valorii magice sau simplu ornamentală a acestor motive, asupra, mai ales, a chestiunii așa de contraversată a raportului dintre arta satelor și cea cultă, au rămas până azi fără de răspuns hotărîtor. Pricina trebuie căutată nu numai în faptul că mai fiecare cercetător dă acestor fenomene explicația care-i este mai familiară, ignorând pe celelalte sau neținând seamă de ele, dar și pentru că, pe de o parte, atunci când e vorba de arta populară, lucrăm cu noțiuni nu deplin lămurite, a căror sferă este încă destul de elastică, iar, pe de alta, obiectele ce ni s'au păstrat, cele ce mai pot fi studiate, sînt relativ foarte recente. Se cuvine să nu pierdem încă din vedere împrejurarea că un examen al acestor obiecte, un studiu al lor sistematic și comparativ, în timp și în spațiu, nu s'a întreprins de cât de puțină vreme și în mod cu totul sporadic.

N'am intenția, în articolul de față, să reiau analiza nici uneia dintre problemele mai sus înșirate, deși ele îmi par esențiale pentru priceperea artei noastre țărănești. Ași vrea să mă opresc însă la o chestiune specială, cu aplicațiuni mai vaste și mai generale, care ar putea arunca lumină asupra originii obiceiului de a purta o cămașe cusută cu flori și întinderei regiunii în care se putea întâlni în trecut această parte esențială din îmbrăcămintea țaranului. Evident, nu este de loc indiferent de știut dacă locul pe care sînt așezate broderiile sau alesătura pe cămașa bărbatului sau pe iia nevestei ne este propriu dintru început, sau el apare și la alte neamuri.

Cămașa țaranului și, mai ales, iia țărăncei sînt partea principală a costumului lor de toată ziua. La bărbat ea este, natural, de o formă mai simplă și numai excepțional împodobită cu broderii și alesături. În orice caz, chiar și atunci, cusătura e mult mai dis-

J. E. Liotard: Țărancă din Elveția (Luvru).

cretă, mai redusă de cât pe iia nevestei. In costumul acesteia, iia ține însă loc de fustă și de bluză, în deosebi vara. O fotă, dintr'o bucată sau din două părți separate — în acest caz de forma unor șorțuri și purtând numele de oprege sau vâlnece — o maramă sau

o «cârpă» pe cap, un brâu sau niște bete, care strâng mij'ocul, iată în câteva vorbe portul zilelor de lucru. Variați în colorit, în puncte și în motive de la o regiune la alta — ceea ce ne îngăduie să determinăm cu destulă precizie proveniența unei cămăși brodate — râurii, mai ales în trecut, când lumea era mai păstrătoare de tradiție, sânt așezați mereu în acelaș loc : pe piept, adică de-a lungul bustului, unde ocupă o suprafață întinsă și unde apar motive de un desen viguros, deci mai bătător la ochi, în jurul gâtului, pe guler și de-a lungul gurii cămășei ; pe umeri (în grupe transversale), având la partea de sus a mânecii o bandă de co'oare deschisă și de un desen mai strâns, deseori în tonul chiar al stofei iiei, încrețul ; de-a lungul mânecilor, uneori largi și deschise în spre extremitatea lor interioară, alte ori strânse printr'o bentiță ; jos, la poalele cămășei, adică deasupra glesnei, ridicându-se puțin, printr'un motiv apropiat, la dreapta și la stânga, pe cusătură, așa în cât partea înflorită să se întrezărească, în mers, printre cele două oprege.

De unde vine oare obiceiul de a împodobi rufa, de a coase pe ea acele ornamente așa de ingenios îmbinate, așa de potrivite fiecare pentru locul ce ocupă ? De ce, mai ales, s'au ales acele părți spre a fi brodate și nu altele ?

Este evident că ne găsim astăzi în fața unei vechi tradiții de sute, poate de mii de ani, care n'a variat de cât foarte puțin în decursul timpului. D. profesor Iorga o crede tracă. Puținele documente ce ne-au rămas dela acești depărtați strămoși ai noștri îi permit, în «*L'Art Populaire en Roumaine*»¹, să conchidă că ei sunt la origina multor forme al artei țaranului nostru, mai ales a broderiilor de caracter geometric ori naturalist puternic stilizat. Azi, aria ocupată în Europa de locuitorii care n'au părăsit cu totul cămașa cusută cu flori este mult mai redusă. Este sigur însă că în trecut ea era mai întinsă. Un desen de Jean Etienne Liotard (1702—1789), artist din Elveția franceză (Geneva), care a șezut o bucată de vreme și în țara noastră, la curtea Domnului Moldovei Constantin Mavrocordat, înfățișă în expoziția desenu'ui francez, de curând închisă, la Muzeul Toma Stelian, o țarancă din Elveția². Ea era îmbrăcată cu o

¹ Cf. N. Iorga: «*L'Art populaire en Roumanie*», Gamber, Paris, 1927, în Prefață și în Introducere, p. VII. Cf. de asemenea ornamentul de pe vasul scit din Kerči, reprodus de N. A. Constantinescu în «*Albumul Istoriei Românilor*», București, 1927. Aici apare pentru prima dată într'un document cămașa brodată la locuitorii cei vechi în ținuturile din părți e noastre. Locul broderiei, deși e vorba de o cămașe bărbătească, nu e altul de cât cel care se întâlnește până azi în cele mai multe din satele noastre.

² Desenul purta în Catalogul Expoziției No. 66 și aparține Luvrului.

cămașe cu râuri, la umeri și la gât, al căror model, dispoziție, punct chiar — atât cât se putea distinge pe desen — erau identice cu cele de pe iile oltencelor.

Dacă ne întoarcem privirea mai departe în timp și ne oprim la Evul Mediu, imediat după răspândirea creștinismului, în acea perioadă în care relațiile dintre Orient și Occident, pe de o parte, dintre Orientul apropiat, balcanic, și regiunile învecinate, asiatice sau african egiptene, pe de alta, erau așa de strânse încât, pe multe

Cămășe coptă din Muzeul Cincuantenarului din Bruxelles

tărâmurii, asistăm, de la neam la neam, la influențe și împrumuturi, care ni s'ar părea imposibile pentru acele vremuri de comunicații dificile, dacă documentele nu ne-ar dovedi aceasta în chip neîndoios, vom fi uimiți să constatăm cât de departe de regiunile europene, unde s'a mai păstrat azi costumele țărănești, se întindea atunci acest obicei de a broda în culori vii diversele părți ale vestimentelor și, în primul rând, cămașa.

Un asemenea port este azi numit «național». Epitetul este desigur justificat prin aceea că fiecare popor a ajuns la costumele sau costumele lui actuale modificând, după anumite norme proprii și într'un anumit spirit, așa încât să corespundă gustului său, un model

primitiv, care nu mai există azi, și pe care ne-ar fi greu să-l reconstituim. Pe vaste întinderi, în Europa, găsim încă la neamuri deosebite opregul, cojocul, marama, opnca, briul, cămașa brodată, purtată pe deasupra pantalonilor, deși forma lor, croiala, felul în care sunt îmbrăcate nu-s totdeauna aceleași. Această unitate apare uneori chiar în unele detalii semnificative, ceea ce este încă mai elocvent pentru a dovedi întinderea de odinioară a costumului țărănesc de astăzi.

Întâmplarea a făcut, într'una din vizitele mele la Muzeul Cincuantenarului din Bruxelles, să descopăr într'o vitrină o cămașă coptă aproape intactă, care oferea o surprizătoare asemănare cu cele dela noi și care, în acelaș timp, putea fi considerată ca tipică, pentru o largă categorie de astfel de obiecte din regiunea africană, unde fusese găsită. Broderii copte, în stare fragmentară, există mai în fiecare muzeu mare, într'o apreciabilă cantitate. Cămăși întregi care să se poată studia în croiala lor, în proporțiile lor, în aspectul lor general, sunt însă cu mult mai rare. Iată de ce am considerat ca un adevărat noroc ocazia de comparații utile ce mi se oferea în chip așa de neașteptat la muzeul din Bruxelles.

Săpături întreprinse în Egipt, în ultimele decenii, au dat la lumină, pentru epocile în care morții încetaseră de a fi mumificați, după obiceiul pământului, sau arși, după moda romană, o mulțime de stofe, în care cadavrele erau învelite înainte de a fi înmormântate. Mantii și vestminte, cămăși, fețe de pernă, fragmente de stofe vechi, unele chiar de pe vremea lui Alexandru cel Mare, cu care erau înveliți morții și umplute spațiile goale dintre trupul lor și un fel de înveliș exterior de papură impletită, au năpădit muzeele. Aceste stofe, acoperite cu ornamente variate ca înfățișare și culoare, denotând o tehnică admirabilă, ale cărei secrete, multe au pierit odată cu autorii lor, apar în epoca Ptolemeilor (sec. IV-a înainte de Cristos) și se mențin până prin sec. al XII-lea după Cristos. Ele sunt cunoscute sub numele de țesături sau tapiserii copte, după numele sectei religioase creștine, din ale cărei morminte au fost la început scoase la iveală³.

Denumirea este destul de improprie și mult prea restrictivă. Ea se aplică la obiecte aparținând unei întregi culturi și nu numai produselor unei secte anumite. Pe de altă parte, într'o epocă atât de

³ A se consulta cu privire la țesăturile copte: M. Gerspach: «Les Tapisseries coptes». Paris, Quantin, 1890. Raymond Cox: «Les Soieries d'art depuis les origines jusqu'à nos jours». (Carte esențială, minunat documentată). Paris, Hachette, 1914. «Cataloagele Muzeelor engleze», în special cele de la Victoria and Albert Museum și British Museum.

Aceeași cămașe (Fragment): partea dela guler și dela piept.

plină de peripeții și de influențe, ca aceea în care trăește Egiptul în primul mileniu după Cristos, diferențele de la o perioadă la alta sunt așa de numeroase și de categorice, încât deși răspunzând unei

aceleiași tendințe, ornamentele aparțin la stiluri foarte variate, pe nedrept înglobate sub acelaș epitet. Nu un mic motiv de diferență între diversele broderii este faptul că, într'o țară de mari contraste sociale, găsim alături, în aceeași necropolă, stofe provenind dela bogătași, dela mari demnitari religioși și civili, și tunici purtate de poporul de rând, sărac și nenorocit.

Cele mai interesante, din punctul nostru de vedere, sunt cele din urmă. În afară că au păstrat, în ce privește ornamentația, un caracter mai tradițional decât celelalte (mult mai supuse modelor), mai au pentru noi avantajul că sunt destinate unei populații trăind în condiții materiale nu prea deosebite de cele ale locuitorilor din saatele noastre.

Aceste asemănări între tapiseriile copte și cele dela noi, mai ales în ce privește opregile și alesăturile, nu sunt întâmplătoare. Ele sunt mai evidente încă, dacă luăm în considerație nu numai ce s'a publicat, cu privire la Egipt, prin albumuri, unde se alegeau motivele rare, mai elaborate, mai neobiceșuite ca subiect, mai bogate ca înfățișare și ca material întrebuintat, ci fragmentele banale, comune, des întâlnite și neglijate în genere de istoricul de artă, cele pe care Cox le numește «cu decor de artă indigenă»⁴.

Aceste modele indigene, cele mai vechi, au perzistat în popor, chiar după ce moda impusese claselor artistocratice, rând pe rând, decorul clasic roman, cu ghirlande de flori și fructe, amorași și genii, decorul bizantin sau ornamentele sasanide. Ele s'au transmis, din generație în generație, până la dominația arabilor. În timpul cuceirii acestora, temele din vechiul fond egiptean au ieșit din nou la suprafață, s'au răspândit în întreg teritoriul supus dominației musulmane, au trecut mai departe în Africa, s'au întins până în Maroc, după cum se vede din anume exemple de mantale din această regiune, azi în Muzeul de Țesături din Lyon, mantale prezentând și ele asemănări neașteptate cu anume broderii de la noi.

Prin muzee se întâlnesc rareori cămăși ori tunici complete. Vreamea, care a cruțat partea ornamentată, mai rezistentă, a măcinat stofa nelucrată. Alte ori — mai adesea — nu s'a oprit de posesorul de azi, din ceeace ajunsese până la noi, decât ceeace era acoperit cu broderie, restul considerându-se fără valoare și aruncându-se. În Muzeul cincuantenarului se păstrează însă un obiect întreg, o cămașă cu toate detaliile ei. Ea este împodobită cu broderii și cu alesături, ceea ce-i ridică valoarea din punctul nostru de vedere. Provine din colecția dăruită muzeului de d-na Isabelle

⁴ Cf. planșele 1 și 17 din opera lui Cox, citată.

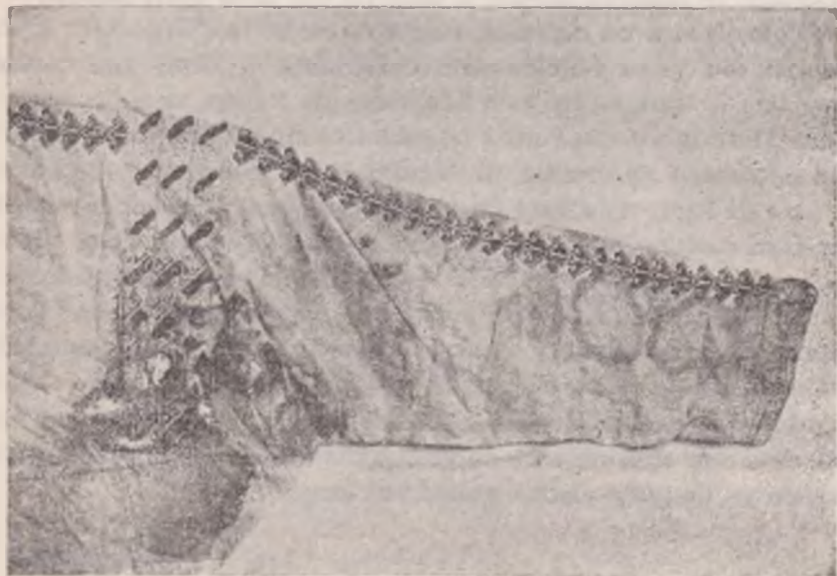
Errera și figurează în catalog sub No. 338, cu următoarea descripție :

Tunică de in, decorată cu motive albastre, roșii și negre. Lucrare egypto-bizantină-arabă (sec. VII-lea sau al VIII-lea) *.

Înălțimea 0,93, lărgimea 1.12.

Provine din săpăturile din Egypt ⁶.»

Puțin lucru deosebește această cămașe de cele de la noi. Cro-

Aceeași cămașe (Fragment) : mâneca.

iala e aproape identică, afară de forma mânecii, mai strâmtă ca la iile noastre, deși în Basarabia, în vremea mai veche, s'a putut întâlni o mânecă mai scurtă și destul de îngustă, de forma aproximativ a celei din muzeul belgian. Broderia — și acest lucru mi se pare de cea mai mare importanță — e dispusă în acelaș fel ca la

* Prezența mătasei în broderie ne spune că e vorba de un obiect aparținând cel mai de vreme sec. al VII-lea și cel mai târziu finelui sec. al VIII-lea. Înainte de sec. al VII-lea mătasea nu era întrebuințată iar după sec. al VIII-lea ea devine rară în astfel de cusături. Denumirea de bizantino-arabă înseamnă numai că ornamentele din tapiseriile copte din această vreme sunt în genere produse sub aceste influențe. În realitate ornamentul de pe cămașa descrisă are o înfățișare mult mai a haică, provine din vechiul fond tradițional în Egipt.

Profit de această ocazie spre a mulțumi direcției muzeului Cinquantenarului de a-mi fi permis să reproduc fotografiile ce însoțesc acest articol.

⁶ Cele mai multe s-au găsit la Antinoe.

noi: la guler și în jurul gurii cămășii, de-a lungul mânecii, la bențița de jos, și sus, pe umăr, de-a curmezișul, în tocmai ca la iile noastre și ca la cămășile Sciților, de pe vasul de la Kerki. Chiar și cei doi cocoși stilizați și medalionul, ca un pandantiv, care termină broderia, în față, se întâlnesc adesea, primii prin Bucovina, cel din urmă pe cămășile bătrâne, din Ardeal. În Ardeal și în regiunea Banatului, la ceapsele de zi de lucru sau la unele broderii de cămașe, se observă adesea și modelul din jurul gurii cămășii ⁷.

Cum se face că impresia, lăsată de acest rest important al civilizației din valea Nilului, este confirmată de două alte cămăși copte, una la Kaiser-Friedrich Museum, din Berlin, alta din Muzeul Artelor Decorative, din Paris? Întâmplarea singură nu poate explica atâta potriveală de croială, de tehnică, de dispoziție a ornamentelor. Este de sigur rezultatul unei tradiții, al unui străvechiu obicei, care erau comune nouă și celor din Egipt și, de sigur celor dintre țara noastră și malurile Nilului. De aceea mi se pare îngăduit să conchid că, cel puțin în perioada căreia aparțin vestmintele copte mai sus analizate, teritoriul în care cămașa, această parte esențială a îmbrăcăminteii, se purta lucrată cu râuri și de o anumită croială, se întindea mult mai departe spre Sud și Est de cât chiar am admite, dacă am considera că ea era comună tuturor triburilor trace, așa cum pe dreptate afirmă profesorul Iorga.

G. Oprescu

⁷ Cf. G. Oprescu: «l'Art du Paysan Roumain» planșele LXXVII, LXXIX și LXXX.

N O C T U R N Ă

Cu mâna nopții vântul bate 'n ușă...
El scutură ușorii din țâțână
Să-mi facă spaima veghii mai hapsână
Și gândul ca uncropul de cenușă.

Nepăsător, ceasornicul îngână
Al veșniciei mers prins în cătușă.
Un biet cadran cu limba jucăușă
Dă vremii legi în susur de fântână !

De ce nu pot fi ornic într'o turlă
De sus să nu aud cum câinii urlă
Cutremurând vecernia de groază ?

Să nu m'atingă veștede vedenii,
Și să nu fiu ca frunza în vântoază,
Stăpân pe timp, să biruesc milenii...

Gh. A. Cuza

G H I C I T O A R E A

Chinuit de gânduri și 'ntrebări,
viu la tine, ca la ghicitoare,
să-mi ghicești, sub zodii și sub zări,
în ghiocul dintre cer și mare.

În amiaza vieții, eu nu știu
încotro mă duc, de unde vii,
cine sunt și care mi-e chemarea:
aste-aș vrea să-mi spună ghicitoarea.

Reculegerea mă face stâncă;
 însorită, marea mă alintă,
 simt cât taina ei e de adâncă,
 știu cât poate vraja ei să mintă.

Și mă las, cu sufletul deschis
 în albastrul gol și nepătruns
 ca din largul pur, cu chei de vis,
 să aleg o geană de răspuns.

Dar târziu, când ceață cenușie
 pune-o pânză peste depărtări,
 nu mai cer răspuns, fiindcă mie
 marea-mi pune-aceleași întrebări.

Petre Strihan

A M U R G U R I A D A N C I

Aci pe țărnul umbrit al ultimei ore
 Frunțile noastre de fum căzură plecate.
 Ca pe comori stihii'e, amurgul se sbate
 Sub privirile în cari ardeau aurore.

Hamacul străveziu al mărilor leagănă soarele
 Aprins ca o însângerată aripă...
 Cine știe când? Poate peste o clipă
 Cerul își va frânge în noi minutarele.

Cele din urmă semne se sting în nisipuri;
 Cele din urmă colori în genele florilor.
 Doar murmurul apelor, freamătu' norilor
 Ni se vor mai culca, ostenite, pe chipuri.

Văluri negre din zare ne vor flutura Parcele,
 Delfinii vor sfâșia trupul nopții de șgură;
 Glasul ne va pieri, pământu-l vom strânge în gură,
 De stâncile ochi'or noștri se vor cutremura arcele.

Și fără să știm ne va purta vântul spre ele,
 Unii vor rămâne să plângă, a'ții vor surâde 'napoi,
 Se va întinde iar apa, se va așterne zarea 'ntre noi,
 Unii cu lacrimi în pleoape, ceilalți cu stele.

Și peste țărături iarăși vor cădea toamne, vor înflori macii,
 Cei rămași vor aștepta aceleași amurguri de sânge...
 Uneori vor privi poate spre cer și vor plânge
 Când vor mușca din lună nevăzuți vârcolacii.

Ion Țolescu Văleni

H O T A R U L Z Ă D Ă R N I C I E I

Unde, unde,
 V.ață prăfuită în secunde,
 Vei închide zările trudite
 Sub țărâna drumurilor scite ?

Unde singură, sub cerul sfânt,
 Vei suna a bulgări de pământ,
 Ce adânc va fi așa de mare
 Să cuprindă-atâta freamăt și mișcare ?

Unde, unde,
 Viață prăfuită în secunde,
 Putredă și vecinic neschimbată,
 Vânturile lumii-or să te bată ?

Emil Vora

T R I S T E Ț I D I N S A T

În împărăția liniștii și-a morții,
 Peste cruci, cad triste umbrele 'nserării ;
 A murit în turle clinchetul chemării...
 Țipă glas de buhă 'n comănacul porții.

Vânt de toamnă cerne frunze ofticoase,
Galbene, pe pieptul mutelor morminte ;
Dorm pe cruci uitate, silnice cuvinte
In păienjenișul cu vibrări sticloase,

Pe când umbra serii, rece 'ngenunchiază
Sub cădelnițarea celor dintâi stele...
In împărăția visurilor mele
Candeli mor pe-alee, de cum înserează !

G. Șt. Cazacu

O M U L S I N G U R

Numai eu am rămas să mai lupt
Cu viața și-amarul ei vin;
Ca o viperă boala m'a supt
In drumul spre-adânc și divin;
Când eu mă sdrobesc să tot vin,
Tu stai și te uiți ne 'nterupt...

Numai eu am rămas să măsor
Lumina pe scările serii,
Pe văi de argint să cobor
Pân' la izvorul durerii.
Tu fluturi cireșii și merii,
Eu pier sub zăpezile lor...

Tu crești, minunată pădure,
Mereu mai frumoasă, de-un veac,
Sub soare, sub pâclele sure,
Eu veșnic mă-adun și desfac,
Prind luna când umblă pe lac,
De spaimă-o despici c'o secure,
Dar plâng și m'afund în pădure...

E. Ar. Zaharia

UN PLAGIATOR: AL. POSESCU AUTORUL PLAGIAT: P. P. NEGULESCU

În anul acesta, d-l Al. Popescu, asistent pe lângă catedra de „Filosofie și Logică” dela Universitatea din București, a tipărit o nouă lucrare intitulată „*Introducere în Filosofie*”. Am deschis cu vie curiozitate și legitimă nerăbdare această nouă carte. O „*Introducere în Filosofie*” în limba noastră, scrisă de-un român, este desigur un eveniment de seamă.

Dacă se ține seamă de necesitatea și netăgăduita utilitate a acestui gen de lucrări, precum și de faptul că în marile culturi streine ele sunt numeroase, cititorul îmi va înțelege nerăbdarea. Însfârșit, mi-am spus, cu ajutorul unei astfel de cărți, va putea fi introdus și cititorul român, în chip sistematic, în lumea preocupărilor filosofice. Fiindcă tocmai acesta este rostul unei lucrări de acest gen: să *introducă*, și să pregătească spiritele pentru o înțelegere metodică a preocupărilor de căpătâi ale filosofiei.

Nerăbdarea și curiozitatea mea erau, însă, și din alte motive, cât se poate de vii și legitime. După câte știu, acest fel de lucrări sunt scrise, de regulă, de către gânditori cari au în urma lor o lungă și laborioasă activitate pe teren filosofic. E lesne de înțeles pentru cari motive: ca să poți da o expunere complectă și sistematică a tuturor problemelor și disciplinelor cari alcătuiesc filosofia, este evident nevoie să stăpânești în mod magistral domeniile ei. Pentru aceasta, se cere o viață întreagă de studii și cercetări. Îndeplinea d. Posescu condițiile necesare pentru a întreprinde o astfel de lucrare? D-sa este abia la începutul carierei sale didactic-filosofice. N'a avut deci timpul necesar pentru a se ridica la acele calificate și cuprinzătoare sinteze pe cari le presupune o asemenea lucrare. Cu toate acestea, este departe de mine gândul de a condiționa meritul de vârstă.

Este, desigur, nedrept să pretinzi cuiva ca dela început, să stăpânească așa de bine problematica tuturor disciplinelor filosofice, încât să fie în situația de a iniția și pe alții în mod competent. În treacăt, vreau să spun că d. Posescu, aflându-se în prima perioadă a activității sale în această direcție, a avut firește, serioase dificultăți de înfruntat. Eram deci curios și nerăbdător să aflu cum le-a învins, și dacă a reușit în adevăr, să ne dea o bună

„*Introducere în Filosofie*”, de care fără îndoială se simte o mare nevoie în cultura noastră filosofică. Ușoarele mele rezerve nu sunt formulate firește, cu gândul de a scădea ceva din meritul sfortării autorului, sau de a influența judecata critică obiectivă, ce trebuie formulată asupra oricărei munci intelectuale.

Am început, potrivit obiceiului meu, care este cred, al multora, să răsfoiesc lucrarea și să consult în primul rând sumarul, unde adesea poți avea o imagine destul de fidelă a scheletului unei cărți, și unde poți găsi de multe ori indicații prețioase chiar asupra naturii cuprinsului ei.

Trebue să spun că o scurtă privire asupra planului de ansamblu al lucrării d-lui Posescu, așa cum se reflectează el în sumar, a fost de natură să mă surprindă: într-o „*Introducere în Filosofie*”, care prin însăși menirea ei, trebue să se ocupe de toate disciplinele filosofice, este oare posibil să nu se găsească nici un capitol, fie cât de redus, în legătură cu logica, estetica, sociologia, filosofia religiei, filosofia istoriei, filosofia dreptului? Se mai poate numi *Introducere în Filosofie* o carte care-ar neglija să se ocupe de atâtea însemnate ramuri ale filosofiei? Toate acestea nu rețin nici un moment atenția autorului, cum am putut-o constata nu numai din sumar, ci și după lectura complectă a lucrării.

Tabla de materii dela sfârșitul cărții, care oglindește de altfel foarte fidel cuprinsul ei total, în afară de faptul că arăta cât de incomplectă este lucrarea, mai era interesantă și pentru alt motiv: ea m'a pus în fața unui fel de a împărți problemele filosofiei, care nu semăna în nici o privință cu cele obișnuite în scrierile de acest gen. M'am întrebat atunci, după ce criterii se orienta oare autorul în clasificarea problemelor, pentru a răsturna în așa măsură obișnuitul plan de sistematizare a materiei, până acum unanim socotit ca bun de atâtea gânditori? Să fi găsit d-l Posescu un procedeu de a introduce în filosofie mai ingenios, mai adecuat și mai rodnic decât cel întrebuițat de atâtea spirite strălucite? Să se sprijine cumva, lucrarea sa, pe o nouă concepție asupra filosofiei? Iar dacă nu, care ar putea fi opera, și cine autorul după cari d-sa ar fi găsit potrivit să se orienteze? Pe ce s'a întemeiat d-sa, ca să ne dea o *Introducere în Filosofie*, întru nimic asemănătoare celorlalte? Trebuiau să existe serioase motive, cari l'au îndemnat să procedeze așa, și nu altfel.

Pentru a mă dumiri în privința originalității atitudinii și procedurii d-lui Posescu, am început să citesc, cu certitudinea că din text voiu putea afla explicația noutății lor. Lămurirea, am dobândit-o chiar din prefață. Insuși d-l Posescu ține să ne arate cine

i-a servit ca model. Și ne-o arată într'un fel cât se poate de original. Reproducem, fiindcă merită. In pag. IV din prefață, ni se spune: „Ca atare lucrarea de față nu se înfățișează sub forma unei scrieri în care autorul ar expune păreri personale... De unde nu rezultă că lucrarea nu cuprinde unele vederi originale asupra filosofiei sub forma unor lumini noi în domeniul ei, altfel îndeajuns de întunecos. Numai că despre ele autorul se vede dator să arate că sunt mai puțin ale sale proprii decât ale aceluia care au contribuit în mod direct prin învățământul lor la formarea sa intelectuală, și în deosebi ale d-lui prof. P. P. Negulescu dela Universitatea din București”. Așadar: lucrarea d-lui Posescu nu cuprinde „păreri personale”, dar cuprinde „vederi originale”, cari vederi originale însă, nu sunt atât ale sale, cât ale d-lui P. P. Negulescu. In adevăr, originală părere personală despre originalitate! O lucrare care începe sub astfel de auspicii logice, promite a fi interesantă, și desigur plină de surprize.

Să trecem însă peste latura inepuizabil hazlie a acestor rânduri, și să reținem valoarea lor informativă, de natură a risipi nedumiririle noastre.

După propria-i mărturisire așadar, lucrarea d-lui Posescu nu cuprinde „păreri personale”. Dacă aduce unele „vederi originale asupra filosofiei”, ele trebuiesc atribuite altora, și îndeosebi d-lui P. P. Negulescu. Mărturisirea aceasta a fost deosebit de prețioasă pentru mine. Am deschis din nou la tabla de materii. Dintr'odată parcă, s'a făcut deplină lumină în spiritul meu, intrigat la început de originalitatea izbitoare a planului de lucru al d-lui Posescu. Sumarul cărții d-lui Posescu mi-a adus aminte de cursurile fostului meu profesor de Enciclopedia Filosofiei, cursuri în cari d-sa se ocupa de problema cosmologică, ontologică și epistemologică. Toate se regăsesc în cartea de care mă ocup. M'am lămurit deci pentru ce *Introducerea în filosofie* a d-lui Posescu nu seamănă cu niciuna din scrierile existente în acest gen: modul în care d-sa clasifică problemele mari ale filosofiei, este acela din cursurile d-lui prof. P. P. Negulescu, pe care și-l însușește în întregime. Singura deosebire, este că „problema epistemologică”, la d. Posescu se numește „problema cunoașterii”; „problema cosmologică” se numește „problema universului”, iar „problemei ontologice” îi spune „problema existenței”. Incolo, toate rămâne neschimbate: capitole și subcapitole, titluri și subtitluri, toate sunt absolut identice cu acelea din cursurile d-lui P. P. Negulescu. Acum înțeleg, pentru ce d. Posescu n'a crezut potrivit, ca într'o *Introducere în Filosofie*, să se ocupe de logică, estetică, sociologie, filosofia religiei, filosofia

istoriei, și filosofia dreptului: aceste discipline nu sunt tratate în cursurile d-lui P. P. Negulescu, isvorul unic de informație, după cum vom vedea, al autorului nostru. Cum s'ar fi putut ocupa oare d. Posescu de atâtea chestiuni complicate, asupra cărora textele cursurilor după cari s'a orientat, nu dădeau nici o indicație? Sigur că, dacă cursurile d-lui Negulescu se ocupau și de aceste discipline, lucrarea d-lui Posescu nu le-ar fi neglijat, și ar fi avut fără îndoială, cu totul altă înfățișare. Curios lucru! Să fi găsit d. Posescu atât de complectă și desăvârșită clasificarea d-lui Negulescu, încât să nu mai fi avut nimic de schimbat sau de adăugat?

Prin urmare, modul de a împărți domeniul filosofiei și de a clasifica marile ei probleme; diviziunile și subdiviziunile; denumirea curentelor, problemelor și doctrinelor filosofice, d. Posescu și-le însușește dela d. P. P. Negulescu. În privința aceasta, am fost pe deplin lămurit.

În mintea mea s'a născut însă o altă nedumirire, trezită chiar de irezistibil comicele rânduri mai sus citate, din prefața d-lui Posescu. D-sa afirmă că lucrarea nu „expune păreri personale”, dar că totuși „cuprinde unele vederi originale asupra filosofiei sub forma unor lumini noi în domeniul ei, altfel destul de întunecos”. Vederile acestea originale, d. Posescu le atribuie însă după cum am văzut, d-lui P. P. Negulescu. Mărturisesc cinstit că am rămas cu totul perplex în fața acestui fel de a raționa. Ce trebuia să cred oare: cartea d-lui Posescu, cuprinde sau nu idei proprii, „vederi originale” cum le numește d-sa? Personal, mă găseam într'o tragică dilemă, din cleștele căreia nu vedeam cum aș fi putut eși. Și nu o vedeam, fiindcă d. Posescu susține în acelaș timp, că lucrarea sa aduce, și nu aduce idei originale. Mi-ar fi fost peste putință, ca din rândurile de-o logică așa de originală cum este aceea a d-lui Posescu, să pot scoate vreo lămurire! Cred că aveam tot dreptul să mă consider profund nedumirit.

Pentru a înlătura această nouă nelămurire, nu-mi rămânea firește altă cale, decât să fac apel la luminile textului. Poate că, până în cele din urmă, voi afla motivele acestui fel cu totul special de a judeca. Am început deci să citesc, cu răbdare și cu speranță, cartea d-lui Posescu. Lectura n'a fost cătuși de puțin zadarnică. Aș putea spune tocmai dimpotrivă; fiindcă încetul cu încetul, am ajuns la rezultate surprinzătoare, senzaționale chiar. Le voi prezenta și cititorilor.

Dela primele pagini, m'a surprins un lucru: marea asemănare dintre problemele cercetate de d. Posescu și cele desbătute de

d. P. P. Negulescu în cursurile d-sale, bine cunoscute mie din timpul studiilor universitare. Aceleași preocupări, aceleași idei, acelaș fel de a pune, de a discuta și rezolva problemele filosofiei se întâlnesc la d. Posescu, ca și la d. prof. Negulescu. M'am întrebat firește, până unde ar putea merge această asemănare? Cum s'ar putea distinge, cari sunt ideile d-lui Negulescu, și cari sunt, — în cazul că totuși sunt, — „vederile originale” ale d-lui Posescu? Faptul era vrednic de cunoscut, fiindcă orice „vederi originale asupra filosofiei sub forma unor lumini noi” sunt bine venite pentru a limpezi „domeniul ei, altfel îndeajuns de întunecos”. Și apoi, o carte este cu atât mai interesantă și prețioasă, cu cât aduce mai multe idei noi, sau „vederi originale”, „lumini noi” cum le spune mai plastic d. Posescu. Până unde mergea deci asemănarea? Eram curios s'o știu.

Pentru a nu fi victima unei simple iluzii — fiindcă memoria adeseori înșeală, — pentru a nu vedea asemănări acolo unde nu sunt, am recitit în cursurile d-lui Negulescu, problemele pe cari le discută și d. Posescu în cartea d-sale. A fost foarte ușor să le gășesc, fiindcă după cum vă spuneam, clasificarea, titlurile și subtitlurile utilizate de d. Posescu, sunt exact aceleași ca și în cursurile d-lui Negulescu, de unde le-a luat fără nici o modificare. Am recitit, și-am rămas și mai surprins.

Stranie asemănare!

Citesc din nou, textele corespunzătoare din cartea d-lui Posescu. Nu mai încăpea nici o îndoială: m'am convins că d. Posescu își însușește dela autorul cursurilor, nu numai felul de a clasifica problemele, de a le privi și soluționa; nu numai titlurile capitolelor și subcapitolelor, ci chiar *conținutul aproape identic al acestora*. Intr'adevăr, conținutul fiecărui capitol din „*Introducerea în Filosofie*” a d-lui Posescu, se potrivește întocmai conținutului capitolelor corespunzătoare din cursurile d-lui P. P. Negulescu. Ideile acestuia pot fi urmărite pas cu pas, rând cu rând în lucrarea d-lui Posescu, care cuprinde, ce-i dreptul, mai puțin decât cursurile din care este extrasă, dar nimic *peste* ceiace se spune în paginile acestor cursuri.

Dacă lucrurile s'ar fi redus numai la atâta, faptul încă n'ar fi fost prea grav, oricât d. Posescu lasă să se creadă ca fiind ale sale, idei luate tale-quala dela profesorul său. Aș fi spus că aveam în fața mea un simplu rezumat, la rigoare util deși necinstit, și că d. Posescu avea puternice motive să recurgă la neîntrecuta

echilibristică logică din prefață, unde parcă vrea să ne convingă că ceea ce este original, nu e totuși personal, și viceversa, jucându-se de-a „uite popa — nu e popa”.

Fidelitatea elevului față de profesorul său nu s'a mărginit însă numai la atâta. Fapt ciudat și surprinzător, pe măsură ce înaintam în lectură, mi se părea că în afară de idei, *forma* însăși a frazelor d-lui Posescu semăna izbitor cu aceia a frazelor d-lui P. P. Negulescu. Să fie oare d. Posescu atât de credincios învățământului care a contribuit la „formarea sa intelectuală”, încât să-și însușească nu numai ideile, ci *însuși modul de a le reda, forma de exprimare, frazele proprii ale d-lui P. P. Negulescu?* Nu-mi venea să cred că fidelitatea ar putea fi dusă atât de departe.

Am confruntat din nou textele. Ceeace am descoperit este pur și simplu uluitor: *lucrarea d-lui Posescu, este plagiată după cursurile universitare ale profesorului P. P. Negulescu!* Oricât nu v'ar veni a crede, totuși așa este! O voi dovedi. Cu probe neîndoioase.

Cum procedează d. Posescu? Faptul merită subliniat, fiindcă e un adevărat sistem în felul cum plagiază. În primele capitole, d-sa începe prin a rezuma ideile d-lui Negulescu, citându-l uneori. În cele mai multe însă, nu-l amintește, lăsând astfel să se înțeleagă că ideile expuse îi aparțin d-sale. Ele pot fi însă urmărite de aproape, rând cu rând, în cursurile din cari sunt luate.

Fiindcă unicul izvor de informație și de inspirație al d-lui Posescu sunt cursurile profesorului P. P. Negulescu, evident că-i era foarte greu să se lipsească de frazele chiar în care acesta și-a îmbrăcat ideile. Dacă ar fi folosit și alte izvoare, ar fi putut schimba și varia forma de exprimare. Dar n'a făcut-o. Pentru aceste motive textul autorului nostru seamănă cu al d-lui Negulescu, ca o copie cu originalul. Pentru a nu se trăda însă, și pentru a deruta pe cititor, d-sa face eforturi susținute de a răsturna pe ici pe colo ordinea ideilor, și de a construi altfel frazele, așa încât adesea ceiace în original este la început, în textul d-sale se găsește la sfârșit, și invers. Ce păcat, — pentru d. Posescu firește — că abilitatea nu prinde, și că cu toate silințele depuse, furtul tot ese la lumină. Iată de exemplu acest text din capitolul consacrat apriorismului logic al lui Cohen:

P. P. Negulescu

Cu alte cuvinte, întrucât este independentă de datele simțurilor, cugetarea pură creiază apriori cunoașterea lumii. Iar întrucât cugetarea pură e supra-individuală, cunoașterea apriori a lumii pe care o creiază, nu e subiectivă, ci obiectivă, ea este cu alte cuvinte, în același timp existență. Ceeace însemnează că cugetarea pură creiază lumea, prin însuși faptul că creiază cunoașterea ei.

(P. P. Negulescu: *Problema epistemologică*, 1930—1931, p. 617).

Alteori, crezând că astfel i se va pierde urma, din fraze cari în cursul d-lui Negulescu sunt distanțate prin alte fraze, d. Posescu construiește una singură, care diferă însă prin prea puține modificări pentru a nu fi ușor identificată. Exemplu:

P. P. Negulescu

Numai așa ne putem explica faptul că ea creiază noțiuni, care sunt adevărate pentru toți oamenii deopotrivă... Ceeace însemnează că cugetarea pură nu crează numai idei, ci și existențe... Creațiile ei sunt obiective, în înțelesul platonian al cuvântului...

(P. P. Negulescu: *Problema epistemologică*, p. 616—617).

Aceste izbitoare asemănări de texte, să fie oare efectul unei simple întâmplări? Ipoteza trebuie înlăturată, printre altele, și pentru faptul că greșelile pe cari le face d. P. P. Negulescu în expunerea unor idei filosofice, se regăsesc aidoma în carte de care ne ocupăm.

Pentru că d. Al. Posescu nu trece dincolo de textul d-lui P. P. Negulescu, pentru a merge la original, este explicabil ca erorile de redare din cursurile d-lui prof. P. P. Negulescu să se întâlnească și la Al. Posescu. Astfel, nicăieri la H. Cohen nu întâlnim termenul de supraindividual, din nici un text al lui H. Cohen nu reese că ideile obiective ar avea un sens platonian, — ca să nu vorbim decât de acestea. Toțuș d. Al. Posescu întrebuițează până la abuz termenul de supraindividual. Intr'o singură pagină, unde expune a doua oară pe Cohen, de data aceasta ca idealist apriorist, îl întrebuițează de cinci ori! Dece? Fiindcă l-a întrebuițat și d. Negulescu.

Al. Posescu

Cugetarea pură creiază cu alte cuvinte prin propriile ei puteri cunoașterea lumii independent de datele experienței, iar această cunoaștere este în același timp existență. Ea creiază așadar existența prin simplul fapt că creiază cunoașterea ei.

(Al. Posescu: *Introducere în filosofie*, p. 77).

Al. Posescu

Iar ea creiază nu numai idei valabile pentru toți indivizii — din care cauză este supra-individuală — dar creiază și existențe, evident că nu sub forma de obiecte concrete, ci sub aceea de idei obiective în înțeles platonian.

(Al. Posescu: *op. cit.*, p. 77).

Casna de a construi altfel frazele, de a le suci și invărti până într'atăta, încât să dea impresia că sunt originale, se observă îndeosebi acolo unde d. Negulescu, contrar obiceiului d-sale, a fost mai sgârcit în expunere, cum este cazul cu H. Cohen.

(De altfel e demn de reținut faptul, că autorii asupra cărora d. Negulescu a insistat mai puțin, găsesc și la d. Posescu un loc cu totul redus; proporțional cu acela din cursurile utilizate). Acolo însă, unde d. Negulescu își îngăduie desvoltări mai vaste, — și metoda de a plagia a d-lui Posescu se schimbă. In asemenea cazuri, d-sa nu mai recurge decât într'o mică măsură la schimbarea ordinii ideilor. Ideile d-lui Negulescu sunt copiate aproape în aceiași ordine. Textul însă este oarecum schimbat, fiindcă d. Posescu a căutat să-l comprime, alcătuiind fraze unitare din fragmentele izolate ale originalului. Cu toate acestea, numeroase fraze din cursurile d-lui Negulescu pot fi lesne identificate la intervale foarte scurte în textul d-lui Posescu. Abilitățile prin cari d. asistent caută să le camufleze, pot fi ușor surprinse și dejucate.

P. P. Negulescu

Fiindcă însă, cum am zis, schimbările corpurilor materiale nu puteau consta decât în mișcări, legile naturii nu putea fi decât *legi ale mișcării*. Cele mai însemnate dintr'ânsele erau următoarele două.

Cea dintâi era legea inerției... A doua, era legea direcției uniforme...

Din aceste două legi deducea apoi Descartes altele, ce regulau întâlnirile sau ciocnirile dintre corpuri *în spațiul plin de materie*. Nu e nevoie să urmărim însă cu deamănuntul diferitele forme pe care le pot lua întâlnirile sau ciocnirile de acest fel, așa cum o făcea filosoful însuși, în „Principiile filosofiei” (II, paragrafele 46-52), dând operei sale, în acea parte a ei, aspectul unui tratat de mecanică. Să ne grăbim, mai bine, să examinăm faptul că *mișcările cosmice permanente, cum sunt acelea ale corpurilor cerești*, se fac în curbe închise, urmează adică *direcții circulare*.

Explicarea, după Descartes, e foarte simplă. *Corpurile cerești nu se mișcă, propriu vorbind, ele însele, ci*

Al. Posescu

Origina universului în forma lui din prezent, trebuie să se explice prin *legile mișcării* cari sunt necesare și exclud orice finalitate. *Prima lege a mișcării este aceea a inerției*, iar a doua aceea a *direcției uniforme*. Prin aceste două legi mecanice și prin acele cari rezultă dintr'ânsele se explică nașterea universului. Mișcarea inițială, din care au derivat apoi celelalte trebuie să fi fost în mod necesar circulară din cauză că se făcea *într'un spațiu plin*. Altfel aceiași *formă circulară au toate mișcările cosmice permanente cum sunt acele ale corpurilor cerești*. Pământul ei însuș posedă o asemenea mișcare. Pentru a evita totuși concepția copernicană, din pricina căreia Galilei fusese condamnat, Descartes, care era departe de a fi un îndrăzneț, a recurs la un subterfugiu. El susținea astfel că *nu corpurile cerești ele însele se mișcă*, ci mediul eteric în care plutesc și în raport cu care ele rămân imobile.

(Al. Posescu: *op. cit.*, p. 185).

urmează numai mișcarea mediilor fluide în care se găsesc cufundate și care sunt animate de forma unor vârtejuri.

(P. P. Negulescu: *Problema cosmologică*, Curs de Enciclopedia Filosofiei, 1934—1935. Editura Seminarului de Istoria și Enciclopedia Filosofiei, p. 763—765).

Oricum însă, această muncă de prelucrare, parafrizare și adaptare, este obositoare și neplăcută. De aceea, d. Posescu simplifică procedeul, progresiv, prelucrând și parafrizând tot mai puțin, și transcriind tot mai mult. Ai fi tentat să crezi, urmărindu-l, că d-sa a căutat parcă să ne dea o exemplificare a legii minimului efort intelectual, o minunată ilustrare a principiului economiei gândirii, pe care l-a urmat de altfel cu sfințenie în compunerea întregii lucrări.

Exemple :

P. P. Negulescu

Kant credea astfel că putea face ipoteza unui haos primitiv, asemenea cu acela pe care îl puneau la originea cosmosului vechii filosofi greci. El presupunea dar că, la început, materia concentrată astăzi în diferitele corpuri, ce alcătuiesc sistemul solar, se găsea împrăștiată, într'o stare de extremă diviziune, în tot spațiul pe care îl ocupă, acum acest sistem și care este, acum, gol. El presupunea deasemenea că acea masă materială haotică se găsea într'o stare inițială, dacă nu de imobilitate absolută, dar, cel puțin, de relativ repaos.

Oricât de extremă trebuia să fi fost diviziunea masei materiale primitive, pe care o presupusese, Kant nu credea totuși, că densitatea ei putuse să fie, pretutindeni, aceeași. I se părea mult mai natural să-și închipue că, într'unele din punctele spațiului imens pe care îl ocupa, densitatea ei era mai mare decât în altele. Căci regularitatea absolută nu există, de la sine, în natură. Dacă dar într'un punct oarecare, situat, apromixativ, în

Al. Posescu

Iată acum în ce constă în liniile ci generale explicarea lui Kant. Înainte de a fi luat naștere universul în forma pe care o constatăm, materia care îl alcătuiește în prezent se găsea într'o stare de extremă diviziune și de repaos relativ. Repaosul materiei în starea ei primitivă nu putea fi absolut, pentru că densitatea ei dela început nu putuse fi pretutindeni aceeași. Partea în care densitatea materiei a fost mai mare a trebuit să devină un centru de atracțiune. Așa fiind particulele de materie din jurul acestui centru de atracțiune s'au pus în mișcare în direcția lui. Impiedecându-se însă unele pe altele în această mișcare, au început să fie active forțele de repulsiune.

În felul acesta mișcarea rectilinie a suferit devieri laterale, cari au luat cu timpul forme curbe. Pe măsură ce elementele materiale s'au îngrămădit, mișcările lor curbe au început să se armonizeze transformându-se într'o învârtire comună regulată în jurul centrului de gravitație. În tim-

mijlocul masei materiale dela început, *densitatea ei a fost ceva mai mare* decât în restul ei, *acel punct a trebuit să devină*, după legile gravitației, *un centru de atracțiune*. Când s'au pus însă în mișcare, în direcția aceluia centru care le atrăgea, moleculele masei primitive s'au împiedicat, mai mult sau mai puțin, unele de altele. Forțele repulsive, ce le aveau inerente, au intrat atunci și ele în joc. Mișcarea lor n'a putut urma, astfel, linia dreaptă, pe care tindea să i-o impună atracțiunea centrului. Ea a suferit, dela început, devieri laterale, care au luat, încetul cu încetul, forme curbe.

Pe măsură ce însă masa centrală se mărea și se concentra, prin îngrămădirea neconținută a moleculelor ce îi veneau din toate direcțiile, principiul celei mai mici rezistențe a făcut ca mișcările curbe ale diferitelor ei părți să se armonizeze, transformându-se într-o învârtire comună, mai mult sau mai puțin regulată în jurul centrului de gravitație. Iar cauza, care a determinat armonizarea acelor mișcări, a provocat în acelaș timp încălzirea moleculelor respective.

Acea cauză a fost, în adevăr, frecarea neconținută a moleculelor în mișcare, unele de altele, — frecare ce nu putea să nu le ridice temperatura.

P. P. Negulescu, *Ibid.*, p. 791—794).

P. P. Negulescu

După constituirea soarelui, așa dar, moleculele pe care le mai atrăgea el, dela distanțe mai mari, veniau animate de mișcări curbe destul de puternice ca să facă echilibru gravitației. Ele nu mai cădeau astfel pe soare, spre a-i mări încă masa, ci își continuau mișcările curbe în jurul lui. Intre două planuri ideale si-

pul acesta ciocnirile și frecarea particulelor materiale au produs ridicarea temperaturii întregii mase materiale concentrate în jurul aceluia centru de atracție de care am vorbit.

(Al. Posescu: *op. cit.*, p. 186—187).

Al. Posescu

Ele erau animate însă în acelaș timp datorită forței de repulsie de mișcări curbe, cari au ajuns la un moment dat să facă echilibru gravitației. Astfel ele nu au mai căzut pe soare, ci au continuat mișcările lor curbe în jurul lui. Din particulele materiale cari le alcătuiau s'au format două inele de materie deasupra

tuat, unul *deasupra și altul dedesubtul ecuatorului solar, s'au format din această cauză, un fel de inele de materie, de consistența aproximativă a celei inițiale, și care se învârteau în jurul soarelui.*

Din acele inele au eșit apoi, încetul cu încetul, planetele.

Iar pentru motive analoge cu cele ce au ridicat temperatura masei solare, corpurile ce au luat naștere în acest mod au fost și ele, la început, calde. *Fiind însă mult mai mici, nu și-au putut păstra temperatura inițială. Ele sunt dar, astăzi, reci și obscure, — așa cum le văd astronomii ce le dau numele de planete. Însfârșit, un proces analog, repetându-se în „mai mic” în jurul planetelor, a dat naștere sateliților ce se învârtesc în jurul lor.*

De la formarea sistemului solar Kant se ridică apoi, în „Istoria generală a naturii”, la *formarea sistemelor siderale*. Fără să repete argumentele pe care le-am văzut, el se mărginește, în lipsa unor date mai amănunțite și mai precise, să indice unele analogii. *Stelele* erau pentru el „*sori*” asemenea cu al nostru, și trebuiau să fie înconjurate, după toate probabilitățile, de corpuri reci și obscure ca planetele din sistemul solar, pe care însă astronomii nu le puteau observa. Iar sistemele siderale de acest fel, care trebuiau să fi luat naștere în același mod cu *sistemul solar, formau împreună, după părerea lui, un sistem mult mai vast, un sistem universal, cu un centru de gravitație comun*. Această presupunere se întemeie pe fenomenul „Căii lactee”, care nu era, pentru Kant, decât o aparență optică, produsă de distribuția sistemelor siderale în spațiu.

(P. P. Negulescu: *Ibid.*, p. 785-787).

și dedesubtul ecuatorului solar. cari au continuat învârtirea lor în jurul soarelui. Din ele s'au rupt apoi planetele. Condițiuni fizice asemănătoare cu acele ale masei centrale au făcut posibilă încălzirea lor. Fiind însă mult mai mici, ele s'au răcit mult mai repede.

Printr'o acțiune analogă trebuie să se fi format, spunea Kant, nu numai sistemul nostru planetar, ci întregul *sistem sideral* din care face el parte. *Stelele*, cari sunt și ele niște *sori*, trebuie să formeze împreună un *sistem mult mai vast cu un centru de gravitație comun*, dar asemănător cu al *sistemului nostru solar*. Așadar corpurile cerești cari îl alcătuiesc trebuie să fie distribuite cam pe același pan, ceace explică prezența pe cer a Căii lactee, care este îngrămădirea de stele din planul pe care se mîșcă întregul sistem stelar ce alcătuiește universul nostru fizic.

(Al. Posescu: *op. cit.*, p. 187)

P. P. Negulescu

Așa a ajuns Hegel să pună la *originea Universului, ca principiu ordonator și creator, o Rațiune cosmică.*

Ca să creeze și să ordoneze Universul însă, acea Rațiune cosmică n'a putut face altceva decât să gândească, — să gândească, firește, rațional. Formarea Universului a constat, astfel, într'o desfășurare discursivă a ideii.

Procesul devenirii cosmice a fost, adică, un proces logic...

La început, așa dar, nu exista decât Rațiunea.. (p. 956)...

Rațiunea primordială s'a pus în mișcare, la început, fiindcă existența ei nedeterminată era contradictorie. Spre a scăpa de această contradicție, Rațiunea a intrat în devenire. Ea s'a determinat, astfel, devenind altceva decât era la început. Căci după Hegel, materia nu este decât Rațiunea sub forma „alterității”. Existența materiei era însă și ea contradictorie. Materia era, în adevăr, o rațiune ce nu mai putea gândi. Poate fi însă ceva mai contradictoriu decât o rațiune lipsită de conștiință și de gândire? Materia a intrat dar, și ea, în devenire, linzând să ia, succesiv, forme care s'o apropie treptat, de ceea ce fusese la început, și să-i permită în cele din urmă să revină, — nu desigur la starea ei primordială, dar totuși la o stare echivalentă, — la o stare în care să poată avea din nou conștiință deplină de ea însăși, să se poată gândi din nou pe ea însăși, în unitatea ei absolută, sub diversitatea formelor ei relative.

(P. P. Negulescu: *Problema cosmologică. Curs de Enciclopedia Filosofiei. 1934—1935. Editura Seminarului de Istoria și Enciclopedia Filosofiei, p. 959—960).*

Al. Posescu

Trebuie să atragem atențiunea însă dela început, că în concepția lui Hegel *rațiunea* nu joacă rolul unui simplu principiu ordonator al Universului sau al naturii, cum spunea el, ci este natura ea însăși. Natura nu este după filosoful german, decât *rațiunea cosmică* în unul din aspectele ei sau în unul din momentele *evoluției sale logice*. Așa fiind rezultă că natura nu a existat totdeauna. *La început, nu era decât rațiunea.* Din ea, printr'o evoluție care, dată fiind natura ei, nu putea fi decât logică, a luat naștere lumea.

Rațiunea cosmică a trebuit să devină natură, pentru a părăsi *existența ei contradictorie*, care era în același timp ființă și neființă. *Intrând în devenire* însă, ea a ajuns din nou la o existență contradictorie. *Materia*, ce reprezintă forma pe care a luat-o *rațiunea pentru a se determina devenind altceva, era o rațiune ce nu mai putea gândi.* O asemenea existență este evident *contradictorie* în aceiași măsură în care era ființa ei primitivă nedeterminată, care era identică cu neființa. Iată de ce, *materia ea însăși a intrat în devenire urmărind să ia forme din ce în ce mai apropiate de ceea ce a fost la început, urmărind cu alte cuvinte să redevină gândire.*

(Al. Posescu: *Introducere în Filosofie, București 1939, p. 200).*

În cele din urmă, pentru a evita cu totul orice efort, cari putea implica primejdii de epuizare intelectuală, d. Posescu s'a decis să renunțe la toate nimicurile astea, ce nu pot decât ține în loc pe omul hotărât să ducă la bun sfârșit un lucru început. A copiat deci pur și simplu, fără să se mai încurce, textul original în întregime. În felul acesta e scrisă toată partea din urmă a lucrării, care constituie secțiunea a treia. Fiindcă ar cere prea mult spațiu, și pe deasupra ar fi și inutil, nu reproducem partea aceasta în întregime, ci alegem numai câteva mostre.

P. P. Negulescu

Spre a preciza acum unele afirmări, trebuie să menționăm că, de fapt, cugetarea filosofică a înclinat spre monism, încă dela primele ei începuturi și a manifestat această înclinare dealungul întregii ei evoluții, — iar dualismul a constituit pentru ea numai o abatere momentană dela această cale. Cum se știe, filosofia greacă a început cu monismul hilozoist, care a luat în evoluția ulterioară a cugetării filosofice forme diferite, rămânând însă, totdeauna aproape, un monism sau revenind numaidecât la un asemenea punct de vedere când încerca să-l părăsească. Așa s'a întâmplat, bunăoară, la începuturile timpurilor moderne când, imediat după apariția dualismului cartezian, filosofia a revenit la monismul substanței cu Spinoza și la monismul forței cu Leibnitz. Cu alte cuvinte, cugetarea filosofică, în deosebire de gândirea vulgară, care se menține în concepția dualistă, a înclinat totdeauna să considere lumea ca fiind constituită dintr'un principiu unic și universal.

Un punct de vedere asemănător, întemeiat însă pe o cu totul altă argumentare, a susținut în filosofia contemporană Herbart în concepția ontologică a „realilor”. Realii herbartieni sunt existențe metafizice incorporale — ceea ce înseamnă numaidecât că ei sunt de natură spirituală. Herbart îi caracterizează ca

Al. Posescu

Trebuie să precizăm acum însă, că totuși cugetarea filosofică s'a îndreptat încă dela început spre o concepție ontologică monistă, și a manifestat această înclinare dealungul întregii sale evoluții — iar dualismul a constituit pentru ea numai abateri momentane. Cum se știe, filosofia greacă a început cu monismul hilozoist, care a luat în evoluția ulterioară a cugetării filosofice forme diferite, rămânând însă, totdeauna aproape un monism, sau revenind la monism ori de câte ori încerca să-l părăsească. Acelaș lucru s'a întâmplat în cursul epocii moderne, când, îndată după apariția dualismului cartezian, filosofia a revenit la monismul substanței cu Spinoza și la monismul forței cu Leibnitz. Cu alte cuvinte, în deosebire de gândirea vulgară, cugetarea filosofică a înclinat totdeauna să considere universul constituit dintr'o substanță unică.

O concepție ontologică asemănătoare, întemeiată însă pe o cu totul altă argumentare, a susținut în filosofia contemporană Herbart. Realii herbartieni sunt existențe metafizice incorporale ceea ce evident că nu înseamnă numaidecât că sunt de natură spirituală, Herbart îi caracteriza ca pe niște *calități simple*. Sub această formă, ei sunt elementele metafizice

pe niște calități simple. Ca atare, ei sunt elementele metafizice constitutive ale lumii. Monismul spiritualist al lui Herbart nu este astfel îndeajuns de bine caracterizat.

(P. P. Negulescu: *Problema ontologică*, 1933—1934, Editura Seminarului de Enciclopedia și Istoria Filosofiei, pag. 60).

P. P. Negulescu

Spuneam însă atunci, și trebuie să o repetăm acum, că preocuparea dela care au plecat primii filosofi greci nu a fost aceea de a deslega problema naturii intime a universului, ci problema originii lui. O concepție ontologică totuși — nu îndeajuns de bine caracterizată se întâlnește la acești primii filosofi greci. După ei, un element material unic, care diferă dela unul la altul: apa pentru Tales, aerul pentru Anaximene, sau mai multe din aceste elemente laolaltă, cum credea Empedocle, au constituit substanța primordială din care e formată lumea. Iar această substanță primordială era, în concepția primilor filosofi greci înzestrată cu viață. Ea nu era, așa dar, materie moartă. Iată de ce acest materialism încă neclar al primilor filosofi greci purta numele de hilozoism.

(P. P. Negulescu: *Ibid.*, p. 102).

P. P. Negulescu

În evoluția istorică a cugetării filosofice însă, monismul substanței a apărut pentru prima oară, nu ca o consecință logică a monismului spiritualist, cum era de așteptat, ci ca o reacțiune împotriva dualismului spiritualist. Și anume, dualismul spiritualist de care e vorba era acel al lui Descartes, iar monismul substanței care i s'a substituit a fost acel al lui Spinoza.

(P. P. Negulescu: *Ibid.*, pag. 75).

constitutive ale lumii. O asemenea concepție este un monism spiritualist, — dar nu îndeajuns de bine caracterizat.

(Al. Posescu, *op. cit.*, p. 232).

Al. Posescu

Preocuparea însă dela care pleaseră aceștia, nu a fost de a deslega problema naturii existenței, ci a originii universului. O concepție ontologică, se întâlnește totuși la acești primi gânditori. După ei, un element material unic, — care diferă dela un gânditor la altul — apa pentru Tales, aerul pentru Anaximene, sau mai multe elemente laolaltă pentru Empedocle, — au constituit substanța primordială din care a luat naștere lumea. Iar această substanță primordială era, în concepția primilor filosofi greci, înzestrată cu viață. Ea nu era așa dar, materie moartă. Iată de ce acest materialism încă neclar al primilor filosofi greci purta numele de hilozoism.

(Al. Posescu: *op. cit.*, p. 236).

Al. Posescu

În evoluția istorică a cugetării filosofice, monismul substanței a apărut pentru prima oară totuși, nu ca o continuare a monismului spiritualist sau mai degrabă ca o continuare a acestuia. Dualismul spiritualist de care e vorba era acel al lui Descartes, iar monismul substanței care i s'a substituit a fost acel al lui Spinoza.

(Al. Posescu, *op. cit.*, p. 246).

P. P. Negulescu

În afară de soluțiile pozitive ale problemei ontologice, de care ne-am ocupat până acum a mai rămas, pentru a termina expunerea soluțiilor filosofice ale acestei probleme, să ne ocupăm de acele sisteme de gândire, care ar putea fi caracterizate ca luând față de ea o atitudine negativă. Această atitudine negativă a lor constă în aceea că ele înlătură deopotrivă din filosofie preocupările ontologice. Motivul însă pentru care ele fac aceasta nu e totdeauna același. Dintre acestea, unele — cum este fenomenismul lui Mill — îndepărtează din filosofie preocupările ontologice, pentru motivul că ele neagă existența substanțială a lumii și cu aceasta obiectul însuși al preocupărilor ontologice. Înăuntrul unor asemenea sisteme, problema naturii intime a existenței nu se ridică, pentru motivul că nu există.

(P. P. Negulescu: *Ibid.*, p. 126).

Al. Posescu

A mai rămas, pentru a termina expunerea soluțiilor filosofice ale problemei ontologice, să ne ocupăm de acele concepții cari ar putea fi caracterizate ca luând față de ea atitudine negativă. Atitudinea de care e vorba constă în aceea că ele înlătură din filosofie preocupările ontologice. Motivul însă pentru care ele fac aceasta nu este totdeauna același. Fenomenismul lui Mill îndepărtează din filosofie preocupările ontologice, pentru că neagă existența substanțială a lumii și cu aceasta obiectul însuși al preocupărilor ontologice. Într-o asemenea concepție problema naturii intime a existenței nu se ridică, pentru că existența nu posedă o stare naturală intimă.

(Al. Posescu, *op. cit.*, p. 261).

Cu aceste ultime podoabe culese din cartea d-lui Posescu, am ajuns la capătul cercetării, care m'a pasionat ca un autentic roman polițist. A fost, în ce mă privește o reală distracție să descopăr și să urmăresc ingeniozitățile sistemului de a plagia al lui Al. Posescu. Fie că rezumă pur și simplu (dacă aici poate fi vorba de rezumat pur); fie că răstoarnă ordinea ideilor și frazelor; fie că recurge la un compromis între rezumatul propriu zis și transcrierea directă, cu intenția, care constituie o circumstanță agravantă de a *mistifica*, plagiatul oricum iese la lumină.

Cred că dovezile aduse sunt suficient de numeroase, și mai ales destul de elocvente pentru a nu mai lăsa cititorilor nici o îndoială în privința calificării ce trebuie dată isprăvii neobișnuit de îndrăznețe a eroului nostru.

Al. Posescu este un plagiator de mare clasă.

Plagiatul de față iese din comun, datorită nu numai îndrăznelii lui ci și altui fapt: Al. Posescu este asistentul d-lui P. P. Negulescu, ale cărui cursuri le plagiază. Cartea d-sale este citită de aceiași studenți, cari citesc și cursurile d-lui prof. P. P. Negulescu. Nu s'a întrebat ce vor spune aceștia când vor constata astfel de procedee? Nu s'a gândit apoi la situația delicată pe care o creiază pro-

fesorului său ? Și mai este o latură, mai delicată. D. P. P. Negulescu a tipărit până acum parte din cursurile d-sale. *Geneza formelor culturii*, de exemplu, este un curs preliminar ținut de d-sa la Facultatea de Litere. S'ar putea ca într'o bună zi, d-sa să-și tipărească și cursurile plagiate de Al. Posescu. Să ne închipuim, acum, că unele pagini din aceste cursuri ar trece la tipar în aceeași redactare: n'ar apărea, în acest caz, d. P. P. Negulescu ca plagiator al lui Al. Posescu ?

Astfel de întrebări însă, nu și-le pune cineva care procedează ca Al. Posescu.

Dar la ce bun să mai facem comentarii ? Faptele vorbesc dela sine, și ele au forța de a califica definitiv și categoric.

N. Tatu

P O E T U L A N D R E I A D Y

Flăcău cuman, cu ochii mari,
Ursit de dor să pătimească,
Păzea cirezi, cutreerând
Vestita pustă ungurească.

În suflet des i-au înflorit
Mirajul cald și umbrele,
Dar florile din inimă
I le-au păscut doar turmele.

De mii de ori visa vrăjit,
La moarte, la femei, la vin,
Ori unde 'n lume-ar fi ajuns
Un cântăreț cu har divin.

Dar își privea tovarășii
Murdari, neghiobi și turma. Sta.
Își îngropa cântarea 'n el
Și injura sau fluera.

(Poetul pustei = A Hortobágy poetája)

S'au împlinit două decenii, decând făuritorul acestor versuri caracteristice pentru destinul său și-a închis pentru totdeauna ochii mari și oboșiți. Se numea *Andrei Ady*. A viețuit 42 ani, a suferit cât alții în 420 și a fost piatră de hotar în ogorul spiritului maghiar. De aceea, îl prezentăm cetitorilor români, mai ales ca poet.

Dar personalitatea lui Ady are și alte titluri pentru a fi cunoscută de Români. Este un fiu al Sălajului, pe care l-a iubit și l-a cântat până la moarte. Ne-a cunoscut, ne-a prețuit și a dat dovezi de prețuire.

În satul lui natal, unde același cimitir odihnește pe Români și pe Unguri, Românii n'aveau biserică. Poetul Ady în 1902, într'un articol-apel, «Un preot și o parohie», publicat într'un ziar unguresc, cere abolul conaționalilor săi și astfel preotul Pop și enoriașii, săraci lipiți pământului, pot să-și ridice biserică românească.

A scris schițe din viața Românilor sălăjeni.

A fost un adversar hotărît al politicei șovine, practică de anumite cercuri politice maghiare. Iar în poezia «Cântecul Jacobi-nului maghiar» a scris înainte de războiul cel mare :

Și mii de dorinți amorțite
De ce nu mpieresc în voință?
Durerea maghiară, română
Și slavă, e tot suferință.

Rușinea și-amarul de-o mie
De ani împliniți ne sunt rude,
De ce nu urcăm baricada
Idei aceleiași lupte?

.....
Când ne vom strânge împreună,
Când vom grăi vorbe ta.i
Noi, asupriții, înfrânții,
Maghiarii și cei nemaghiari?...

A fost prieten cu Octavian Goga — cu toată deosebirea de structură sufletească. Acestei prietenii i s'a închinat poetul nostru, în zilele de ocupație a Budapestei, depunând prin Eugen Goga pe mormântul lui Ady o splendidă coroană de flori, cu următoarea inscripție pe panglica tricoloră românească: «Lui Andrei Ady, poetului și prietenului, Octavian Goga».

Tot Goga i-a tradus cinci poezii și, în notița care le însoțește în revista Cultura (Cluj, 1924), a promis să facă o analiză amănunțită a operei lui Ady — promisiune care nu s'a putut îndeplini.

Goga n'a fost singurul scriitor român care s'a apropiat cu dragoste de poetul Ady. Au mai scris despre el și i-au tradus poezii: Emil Isac, Teodor Murășanu, Iustin Ilieșiu, George A. Patre, I. U. Soricu și alții.

În 1924, când i s'a desvelit o tablă comemorativă pe casa natală, ministerul de culte, prin d. Ion Minulescu, a patronat serbarea.

Participarea aceasta a fost salutată de d. prof. Dr. Gh. Kristóf dela Universitatea din Cluj în cuvinte entusiaste: «Motiv de bucurie este rezultatul de ordin cultural, la care n'a putut ajunge nici Petöfi, nici Madách: la această serbare va fi prezentă și cultura românească prin numeroși și valoroși reprezentanți... Iată, desvelirea tablei comemorative a lui Ady transformă în zâmbet și îmblânzește privirile celor două popoare, cari acum nu se înfruntă, ci privesc în aceeași direcție. De-ar da Dumnezeu să se repete cât mai des acest fenomen, ca până în cele din urmă să devină statornic.....»

Atitudinea lui Ady față de Români trebuie privită prin prisma dragostei lui față de neamul său. Ady era încredințat că viitorul poporului unguresc este strâns legat de viitorul popoarelor conlocuitoare. Aceasta e cheia sa sufletească: maghiar fiind, a încadrat soarta neamului său în umanitate — mai bine zis în «omenie».

Iată motivele speciale cari ne îndeamnă să-l prezentăm cu toată pietatea cetitorilor români.

Viața pământească i-a fost foarte agitată. S'a născut în 22 Noiembrie 1877 în satul Meșent, în Sălaj, din familie de nemeși săraci. A învățat la școala din sat, la Carei și în Zalău. A început să publice versuri încă fiind în liceu (1896) într'o gazetă locală (Szilágyi Hetilap).

A studiat «jura» la Debrețin și Budapesta și a făcut practică la Tabla regească (Curtea de Apel) Timișoara, pentru a deveni un bun judecător sau funcționar, după dorința părinților. Dar pe el îl mâna demonul scrisului pe alte căi : s'a făcut ziarist. Ca orice gazetar de provincie, a scris în gazetele din Debrețin de toate : reportajii, ioneteoane, critică artistică și dramatică, articole politice, schițe literare. A fost remarcat în cercurile locale pentru originalitatea ideilor și a stilului.

În 1899 a tipărit primul volumaș de versuri «Versek», cu o prefață de Emil Ábrány. A fost o manifestare de ucenic în arta poetică tradițională clasică maghiară, cu prea puține note personale. Cu greu ar fi putut cineva profeti cariera uluitoare a acestui atât de cuminte începător.

Nemulțumit de puțină viață literară și artistică a Debreținului, în 1900 s'a mutat la Oradea, unde a făcut ziaristică guvernamentală, apoi de opoziție. Și odată trecut în opoziție, acolo a rămas toată viața, furat pe nesimțite de ideologia radicală politică și socială. Și-a întors privirile spre Paris, a întâlnit marea dragoste, hotărâtoare pentru viața și cariera sa literară. Așa numita Leda i-a atras atenția asupra poezilor francezi, mai ales asupra lui Verlaine și Baudelaire. Și-a făcut un punct de onoare din a reprezenta altă mentalitate decât cea a funcționarilor județeni, a ofițerilor de husari și a curții episcopale romano-catolice din Oradea.

Tot aici și-a strâns în volum 30 de poezii, sub titlul «Inc'odată» (Még egyszer) în 1903. De data aceasta originalitatea de concepție și de stil i-a adus succes mare, drumul gloriei l-a ispitit.

În anul următor, ascultând glasul inimii (Leda se mutase la Paris) și glasul muzelor, a plecat la Paris, fiind ajutat și de județul Sălaj. Petrecerea în repetate rânduri la Paris a fost hotărâtoare pentru tot restul vieții, din toate punctele de vedere.

În 1906 a tipărit al treilea volum de versuri : «Poezii nouă» (Uj versek). De data aceasta este el însuși. Ciclul poeziilor erotice — Psalmii Ledei —, al poeziilor politico-sociale — Pe ogorul unguresc —, al versurilor pariziene — Parisul cântător — și cele în cari își schițează atitudinea viitoare de poet și de luptător împotriva bogăției — Călătorul măgurilor virgine — i-au adus gloria și hula,

incăierate în cea mai pasionată polemică politică și literară, pe care a cunoscut-o viața spirituală maghiară. Apele Betezdei au fost turburate de îngerul răsvrătirii și nu s'au mai limpezit nici în timpul vieții, nici după moartea sa.

Poetul își afirmă viața străveche maghiară :

Eu am venit prin vestitul Verecke,
Urechea de cântec străvechi îmi răsună,

dar se întrebă :

Oare eu pot năvăli pela Devény
Cu cântece noi ale vremii din urmă ?

E un fel de întrebare retorică, nu mai așteaptă răspunsul nimănui, năvălește în republica spirituală maghiară cu toată noutatea modernă ; s'a descătușat și va fi el însuși cu orice preț :

Nu-mi trebuie visuri visate și ieri,
Pe apele noilor taine, dureri,
Zboară, corabie !
Nu-mi trebuie visuri visate și ieri.

Eu nu-s lăutar de duzină al lumii.
Mănată de Duh sfânt, sau de-al cârciumii :
Zboară, corabie !
Eu nu-s lăutar de duzină al lumii.

sunt rândurile cu care își încheie volumașul.

Va fi deci original, fie că va fi slăvit, fie că va fi considerat satanic. Și s'a ținut de cuvânt.

Iubirea pentru Leda i-a inspirat minunatul ciclu de poezii erotice, iubirea pentru viața spirituală franceză l-a îndemnat să lupte mai îndârjit pentru descătușarea vieții sufletești maghiare din tiparele trecutului, pe care el le consideră corupte, nedrepte, statice, anacronice.

Această influență franceză asupra lui Ady e ciudată. A învățat foarte puțin dela francezi : nici nu știa bine limba. Mândria lui și puțină sociabilitate franceză l-au împiedecat să aibă prietenii mari și să pătrundă în miezul vieții spirituale parisiene. Articolele din timpul șederii la Paris, publicate în ziarul «Budapesti Napló», dovedesc o gândire rafinată, dar prea puțin specific francez. L-a impresionat însă proporția gigantică a vieții de metropolă modernă — Londra l-ar fi impresionat mai puternic și cu siguranță că New-Yorkul la superlativ.

Dar, asemenea lui Goethe în Italia, a fost fermecat de armonia vieții libere, care cuprinde pe nelatin, când intră într'un mediu latin.

L-au încântat viața de stradă, grădinile, pariziencele, poezia lui Verlaine și Baudelaire. Aici s'a cristalizat în el cu tărie de dogmă, ceea ce mai înainte bănuia numai : frumusețea vieții în sine însăși, cu urcușurile și povârnișurile ei ; aici a căpătat curaj să rostească răspicat marile cuvinte turburătoare, în imagini noi, în ritm nou într'o limbă nouă. Parisul pentru el nu a însemnat o altoire, a fost doar un fel de atmosferă primăvaratecă, în care a înflorit tulpina primitivă. Nu l-a îmbogățit și nu l-a schimbat — l-a ajutat numai să-și descopere comoara din el. De-acî înainte, fiecare volum nou sporea entuziasmul ditirambic al tineretului și întetea atacurile tradiționalistilor. Și aceasta s'a repetat aproape anual : în 1908 a tipărit volumul de poezii «Sânge și aur» (Vér és arany) considerat cel mai bun între toate celelalte; în 1909: «În carul lui Ilie» (Az Illés szekeren) ; în 1910 : «Mi-ar fi drag să fiu iubit» (Szeretnem ha szeretnének) ; în 1911 «Din versurile tuturor tainelor» (A minden titkok verseiből) ; tot atunci : «Mărturisiri și studii» (Vallomások és tanulmányok, proză) ; în 1912 : «Viața fugară» (A menekülő élet) ; în 1913 : «Dragostea de noi» (A magunk szerelme) ; în 1914 : «Cine m'a văzut» (Ki látott engem) ; în 1918 : «În fruntea morților» (A halottak élén). I s'au mai tipărit câteva volume de articole politice, reeditări de versuri, postume, și mai ales «Ultimele corăbii» (Az utolsó hajók, în 1923), activitatea de scriitor însumând în total 7 volume proză și 12 de poezie.

Ultimii ani i-a petrecut în Budapesta, în satul natal, în călătorii și spitale și, după căsătoria cu Berta Boncza (1915) mai ales în castelul soției dela Ciucea, devenit mai târziu proprietatea lui Octavian Goga.

Războiul cel mare l-a cutremurat până în adâncul sufletului. A protestat în versuri inspirate împotriva neomeniei războiului, a simțit și a prorocit apropiata prăbușire a țării sale, târîtă în războiu pentru interese străine, ba chiar potrivnice. Era pe patul de moarte, când i s'a împlinit prorocirea. Revoluția democrată și floarea ei, comunismul, l-au proclamat Tirteul lor, prezentându-l într'o lumină falsă, căci se știe că *nu aceasta* era revoluția pregătită de el.

În 19 Noemvrie 1918, când Ungaria milenară se amăgea cu iluzia unei renașteri, cu zorii unei epoci de libertate, reprezentanți din sânul Consiliului național maghiar au prezentat poetului pe patul de suferință o diplomă omagială, recunoscându-l vates și îndrumător spritual al Ungariei noi, și cerând binecuvântarea lui Dumnezeu asupra lui... Dar a doua zi, consiliile naționale române în ora-

șele ardelenе proclamau stăpânirea românească și soldații români jurau credință regelui român.

I-a fost dat astfel să asiste la prăbușirea patriei sale, pe care a profetit-o, dar nu a provocat-o. Și i-a fost dat să ispășească vina altora, cum a mai ispășit de atâtea ori în viață vini imaginare; fiindcă a prevăzut, a fost socotit pricină. Dealtfel, remediile recomandate de el nu se puteau aplica: era prea târziu, organismul vieții de stat maghiar nu mai putea suporta criza unei înoinri.

A închis ochii în 27 Ianuarie 1919, într'un sanatoriu din Budapesta, istovit de chinuri trupești și sufletești și a fost așezat spre veșnică odihnă în cimitirul Kerepes.

Mulți dintre luptătorii pro sau contra Ady se odihnesc și ei. Dar lupta continuă, deși în timp de două decenii s'au schimbat puncte de vedere, unii dintre luptători trecând de partea cealaltă a baricadei. Talentul lui excepțional, neegalat în literatura maghiară dela Petőfi până azi, nu mai este contestat nici de adversari. Personalitatea lui a devenit o entitate de măsură pentru cântărirea celorlalți scriitori și e socotită drept cea mai reprezentativă pentru epoca în care s'a afirmat. El nu mai poate fi negat decât prin negarea întregii epoci.

În pragul secolului al XX-lea, literatura maghiară răsuna încă de ecourile poeziei lui Petőfi. Epigonii i-au reluat temele și maniera, canoanele lui poetice deveniseră tipic, produsele deci, foarte adesea, standardizate. Este drept că tineretul căta idei noi și forme de exprimare mai libere. Era oarecare desorientare ideologică: formele și formulele vechi nu mai aveau suficientă vigoare, cele noi nu-și găsiseră încă geniul care să le formuleze și să le treacă în circulație. Sufletește o parte a publicului maghiar era copt pentru a primi ideologie și artă nouă, încât, foarte curând, Ady a ajuns șeful unei tabere îndârjite, foarte hotărîtă să dărâme clasicismul național, turnat în tiparele lui Petőfi și Ioan Arany, încă la mijlocul secolului trecut.

Acest clasicism, care căta să pună în valoare romanticismul mistic maghiar și elemente europene, a fost primul curent care a modelat sensibilitatea națională maghiară. Absolutismul dintre 1848—1867 i-a împiedecat însă desvoltarea cuvenită literară, iar în timpul dualismului austro-ungar (1867—1918) literatura a fost umbrată de desvoltarea exagerată a gazetăriei și a preocupărilor politice. Chiar Petőfi și Arany, ca și alți scriitori, erau cântăriți cu balanța patriotismului (foarte adeseori îngust, de partid). Literatura

exista, dar nu erau urechi să o asculte. Prețuirea estetică era de ordin secundar, subordonată celei politice cu criteriul gazetărești. Lirica, mai ales, abia dacă mai trezea vre-un interes.

În primul volum, apărut în 1899, Ady are numeroase reminiscențe din Petőfi (poeziile: In cafenea = Kávéházban, Comemorarea morții lui Kossuth = Kossuth halálának évfordulója), din poezii Reviczky, Josif Kiss, Lévy, Abrány, Endrődy — și ecouri din Heine și Edgar Poe, prinse indirect. Stihua și el ca și ceilalți confrăți, ușurel, idealizând visător, melancolizând după modă și rețetă. Dar chiar în acest volum se află și embrionii viitorului lui Ady, în versurile: «Bine-ar fi din inimă curată» (De jó volna tiszta szivből), «Din inima ta câte-o oftare» (A szivedből egy-egy sóhaj), «În semi-întunec» (Félhomályból) și «Azaba».

După mutarea la Oradea, poetul începe să umble pe poteca sa. Încă în 1900 ziarul la care colaborează, «Szabadság» a deschis o listă de subscripție pentru volumul care va apărea deabia în 1903, și caracterizarea făcută în apel, e potrivită pentru tot restul poeziilor lui: «Tânărul poet în volumul al doilea nu mai mănuește vechea liră: E nou și îndrăzneț. Curajos dă glas tuturor impresiilor noi. Nu-l oprește acea ipocrizie poetică, ce face plictisitori pe mulți și dintre cei mai talentați poeți ai noștri...»

Volumul anunțat va apărea de abia în Sept. 1903. Critica din provincie și din capitală confirmă un succes neobișnuit, Ady a dovedit că nu vrea numai o poezie nouă ci că o și realizează, deși cu oarecare imperfecțiune de formă. Soarta i-a fost asemănătoare cu a lui Petőfi: Contemporanii pigmei nu l-au înțeles și nu-i puteau ierta gloria.

Se simțeau cutremurele premergătoare erupției vulcanului. Începând de la al treilea volum de «Versuri noi» din 1906 poetul Ady poate fi socotit cu adevărat așa cum îl caracterizează profesorul Kristóf de la Cluj: «omul vulcan». Erupția lui sparge liniștile și tot în jur, împrăștiind spaimă și lavă pe îmbătrânitele și înțelenitele ogoare spirituale ungurești.

Au țipat îndurerați toți: domni și țărani, unguri neoași și asimilați. E drept că erupsese în numele vieții noi — dar deocamdată pustia cu râvnă formele vieții vechi. Asemenea vulcanului, își revărsa lava vorbelor fără alegere și fără cruțare. Și tot fără alegere și fără cruțare a fost înfruntat: Tot ce era socotit „cuminte” în viața spirituală maghiară a ridicat piatra asupra poetului și omului politic (atât cât a fost om politic) Ady.

L-au șampilat trădător de neam, de patrie, și, în chip de supremă insultă: decadent, ucenic al poezilor francezi.

Scriitorul care s'a mândrit o viață întreagă că e ungar neaș — a fost excomunicat din obștea maghiară.

Ideologul care a descoperit golul răsunător al frazelor patriotarde și-a presmițit prăbușirea, a fost decretat anarhist și trădător.

Creatorul unui nou sistem poetic, apostolul unei noi estetici și al unei noi sensibilități — a fost judecat cu vechea măsură și găsit inexistent ca poet. Discipolii lui au răspuns tot atât de viguros, poetul însuși a fost răpit de patima luptei: „Sufletul nostru a poftit să fie luptă și frumusețe de luptă” — este *motto*-ul unui ciclu de versuri.

Lirica maghiară a intrat în criză.

Iubirea, izvorul veșnic al lirismului, după calapodul vechiu „biedermeier”, până la el, era inspirată de obicei, de o „fetiță” nevinovată, blondă, cu ochi albaștri, alintată și alintătoare cu gesturi angelice sau izvor de desnădejdi distilate, — era un fel de șah de salon pe plan sufletesc. „Femea” cu însușiri și scăderi pământeste era admisă numai în compartimentele literare personale, în proză și în dramaturgie. Noul trubadur, Ady, nu se mulțumește să ofteze serenade sub balcoane înflorite și să uite lira, când i se arunca scara de mătase dela fereastra alcovului. El îndrăznește să cânte mai departe fără să pună surdină, dorințele trupului, sentimentele turburi, ura și blestemele. A ajuns să exprime și surogatul îndoelnic al dragostei întâmplătoare de-o zi. Din acest punct de vedere, poezia lui lirică nu mai este un distins salon, în care să se întâlnească sentimente manierate, în ținută sărbătorească. Putea oare să placă, în acest chip, gustului clasic, care cere prezentarea iubirii numai sub forma ei discret eterică — partea trupească fiind rezervată pentru lubrice cântece clandestine, cu circulație ipocrit intensificată? Evident, vechea concepție, ipocrită, are meritul de-a nu jigni sentimentul moral al celor delicați, rezervând lubricul celor ce vor să-l caute cu dinadinsul. La Ady însă sentimentele turburi și iubirea trupească produc uimire și durere, adeseori, mai ales în faza mijlocie a poeziei lui. El a îndrăznit să ridice la rang de temă lirică și sentimente prozaice. Prin aceasta a devenit poet reprezentativ al generației sale, dar credem că a pierdut mult din punct de vedere estetic. Nu tot ce e adevărat e ipso facto și poetic — frumosul estetic, asemenea multor alte valori spirituale, este rezultanta unui îndelungat și complicat proces de cristalizare convențională, este un bun al tuturor. Poetul Ady a bravat convenționalismul prin afirmarea *Eu*-lui înainte de orice. Aici se găsește cheia poeziei sale erotice.

Sacrosanctul *Eu* al lui Ady este punctul de reazăm al întregii

sale activități poetice, este punctul de sprijin al pârghiei cu care va căuta să răstoarne valorile convenționale, spre spaima celor din jurul său. Mândru și nerăbdător în setea de-a se afirma, a renunțat la frâne, convins de valoarea sa, nu are suficientă auto-critică. (Metoda de-a scrie a gazetarului Ady a fost adeseori și metoda de-a scrie a poetului Ady : Scriind pentru gazete și reviste,

ANDREI ADY

trimetea versurile proaspete, nerevăzute, zorit de închiderea ediției. Și odată tipărite, nu le-a mai revizuit ; cel mult a înlăturat pe unele din volumele în care și le strângea, ceea ce explică, în parte, inegalitatea valorii poeziilor lui).

Inchinându-se *Eu*-lui, a căutat veșnic ca această comoară subiectivă să nu fie confundată cu obstesca viață burgheză, ordo-

nată și banală, țesută din acțiuni cumiști, determinate de mobile mărunte, în cadru bine țărçuit de convenționalism. Se temea că o astfel de viață nu face să vibreze coardele adânci ale sufletului și el avea groază de tăcere. Și-a ridicat deci sufletul (s'ar putea spune de multe ori că și l-a coborît) în bățiile de vânt ale pasiunilor și patimilor; pentru a-l face să vibreze, a devenit conștient un boem legendar de desordonat, pentru a pune temelie poeziei. Căci pentru el poezia este floarea directă a vieții.

Nu a fost, nu voia și nici nu putea să fie un prea supus credincios al maiestății gândirii logice, ci a fost, cum voia și cum a fost croit să fie, un agent neastâmpărat al vitalismului curgător în unde de energie elementară și veșnică, răzbind și ciuruind sistemele filosofiei clasice. Nietzscheian și bergsonian prin fire, a lăsat la o parte gândirea abstractă, înlocuind-o prin intuiție, fiind, în cultura maghiară, cel dintâi popularizator al acestei concepții insurecționale.

Considera viața ca cel mai mare bun, care trebuie sorbit nefalșificat, până la ultima picătură. Prin antiteză, socotea drept răul suprem, viața lipsită de sentimente, de căldură, viața care fuge spre „liniștea albă”. Numai viața deplină poate fi bună, înăuntrul acestei vieți sunt de prisos longitudinile și latitudinile răului și binelui. Trebuie trăită integral, tot ce nu este trăire nu poate fi decât o pregătire pentru această clipă, sau ecourile îndurerate după împlinirea ei. Pe această linie mistică, dragostea de sine a lui Ady, scormonind tot mai adânc în sine după clipa tragică și sublimă, se înglobează în viața absolută, cu rosturi dincolo de vreme și spațiu, în iubirea universală, născătoare de viață și de mișcare infinită, fără vre-un scop în afară de sine însăși.

De aceea întâlnim, la tot pasul, pe Ady în poeziile sale. Prezența sa nu e întâmplătoare; ea constituie elanul liric esențial; ecourile vieții lui personale sunt variate la infinit, înlăturând monocordismul, dar cu ce preț: a trăit viața în felul lui, i-a băut cu nesaț băuturile de nectar și otravă, dar n'a putut-o stăpâni. A fost târît în prăpăstii ispititoare și numai rar de tot a fost împins spre culmi. Iar poezia lui oglindește sguđuitor tocmai această tragedie a omului îndrăgostit de viață dar subjugat de ea și amenințat veșnic de fantoma morții. Iar cel mai neîndurător crainic al dragostei de viață fiind iubirea, se înțelege că și poezia erotică a lui Ady va răsfrânge aceeași situație tragică.

La început de tot, în adolescență, părea că iubirea lui va fi cântată în accente de trubadur romantic, vraja par'că-l cuprinde în cerc luminos:

Vraja mă supune, îmi aprinde fața,
Nou născut, mă cheamă bucuros viața.

Cel ce nu simțise tremurul simțirii,
Va fi trubadurul tânăr al iubirii...

Dar e o licărire repede stinsă, un fel de titlu erotic, rămas fără text. Icoana serafică a unui ideal blond nu va fi zugrăvită nici odată.

După faza de pregătire, neconsistentă și repede părăsită, urmează *ciclul Ledei* (Psalmii Ledei), iubirea chinuită, cu mii de fețe, înregistrarea unui adevărat roman psihologic. Exprimă direct, dar mai curând sugerează, fericirea dureroasă, nimicurile de toate zilele chinuitoare, indiferența temporară, dorul și teama de dragoste, sentimentul intim al caducității iubirei, fiorii mesageri ai îmbătrânirii, aderile morții... Ca și la Baudelaire, iubirea este o patimă, o boală fără leac. Lupta împotriva ei e veșnică și tot atât de veșnică e și zădărnicia acestei lupte, sabotată de altfel de poet însuși.

Ady nu știe mângâia. Chiar adierile de zâmbet sunt repede gonite de ironie și de chiotele durerii. Iubiții nu-și zâmbesc, iubirea e nuntă dar și luptă veșnică.

Pudicitatea tradițională a liricei maghiare e uitată, sensualismul se răsfăță în voie. Dorințele trupului devin subiecte de poezie lirică — e adevărat că nu cu rezonanțe lubrice, — nu cu intenții pornografice, ci proiectate de o neîngăduitoare clocotire de pasiune: emoționează prin tragicul sufletesc al bietului poet chinuit ca Nessus. Nu e totdeauna suficient de pur pentru a fi o mare poezie, dar e destul de omenesc pentru a emoționa. A lărgit astfel cadrul liricei tradiționale a poezilor postpetőfieni.

Odată cu sfârșitul romanului de dragoste cu Leda, poetul devine trubadurul micilor iubiri mincinoase, caracteristice gloatei citadine moderne. Este ciclul iubirilor găunoase, fără miez sufletesc, al gesturilor mărunte, al amăgirilor efemere, fără adâncime, caracteristic vremii. Impresionează tocmai prin lipsa de orizont și prin concretizarea mizeriei sufletești a omului modern, desgustat de ideal, schimbător și incapabil de jertfe și statornicie. Este faza intermediară.

În sfârșit, Ady se urcă pe culmile limpezirilor. Sentimentul se înseninează, măsura devine de înțelept și resemnarea atinge culmi clasice. Poetul face pace cu iubirea. Poeziile adresate soției sale (cu numele poetic: Cinszka) mărturisesc încrederea în sine, iubirea chinuită devine împăcare și întoarcere potolită spre liniștea căminului.

Demonul care l-a gonit, chinându-l, dela femeie la femeie până aproape de moarte, trona în el însuși: N'a știut iubi femeia — s'a iubit veșnic pe el, oglindit în femeie. Nici odată nu iubea numai femeia pe care tocmai o iubea — iubirea se adresa către sine însuși. „Nu sărut femeia, mă sărut pe mine însumi...” exclamă Ady, veșnicul Lazăr al praznicului iubirii... Setea de fericire l-a chinuit dela început până la sfârșit, i se părea că e osândit să alerge veșnic pe urmele fericirii :

E-o minciună mare „Astăzi”
Adevărul este „Măine”...

Patriotismul, alt izvor de inspirație al poeziei lirice, era prezent și în lirica maghiară anteadyană. Era un patriotism vag, general, optimist și romantic, în forme neprimenite dela Kólcsey, Petőfi și Arany. Dar nu avea adâncime filosofică, nici contur social, ceace explică și faptul că nu a găsit răsunset înafară. Evoluția rapidă a claselor sociale, primenirea ideologică europeană, schimbările politice interne și externe, au creat crize și au pus probleme, cari cereau altă concepție și alte mijloace pentru conducerea destinului poporului și țării ungurești. Se înțelege deci că și spiritul poeziei patriotice trebuia înouit. Și nimeni, până la Ady, n'a urmat în poezie evoluția spre tragic a poporului ungar. În simfonia osanalelor ridicate de poeții cu concepții oficiale (sau oficializate) la adresa seminției ungurești, viguroase și veșnic glorioase, simfonie care ignora adevărata situație, a răsunit de odată un glas distonant, care cerea alungarea mirajului, descoperirea și vindecarea rănilor ascunse.

În mijlocul altarelor, în cari se înălța smirna trandafirică a unui patriotism mistic, s'a ridicat un nou Samson, care a zguduit coloanele templelor clădite pe nisip, contribuind astfel la dărâmbarea lor. E adevărat că dărâmbăturile l-au doborât și pe el, dar el a stărut neclintit în atitudinea de negație față de-un trecut greșit clădit, sperând într'o nouă reclădire a unei Ungarii noi. Contactul cu cultura și viața apuseană i-a deschis ochii, nu pentru a-și nega maghiarismul, ci pentru a fructifica specificul maghiar prin metode oferite de Apus. A rămas maghiar în toate fibrele sale, a răscolit istoria ungurească și a cântat toate evenimentele de seamă din mileniul european al neamului său, dar proiectând asupra lor concepția sa originală. De asemenea, toate clasele sociale, țărani, burghezi și nobili, sunt reprezentate în versurile lui Ady, firește, în lumina specifică a poetului.

Fiind stegarul răsăritean al oastei apusene, a fost chinuit de lupta între tradițiile de-acasă cu demonul progresului, Insetat de

Apus, revenea neconținut pe malurile mlăștinoase ale Tisei. A străbătut de nenumărate ori distanța între primitivismul de-acasă și rafinamentul francez, revoltat, biciuindu-și neamul și țara pentru a o zori spre forme de viață nouă. Nu l-a împiedecat nici dușmăniile, nici acuzarea de internaționalism și trădător. Prin verbul lui grăia viziunea unei maghiarimi viitoare, de dragul căreia a început lupta cu cea prezentă. Dragostea cea mare îl făcea să urască cu o patimă tot atât de mare.

În alte literaturi poate ar fi fost mai cruțat, dar Budapesta și Debreținul nu-i puteau ierta adorarea Parisului, blestemarea mare; mlaștini ungare, cimitir al sufletelor, și prorocirea prăbușirii.

În patima luptei, era fatal să lovească și să dărîme mai mult, decât să prezinte planuri concrete de reclădire. Nu a avut pace pentru a-și încorona activitatea distructivă cu afirmarea noilor forme, așa că opera lui apare trunchiată. Războiul și urmările lui și moartea prematură l-au împiedecat poate să-și desfășoare și această operă de desăvârșire a activității sale.

Poate fi încadrat în rândurile marilor patrioți maghiari înaintași, cari n-au fost nici ei mulțumiți cu stările în cari trăiau. La fel s'au luptat cu contemporanii și poetul-erou Zrinyi, patriotul economist Széchenyi, poetul puritan Kölcsey, poetul clasic Berzsenyi. Chiar sfârșitul lui îl înșiră între aceștia: a murit tragic ca și ei, plângându-se pe sine și poporul din care făcea parte.

Ca evoluție a sentimentului patriotic, este interesant de urmărit lărgirea cercului de preocupări. Și în această direcție, pleacă tot dela sine. În „Versuri noi“ el este exemplarul ales al popoului maghiar nefericit; în „Aur și sânge“ își profetește prăbușirea, ca martir predestinat al maghiarismului; în volumul „Carul lui Ilie“ e înspăimântat că odată cu el se prăpădește și neamul unguresc; în volumele următoare se întrebă tot mai înfiorat: „pentru ce“ îi este neamul osândit să moară. Războiul i-a sporit teama, era convins că e fatal pentru maghiari, căci ei sunt chemați să-și verse sângele pentru scopuri străine și interese potrivnice. Maghiarii, rătăciți aici din tainicul răsărit, sunt singuri, fără prieteni și fără frați — sunt sortiți înfrângerii. O nouă dreptate a noilor drumuri, trâmbițată de biruința altora, i-a dat dreptate. Și poetul s'a stins în cele mai grele clipe istorice ale maghiarilor dela catastrofa dela Mohács clipe pregătite de orbirea conaționalilor săi, cari nu l-au cruțat nici mai înainte și-l vor osândi încă tot pe el fiindcă... a văzut limpede.

A fost — cum l-a caracterizat un scriitor maghiar — „Profet, din ceata trimișilor lui Dumnezeu, a crainicilor trimiși pentru a vesti pustiirea, a logodiților cu moartea și cu viața cea veșnică.

Nu era tradițional ci biciuitor al neamului său, care și-a împletit biciul din cuvântul lui Dumnezeu. Erou cu destin tragic, cu el de odată s'a prăbușit și norodul. Ieri prooroc, azi poet; și azi se răstignesc pe cruce profeții cari își iubesc neamul din rășputeri, neamul care nu-i înțelege. Norodul biciuit ridică asupra lor pumnii și pietrele, mândria națională se răzvrătește împotriva umilirei prin înțelegere. Dar ei atunci își iubesc mai vârtos neamul, când îl biciuesc cu biciul împletit din păcatele lui. Iar peste ruine, norodul se gândește pocăit la profetul prăbușit și i se închină cu osanale târzii..."

Din punct de vedere social, completând pe gazetarul Ady, poetul a străbătut o cale lungă și grea, originală și ciudată, ajungând departe în tabăra celor de stânga.

Punctul inițial: Eu, Ady; îndemn la drum: dorința aprigă de-a ajunge în primele rânduri; iar printre mijloace: și banul.

A înțeles că unul d.n motoarele activității omenești este goana după vițelul de aur. A ridicat pe plan liric, banul, aurul, care până la el își găsisse justificarea numai în literatura epică și dramatică, în lirică fiind tabu. Ady nu s'a sfiit să-l cânte ca pe un simbol al puterii.

Nu că ar fi fost ros de mizerie, căci cu toată viața de boem, se spune că era un destul de bun chivernisitor al banului, ci pentru că în ochii oamenilor, posesiunea banului înseamnă un primat. Simțind nevoia să se afirme și prin acest mijloc, dorește banul, și începe *Lupta cu Marele Domn* — o luptă unică în lirică.

Dar aurul nu vine. Zădărnicia luptei îl împinge în volumul *Aur și sânge* să înceapă lupta împotriva banului — mai precis: împotriva sistemului burghez, clădit pe temelii de aur.

La început lupta este violentă, dar pe nesimțite, dela ura împotriva celor *beati possidentes*, trece la compătimirea desmoșteniților. Deși în volumul „*Mi-ar fi drag să fiu iubit*” și în cele viitoare, pare înglobat în curentul socialist, cristalizarea lui sufletească nu este ortodox marxistă. Proletariatul urban l-a înțeles ce e drept cerebral, dar inima și-a dăruit-o țărâniei ungurești, căreia îi închină cele mai frumoase poezii cu conținut social. Cu toată origina sa nemeșească, tună și fulgeră ca un curuț, împotriva Domnilor conți și-a claselor aliate cu ei. Această atitudine finală a izvorât și din dorul de-a se întoarce, asemenea fiului risipitor, din istovirea și scârba orașului, în viața simplă și pașnică a satului.

Vigoarea și directivele luptei se datoresc temperamentului său înăscut de luptător și concepției ce-o avea despre poeți de-a fi revoluționari. Dorea să schimbe mersul lumii pentru a produce

forme noi de viață. În orice societate s'ar fi născut, tot revoluționar ar fi fost. Nu se putea împăca cu liniștea amorțitoare, cu monotonia vegetativă, cultul Eului creator de viață silindu-l să se răzvrătească împotriva oricărei definitivări. Încă înainte de-a fi amăgit în vâltoarea politicei militante, se visa revoluționar biruitor (ex. poezia „Viziune pe mlaștină”).

În vremea erupției poetice a lui Ady, în literatura maghiară sentimentul religios își epuizase fondul și formele de expr. mare, Dumnezeu și creștinismul, ca temă de inspirație, rămăsese la nivel didactic, dogmatic, poezia fiind o ascultătoare *ancilla religiae* oficiale. Nici în genul acesta Ady n'a plecat dela concepții generale, însușite din moștenirea spirituală a trecutului. Pe Dumnezeu l-a descoperit treptat, după dibueți îndelungate și l-a văzut în chip personal.

Dragostea lui de viață l-a făcut să vadă și umbra nedeslipită a morții, cultul vieții fiind geamăn cu al morții. La început, sub influența poeziei franceze, se credea frate al morții, apropiindu-se oarecum împăcat de mormânt. Moartea îi apare uneori ca iubita, care vine de departe, și-o așteaptă emoționat. Dar pe măsură ce-l obosea viața, începe să se teamă de moarte, groaza ei îi bate tot mai stăruitor la poarta sufletului și aceste bătăi se aud în poezie, ca în „Bunul Prinț Pace”, „Caii Morții”, „Vecin cu cimitirul” și altele. Cu vremea, moartea nu-i mai inspiră spaima halucinantă a sfârșitului definitiv; îl mângâie o resemnare relativă. Fantoma morții nu-i mai închide orizontul, prin ea și dincolo de ea poetul întrevede continuarea vieții, în vlăstarele tinere. Și dincolo de hotarele vieții trupului, îl mângâie continuarea vieții spirituale, răsărită din ideile pe care le-a semănat.

„Nel mezzo del camin di sua vita”, când oboseala îl făcea să simtă în călcăie umbra morții, începe să caute îngrijorat oaza mântuirii. Ecoul orglos și cinic uneori al vieții trăite cu sete se stinge în poezie. Creștineasca remușcare începe să-l frământă. Asemenea Mariei Magdalena sau Fericitului Augustin — cum bine observă un critic — își plânge rătăcirile tinerețelor și sufletul său cată izbăvirea, înclinându-se spre Dumnezeu. Conștiința păcatului dă versurilor sale o rezonanță omenească și un farmec neîntâlnit până la el în poezia religioasă maghiară. Nu e o remușcare în forme convenționale. Dumnezeu nu-i apare ca un *summum* al virtuților imaginate de biserică. Florile sălbatice ale acestei poezii își au rădăcinile adânc înfipite în straturile sufletului, în care se usucă și putrezesc buruienile păcatului. Și el ridică buchetul lor spre un Dumnezeu cu sufletul neastâmpărat, prea puțin dispus să

rămână în afara sufletului omenesc. Un Dumnezeu descoperit de Ady în propriul său suflet, în ipostaze variate, ocrotitor subiectiv al poetului.

Reușește să zugrăvească plastic imagina acestui Dumnezeu, creind o figură aproape mitologică (Ex. „Sub muntele Sionului”).

Nu trebuie socotit primul mare poet religios maghiar, cum îl proclamă profesorul Makkai, fostul episcop reformat din Cluj, căci din punct de vedere canonic i se pot aduce multe obiecțiuni. Religiositatea lui, colorată de educația calvină din tinerețe, este pe linia psalmilor lui David și-a profeților (mai ales a lui Ieremia) din care citează și se inspiră adeseori, dar este doar o față a luptelor lui sufletești atât de complicate și paradoxale. Este zguduitoare, ca mărturie a vieții sufletești a omului modern, care a renunțat la clasică busolă de orientare în viață oferită de religie generațiilor trecute. Reproduce prin inspirate mijloace poetice noi drama sufletească a rătăcirilor fiului risipitor, până la întoarcerea pocăită spre căminul ocrotitor al Tatălui. Astfel înțeleasă, poezia religioasă a lui Ady poate fi socotită o mare poezie, care răscolește sufletele.

Astfel este Ady, cel dintâiu poet maghiar dela Petöfi până în zilele noastre, care nu consideră literatura ca o încântare duminicală a sufletului, ci ca o muncă zilnică împotriva silniciei. În vâltoarea luptei nu păstrează totdeauna măsura gazetăriei și nici a poeziei. Intrebuințează metoda redactorului de ziar în compunerea versurilor, mai ales a celor sociale; iar articolele lui politice arată că nu era născut să fie un om politic propriu zis, nu avea disciplina nici mlădierea necesară unui realizator practic. Trăia și se manifesta în perspectiva absolutului. Era însă conștient de valoarea sa și suferea când nu era recunoscută.

În alegerea titlurilor se vedește grija de a da cea mai intimă expresie sentimentelor, poeziei, ciclului sau volumului respectiv. Așa d. ex., volumul „*Aur și sânge*” exprimă tonalitatea întregului volum, în care se cântă, pentru prima oară în literatura maghiară lirică, aurul — banul și iubirea trupească, cu svâcnirile sângelui.

În faza aceasta, culorile sunt tari, țipătoare, versurile scurte și concentrate, mustind de imagini și simboluri originale. Miezul celor mai multe versuri este o imagine, o comparație, care crește până la valoarea de vers. Mijlocul de exprimare pentru nuanțele cele mai fine sufletești este simbolul, personificările sale sunt surprizătoare și multe cu valoare mitică: *Moartea, Vieța, Toamna, Vara, Orașul, Fericirea, Gândul, Dumnezeu* etc. îmbracă forme concrete. Imaginile au viață, sunt noi și sugestive: *Urmașii regelui Midas, Luptă cu Marele Domn, Femea albă a cetății, Secerătorul*

clipelor, *In via anilor trecuți* ș. a. Fiecare problemă sufletească își are fantoma sa, chemată la viață din subconștientul poetului.

Stilul se caracterizează încă prin anumite formule sentimentale după tipicul școalei vechi poetice și fără îndoială că și aceste forme, pe care mai târziu le va ocoli, au contribuit la crearea faimei lui poetice. (Asemănător cu concesiile făcute de Wagner școalei muzicale italiene!).

Multe forme noi de exprimare, înafară de canoanele acceptate și gustate de publicul cetitor, i-au adus învinuirea de a fi obscur (să ne amintim cazul Eminescu în literatura noastră!) și că frânge legile clasice ale versificației. Este adevărat că a fost un mare înouitor de limbă, făuritor de cuvinte și expresii și mlădiator al sintaxei; a trebuit ca formele lui să treacă în conștiința publică și numai după aceea și-au produs efectele de sugestie și încântare. Dar în privința versificației învinuirea este adevărată: Foarte adeseori Ady nu respectă ritmul, rima, măsura, cezura, pentru a nu-și stânjeni expresia — deci concepția. Dar vigoarea expresiei își are muzicalitatea sa de fond, cea exterioară, când lipsește, nu scade valoarea poeziei, cel puțin în faza întâia a activității lui. Plasticitatea simbolizării stărilor sufletești nu mai are nevoie la el de forme meșteșugite de tehnică stihuitoare; tocmai frângerea formelor clasice, liniștite, mărește dramatismul expresiei, rapsodismul surprinde și zgudue. Când vrea să exprime stări sufletești minore, duioșie și melancolie, găsește mijloace de o muzicalitate chopiniană: *Plimbare în jurul locului de leagăn*.

Odată cu oboseala sufletului, compoziția devine mai deslănată, culorile mai șterse, sâmburele poeziilor nu mai este totdeauna o imagine, un simbol, ci adeseori o idee abstractă, stilul devine mai discursiv. Vulcanii se liniștesc și în locul lavei se adună în cratere apele liniștite ale meditației. Propozițiile nervoase și scurte se complică în fraze șerpuitoare cuprinzând strofe întregi. Izbucnirile instinctive sunt înlocuite cu idei complicate, pe cari nu le mai încap câteva cuvinte: *Pointe-a* este uitată. Stilul este sumbru și maiestros, ca în poezia biblică și calvină din sec. XVI. Așa e stilul celor două volume din urmă: *In fruntea morților* (1918) și *Ultimele corăbii* (1923).

În faza aceasta, a doua, a activității sale poetice, întâlnim însă tot mai des forme prozaice, meșteșugite și schiopătări de formă supărătoare, neașteptate.

Epigonii, în goana după originalitate, au compromis în mare măsură forma poetică a lui Ady. Iar futurismul și alte „isme”, cu cari se împăunează nechemații, au și început să declare învechită revoluția lui Ady de acum câteva decenii...

A. P. Todor

BIBLIOGRAFIE

a) Lucrări întrebuițate la scrierea acestei prezentări :

1. *Pinter Jenő*, Magyar irodalomtörténete, II, Budapest, 1928, p. 69—78.
2. *Szerb Antal*, Magyar Irodalomtörténet, II, Cluj, 1934, p. 167—194.
3. *Makkai Sándor*, A magyar fa sorsa. A vádlott Ady költészete. Kolozsvár, [Cluj]. Az Erdélyi Szépműves Céh kiadása, 1927.
4. *Bihar-Bihar megye...* kulturtörténete és öregdiákjainak Emlékkönyve. Oradea, 1933/37, p. 32—33, 53.
5. *Erdélyi Szemle*, Cluj, (diferite articole și note referitoare la Ady).
6. *Kristóf György*, Ady Endre, în „Pásztortűz”, 1924, No. din 11 Iulie, p. 62-64.
7. *Csuri Bálint*, Horváth János: Aranytól Adyig. Irodalmunk és közönsége. „Pásztortűz”, 1922, No. 3, din 22 Ian., p. 74—75.
8. *Gr. Andrásy Gyula*, Két kultúra. în „Vasárnap”, 1921, No. 25, din 27 Nov., p. 1—2.
9. *Halmágyi Antal*. Harcok a halott Ady körül, în „Napkelet” 1922, No. 2, din Martie, p. 96—98.
10. *Maroth Károly*, Ady Endre első verskötete, în „Napkelet”, 1921, No. 5/6 din Februarie, p. 346—347.
11. *Maroth Károly*, Ady Filológia, în „Napkelet”, 1921, No. 10, p. 616—617; No. 11, p. 686—689.
12. *Földessy Gyula*, Ady harcai, în „Korunk”, 1926, No. pe luna Mai, p. 274-278.
13. *Gál Gábor*, Egy Ady-könyv és egy Ady kérdés, în „Korunk”, 1927, No. pe luna Iunie, p. 428—433.
14. *Figyelő*, Ady költészete a nemzeti magyar irodalmi szellem megvilágításában, în „A Hírnök”, 1927, No. 6, p. 124—125.
15. *A. Kisfaludy-Társaság* es Ady Endre, în „A. Hírnök”, 1928, No. 10, p. 240—243. (Cuvântarea lui Albert Berzeviczy, Președ. Acad. Maghiare și al Soc. lit. Kisfaludy, rostită într-o ședință a Soc. Kisfaludy).
16. *Németh Andor*, Ady revizió, în „Erdélyi Szemle”, 1929, No. 7, p. 504—508.
17. *Németh Andor*, Ady zenije, în „Erdélyi Helikon”, 1930, No. 6 p. 459—461.
18. *Dr. Gáldi L.*, Ady es Eminescu találkozása, în „Vasárnap”, 1933, No. 4.
19. *Dr. Gáldi L.*, Schopflin Aladár: Ady Endre, în „Vasárnap”, 1933, No. din 3 Februarie.
20. *Földessy Gyula*, [Prefața la] Ady Endre, Még egyszer, Amicus kiadás, Budapest. 1923, p. 3—10.

b) Poezii traduse până acum în limba română :

I. Principalii traducători :

- O. Goga*, rev. „Cultura”, 1924, Anul I, No. 1, p. 26—28;
Justin Ilieșiu, rev. „Aurora”, 1922 (Anul I); „Cele trei Crișuri”, 1921 (Anul II), 1922 (Anul III) retipărite în vol. „Laura”, traduceri din poezii moderne unguri, Oradea-Mare, 1922, p. 11—32;
George A. Petre, în vol. „Ady Endre, Sânge și Aur, versuri”, Oradea, 1930, 114 p.;
Teodor Murășanu, în rev. „Pagini Literare”, 1934 (Anul I) — 1939 (Anul VI).

II. Traduceri :

1. *A békés eltávozás* (Despărțire) T. Murășanu, „Pag. Lit.”, 1938, V. No. 4—5, p. 201.
2. *A bűnök kertjében* (În grădina păcatelor) G. A. Petre.
3. *A csillagok csillaga* (Steaua stelelor) G. A. Petre.
4. *Ádám, hol vagy* (Adam, unde ești) G. A. Petre.
5. *A fehér lóuszok* (Nuferii albi) G. A. Petre.
6. *A fontainbleaui erdőben* (În pădurea dela Fontainbleau) Justin Ilieșiu.
7. *A gazdagság álma* (Visul îmbogățirei) Justin Ilieșiu.
8. *Agg Nero halála* (Moartea bătrânului Nero) Justin Ilieșiu.

9. *A grófi szerűn* (La aria boierului) T. Murășanu, „Pag. Lit.”, 1937, IV, No. 6—8, p. 318.
10. *A Halál lovai* (Cau morții) G. A. Petre.
11. *A Halál rokona* (Rudenia Morții) J. Ilieșiu.
12. *A halottak élén* (In fruntea morților) G. A. Petre.
13. *A Holnap elébe* (Intru întâmpinarea lui Măine) G. A. Petre.
14. *A Hortobágy poétája* (Poet) O. Goga, „Cultura”, 1924, I, No. 1, p. 27; (Poetul) T. Murășanu, „Pag. Lit.”, 1936, III, No. 2, p. 111.
15. *A karácsony térti ünnep* (Crăciunul: sărbătoarea bărbatului) G. A. Petre.
16. *Akl helyemre áll* (Cel ce îmi va lua locul) G. A. Petre.
17. *Akik mindig elkésnek* (Cei ce întârzie mereu) J. Ilieșiu; (Veșnic întârziati) G. A. Petre.
18. *Akit én csokolok* (Sărutul meu) G. A. Petre.
19. *A Krisztusok mártirja* (Martir) O. Goga.
20. *A Leda arany-szobra* (Statua de aur a Ledei) J. Ilieșiu.
21. *A legjobb ember* (Cel mai bun om) G. A. Petre.
22. *A magyar Ugaron* (Ogorul unguresc) O. Goga; (Ogor) T. Murășanu, „Pag. Lit.”, 1937, IV, No. 9, p. 384.
23. *A megöszült tenger* (Marea încăruntită) T. Murășanu, „Pag. Lit.”, 1938, V, No. 68, p. 266.
24. *A mentő Glória* (Gloria mântuitoare) G. A. Petre.
25. *A mi gyermekünk* (Copilul nostru) T. Murășanu, „Pag. Lit.”, 1936, III, No. 6—8, p. 351.
26. *A nagy Álom* (Marele vis) G. A. Petre.
27. *A nagy Péntárnok* (Marele vistier) G. A. Petre.
28. *A „nincsen” himnusza* (Imnul lui „Nu este”) G. A. Petre.
29. *A paraszt nyár* (Vară țărănească) T. Murășanu, „Pag. Lit.”, 1936, III, No. 6—8, p. 351.
30. *A percek aratója* (Secerișul clipelor) G. A. Petre.
31. *A piros rózsá* (Trandafir roșu) G. A. Petre.
32. *Asszonyok a parton* (Femei pe țărm) G. A. Petre.
33. *A szűz Pilátus* (Noul Pilat) T. Murășanu, „Pag. Lit.”, 1938, V, No. 6—8, p. 267.
34. *A tavaszi viharban* (Furtună de primăvară) T. Murășanu, „Pag. Lit.”, 1937, IV, No. 5, p. 248.
35. *A távoli szekerek* (Căruțele dela Țară) T. Murășanu, „Pag. Lit.”, 1938, V, No. 6—8, p. 268.
36. *A téli Magyarországnak* (Iarna peste pustă) T. Murășanu, „Pag. Lit.”, 1936, III, No. 2, p. 112.
37. *A Thaiszok tavaszi ünnepe* (Sărbătoarea Thaiselor) G. A. Petre.
38. *A Tisza-parton* (Ce caut?) O. Goga; (Pe malurile Tisei) T. Murășanu, „Pag. Lit.”, 1937, IV, No. 9, p. 382.
39. *A vár fehér asszonya* (Doamna albă a castelului) T. Murășanu, „Pag. Lit.” 1936, III, No. 6—8, p. 352.
40. *Az alvó Csók-palota* (Palatul sărutului) G. A. Petre.
41. *Az anyám és én* (Mama și eu) G. A. Petre; (Eu și mama) T. Murășanu, „Pag. Lit.”, 1937, IV, No. 12, p. 513.
42. *Az elátkozott ember* (Omul blestemat) J. Ilieșiu.
43. *Az elbocsájtott léglő* (Legiunea concediată) J. Ilieșiu; (Legiunile eliberate) G. A. Petre.
44. *Az én bűnöm* (Vina mea) G. A. Petre.
45. *Az én sirásom* (Plânsul meu) G. A. Petre.
46. *Az Értől az Océánig* (Dela Eriu până la Ocean) G. A. Petre.
47. *Az Illés szekeren* (Carele lui Sân Ilie) T. Murășanu, „Pag. Lit.”, 1936, III, No. 2, p. 112.
48. *Az Isten balján* (La stânga Domnului) G. A. Petre; (La stânga Domnului) T. Murășanu, „Pag. Lit.” 1939, VI, No. 1—2, p. 51.
49. *Az Operenciás tengeren* (Marea din poveste) T. Murășanu, „Pag. Lit.”, 1937, IV, No. 5, p. 248.
50. *Az ősz Kaján* (Strămoșul Kaján) G. A. Petre.
51. *Az őszú láрма* (Sgomotul toamnei) G. A. Petre.
52. *Az Űsz muzsikája* (Muzica toamnei) T. Murășanu, „Pag. Lit.”, 1939, VI, No. 1—2, p. 50.

53. *Az Úr érkezése* (Sosirea Domnului) G. A. Petre.
54. *Az utca éneke* (Cântecul străzii) G. A. Petre.
55. *Az utolsó reggelen* (În ultima dimineață) G. A. Petre.
56. *Bölcs Marun meséje* (Marun Înțeleptul) G. A. Petre.
57. *Búcsu Siker-asszonytól* (Rămas bun Gloriei) T. Murășanu, „Pag. Lit.”, 1937, IV, No. 5, p. 249.
58. *Csak egy pillanatra* (Numai o clipă), J. Ilieșiu.
59. *Csak látni akarlak* (Vreau numai să te văd) J. Ilieșiu.
60. *Dalaim, árva rigók* (Cântările mele — mierle orfane) J. Ilieșiu.
61. *Dal a boldogtalanságról* (Cântec despre nefericire) G. A. Petre.
62. *Dózsa György unokája* (Strănepotul lui Doja) T. Murășanu, „Pag. Lit.”, 1937, IV, No. 9, p. 383.
63. *Égő tűzben dideregve* (Tremurând de frig în foc) G. A. Petre.
64. *Egyedül a tengerrel* (Singur cu marea) G. A. Petre.
65. *Egy jövő költő* (Un poet viitor) G. A. Petre; (Poetului care vine) T. Murășanu, „Pag. Lit.”, 1937, IV, No. 12, p. 514.
66. *Elillant évek szőlőhegyén* (În podgoria anilor trecuți) J. Ilieșiu; (În podgoria anilor evaporați) T. Murășanu, „Pag. Lit.”, 1937, IV, No. 5, p. 248.
67. *Énekeljetek* (Cântați) J. Ilieșiu.
68. *En régi mátkám* (Vechea mea logodnică) G. A. Petre.
69. *Esze Tamás komája* (Cumătrul lui Toma Ese) G. A. Petre.
70. *Futás a Gond elől* (Goană înaintea Gândului) G. A. Petre.
71. *Gonoszak a halottak* (Morții sunt răi) G. A. Petre.
72. *Gyönyörök városa hazám* (Țara mea — orașul plăcerilor) J. Ilieșiu.
73. *Ha a szemem lefogtak* (Când imi vor închide ochii) G. A. Petre.
74. *Halálvirág: a csók* (Floarea morții: sărutul) G. A. Petre.
75. *Harcos ember szíve* (Inima luptătorului) G. A. Petre.
76. *Hárman a mezőn* (Trei pe câmp) G. A. Petre.
77. *Három őszi könnycsepp* G. A. Petre.
78. *Hepehupás, vén Szilágyban* (În Sălajul plin de hopuri) T. Murășanu; „Pag. Lit.”, 1937, IV, No. 12, p. 513.
79. *Imádság háború után* (Rugăciune după războiul) G. A. Petre.
80. *Jó Csönd-herceg előtt* (Înaintea bunei Împărătesei, Liniștei) T. Murășanu, „Pag. Lit.”, 1937, IV, No. 9, p. 383.
81. *Kacagás és sirás* (Râs și plâns) G. A. Petre.
82. *Kató a misén* (Katița la slujbă) G. A. Petre.
83. *Két hajdani szeretők* (Doi amanți de-odinioară) G. A. Petre.
84. *Ki ad többet erte?* (Cine dă mai mult?) G. A. Petre.
85. *Kidalolatlan magyar nyárák* (Veri necântate) T. Murășanu, „Pag. Lit.”, 1939, VI, No. 1—2, p. 49.
86. *Kis, falusi ház* (Casă mică) T. Murășanu, „Pag. Lit.”, 1937, IV, No. 5, p. 249.
87. *Kis karácsonyi ének* (Mic cântec de Crăciun) T. Murășanu, „Pag. Lit.”, 1937, IV, No. 12, p. 515.
88. *Kócsi-út az éjszakában* (Drum cu căruța în miezul nopții) G. A. Petre.
89. *Korán jöttem ide* (Târziu) O. Goga.
90. *Ködbe úszó csolnakok* (Corăbiile înecate în negură) J. Ilieșiu; (Corăbiile înecate în ceață) G. A. Petre.
91. *Közel a temetőhöz* (Aproape de cimitir) J. Ilieșiu; (Aproape de cimitir) G. A. Petre.
92. *Lázár a palota előtt* (Lazăr înaintea palatului) G. A. Petre.
93. *Ledával a tavaszban* (Primăvara cu Leda) G. A. Petre.
94. *Lenni kell, lenni* (Trebuie să fiu) G. A. Petre.
95. *Maradhatsz és szerethetsz* (Rămâi și iubește-mă) G. A. Petre.
96. *Mária és Veronika* (Maria și Veronica) G. A. Petre.
97. *Mátyás bolond diákja* (Scriitorul lui Matia) T. Murășanu, „Pag. Lit.”, 1937, IV, No. 12, p. 514.
98. *Most pedig elnémülünk* (Acum amuțim) G. A. Petre.
99. *Ne lássatok meg* (Să nu mă vedeți) T. Murășanu, „Pag. Lit.”, 1937, IV, No. 9, p. 382.
100. *Nem jön senki* (Nimeni nu vine) G. A. Petre; (Singurătate) T. Murășanu, „Pag. Lit.”, 1937, IV, No. 9, p. 382.
101. *Nem mehetek hozzád* (Nu pot veni) G. A. Petre.

102. *Nem játszom tovább* (Sfârșitul jocului) G. A. Petre
103. *Örök harc és nász* (Eterna luptă și nuntă) G. A. Petre.
104. [*Prolog—Uj versek*] (Prolog) T. Murășanu, „Pag. Lit.”, 1936, III, No. 2, p. 111.
105. *Sirató ember dala* (Cântecul bocitorului) G. A. Petre.
106. *Sötét vizek partján* (Pe țărmul apelor intunecate) G. A. Petre.
107. *Télbe-hulló ember vágya* (Dorința omului pe care-l răpune iarna) T. Murășanu, „Pag. Lit.”, 1938, V, No. 6—8, p. 266.
108. *Uj arató-ének* (Cântecul noului seceriș) G. A. Petre.
109. *Ülök az asztal-trónon* (În fruntea mesei) G. A. Petre.
110. *Várom a másikat* (Aștept pe cealaltă) G. A. Petre.
111. *Vedd vissza mind, amit adtál!* (Îa-mi tot ce mi-ai dat) J. Ilieșiu.
112. *Vér és arany* (Sânge și aur) J. Ilieșiu; (Sânge și aur) G. A. Petre.

Traduceri neidentificate :

113. Plâns, T. Murășanu, „Pag. Lit.”, 1939, VI, No. 1—2, p. 49.
114. Somn, T. Murășanu, „Pag. Lit.”, 1937, IV, No. 9, p. 384.
115. Un farmec urit, G. A. Petre.

A. P. T.

I A R Ă Ş I A M U R G U L

Iarăşi amurgul trist e peste toate
Când toate se culeg 7e drum şi gem
Şi nimeni din durere nu ne scoate.
Parcă sântem robiţi de-un calm blestem.

Când florile le strângem la sân, cald,
Se veştejesc şi nu ne mai cunosc, —
Când vrem pe deget pietre de smarald
Să punem în inel, se risipesc.

E poate-un vechiu blestem care ne-apasă
Şi scrisul, parcă, e mereu pustiu
Când vrem pe filă cântec ; nu ne lasă
Decât o nostalgie şi-un sicriu.

Sântem robiţi de lut şi lut ne cere
Cuvântul care se ridică rar,
N'avem în noi nici dor, nici mângâiere
Şi-apunem calm, uitat şi funerar.

C. Pârlea

Î N T R E N Ă L U C I

Sărută gândul tânăr crăiesele din pagini
Şi plânge lângă umbra căzuţilor lăstuni.
Vezi, pentru mulţi tristeţea-i doar goarnă de imagini,
Purtată lângă vorbe şi peste rugăciuni.

Prin munţi am dat de urma castelelor de soare
Şi pasărea din basme am prins-o 'n cuşca lunii.
Am ascultat, alături de doamnele lunare,
În văile de-argilă cum hohotesc nebunii.

Mai eşti tot slugă, frate, mai strângi tristeți în piept,
 Se mai privește bezna în ochii tăi, oglinzi ?
 Mai lasă iederi biciul pe fruntea de 'nțelept ?
 Mai stai cu gându'n palme și'n stih îl mai cuprinzi ?

Pe drumurile 'ntinse scrim zodia de sânge
 În care-și văd învinșii făptura soartei lor :
 Acelaș inger palid în fiecare plânge,
 Aceleași răni închise pe orice 'nfrânt îl dor.

Nu pot să fie munții atât de 'nalți, încât
 Să ne urcăm ca iezii, cu umbrele odată,
 Ca să cuprindem timpul ca pe tâlhari, de gât,
 Și să-l svârlim în smârcuri, cu aspră judecată ?

Atâtea curcubeie ne-au dăinuit pe gene
 Când ne mâna rădvanul tristeților spre moarte !
 Și azi, aceleași albe năluci de Sânziene
 Ne țin, haiduci de cântec, întemnițați în carte...

Lucian Dumitrescu

F U L G I

Azi noapte, cine oare
 A presurat pământul
 Cu-atâta albă floare ?
 Să fie oare vântul
 Ce a pornit din zare
 C'o glugă de ninsoare ?

Dar ciorile pe unde
 S'au întâlnit cu el,
 Că peste dealul chel
 S'avârl ca niște funde ?

Ce păsări albe 'n nori
 Se scutură de puf,
 De cade-așa năduf
 De fulgi pe trecători ?

II

Azi noapte-a roit
 În grădina mea,
 Din stup vremuit
 Albine de nea.

Roiul alb de puf
 Se 'ndeasă pe-o cracă.
 Și 'ntregul văzduh
 Parcă-i o prisacă.

III

Vântul și-a întins
 Arcușul pe-o strună,
 Iar fulgii-au încins
 Hora lor nebună.

Cerul i-a 'mbrăcat
 În căciuli de nor,
 Și 'n jocul rotat
 Când se prind în sbor,
 Nu-și găsesc hodina

Săltându-se 'n pinteni
 Pe întinsa glie,
 Ca în Bucovina
 Flăcăii cei sprinteni
 Cu fetele 'n iie.

Sebastian Popovici

R Ă D Ă C I N I

Țară duioasă ca o amintire îndepărtată,
 Țară de vis și de melancolie împovărată,
 Unde mi-e sufletul — steag furtunos înălțat
 Pe care-l purtam la plecarea din sat ?

Drumuri străine-am călcat în picioare,
 Mi-am spălat rănile lângă singurătăți de izvoare;
 La răscruci, ingenunchiat lângă icoana ta,
 M'am rugat seara sub tremurata sorții stea.

Azi mă întorc lângă tine, Moldova albită de ani,
 Viața-i colțuroasă ca o grămadă de bolovani.
 Primește-mă lângă umbrele tale sfinte
 Căci mi-i inima grea de doine și de morminte.

C. Ștefăniu

M E L A N C O L I E

Posomorît e cerul și zarea-i cenușie...
 Și-așa de leneș trece bătrânul vremii val l...
 Pe ramuri cântă vântul o tristă melodie
 Și scutură castanii. E toamnă și-i pustiu,
 Mi-e inima o floare culcată pe-un sicriu.

Singurătate albă, și frigul mă 'nspăimântă,
 Tăcerea își întinde aripile cernite :
 Așa pustii sunt toate, când ramurile cântă,
 De par'că 'n lumea toată aș fi rămas doar eu
 S'ascult cum tainic plânge în ceruri Dumnezeu.

Un corb croncănitor se 'nalță până 'n slavă
 Și-mi ia cu dânsu 'n sbor al gândurilor stol...
 Mi-s visele bolnave, și inima-i bolnavă,
 De sboruri ostenite o simt încet cum moare,
 In toamna asta tristă și fără nici-o floare.

Elvira Zamfirescu

TEOHARI ANTONESCU: ÎNSEMNĂRI

O scenă pe stradă. O discuțiune despre starea din România și Austria.

1894, Aprilie 11/23, Athena.

Ieri, trecând din strada Λικώβητον în cea Στάδιον, am dat peste caldarâmul din față de niște copii ducând un vultur. Era nostim modul cum duceau pasărea. Un copil ca de vreo 12 ani ținea vulturul cam sfiicios de o aripă, un altul de partea cealaltă de aripa a doua.

Fiindcă băiețașilor li era frică, se țineau cât mai departe de vultur, ceea-ce-i întinsese acestuia strașnic aripile, ocupând tot caldarâmul cât e de lat. Vulturul însuș mergea aproape mândru, cu ochii se uita par'că resignat, dar totuș neobos și, neînchiși. Se lasă mai mult a fi târit. Un gardian — probabil ducea pasărea la secție, — ținea sforcica strâns, cu amândouă mâinile, căci legaseră prinzători și picioarele vulturului. În acest hal, cu o droaie de copii după dânșii, cei trei spânzurători ai nobilului înaripat mergeau mândri la secție, iar lumea împrejur se oprea ca să vadă, sau pornea după grămada de copii și de oameni. Din clipa cât am văzut vulturul, ochii lui, despre care ziceam, văzându-i, că sunt în adevăr regești, mi-au rămas fixați în minte. Ce n'aș fi dat să-l văd din nou sburând în văzduhuri, și din înălțimea lui mare bătându-și joc de ageamii pământului.

Tot ieri după prânz la Colonos cu protopopol Athanasiu și cu voinicul nostru bucovinean. Cu acesta avusesem o sară mai înainte o strașnică discuție asupra stării relative a celor două state, România și Austria. M'am convins că Românii puși în poziția de-a alege între aceste două state, cu toată fanfaronada lor, cu toată presupusa lor iubire pentru patria mamă, gustul și plecări'e lor sunt pentru Austria. Am avut ocazie să ascult motivele lor, zic «lor», fiindcă presupun pe Găină foarte cult; prin urmare argumentele lui sunt argumentele Românilor în general de sub monarhia vecină. Am presintat situația în chipul următor: deși este iluzoriu și irealisabil faptul, am susținut «dacă hotărându-se un «plebiscit» (sic!) printre Românii bucovineni, de trebuie să rămâie la Austria sau să treacă la noi», mi-a exprimat clar ideia că niciodată Românii n'au să do-rească, cel puțin actualmente, trecerea aceasta dintr'o parte într'alta. «De ce?» am întrebat. Pentru că «România este o țară de ioc, așa cred țaranii noștri care trec în Moldova să lucre. Acolo, dacă ajung,

în loc ca boerul să se țină de vorbă și să-i dea de arat numai cât are învoială, contractul făcut, îi încarcă de multe ori cu o jumătate mai mult. Dacă se duc să se plângă, sunt bătuti, închiși și, la nevoie, aruncați peste graniță cu nimic. Prin urmare justiție nu există. Dar nici administrație nu se află: cine poate și cine vrea dintre autorități, se scoală și jefuește, pradă și pedepsește. Imi spunea cazul cu un bucovinean, care a venit cu trenul în România; greșise o stație și, fiindcă nu mai avea parale să plătească diferența în plusul mers cu trenul, a fost luat în palme și bătut în așa chip că, întors în Bucovina, a murit. Instrucție nu avem, școli lipsesc pretutindeni, căi de comunicație așisderea. «Numai când veți avea o administrație mai bună, numai când justiția va fi ce este în Austria și instrucția înaintată, atunci să putem spera o reunire de bunăvoie cu D-voastră». Mă uitam la dânsul și mă gândeam ce să-i răspund. «Fără îndoială că vă lipsește noțiunea înaltă de unitate, idealul frumos care e așa de frumos sădit la noi. Desigur, țaranul nostru este inferior celui din Austria; dar afară de faptul că explicația se poate găsi repede, dar acesta nu împiedică întru nimic ca orășeanul nostru să fie harnic, energic și patriot. Intrând în detalii, am susținut această idee a superiorității orășeanului nostru față de cel din Austria. Burghesul nostru este un individ prin el însuși, este un element de viață care știe să se supună unei autorități, dar nu înțelege să abdice de la toate drepturile sale și de la personalitatea sa. Simțul de libertate e mai viu la noi, prin urmare și speranța unui progres mai repede decât în Austria este foarte adânc la toți imprimată. «De ce D-voastră, albăstrimea, nu faceți nimic pentru dezvoltarea patriotică a țaranului român de peste hotare și-l lăsați în ignoranță de tot ce e românesc, de tot ce e sacru național? Pentru ce în fiecare Duminică nu faceți fiecare dintre D-voastră întru-niri la sate, ori să puneți pe popi ca să predice în biserică și să învețe pe creștinii noștri că în România este un popor de același sânge și cu aceeași limbă, care poate fi rău guvernat și cu rea justiție, dar aceasta e rezultatul unei rele stări și unei rele administrațiuni fanariote? Pentru ce nu le citesc Românilor în biserică autori români, ceva din istoria națională, din literatura noastră, din trecutul nostru? Astfel ați pregăti țărâmul pentru o viitoare acțiune comună. Dar cum se poate să facem noi asemenea lucru, să ne compromitem? Cum crezi d-ta că mareșalul Lupu și ceilalți ar face vreun pas în sensul acesta?» «Lucrul, am răspuns, nu pare tocmai anormal; cum lucrează părintele Lucaci? Iată un om nobil în ac-

cepția curată a cuvântului, iată o figură frumoasă. De ce nu luați exemplul de la dânsul? Păi el pare unic în Austria toată?» Adică d-l Găină are aerul să-l considere pe Lucaci ca un netrebnic, un agitator. Atunci m'am mâniat și aprins am început să spun și cuvinte care nu se cuvîn. «Păi, venerabile, ia să vedem cine ar câștiga mai mult din această împreunare? Ce tot îmi vorbești într'una de drăguțu-vă de împărat? D-voastră acolo aveți libertate, aveți o bună stare economică, financiară; de ce îmi strâmbați din nas când vorbiți de Moldova sau Muntenia? Unde se plătește mai tare birul? Nu e în Austria, unde impositul e dublu față de cel din România? Și acolo nu vă ia la miliție? S'apoi un țăran român care nu știe un cuvânt nemțesc măcar, ce dreptate poate el să ceară, ce putere poate să aibă el față de-o administrație, ce e drept, neregulată, civilisată, dar care știe minunat să-l umilească, să-l calce în picioare? Apoi justiția d-voastră cu care te fălești, ce poate folosi unui sărman țăran, care nu înțelege nici pe cel care-l apasă, nici pe cel care-l condamnă. Imi spui de onestitatea funcționarului austriac ca de o halimă. Mă rog, nu în Bucovina s'a întâmplat acea renumită hoție de la vamă, în care era implicat pe lângă o imensă mulțime de ampliați până și ministrul de finanțe Dunajewski? În această privință nu știu, zău, de nu sunteți iarăș în progres. D-ta te uiți numai la defectele care s'ar naște din unire, dar pentru ce nu te uiți și la foloasele care ar ieși? Mai întâi, toate fabricile d-voastră de lemnărie, săpunărie, frânghii, hârtie. etc. ne-ar umplea țara cu mărfurile lor, ne-ar face o concurență înfiorătoare fabricilor similarii ale noastre. Țăranii și în general populațiunea de la țară ne-ar umplea ogoarele noastre, ne-ar distruge pe bietul câmpean al nostru. Iar cât despre justiție și administrații mi s'ar părea că în chipul cum noiăștia trăim, tot așa ar putea și ei trăi, fără să mai oftați lung și grozav după progresata administrație habsburgică. După toate câte îmi spusei, mie mi s'ar părea că ar fi o infamie din punctul de vedere național, românesc, să mai tot urlu că în România nu-i cultură, nu-i administrație, nu-i gospodărie bună și că de aceia nu vreți să veniți cu noi. Mai bine zi că sunteți interesați, ambițioși și că vi se pare mai greu a pătrunde în partea cultă a României decât într'un imperiu unde viața provincială e așa de puternic dezvoltată... M'am convins că idealul după care alergăm noi ne este propriu numai nouă și că Românii subjuțați nu vād în toată această afacere a sentimentelor noastre decât un mijloc frumos, nobil de exploatare a noastră».

Afacerea transilvană: procesul cu Ungurii.*1894, Mai 10.*

Afacerea transilvană a ajuns în fine la o notorietate curat europeană. Ungurii au dat în judecată pe toți (24) din comitetul executiv român din Ungaria. În țară la noi s'au făcut meetinguri monstru în cele două orașe București și Iași, și cu trei zile mai înainte în toate orașele și comunele unde există o ramificație a Ligii. Telegrama îndoit expediată din aceste diverse întruniri: una către Rege și alta către Rațiu. Oratori din toate partidele au luat cuvântul în aceste adunări, care fuseseră precedate de rugăciuni calde (Te Deum) în toate bisericile din Țară. La Bârlad părintele Antonovici a zis ruga în genunchi și mulțimea din biserică a căzut în genunchi «pentru isbânda cauzei drepte a Românismului asuprit».

În Transilvania Dr. Rațiu și Lucaci au fost duși în triumf de la Sibiu până la Cluj, unde li se va da osânda. Țăranii cu flori, cu cunune și cântând «Deșteaptă-te, Române» veneau din toate unghiurile și satele ca să-i vadă pe acești «martiri». În Cluj sunt adunați și jurnaliști francesi și germani și Români de la mai toate jurnalele. Pe fiecare zi se strâng Români ca să vadă rezultatul procesului. Fierberea, de netăgăduit, e mare, căci spiritele, și ale Ungurilor și ale Românilor sunt ridicate la un diapason foarte urcat. O mică ațâțare, o mică încăerare, născută cine știe din ce, va aduce rezultate incalculabile. Și, desigur, precum lucrurile se înveninează nu-i de mirare să vedem războiul civil în Ungaria cu toate ororile și miseriile lui. Causa în fața Europei pare câștigată, spiritele tuturor par simpatice Românilor și vrăjmașe Ungurilor; adică tocmai ceea ce vroiam. Dacă prevederea se poate aplica în fenomenele sociologice, iată ce se poate spune pentru viitoarele faze de luptă ale Românilor din Transilvania. Comitetul cu oarecare mici variații de ani va fi pe de-a 'ntregul condamnat la pușcărie. Rațiu poate mai puțin. Lucaci cel mai mult. Dar va avea drept efect o teribilă mișcare de indignare între Români din toate părțile, unde se vorbește românește și o creștere de simpatie printre Europeni pentru cauza transilvană. Lucrurile înveninându-se, la noi se va da un avânt «Ligii» foarte puternic și se va produce un însemnat curent de luptă și rezistență, iar cei din Transilvania nu vor uita niciodată că șefii lor au fost condamnați. O vreme vor sta lucrurile în această stare, până când alți șefi vor ieși mai energici, mai activi și mai puțin scrupuloși decât cei actuali. Războiul civil mai întâi și apoi trecerea peste

granițe a armatelor noastre vor fi rezultatul inevitabil al acestor ciocniri, afară numai dacă Ungurii la urmă nu vor ceda față de această presiune puternică a elementului român. Și sfânta Unire, Unirea cea mare, va veni de la sine, căci este în firea lucrurilor frații să se iubească, vrăjmașii să verse venin. Orice rasă a cărei cultură superioară a ajuns în punctul culminant de manifestație al poporului, dar relativul grad de înălțime culturală al popoarelor mărginașe trebuie să-și formeze unitatea, dacă un trup are vlagă și o idee în creerul său, negreșit o idee mai înaltă...

Teohari Antonescu

IMPRESIILE LUI CLEMENT MIKEȘ DESPRE PRINCIPATELE ROMÂNE ÎN «SCRISORILE TURCEȘTI»

După moartea lui Constantin Brâncoveanu, în viața istorică a neamului românesc a început o epocă tristă, care a ținut dela 1714 până la 1821, epocă numită «domnia fanarioșilor». Sultanul, ne mai încrezându-se în domnii pământeni, a trimis în fruntea Principatelor grece din Fanar, cari neavând aceleași sentimente cu poporul român și cumpărându-și tronul pe bani, și-au văzut numai de interesele lor, punând biruri peste biruri și distrugând astfel materialicește țara. Cronicarii, istoricii și poeții au descris fidel și amănunțit această epocă întunecată a suferințelor neamului românesc, epocă în care a avut de suferit chiar și integritatea țării. Ion Neculce, cel mai atrăgător cronicar român, tratează istoria Moldovei din acest timp (dela 1662 până la 1744) în «Letopisețul Țării Moldovei», comunicând date exacte folosite apoi și de alți istoriografi.

Pentru autenticitatea istorică nu va fi fără interes dacă vom arunca o privire și asupra «*Scrisorilor Turcești*» ale lui Clement Mikeș, cel mai mare beletrist maghiar din veacul al XVIII-lea, scrisori în care aflăm multe însemnări interesante privitoare la istoria Principatelor Române din anii 1738, 1739 și 1740.

Cum a ajuns Mikeș în Principatele Române ?

Sultanul turcesc, care tocmai în acest timp intrase în războiu cu Rusia și Austria, voia să utilizeze pentru scopurile sale și pe pribegii unguri din Rodosto. Mikeș a trecut astfel ca însărcinat diplomatic al sultanului prin multe locuri din Moldova și Muntenia, și ca atare a lăsat câteva note, prin scrisorile sale, asupra situației politice, sociale și economice a Principatelor Românești din acele vremuri. Pribeagul Mikeș a răspuns cu drag dorinței sultanului, căci dacă revenirea lui în Transilvania i-a fost oprită pentru totdeauna, pe această cale putea fi măcar în apropierea Transilvaniei.

Când Mikeș umbla prin Principatele Române ca însărcinat diplomatic al sultanului, în Muntenia domnea Constantin Mavrocordat, iar în Moldova Grigore Ghica. Dependența acestora față de sultan și că numirea lor avea ca scop principal sporirea veniturilor pentru Poartă o dovedește scrisoarea 177-a a lui Mikeș, în care, vorbind despre curtea sultanului, scrie printre altele : ...«dar

se cuvine să vorbim și despre voivodatele Munteniei și Moldovei. Dintre ele Moldova este cea dintâi, dar și cea mai săracă. Voivodul Moldovei plătește sultanului 60000 de taleri, dar multele daruri ce le mai face pe lângă acești bani, se ridică în valoare la încă atâta. Voevodul Munteniei plătește 130.000 de taleri. Pe vremuri turcii au fost atât de naivi că mergeau ei înșiși după suma tributelor. A fost voevod în Muntenia însă, care și-a trimis oamenii săi travestiți ca hoți pe urmele turcilor, dela cari apoi au luat banii. De câteva ori turcul a suferit această pagubă, dar pe urmă a observat vicleșugul, așa că încât acum tributul este dus la Constantinopol de către oamenii voevodului. Dacă tributul dispăre, paguba nu mai este a sultanului».

Insemnările lui Mikeș asupra călătoriei făcută în Principate încep în scrisoarea a 134-a, adresată mătușei sale dela Cernavoda, la 5 Martie 1738, scrisoare în care amintește că la 14 Martie s'a întors dela București, unde principele (principele pribegilor era Iosif Rákóczi) l-a trimis spre a saluta pe voevodul Constantin. «Voevodul m'a primit cu mare cinste și m'a dus cu pompă la dânsul. Cât am stat la el, m'a găzduit cinstit și omenește».

În scrisoarea a 138-a se arată că pribegii unguri sunt împreună cu tabăra turcească în satul Fetișlani (astăzi Cladova), despre care Mikeș scrie, între altele, mătușei sale la 11 Iulie 1738: «Aici a fost și podul vestit de piatră al împăratului Traian, și chiar și acuma se mai află aici o bucată din el. Vizirul a vrut să facă și el un pod de lemn peste Dunăre, ea fiind aici foarte îngustă». Iată o importantă însemnare culturală. Scrisoarea a 139-a din 26 August 1738 din Fetișlani arată că turcii au ocupat Orșova și că se părea că și soarta pribegilor va lua o altă direcție. «Eri vizirul a trimis vorbă principelui ca să se pregătească, pentru că e posibil să meargă cu 30.000 de ostași spre Transilvania. Azi ne comunică însă că nu vom merge spre Transilvania, ci spre Vidin. D-zeu a ferit dulcea noastră patrie de jefuire. Măine pornim, lăsând aici pâinea făcută din pai negru amestecat cu pământ, iarbă și nisip».

Tânărul principe Iosif Rákóczi a murit nu peste mult, fiind înmormântat într'o biserică grecească din Cernavoda și astfel pribegii au rămas iarăși fără conducător. În scrisoarea a 146-a (Cernavoda la 1 Iunie 1739) Mikeș își informează mătușa asupra acestei înmormântări, precum și asupra apropiatei sale călătorii, spunând că «va merge la Iași și de acolo la București, de unde va colinda apoi Muntenia și Moldova».

În această scrisoare el a povestit mătușii sale și o întâmplare comică. Ii povestește șiretenia câtorva dezertori germani, cari au

câștigat într'o zi cinci vedre de vin astfel : unul dintre ei s'a prefăcut mort de ciură, iar ceilalți l-au dus la poarta preotului grec înarmați cu sape și hârlețe. Preotul a început a-i implora să înmormânteze soldatul mort de ciură altundeva, dându-le cinci vedre de vin numai să părăsească mănăstirea ; atunci mortul a înviat, el bând întâiul din aldămaș.

Ordinele turcești au sosit (Scrisoarea a 147-a, Cernavoda, la 4 Iunie 1739). Mikeș trebuie să meargă în Moldova, căci : «În ordine este poruncit ambilor voivozi, ca să ne primească omeneste pe noi».

Această primire s'a întâmplat peste o săptămână. În scrisoarea a 148-a (București, la 11 Iunie 1739) citim : «Aici ne-au primit pe noi cu mare cinste la bariera orașului și într'o mănăstire cu prânzul gătit ne-a așteptat pe noi». Voevodul (Constantin Mavrocordat) a trimis înaintea lor pe secretarul său, care din partea voevodului i-a găzduit. După prânz au mers în echipajul voevodului cu mare pompă în oraș ; aproape o oră au fost la voevod, despre care Mikeș scrie : «Este chior, dar mintea lui nu e chioară, pentru că are destulă minte, măcar că are culoare grecească. Grecii au minte vicleană, însă nu putem să zicem cu siguranță, că sunt răuvoitori, numai lacomi, pentru că totdeauna se gândesc cum să înșele pe alții». Mai departe scrie că voevodul, în afară de oraș, are casă, grădină. Voevodul se găsește în tabără; noaptea doarme în cort, «căci, când vizirul se află în tabără și voevodul trebuie să se afle în tabără și trebuie să rămână, până când vizirul este în tabără». Peste puțin trebuie să lase Bucureștii, «Voevodul deja ne-a dat și un echipaj, cai de poștă și căruțe, de aceea cu ajutorul lui Dumnezeu iarăși mergem mâine mai departe. Și câțiva soldați români ni s'au atașat, ca să ne petreacă, fiindcă de păzit nu prea gândesc să ne păzească. Totuși voevodului i se va duce veste, dacă ne vor prinde. Aici nu este nici-o altă veste. Ieri a trecut pe aici un sol rusesc. Se duce la vizir. E ușor a ghici, că este vorbă despre pace». (Cea din urmă observațiune a lui Mikeș se referă la pacea din Belgrad, care peste puțin se va încheia).

Cea mai frumoasă scrisoare a lui Mikeș este scrisoarea a 149-a (Iași, la 21 Iunie 1739), în care rămâne încântat de frumusețile naturale ale Moldovei și abia găsește cuvinte de laudă pentru ele. Au sosit norocoși la Iași. Până la Focșani au venit cu domnii, în echipajul voevodului. Dela Focșani au călătorit până la Iași pe niște cai de poștă, mari și răi. Nesocotind vremea ploioasă, au avut o călătorie admirabilă. «Prin ce frumoase câmpii, prin ce frumoase locuri trece călătorul dela București până la Iași, ochiul

omului abia se poate delecta în ele. Ce păcat, că aceste frumoase și bune ogoare sunt numai pustii, fiindcă abia după două-trei zile găsește omul un domiciliu». «Eu n'am văzut nicicând pământ mai frumos, decât acesta. Câmpurile au fost pretutindeni pline de flori frumoase. Noi am umblat într'adevăr într'o grădină de flori. Delectându-ne am umblat tot cu frica în sân, deoarece am tremurat, ca nu cumva să fim atacați de niște haiduci, pentru cari zadarnic era ordinul sultanului turcesc. Eri, adică la 20 Iunie, am fost la o depărtare de una și jumătate milă dela Iași». Voevodul (Grigore Ghica) a trimis înaintea lor, cu echipajul său, pe secretarul său și ei așezându-se în echipajul voevodului, au mers cu mare pompă la oraș la locuințele lor.

«Azi dimineată — adică la 21 Iunie — voevodul ne primea cu mare ceremonie în corturi, fiindcă și acest voevod se află în tabără. Aproape o oră și jumătate noi am fost cu el. Acest voevod înțelege bine cum trebuie să se poarte cu streinii, ceea ce nu este de mirare pentru că el a fost dragoman la Poarta turcescă. După convorbire, ne-a dus înapoi la locuințele noastre. Aceștia acuma ne primesc așa, fiindcă au căpătat ordin, însă peste puțin nici nu ne vor observa. Astfel e Grecul, dacă cineva îl ridică numai de-o palmă dela pământ! Dacă nu, grecul ordinar e plin de mândrie. Unul mai nobil este și mai mândru, când poruncește unei țări. Rușii se apropie de Moldova». (Vezi: *A. D. Xenopol*, Istoria Românilor, volumul IX, pagina 59: Rușii în August 1739 au invadat Moldova).

În scrisoarea a 150-a (Iași, la 22 Iulie 1739) sunt însemnări interesante despre Iași și despre stările de acolo. Cu societatea voevodului, Mikeș este foarte mulțumit. Numai boierii îl disprețuesc, nu vorbesc cu el, poate din cauză că se trag — spun ei — toți din familia Cantacuzinilor (familie greacă princiară). Aceștia nu cunosc ospitalitatea. «Până acum nimeni n'a manifestat atâtea sentimente prietenești ca mitropolitul de Iași». Acest mitropolit a fost atunci Antonie, care pe Münnich, comandantul suprem rusesc, împreună cu armata rusească, l-a primit cu festivitate. (Vezi: *A. D. Xenopol*, Istoria Românilor vol. IX. pag. 60). «Când mă duc la el, mă primește foarte bucuros și de câteva ori mi-a trimis niște mâncare în dar, care e rară în oraș.

Orașul Iași e așezat pe deal, la loc destul de frumos. N'are apă; locuitorii trebuie s'o aducă din depărtare. Orașul are cinci sau șase mânăstiri crăpate. Cu negustoria se ocupă jidanii și armenii. «Dacă însă aici ar fi voievozi statornici, cari ar căuta numai folosul țării, poate s'ar realiza foarte mare negustorie, mult mai ușor și mai mare ca în București».

Laudă pământul, bunătatea pământului, creșterea vitelor, mai ales vinul din Cotnari, care se poate servi la orice masă. Însă e revoltat de nepăsarea locuitorilor, cari lasă părăginite pământurile frumoase și bune și locuiesc în păduri.

În Iași este mare neliniște și mare gălăgie, căci Rușii se apropie repede. (Scrisoarea a 151-a, Iași la 23 Aug. 1739). «De când tabăra rusească a trecut peste Nistru — scrie Mikeș — domnește pretutindeni mare teamă. Fiecare om se pregătește, împachetează, boierii și-au trimis soțiile lor în păduri. Fiecare om vorbește despre cazaci. Din gură în gură merge: «De cazaci ferește-ne, Doamne!» Însuși Mikeș are mare spaimă, dar se supune voinții lui Dumnezeu.

Următoarea scrisoare, adică a 152-a (Iași, la 3 Sept. 1789), vorbește iarăși numai despre cazaci, cari sunt deja la Cocin și acum într'adevăr putea avea frică de ei. Bisericele sunt totdeauna pline de oameni îngroziți, cari își duc acolo averile lor. Voevodul s'a întors în oraș. Mikeș grăbește pe voevod, ca să facă posibilă pentru ei plecarea, căci știe, că «nici Măria Sa nu așteaptă pe acei cazaci răi. A luat dispozițiuni pentru mine și în scurt timp eram gata de plecare. Niciodată n'am plecat cu mai mare bucurie, ca și cum voiu pleca acum».

Norocos a sosit Mikeș la București (Scrisoarea 153-a, București, la 18 Sept. 1739). Speră că nici nu trebuie să aibă frică de cazaci. Voevodul din Iași i-a dat lui și tovarășilor cai și căruțe. Au pornit liniștiți. Dar în drum au început să aibă frică, pentru că s'a răspândit vestea că în Moldova și în Muntenia niște ostași turcești vagabonzi, cari au fugit din tabăra turcească bătută, atacă și jefuiesc călătorii. Însă spre norocul lor au avut o călătorie foarte frumoasă, mai ales dela Focșani până la București. Amintește apoi, că peste trei sau patru zile după venirea lui însuși voevodul a trebuit să fugă din Iași.

Vestea apropierei cazacilor nemiloși îi îngrozește mereu și ține Bucureștii în agitație permanentă (Scrisoarea a 154-a, București, la 23 Oct. 1739). Mikeș scrie că «din armata rusească multe sute de ostași despărțindu-se, au invadat și pe acest pământ pentru prădare». Mikeș în acest timp a fost foarte bolnav și a stat în pat în locuința sa și n'a putut să se miște de acolo. Frică lui de cazaci a crescut mai ales atunci când servitorul său i-a raportat: «Stăpâne, o veste rea. În curtea voevodului se împachetează în căruțe. Voevodul a ieșit din oraș — și în oraș fiecare om vrea să fugă, căci cazacii se zice că nu sunt departe». Bietul Mikeș a fost pregătit pentru veștile cele mai rele. Însă s'a liniștit atât el, cât și locuitorii,

când au auzit vestea că nu trebuie să se teamă, deoarece «cazaci prigonesc numai pe marginile țării».

În scrisoarea a 155-a (București, la 15 Martie 1740) Mikeș amintește despre o iarnă foarte grea, care a bântuit atunci în toată Europa : «Dacă în anul acesta n'am înghețat, atunci nu voi mai îngheța niciodată». Gerul a nimicit tot. Scumpetea și mizeria cresc, pâine nu se află. Camera sa, unde scrie, este așa de rece, încât pentru a nu i se topi cerneala, Mikeș trebuie să țină condeiul său la foc.

Ultima scrisoare, cu care se încheie șederea lui Mikeș în România, este a 156-a (București, la 22 Mai, 1740). După o iarnă aspră a urmat o primăvară destul de rece. «Deja mai bine de o lună — scrie Mikeș — n'avem voevod, fiindcă germanul dând înapoi Turcului partea Munteniei, care a avut-o, voevodul s'a dus la Craiova de a ocupa partea aceasta și a-se face recunoscut ca voevod». (A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, vol. IX. pag. 59. Pacea din Belgrad s'a făcut la 18 Sept. în anul 1739. După pacea aceasta, Austria a dat înapoi Turciei Oltenia și astfel integritatea Munteniei — după o ocupație austriacă de 21 de ani — s'a refăcut). Această scrisoare mai amintește că în București toate lucrurile sunt rare și scumpe, în deosebi pâinea. Mai sunt numai câteva zile și Mikeș împreună cu tovarășii săi se reîntorc la Rodosto, unde și-a petrecut restul zilelor.

Scrisoarea a 157-a este datată tot din Rodosto. În ea Mikeș descrie obiceiurile bulgărești, văzute în călătoria sa spre Rodosto.

Rezumând însemnările din scrisorile lui Mikeș privind Principatele Române, cred că am obținut un tablou adevărat al unei părți din domnia Fanarioților. Observările lui Mikeș referitoare la viața politică, socială și economică, etc. aruncă o lumină clară asupra epocii dominată de spiritul turco-grecesc.

De aceea, nu numai din punct de vedere ungiuresc, ci și din punct de vedere românesc, «Scrisorile Turcești» ale lui Mikeș sunt de o mare importanță istorică.

Khell Ștefan

PROPERTIUS: ELEGIA I, 2

Traducere în versuri antice

Spune-mi tu, scumpo, de ce ți s'apari atât de gătită
 Și în mătase de Cos ¹ sinul ți-l salți tu acum ?
Cu siriane parfumuri ² de ce tu bucelele-ți piepteni,
 Dresuri străine pe obraz neîncetat folosind ?
Dresuri din târg cumpărate frumusețea ta naturală
 Doar ți-o ascund, în loc nurii-ți firești să-ți arăți.
Nici un fard să mă crezi nu este vrednic de tine;
 Nudul Amor ³ nu vrea de-astfel de farduri să știe.
Uită-te ce frumoase culori pe câmpuri străluce,
 Iedera cât ți-e de drag, când în natură o vezi !
Tufele oare nu cresc mai mândre-în desiș de pădure ?
 Și-apele oare nu curg pe căi necroite de om ?
Pietrile-în râpe din fire crescute nu ne incânta ?
 Păsările nu ciripesc neînvățate de noi ?
Nu prin găтели atras-a pe Castor Phoeba lui Leucip ⁴
 Nici pe zeul Pollux sora ei Hilaira.
Fiica lui Even nu prin găтели între Idas și Apollo
 Măr de ceartă a fost, în părintescu-i cămin ⁵.
Nu prin false găтели de-un străin din afară-amăgită
 Hippodamia ⁶ a luat pe-un frigian de bărbat.
Pietrile scumpe nu le-ascundeau frumusețea din fire.
 Ca într'un tablou în culori, splendid de-Apelles pictat ⁷.
Ele nu prin găтели pe iubiți căutau să-i atragă:
 Cinstea curată era singurul gând ce nutreau.

¹ Mătasea din insula Cos era reputată ca foarte fină.

² Siria era vestită în antichitate pentru parfumurile sale.

³ Zeul Amor-Cupidon era totdeauna reprezentat gol, neîmbrăcat.

⁴ Fiica lui Leucip din Messenia, numită Phoeba și sora ei Hilaira au fost răpite de Castor și de Pollux dela logodnicii lor Lynceus și Idas.

⁵ Marpessa, fiica lui Evenus, a fost peștită de Apollo și de Idas. Iupiter dând fetii voie să aleagă, ea a preferat pe Idas, un simplu muritor.

⁶ Hippodamia, fiica regelui Oenomaus, a fost făgăduită de tatăl ei celuiui peșitor care l-ar întrece în cursele cu carul. Cei învinși plăteau cu viața îndrăsneala lor. Pelops din Frigia, protejat de zeul Neptun și de trădarea vizitiului Myrtilos, a câștigat victoria.

⁷ Pictorul Apelles era renumit pentru armonia culorilor sale.

Mai prejos de aceștia nici eu n'aș dori să mă aflu;
 Unuia singur de-i placi, pentru-o femeie-i de-ajuns.
 Phoebus-Apollo din larg hărăzitu-ți-a darul de cântec,
 Muza ți-a dat din belșug lirii măiestă să-i fii.
 Viersul tău, dragă,-i mai dulce ca la ori și ce fată,
 Venus, Minerva ți-au dat, tot ce tu ai dorit ⁸.
 Daruri ce scumpă vieții mele de-apururi te face,
 Numai să aibi de găтели vecinic un mare dispreț.

G. Popa-Lisseanu

ALEX. PETŐFI: INCHIPUIREA MEA

Inchipuirea mea nu s'a născut din humă,
 Căci tunete-i sunt tată și fulgere-i sunt mumă.
 Ea lapte de balaur a supt, când era mică,
 Și sânge de leoaică, pe când creștea voinică.

Inchipuirea mea nu-i frâu s'o potolească,
 Trecând din țară 'n țară, s'a dus să hoinărească,
 Și-a înfrățit ființa cu vuetele mării,
 Cutreerând pământul și nesfârșitul zării.

Ca razele cometei, a străbătut Sahare
 Și codri verzi și munții albaștri 'n depărtare,
 Frângând tulpini de veacuri prin codrii cei adânci,
 Sfărmand pe culmi de munte cetățile de stânci.

Dar unde e copilul sălbatec?... Lâng'o floare.
 E numai lângă tine, fetiță 'ncântătoare,
 Ca adierea serii, în preajma ta tânjește,
 Și a cumișit avântul năpraznic, fără veste.

Trad. din limba maghiară

de A. P. Todor

⁸ Zeii au încărcat cu tot felul de daruri pe iubita lui Propertius. Apollo i-a dat darul cântecului, Venus al frumuseții, Minerva al inteligenței și Muzele al inspirației.

MANUSCRISUL DIN «1654» PRETINS PIERDUT AL INVĂȚĂTURILOR LUI NEAGOE BASARAB

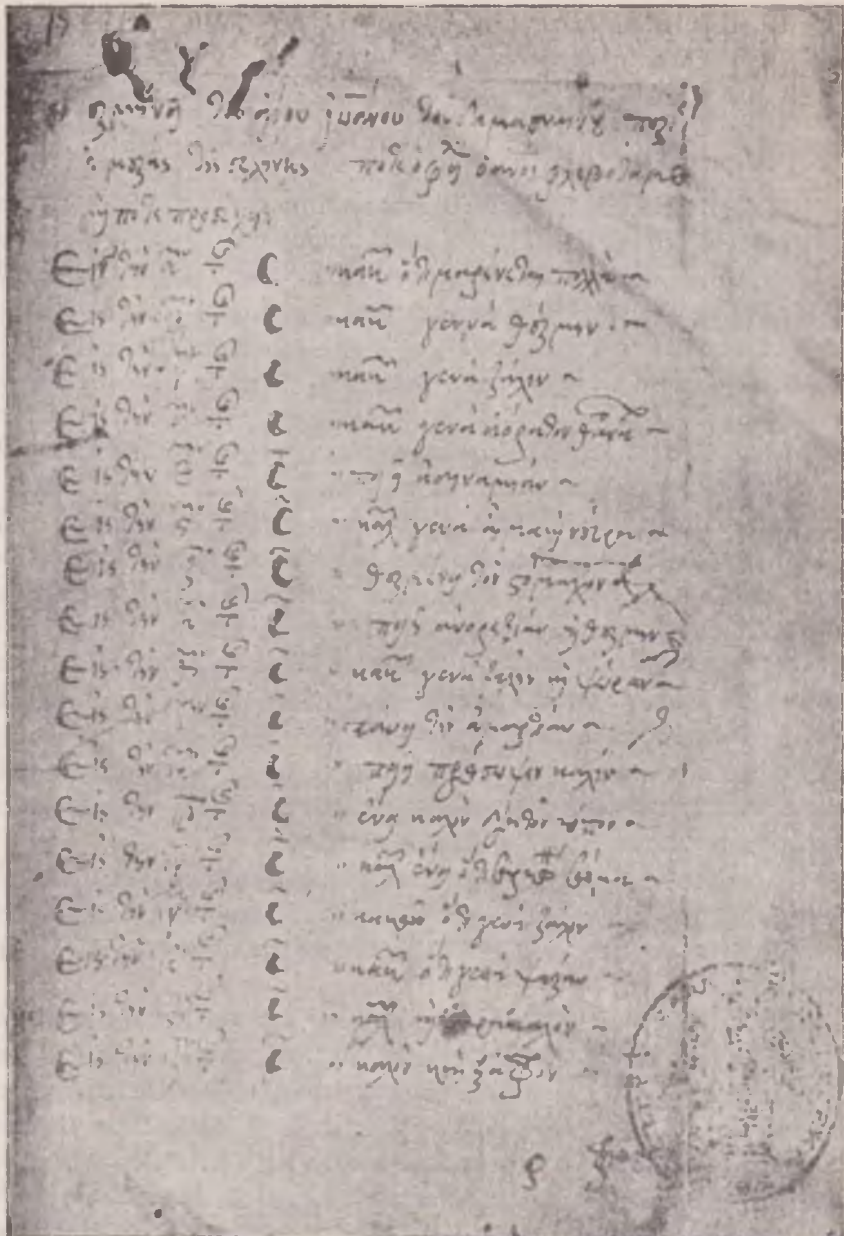
Invățăturile lui Neagoe Basarab, care sunt fără indoială cea mai de seamă operă literară din epoca slavo-română a vechii noastre literaturi, au fost tipărite pentru prima oară sub titlul: «**Invățăturile bunului și credinciosului Domn al țării Românești Neagoe Basarab V Vd către fiul său Teodosie V Vd.** Prețul este 6 lei 10 parale. București în tipografia Colegiului sf. Sava 1843». Ediția este împodobită cu chipul lui Neagoe pe o planșă afară de text și cuprinde 336 pagini textul Invățăturilor. Înaintea primei pagini din text se găsește o filă nepaginată cuprinzând pe prima față o Precuvântare, în care între altele ni se spune și prețioasa știre, că această editio princeps a Invățăturilor lui Neagoe Basarab s'a făcut după manuscrisul ce s'a dobândit «la Biblioteca Colegiului din Sfântul Sava, dăruit de Dumnealui Spătarul Antonie Sion din Moldova» și că «**Acest manuscris este adevărat la fiecare foaie cu pecetea lui Ștefan Cantacozin Domn al țării Românești**». Pe contrapagina Precuvântării ni se comunică o mică însemnare, care i-a și adus aspre imputări autorului ei și care nu este lipsită de importanță pentru stabilirea textului Invățăturilor, și al cărei cuprins este: «**îndreptată de Sfinția sa părintele Ioan Eclisiarhul curții**».

În articolul de față ne propunem să urmărim puțin istoricul acestui manuscris, asupra căruia s'au pus în circulație prin scrierile și manualele de istorie literară păreri ce se dovedesc a fi puțin întemeiate.

N. Bălcescu, în scrierea sa «**Puterea armată și arta militară**», apărută la Iași în 1844. în lista «**uvragiurilor citate**», citează la pag. IX ca prima scriere folosită: **Începutul Invățăturilor bunului și credinciosului Ion Neagoe Basarab V V. care a învățat pe fiul său Teodosie.** Manuscris în 4 dela începutul veacului al XV» (sic). Cu toate că puținele citate ce le scoate Bălcescu din **Invățătura pentru soli și pentru războaie**, pare să le dea în rezumat și în fraze proprii ¹, totuși e probabil că s'a folosit ² chiar de manuscrisul lui Ște-

¹ Compară Bălcescu p. 51—52 cu ed. Invățăt. din 1843 p. 238.

² Comp. B. P. Hasdeu, **Cuvente den Bătrâni, II Cărți popor.** București 1879 p. 439; dar în «**Bulet. Instrucț. Publ.**» Sept. 1865 p. 76 Hasdeu scrie că invățăturile lui Neagoe s'au mai păstrat și într'o «**copie din un timp nespecificat, odată proprietatea răposatului Bălcescu și acuma rătăcit nu se știe unde**».

Prima pagină dela fila întâia cu textul grecesc din ms. 115 din Blaj. Jos la dreapta, sigiliul bibliotecii Colegiului Sf. Sava (fig. 1).

fan Vodă Cantacuzino, căci acesta într'adevăr este în format 4 și titlul manuscrisului l-a dat mai exact, (chiar dacă nu așa, precum este în realitate), decât ni l-a dat părintele Ioan Eclisiarhul.

Învățatul canonic dela Blaj, care a fost T. Cipariu și care se străduia cu atâta pasiune să se informeze cât mai temeinic asupra literaturii vechi românești, la 1858 când publica prețioasa sa «**Crestomatie sau Analecte literare**» nu avea încă știre nici de ediția dela 1843 și nici de manuscrisul în baza căruia se făcuse acea ediție³.

După doi ani Michail Kogălniceanu în «Archiva Românească», ediția a II-a, Iași 1860 pag. 69, atrăgea atențiunea că «În biblioteca Colegiului sf. Sava se află un manuscris foarte interesant: «**Sfaturile ale lui Neogoe Vodă către fiul său**»; și adăuga: «De dorit ar fi că această interesantă compunere să se tipărească, mai ales că Colegiul are înlesnirea Tipografiei sale». Și Kogălniceanu deci nu aflase atunci încă de ediția din 1843 a lui Ioan Eclisiarhul.

Indemnat de această semnalare a lui Kogălniceanu⁴, B. P. Hasdeu făgăduiește în 1865 să publice «toate părțile acestui falnic monument de literatură, politică, filosofie și elocuență la străbunii noștri: fiecare parte fiind un tratat separat, un ce întreg și complet». Hasdeu știa de două manuscrise, aflătoare în biblioteca din București, unul din 1816, iar «altul în quarto de care ne servim noi», spune Hasdeu, «este cel mai prețios manuscript românesc din câte ni s'a întâmplat a vedea. El e o copie făcută în 7162 (1654), adică numai ceva peste un secol după moartea lui Neogoe Volă, și prin urmare, foarte probabil, o copie făcută de pe chiar original, deși firește, cu unele înnoiri în stil. Manuscriptul fu proprietatea lui Ștefan Vodă Cantacuzino (1714—1716), al cărui sigiliu e întipărit în roșu pe fiecare filă, peste tot 279 file, lipsind vreo câteva dela finit»⁵. B. P. Hasdeu a și publicat apoi din acest manuscris «Învățătura cum să șază la masă», «Învățătura cum vor cinsti pe boieri și pe slugile lor» și «Învăț. să fie milostivi și odihnitori»⁶, precum și pasajele privitoare la oști și războaie⁷. Se vede că după aceea Hasdeu a aflat de ediția părintelui Ioan Eclisiarhul din 1843 și a încetat cu publicarea manuscrisului.

Până în 1865/66 manuscrisul se găsea deci încă în Biblioteca Centrală din București. Prima știre despre dispariția lui o întâlnim în 1879, căci procesul verbal asupra ședinței Academiei Române din 7 Dec. al aceluși an cuprinde următoarea semnalare: «D-l Hasdeu, regretând că manuscriptul tractatelor lui Neogoe Basarab, scris la

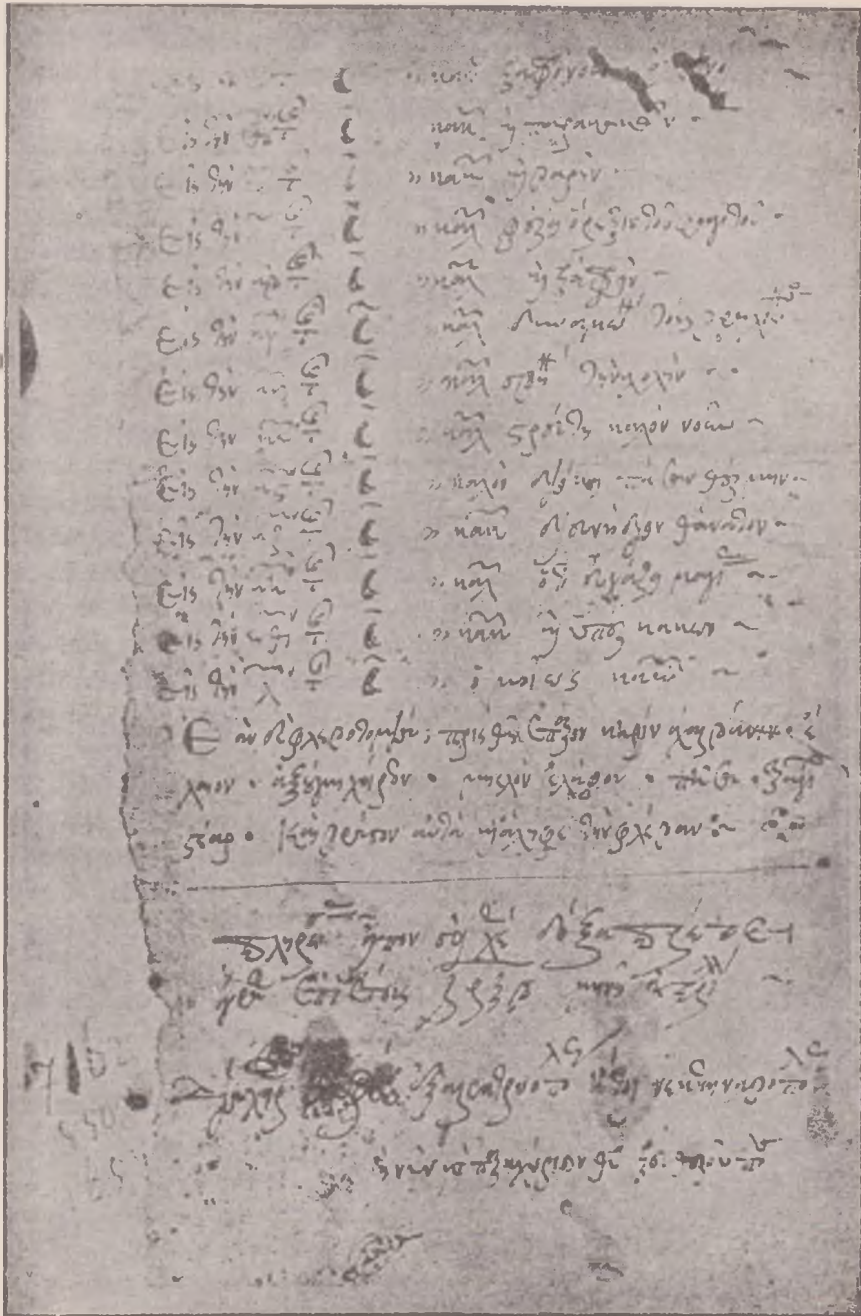
³ Vezi pag. XVI din introducere la *Crestomatie*.

⁴ Vezi «*Arhiva Istorică a României*» I, 2 București 1865 p. 111.

⁵ Tot acolo p. 111—112.

⁶ Tot acolo pp. 112—116, 120—132.

⁷ «*Buletinul Instrucț. Publ.*» Sept. 1865 p. 76—80.

Pagina a doua din fila întâia a textului grecesc cu data și subscripția (fig. 2).

1654 și care fusese dăruit Bibliotecii Centrale de către spătarul Ant. Sion, nu se mai găsește de vreo câțiva ani în acea bibliotecă, d-l V. A. Urechia popune a se lua informațiuni în această privință la fostul bibliotecar d-l I. Gârleanu care ar fi avut oarecând intențiunea de a publica manuscriptul în chestiune. Propunerea se aprobă⁹. Dar se vede că nu a dus la niciun rezultat pentru descoperirea prețiosului manuscris rățăcit, căci de atunci încoace toți autorii de istorii a literaturii române, ca și toți cei cari s'au ocupat de Invățăturile lui Neagoe Basarab, semnalează și regretă într'un glas dispariția manuscriptului⁹.

Și totuși acest manuscris a avut norocul să încapă pe mâni bune care ni l-au păstrat, și este exact așa, precum ni-l arată informațiile din Precuvântarea ediției din 1843 și precum ni-l descriu indicațiile date de B. P. Hasdeu în scrierile sale și în locurile din ele citate mai sus; și asupra identificării lui nu poate încăpea nicio îndoială.

Regretatul profesor dela liceul de băieți și fost bibliotecar al Bibliotecii Centrale din Blaj, **Alexandru Lupeanu**, într'un articol intitulat «**Biblioteca Centrală din Blaj**»¹⁰ amintea în treacăt și fără

⁸ Analele Acad. Rom., Ser. II, tom. II, sect. I, partea administr. și desbat. București 1881, p. 48—49, proces verbal n-rul 19.

⁹ Astfel B. P. Hasdeu, *Cuvente den Bătr.* II, București 1879 p. 440: «manuscrisul a perit de vreo câțiva ani, nu se știe cum, din Biblioteca Centrală». M. Gaster, *Lit. pop. rom.* București 1883 p. 35: «Manuscriptul acu pierdut a fost din anul 1654»; vezi și p. 39. — M. Gaster, *Gesch. der rum. Lit.* în G. Glöbers *Grundriss der roman. Philologie* II. Bd. 3 Abt. Strassburg 1901 p. 282: «Die älteste Hs, die verloren gegangen ist, soll vom 1650 datiert gewesen sein». — D. Russo, *Studii bizant-rom.* București 1907 p. 40 nota 2: «Cel mai vechiu (scris la 1654, v. Hasd. Arh. 1, 2, 112) este msul dat la lumină de Ioan Eclisiarhul și utilizat de Hasdeu în ediția sa parțială; din nenorocire acest prețios manuscris a dispărut, nu se știe cum». — G. Pascu, *Ist. lit. rom.* din sec. 17, Iași 1922 p. 78: «Cel mai vechiu ms cunoscut din 1654, aparținând Bibl. Centr. din București, s'a pierdut». — Al. Procopovici, *Introd. în stud. lit. vechi*, Cernăuți 1922 p. 181: «Versiunea română... din 1654 a fost publicată în 1843... msul după care a fost tipărită, a dispărut din București». Vezi și p. 79. — S. Pușcașiu, *Ist. lit. rom. Epoca veche*, ed. a 2-a Sibiu 1930 p. 217 și ed. a 3-a, Sibiu 1936 p. 216: «Msul român din 1654 s'a pierdut, după ce a fost reprodus «îndreptat» în 1843». Vezi și pp. 38 și 73.

¹⁰ Apărut în revista «*Boabe de grâu*» III 1932 p. 617. — Alex. Lupeanu a ținut și la Radio-București o conferință despre «*Blajul și biblioteca lui*», apărută la Blaj 1932, unde la pag. 9 repeta aceeași informație. Cu multă dreptate d. Dan Simonescu în foarte temeinica și merituoaasa sa lucrare «*Literatura romântască de ceremonial*», București 1939, p. 31 notă, semnalează importanța acestei informațiuni.

Pagina întâia din «Invățăturile lui Neagoe Basarab». Ms. 115 din Biblioteca Centrală din Blaj. Jos sigiliile lui Ștefan Vodă Cantacuzino și al Bibliotecii Colegiului Sf. Sava. (fig. 3).

nicio precizare mai de aproape că: «Tot aici se păstrează și cea mai veche traducere românească a Învățăturilor lui Neagoe Voevod către fiul său Teodosie Vodă».

Luându-mă după această informație, când în vara anului 1939 am avut prilej să trec prin Blaj, m'am oprit la **Biblioteca Centrală**, ca să văd acest manuscris.

Cu îngăduința I. P. S. Sale Mitropolitul Niculescu al Blajului, pe care-l rog să binevoiască a primi și pe această cale respectoase mulțumiri, și prin bunăvoința părintelui director mitropolitan Ciunganu și a d-lui profesor Ștefan Manciulea, bibliotecar al Bibliotecii Centrale din Blaj, cărora le aduc și la acest loc mulțumirile mele, am putut cerceta în chip mai amănunțit manuscrisul și să și mi-l fotografiez în întregime pe microfilme.

Nu mică și de loc puțin plăcută mi-a fost surprinderea, când am constatat că manuscrisul cercetat este chiar manuscrisul despre care se credea în deobște că s'a pierdut. Căci pe fiecare filă, jos pe fața din dreapta, se găsește întipărită cu roșu o pecete lungueață octogonală, având de jur împrejur inscripția: «**Ioan Ștefan Kantakuzino Voevod**». În mijlocul inscripției jos e reprezentat corbul cu crucea în cioc, având aripile deschise și stând spre dreapta, cu capul întors spre stânga, pe două ghirlande legate sub picioarele corbului și ridicându-se pe de laturile corbului până la jumătatea peceții. Deasupra corbului se află pajura cu două capete, stema bizantină a Cantacuzinilor (vezi fig. 5). Manuscrisul este în quarto și filele i-au fost numărate, când a fost scris, cu cifre în litere cirilice, ajungând ultima filă la numărul 279, exact, precum l-a văzut și Hasdeu. Pe primele două file și pe cea din urmă, ca și în câteva locuri dinăuntrul manuscrisului, se vede întipărită cu negru cunoscuta pecete, reprezentând pasărea Fenix cu aripile deschise, cu capul spre dreapta, ridicându-se de pe un rug, și cu inscripția «**Biblioteka Kolegiului St. Sava**». Toate acestea corespund exact cu indicațiile date de B. P. Hașdeu și cu cele arătate în Precuvântarea ediției din 1843, așa încât asupra identității nu poate fi nicic îndoială. Nu numai atât! Manuscrisul cuprinde până la fila 252^r Învățăturile lui Neagoe (vezi fig. 6), iar dela 253^r (252^v fiind nescrisă) până la 279^v cuprinde: **Vila/a și traiul sfinții sale Părintelui nostru Nifon, patriarhul Țarigradului, care a strălucit în multe patemi și ispite în Țarigrad și în Țară Muntenească, scrisă de Kyr Gavriil Protul, adecă mai marele Svetagorei**» (vezi fig. 7). Sfârșitul acestei Vieți lipsește însă. Și într'adevăr B. P. Hasdeu a publicat din acest manuscris al Învățăturilor lui Neagoe și «Viața sf.

Nifon de Gavriil Protul», câteva pagini dela sfârșit ce lipseau, întregindu-le după alt manuscris din 1816¹¹.

Manuscrisul formează un volum 20×14¹/₂ cm, partea scrisă fiind de 14¹/₂×11¹/₂ cm câte 22 rânduri pe pagină; e legat cu scorțe de lemn. Pe hârtia albă, lipită pe dinăuntru pe prima scoarță e scris No. 115, care e numărul din inventarul Bibliotecii Centrale din Blaj. Ceva mai jos urmează însemnarea «Ilie legătoriu de cărți 1820 Mar. 3», precum și ale câteva încercări de condeiu fără importanță.

Titlul manuscrisului e: «**Inceputul Invățăturilor bunului credincios Io Neagoe, Voevodul țării Ungrovlahiei, carele au învățat pre fii-său Teodosie Vodă.**

Partea Cuvântului dintăiu (vezi fig. 3).

La f. 104r urmează: «**Partea a doa a Invățăturilor lui Neagoe Voevodul Basarab, Domnul Țării Munteneshi care au învățat pre fii-său Teodosie. Așijderea și pre alți carii vor fi în urma lui de Dumnezeu unși încorunați domni și biruitori țării aceștia pentru multe și bogate lucruri cari sânt Domnilor folositoare de suflet și vrednice de cinstea și pohvala domniei; așijderea și pre toți boiarii săi pre cei mari și pre cei mici. Carea să înceape pentru cinstea icoanelor.**» (Vezi fig. 4).

Manuscrisul cuprinde până la f. 252 totul ce-a fost publicat la 1843 de părintele Ioan Ecclesiarhul curții (vezi fig. 6).

Față de constatarea lui B. P. Hasdeu, că manuscrisul are 279 file, trebuie precizat că are cu 7 file mai puțin. E drept că fila cea din urmă are numărul 279, dar numărătoarea începe pe fila a doua a textu'ui românesc cu numărul 7, așa că la început poate au mai fost 5 foi nenumerotate cu alt text careva; apoi numerele 53 și 77 au fost sărite la numărât.

Dar această precizare față de ce'e constate de Hasdeu este de mai mică importanță. Mult mai important cred că este faptul că data de 1654 nu e de loc sigură.

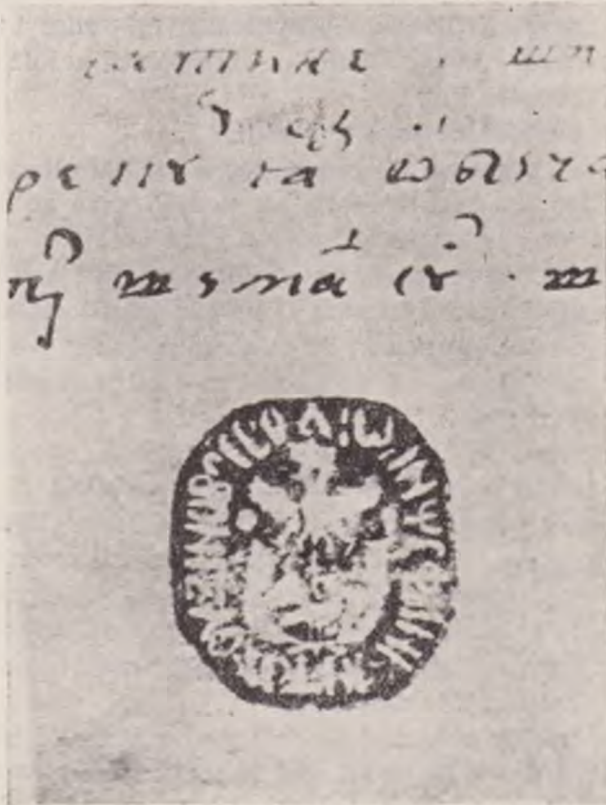
Această datare a manuscrisului a pornit tot dela B. P. Hasdeu, care a spus-o la 1865 și a repetat-o și în 1879¹² și de atunci a intrat ca o dată sigură în istoria literaturii românești¹³. Totuși în întreg

¹¹ «Arhiva Istorică a României» I, 2 (1865) pp. 133—150.

¹² «Arhiva Istorică a României» I, 2 (1865) p. 112; «Bulet. Instr. Publ.» Sept. 1865 p. 76 și «Cuvente den Bătr.» II (1879) p. 439.

¹³ Vezi operele și locurile citate mai sus la pag. 1855 nota 9 și mai adaugă: A. D. Xenopol «Ist. Românilor din Dacia Traiană», vol. III Iași 1890 p. 615; — Ar. Densușianu, «Ist. limb. și lit. rom.», Iași 1885 p. 213 și Iași 1894 p. 264; — I. G. Sbiera, «Mișcări cult. și lit.», Cernăuți 1897 p. 161 și 265; — St. Romansky, *Mahnreden des walach. Wojw. Neagoe* in G. Weigand, XIII. Jahresb. des rum. Inst. Leipzig 1998 p. 134.

textul românesc al Invățăturilor lui Neogoe, precum și în cel al Vieții sf. Nifon nu se găsește nicăiri în manuscris însemnată nicio dată cronologică. Data de 7162 (1654) comunicată de Hasdeu, se găsește pe fila întâia care însă nu a aparținut și nu aparține manuscrisului; nu are pecetea roșie a lui Ștefan Vodă Cantacuzino; hârtia este puțin diferită, cu linii de filigran puțin mai mășcate; și cerneala și chinovarul par diferite. Și locul scris pe fila aceasta

F. 167 r ms. 115 Blaj cu sigiliul lui Ioan Ștefan Cantacuzino Voevod. (fig. 5).

este mai mare (15¹/₂ cm în înălțime) față de locul scris pe filele cu textul românesc (14¹/₂ cm). Apoi se cunoaște că fila aceasta a fost adăugată, când manuscrisul a fost legat, putându-se vedea bine cum a fost lipită pe dinăuntru pe o parte și pe alta cu o fâșie de hârtie mai albă (vezi fig. 1 și 2).

Fila aceasta nu stă nici într'o legătură cu textul românesc al

Învățăturilor lui Neagoe sau al Vieții sf. Nifon și cuprinde următorul text grecesc pe amândouă paginile ei:

Ἐρμηνεία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ περὶ τῆς ἡμέρας τῆς σελήνης ποτε ὀφείλει ὁ ἄνθρωπος φλεβοτομεῖν καὶ ποτε προσέχειν

Εἰς τὴν πρώτην τῆς σελήνης Κακῶς, ὅτι μαραίνεται πολλά.

Εἰς τὴν δευτέραν τῆς σελήνης Κακῶς γεννᾷ θέρμην.

(Învățătura sfântului Ioan Damaschin¹⁴ când trebuie omul să dea drumul la sânge și când să ia seama:

La zi întâiu a lunii: Rău, deoarece slăbește mult.

În a doua zi a lunii: Rău! Produce fierbințeală).

Și așa mai departe până la ultimul rând de pe pagina întâia care este: Εἰς τὴν ιζ' τῆς σελήνης Καλὸν καὶ ἐλαφρόν.

(În ziua de 17 a lunii: Bine și ușor). (Vezi fig. 1).

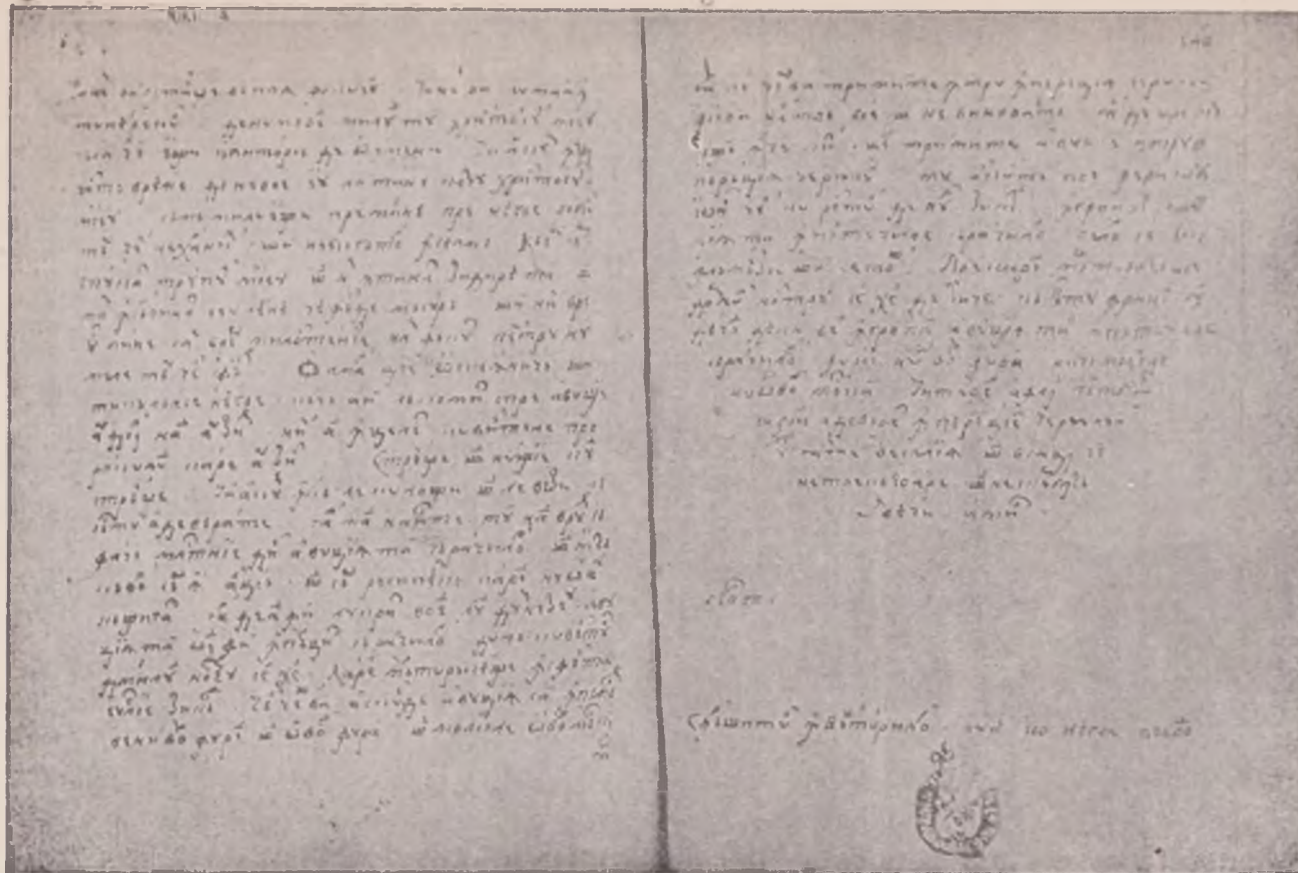
Continuă apoi pe pagina următoare până la Εἰς τὴν λ' τῆς σελήνης Ὅμοίως κακῶς. (În a 30 a lunii: Așijderea rău). Urmează apoi pe trei rânduri rețeta unei alifii cu care să fie unsă vâna, înainte de ce se dă drumul la sânge: Ἐὰν δὲ φλεβοτομήσῃ, πρισθῆ ἔπαρον κηρὶ, ἀχαλβάνιν ἔλαιον, ἀξούγκι χοίρων, μυελὸν ἐλάφου, πῆσα, τρατίων στέαρ, καὶ βράσον αὐτὰ καὶ ἀλειφε τὴν φλέβαν. (Iar de vrei să dai drumul la sânge, ia ceară tăiată fără...(?), untdelemn, untură de porc, măduvă de cerb, păcură, său de țapi, și fierbe-le și unge vâna).

Despărțind textul rețetei printr'o linie roșie, urmează, subscipția următoare: Πληρώσας εἶπον σοί, χριστέ, δόξα πρέπει. Ἐγράφη ἐπὶ ἔτους, Ζρξβ μηνὶ Ἀπριλίῳ διὰ χειρὸς Ἰωακεῖμ (?), ἔξ Ἀλεκτρουπόλεως ἤτοι Νεκταιναβοπόλεως ἢ νῦν κατὰ παραχώρησιν θεοῦ Ἐλευθερούπολις. (Implinind am spus: Ție, Hristoase, se cuvîne slavă. S'a scris la anul 7162 în luna April prin mâna lui Ioachim (?)¹⁵ din Alectriopol¹⁶, adică Nectenavopol sau acuma după îngăduința lui Dumnezeu Eleutherupol). Cineva, poate însuși Hasdeu, a transcris apoi pe margine cu creionul anul 7162, dela care scăzând 5508, a obținut 1654 (vezi fig. 2).

¹⁴ Evident că acesta nu are nimica de a face cu strălucitul părinte bisericesc Ioan Damaschinul din secol. 8. Acesta poate că e identic cu Ioan Damaschinul din sec. 16 care a scris un cod grec. πόνημα ἐν συνόψει περὶ φύσεως ἀνθρώπου (Scriere în rezumat despre natura omului); vezi M. Vogel-V. Gardthausen, Die Griech. Schreiber des Mittelalters u. der Renaissance, Leipzig, 1909, p. 169.

¹⁵ E o semnătură dintr'un condeiu greu descifrabilă. Savantul părinte V. Laurent, directorul Inst. francez de bizantinologie, bănuiește că e Ioachim.

¹⁶ Oraș de prin Macedonia, având episcopie sufragănă mitropoliei din Filipi.

F. 251 v și 252 r din ms. 115 cu sfârșitul «Invățăturilor lui Neagoe Basarab».
(fig. 6).

Această filă pare să fi încheiat mai degrabă vreun manuscris grecesc miscelaneu și nu se mai poate ști cum s'a rătăcit în manuscrisul românesc. Oricum este lucru vădit că datarea manuscrisului românesc nu poate fi făcută după subscripția grecească de pe această filă cu totul străină. Singura însemnare hotăritoare și sigură pentru datarea manuscrisului românesc cuprinzând *Invățăturile* lui Neagoe Basarab, editate la 1843 de Ioan Eclisiarhul și în parte de B. P. Hasdeu și *Viața sf. Nifon* a lui Gavriil Protul, editată tot de B. P. Hasdeu, este pecetea lui Ștefan Vodă Cantacuzino, urmașul lui Constantin Brâncoveanu și care a domnit între 1714 și 1716. Data de 1654, pusă în circulație de B. P. Hasdeu și acceptată de toți, cred că trebuie părăsită. Manuscrisul este scris destul de frumos și îngrijit și este împodobit cu frontispicii (vezi fig. 3, 4 și 7) și poate că a fost copiat anume pentru biblioteca domnească a lui Ștefan Vodă Cantacuzino, dacă nu a fost copiat cumva încă de mai înainte vreme în epoca de intensivă mișcare culturală și artistică din domnia lui Constantin Brâncoveanu (1688—1714).

Descoperirea și identificarea acestui manuscris, precum și rectificarea datei sale este de mare însemnătate pentru pregătirea unei ediții critice prin colajonarea atentă a tuturor manuscriselor care ne păstrează prețioasele *Invățături* ale lui Neagoe Basarab. Fără de această colajonare și fără o ediție critică bazată pe întreaga tradițiune, nu se va putea răspunde nicio dată în mod temeinic la spinoasa chestiune a autenticității celei mai de seamă opere din veacul al 16-lea în literatura noastră. În vederea unei astfel de ediții, în călătoria din urmă ce-am făcut-o în Muntele Athos, am transcris și mi-am fotografiat și versiunea grecească a *Invățăturilor* lui Neagoe Basarab ce se păstrează acolo. În felul cum ni s'au transcris diferitele versiuni, cred că nu greșim, dacă vom spune că opera literară a învățatului Domn a fost mult interpolată în cursul vremilor și că aceste interpolațiuni pricinuitoare de contra-ziceri sunt de vină, de s'a pus chestiunea în desbatere, dacă Neagoe Vodă este autorul acestor *Invățături* sau altul.

Fără o ediție critică însă, aceste interpolațiuni nu pot fi recunoscute și îndepărtate din textul autentic. Și abia după ce se va fi stabilit, pe cât e posibil, textul autentic, atunci se va putea vedea cine poate fi autorul lui.

F. 253 r din ms. 115 Blaj cu inceputul «Vieții sf. Nifon» de Gavriil Protul. (fig. 7).

Manuscrisul, editat și «îndreptat» de părintele Ioan Eclisiarhul la 1843 și editat în parte la 1865 de B. P. Hasdeu, fiind identificat, cred că în mod neîndoielnic, cu manuscrisul n-rul 115 din Biblioteca Centrală din Blaj, ar mai putea da prilej la o lucrare merituoasă, dacă s'ar face o asemănare între manuscrisul descoperit și ediția dela 1843, spre a se vedea cât de departe a mers Ioan Eclisiarhul cu «îndreptările» sale, pe care B. P. Hasdeu le-a numit «un vandalism» al acestui «îndreptător» care și-a dat toată silința posibilă de a strica edițiunea, schimbând fără milă limba originalului¹⁷. Ar fi bine și de folos ca asemănarea să fie făcută și cu ediția parțială a Învățăturilor, precum și a Vieței sf. Nifon, făcută de Hasdeu¹⁸, spre a se vedea cum se prezintă textul în aceste ediții față de textul manuscrisului editat.

Vasile Grecu

17 B. P. Hasdeu, Cuvente den Bătr. II. Cărți popor., București 1879 p. 439

18 Vezi mai sus pag. 1853 și 1857

CONTRIBUȚIE LA CUNOAȘTEREA ROMANTISMULUI ROMÂNESC

Istoricii literaturii românești, deși au studiat «Țiganiada» lui Ion Budai-Deleanu sub diferite aspecte, n'au dat până acum atenția cuvenită unui episod din ea care, după părerea noastră, are o importanță deosebită din punctul de vedere al dezvoltării gustului literar românesc.

Se știe că Budai-Deleanu, a cărui personalitate extrem de multilaterală ar merita să fie prezentată într'o sinteză definitivă, a intercalat în epopeea lui comică (inspirată, probabil, de un pasagiu din Eneida Austriacului Blumauer)¹ un episod despre tentativa de sinucidere a lui Arghir, eroul poporan bine cunoscut. Acest fapt s'a observat de mai multe ori, dar nici d. I. Colan², nici d. Gh. Cardaș³, cari s'au ocupat de el, n'au lămurit două chestii și anume :

1. Din ce izvor a luat poetul acest episod ?

2. Ce deosebire există între textele anterioare și prelucrarea lui Budai-Deleanu ?

Înainte de a răspunde la prima întrebare, trebuie să insistăm asupra faptului că povestea lui Arghir, atât de citită și admirată de scriitorii veacului al XIX-lea, s'a introdus în tezaurul epic al românii de către harnicul Ion Barac care, precum Gh. Bogdan-Duică a dovedit-o în studiul său magistral⁴, a prelucrat liber în românește o «istorie frumoasă» (széphistória) de limba maghiară din veacul al XVI-lea, al cărei autor este un anumit Albert Gyergyai⁵. Povestea, probabil de origine elenică⁶, pare să fi ajuns în Ungaria prin intermedierea unei prelucrări italiene. Am arătat în timpul din urmă⁷ că traducătorul brașovean a utilizat o ediție asemănătoare

¹ Blumauer, Aeneis, VII. str. 9—10. Cf. G. Bogdan-Duică, Convorbiri Literare, 1901, 494.

² I. Colan, Viața și opera lui Ioan Barac, Buc. 1928, 15—6.

³ Țiganiada, ed. Gh. Cardaș, 1925. p. XXVIII.

⁴ G. Bogdan-Duică, Ioan Barac, Buc. 1931. p. 33 și urm.

⁵ J. Pintér, Magyar Irodalomtörténete, Budapest, 1930, p. 378—384.

⁶ Comunicarea orală a d-lui T. Kardos, docent la Universitatea din Pecs. La Români numele Arghir e tot de origine grecească.

⁷ L. Gáldi, Árgirus históriája az oláh irodalomban, Egyet. Philologiai Közlöny — Archivum Philologicum, 1939, p. 153 și urm.

cu aceea din 1794, fiindcă numai în aceasta sunt urmate numele eroilor de calificativele *szép ifjú* (frumos și tânăr) și *igen szép* (prea frumoasă), al căror răsunet îl regăsim și în titlul operei lui Barac (Istoria despre Arghir cel frumos și despre Elena cea frumoasă și pustiită crăiasă, Sibiu, 1801). Se pune deci întrebarea dacă Budai-Deleanu s'a servit de traducerea română a lui Barac sau a recurs direct la textul maghiar al lui Gyergyai.

Pentru a deslega această problemă, să vedem înainte de toate faptele cronologice.

«Țiganiada» e cunoscută în două redactări diferite: prima s'a scris între 1792 și 1800, iar a doua înainte de 1812⁸. Episodul lui Arghir se găsește în amândouă texte, dar locul lui variază dela o redactare la alta: în textul mai vechiu episodul liric e intercalat în cântul X, care conține descrierea unei nunți boerești, iar în textul mai nou el e pus în gura unui țigan întristat, care îl povestește ca o întâmplare foarte asemănătoare sorții lui.

Dacă ținem seamă de faptul că Barac și-a publicat opera numai în anul 1801, ne pare evident că redactarea mai veche e bazată nu pe prelucrarea românească, ci pe originalul unguresc. Autorul însuși o recunoaște într'o notă, ascunsă sub pseudonimul Mitru Perea și făcută în legătură cu o strofă în care versurile normale de unsprezece silabe se schimbă în versuri de douăsprezece silabe: «Nu să știe» — scrie Budai-Deleanu — «din ce pricină autoriul sau izvoditoriul Țiganiadei au băgat aici cântarea aceasta, care îi alcătuită într'un alt feliu de stihuri, care es afară din măsura celorlalți — fiind cu un picior sau metru mai lungi. Cu adevărat altă pricina nu vede a fire afară de ca așa au aflat'o în orighinalul vechiu, și n'au vrut să o prefacă, după celelalte vierșuri»⁹.

Care-i «orighinalul vechiu»? Desigur textul lui Gyergyai, scris în versuri de 12 silabe (alexandrine maghiare).

Altfel stăm cu prelucrarea a doua, scrisă, după părerea unora, înainte de 1812. La această epocă Budai-Deleanu cunoștea deja prelucrarea lui Barac, ceea ce putem dovedi din nou cu o notă a sa: «Pentru aciasta Ileana, au povestit și un dascăl din Avrig, în Ardeal, dar într'alt chip începe». Mai la vale: «Nu cum să spune aici și (recte: ci) cu vierșuri de obște, nu cu tot bine legate» (Eruditanu; aluzie evidentă la versificarea poporană a lui Barac). Dar avem totodată și răspunsul: «Ba mă rog de ertare: că vierșurile sunt

⁸ Pentru cele două date v. introducerea lui Gh. Cardaș la «Țiganiada», p. XVIII și urm.

⁹ Țiganiada, ed. Cardaș, p. 105.

frumoase și pă înțălesul fiește cui; adecă vierșuri de ale noastre» (Idiotis) ¹⁰.

Nota aceasta e pentru noi foarte prețioasă, fiindcă aflăm din ea că Budai-Deleanu utilizase ediția din 1801, în care Barac era iscălit ca «dascăl din Avrig»; dacă Budai-Deleanu ar fi văzut ediția din 1809, ar fi știut că pe acea vreme Barac nu mai era în Avrig, ci funcționa ca «dascăl normalicesc neunit la Brașov» ¹¹.

După aceste lămuriri filologice, cari trebuiau să se facă odată, să venim la a doua problemă: cum a folosit Budai-Deleanu isvoarele sale și cari sunt elementele noi în prelucrarea lui.

Pentru a ușura munca noastră comparativă, vom caracteriza pe scurt tustrele redactări.

În textul maghiar al lui Gyergyai episodul sinuciderii se găsește la începutul părții a doua. Posomorâtul erou, trecând prin niște munți grozav de mari și acoperiți de zăpadă («Iszonyu kegyetlen havasokon mène») ¹², se așează la un isvor ca să-și plângă toată desnădejdea («Ily keserves sirást magában kezd vala»). Nevăzând nici o scăpare, se hotărăște să se omoare. Înainte de a săvârși tragicul gest cu spada lui, își ia rămas bun dela părinții și frații săi, și-și plânge soarta care din desfătare și veselie s'a schimbat așa de repede în cea mai adâncă amărăciune. Sinuciderea este pregătită, dar în clipa când vrea să cadă în sabia lui înfiptă în pământ, zărește o zână care îl mângâie cu cuvinte blânde și-i prezice fericirea ce-l așteaptă.

Barac și-a urmat modelul de aproape. În textul lui ¹³ — ca și la Gyergyai — bietul Arghir

Năcăjit în lume pleacă
Și nădejde nu mai are...

«O lacrimi și suspinare» — adaugă poetul român cu o compătimire naivă, dar mișcătoare. De fapt, Arghir

Insuși și-au aruncat soarte,
Ca să umble după moarte.

¹⁰ Ibidem, p. 102.

¹¹ Loc. cit., cf. *Țiganiada*, ed. Cardaș, p. XXVIII—XXIX.

¹² La Barac: «Prin munți grozavnici pribegeste, Pre Dealuri călătorește».

¹³ Textul lui Barac e copiat (cu oarecari modernizări ortografice, dar nu morfologice!) după ediția din 1831, cea mai veche pe care am putut-o consulta la Budapesta (Biblioteca Muzeului Național; pe pagina din urmă a acestui exemplar citim înscrierea: Această carte am cumpărat-o în luna Aprilie 1839... eu Ioan Popovici paroh Luncavița - Mezökapos). Pentru episodul lui Arghir vezi p. 66—70.

Faimoasa plângere, adică partea care a mișcat sensibilitatea romantică a lui Budai-Deleanu, începe cu versurile următoare :

Decât intristata față,
Decât amara viață,
Mai bine mă junghiu odată,
Să-mi văz viața scăpată...
O moarte ! vino ! grăbește !
De amar mă mântuește !

După această invocare sinistră a morții, urmează, ca și la Gyergyai, pasagiul de adio. Versul, în care eroul maghiar își blestemă culcușul unde visase pentru prima oară despre Elena¹⁴, a devenit în românește o imprecuație mai generală :

Blestemat să fie locul
Unde mi s'au aprins focul.

Versurile în care eroul spune adio trupului său sănătos și voinic, atât de îngrijit de părinți și păzit chiar și de suflarea vântului, sunt redată cu o emoțiune destul de poetică :

Oh trup alb grijit de Maică,
Și împodobit de Taică !
În zgâu crăesc zămislite !
Cu slavă împodobite !
Oh ! să miră și pământul !
Vai ! unde-ți iaste mormantul ?

Scena imaginară a sinuciderii este evocată cu o concizie surprinzătoare pentru acel timp :

Când te vei scălda în sânge,
Oh ! vai ! cine te va plânge ?
În loc de îngropăciune
Pre pământ împuțiciune.
Moarte ascunsă, amară,
Groapa pântece de hiară.

Când prelucrătorul ajunge la descrierea încercării de sinucidere, deodată pare părăsit de inspirația poetică. Versurile ce urmează sunt încărcate cu niște «chevilles» absolut nefolositoare (ca bunăoară: Vârful sabiei își pune / Drept în inimă la Țâță / **De-ai vedea Eleniță !**) și chiar apariția «nimfei» e de o banalitate deplasată :

¹⁴ «Atkozott ryoszolya. ahol én aluttam» (partea II, str. 5).

Intreabă : «Oh Coconiță !
Doară ești o Prorociță ?»

Nici cuvintele mângâietoare ale nimfei nu sunt desvoitate cu mai mult succes, dar tocmai această mediocritate pune bine în relief frumusețea monologului lui Arghir, una dintre părțile cele mai isbutite din prelucrarea lui Barac.

La Budai-Deleanu episodul se prezintă sub un aspect diferit. Trecerea dela poezia naivă la poezia de artă e foarte simțitoare. În prelucrarea mai veche istoria lui Arghir e cântată la ospățul boerului Dănescu, de către lăutarul Hriză. După alte «cântece line simțitoare», «o tânără cocoană de dor frântă» îi zice lăutarului: «**Hrizo! pe Arghir ne cântă**». Țiganul, neputând refuza cererea, începe fără întârziere «pățania duioasă», dar, ca s'o prezinte sub a formă epică mai nobilă, o introduce în modul următor:

O! cine / cum se cuvine / îmi va spune
Pat'ima voastră, o păreche aleasă ?
Libovul Ilenei cătră tine
Și dorul tău pentru dēnsa, Arghine ?

E ușor de văzut că aici, într'adevăr, nu țiganul Hriză vorbește, ci poetul însuși hrănit de reminiscențe literare.

În prelucrarea a doua, introducerea episodului e mult mai interesantă. Budai-Deleanu, care posedă o cultură temeinică latină și cunoștea atât de bine literatura epică a Renașterii și a epocii baroce, pare să fi ghicit caracterul umanistic al povestii: pentru a o prezenta într'un cadru demn de acest caracter, introduse pasagiul împrumutat din ea prin două ode pline de avânt, dintre cari prima e lauda iubirii, iar a doua proslăvirea vinului. Și, fapt curios, același Budai-Deleanu, despre care se spune în genere că are o versificație aritmică și greoaie, a întrețesut în aceste părți câteva versuri foarte melodioase, transformând iambii convenționali într'un sir de anapeste ușoare și săltărețe :

$\begin{array}{cccccccc} / & \cup & / & \cup & \cup & - & \cup & \cup & \cup \\ \text{Tot, ce s\^amte, s\^a mișc\^a, viață,} \end{array}$
 $\begin{array}{cccccccc} / & \cup & / & \cup & \cup & / & \cup & \cup & / \\ \text{Tot ce-inverde, ce-infloare și crește... }^{15} \end{array}$

¹⁵ Până acum nu s'a constatat că aceste versuri au ritmul decasillabului italian («decasillabo compruto»: *S'ode a destra uno squillo di tromba*, Manzoni) introdus, în veacul al XVII, de Chiabrera și uzat, în literatura românească de Hasdeu, Zamfirescu, etc. Cf. L. Galdi, *Le origine italo-greche della versificazione rumena*, Roma, 1939, p. 34—5.

Sau mai jos :

u u / u u / u u / u
Să iubim! până'n tinere vine

/ u u / u u u / u
Sângele saltă și să răvarsă

Sau :

u u / u u / u u / u
Să iubim pân' Amor ne priește, etc.

Totuși, aceste trăsături mai mult sau mai puțin convenționale, nu individualizează destul de plastic prelucrarea lui Budai-Deleanu.

Pentru a ajunge la problema romantismului ce ne preocupă, trebuie să mai facem un pas înainte în analiza noastră.

După simplitatea de baladă a eroului popular, acest Arghir «modern», reînviat în epoca sentimentalismului și reclamat, conform spiritului epocii, de «o cocoană duioasă», ne apare ca o figură mai patetică și mai sensibilă. Arghir cel vechiu, chiar când căutarea zadarnică a iubitei sale îl împinsese la tentativa de sinucidere, păstră o scânteie de obiectivitate și de luciditate. Deși gata să sacrifice toate pentru amorul său, nu era monoman, un obsedat al amorului. Chiar în clipa pe care o crezuse cea din urmă, era capabil să treacă în revistă toate legăturile sale pământești, să gândească la familia lui, la părinți și la frați. Inspirat de un egoism sănătos și puternic, avea milă de sine, pentru că se vedea condamnat să moară în floarea tinereții. Eroul cel modern e dominat de un singur sentiment, de o «Hingebung» generală și totală. Ar putea să spună cu Werther:

«Wir sehnen uns, ach ! unser ganzes Wesen hinzugeben, uns mit aller Wonne eines einziges grossen herrlichen Gefühls ausfüllen zu lassen...»¹⁶.

Pentru un om ajuns în această stare sufletească, lumea nu mai există: monomania îl ține în robie și obsesia amorului gonește din inima lui oricare alt sentiment. În această stare sufletească nu mai poate fi vorba de frați, de părinți, de egoism, etc. ci numai despre predominarea absolută a sentimentului unic și atotputernic. Și când se apropie moartea, care ar aduce curmarea acestui sentiment, atunci eroul romantic, care se crede îndrăgostit și mai nenorocit decât toți oamenii de mai înainte, face o sforțare eroică și-și consi-

¹⁶ Goethe, Werther, I. Buch (scrisoarea dela 21 Iunie).

deră iubirea «sub specie aeternitatis». Aproximarea morții îl împlinește de fiori: «so kalt, so starr an der ehernen Pforte des Todes anzuklopfen!»¹⁷. În această situație însă nu nimicnicirea personală a eroului e importantă, ci aceea a sentimentului dominant. De ce trebuie să piară și iubirea pe care Arghir o crezuse eternă, cu pieirea lui? În acest moment eroul, torturat de ideea **eternității** amorului său tragic, încearcă să-și transmită amintirea posterității, încredințându-o naturii și mai cu seamă «stâncilor neînsuflețite»:

Șochii lăcrămoși rădicând la stele,
Cu suspin adânc, așa graiu deschisă:
Tu țântă a toate dorințelor mele
Peana iubită, ah! să știi tu, zisă:
Că Arghinul tău e la pragul de moarte,
Cum te-ar întrista jelnica lui soarte!

Dar poate că tu nice odinioară
De a mele tâmplări triste și cumplite,
Nu vei auzi nici vei ști doară:
Încă stâncele voiu neînsuflețite
Jele să-mi asculte, marture să-mi fie,
Că fui credincios pân'la moarte ție.

Puțin mai jos, strofa 37 din «cântarea a III-a» e o adevărată «comédie larmoyante»:

Deci rămâni în veci dragă sănătoasă,
Și deacă vei ști cumva odinioară,
De fârșitu meu, de moartea jeloasă,
O fierbinte încăi varsă-mi lăcrămioară.
Și zi: lin oase-ți pauzeze Arghine,
Ce cu tot te-ai jertvit pentru mine.¹⁸

Oricare cititor atent a putut ghici că Budai-Deleanu, cu această prezentare a eroului său, nu stă izolat în lumea romantismului. Se impune o paralelă care, deși cu totul neașteptată, are un interes hotărât pentru cunoașterea sufletului romantic românesc.

Gestul disperat, cu care Arghirul cel romantic își încredințează iubirea stâncilor neînsuflețite ce-l înconjoară, se regăsește, câțiva ani mai târziu (1817), în cea mai vestită poezie a lui Lamartine, «Le lac»:

¹⁷ Ibidem, II. Buch (însemnarea din urmă).

¹⁸ **Țiganiada**, ed. Cardaș, cântarea III. str. 34--5, 37. Pentru apariția zânei sau a nimfei, care la Budai Deleanu ia numele de Hermina (poate sub influența numelui **Hermes** care, în mitologia antică, era acela al protectorului călătorilor), v. Archivum Philologicum, 1939, p. 167.

O lac ! rochers muets ! grottes ! forêt obscure !
 Vous que le temps épargne ou qu'il peut rageunir
 Gardez de cette nuit, gardez, belle nature,
 Au moins, le souvenir !

Qu'il soit dans ton repos, qu'il soit dans tes orages,
 Beau lac, et dans l'aspect de tes rians coteaux,
 Et dans ces noirs sapins, et dans ces rocs sauvages
 Qui pendent sur tes eaux !

Ce curioasă, dar netăgăduită coincidență ! În epoca romantismului, când, odată cu rededeptarea sensibilității, s'a renăscut și sentimentul naturii, și când, sub înrăurirea covârșitoare a Elvețianului Rousseau, numai peisagiile stâncoase și într'adevăr **romantice** erau la modă, un poet român uitat și izolat, ale cărui opere aveau să rămână îngropate în pulberea manuscriselor, a descoperit o atitudine caracteristică a romantismului **mai de vreme** decât marele Lamartine. S'a vorbit mult despre întârzierea cu care curentele străine au ajuns în România. Iată acum un moment în care această întârziere nu numai că nu există, dar fenomenul român e anterior fenomenului francez corespunzător !

Corespondența exactă, pe care am stabilit-o între Lamartine și Budai-Deleanu, e cu atât mai impresionantă că partea sus amintită din «Le Lac» — în legătură cu care Lanson n'a putut să citeze nici o analogie convingătoare ^{18-a} — era cunoscută până acum ca o «trouvaille», o găselniță incontestată a poetului francez. Critica epocii a găsit-o, pe la 1820, atât de nouă că nici n'a acceptat-o fără rezistență. «Et que direz-vous plus loin» — scrisese E. Dupaty — «de l'invitation faite au «Lac» de garder le souvenir d'une nuit ?

^{18-a} Lanson n'a făcut aluzie decât la o strofă din Byron : **Childe Harold's Pilgrimage**, dar totdeodată a crezut necesară observarea următoare: «Je n'ose-rais conclure de la rencontre que Lamartine connaissait dès ce temps-là Childe Harold» (éd. Grands Écrivains, I. p. 140). De fapt strofa byroniană conține numai generalități :

Where rose the mountains, there to him were friends ;
 Where rolled the ocean, thereon was his home ;
 Where a blue sky, and glowing clime, extends,
 He had the passion and the power to roam ;
 The desert, forest cavern, breaker's foam,
 Were unto him companionship : the spake
 A mutual language, clearer the the tome
 Of his land's tongue, wick he would oft forsake
 For Nature's pages glassed by sunseams on the lake.

(III. str. 13, scrisă la 1816. Cf. str. 99).

Je ne sais si ce souvenir restera dans la lune: mais je serais bien trompé s'il restait dans la mémoire des gens du goût»¹⁹.

Dupaty s'a înșelat, ca aproape toți acei cari fac pronosticuri în materie de istorie literară. Acum însă, după compararea celor două pasagii, se naște întrebarea cum se explică această coincidența dintre Budai-Deleanu și Lamartine? Suntem convinși că atât ipoteza unei relații directe, cât și aceea a unui izvor comun, trebuie să fie hotărît înlăturate. Este vorba, deci, de un motiv care s'a ivit în fiecare caz **spontan și independent**, după legile interioare ale spiritualității și ale logicei romantice. La Budai-Deleanu am putea gândi la influența poeziei populare, deoarece chiar în «Miorița» natura, cu obiectele sale metamorfozate în persoane vii, ia parte ca un factor activ într'o scenă patetică și, dacă vrem, romantică. În «Țiganiada» însă găsim analiza unei stări sufletești mai rafinate și mai complicate, care presupune o afinitate spirituală, o compresiune mutuală mult mai intimă între erou și natură. «Mecanismul» acestei compenetrațiuni nu va fi niciodată pe deplin lămurit, dar poate atunci suntem cel mai aproape de adevărul istoric și psihologic dacă afirmăm că Budai-Deleanu a creat această scenă spontan, ascunzându-și lirismul — ca și Ioan Arany, autorul «Țiganiadei» ungurești (*A nagyidai cigányok — Țiganii din Nagyida*)²⁰ — sub vâlul transparent al unei opere epice. A trebuit să se identifice perfect cu eroul său, să simtă până în fundul inimii suferințele acestuia, fiindcă fără miracolul transfigurației poetice, atât de necesară oricărui spirit creator, n'ar fi luat ființă acest motiv mișcător, care e o dovadă evidentă a talentului poetic al lui Budai Deleanu și o podoabă de mare valoare a sentimentului romantic românesc.

Ladislau Gáldi

Budapesta, Noembrie 1939.

¹⁹ *Minerve Litteraire*, II-1821, p. 246.

²⁰ Se poate că ideea fundamentală a epopeei lui Arany derivă tot din Blumauer (*Archivum Philologicum*, 1939, p. 164). Altă dată am să revin la paralelismul ce se poate stabili între opera lui Arany și încercarea lui Budai-Deleanu.

P O E M D E D R A G O S T E

Plin, în visul meu, tot trandafir !
Ca fântâna dorul răcorești
Când te sorb cu-ale amintirii cești
Și-aburul trecutului respir.

Muguri și ecou de primăvară
Clopoțelul inimii deșteaptă ;
Plânsă, amintirea mi te-așteaptă
Sol, plutind în aur, peste țară.

Numai ochii nu mi-i da : mă doare
Vagul lor reproș de ape dulci,
Când o fi pe suflet să îmi culci
Lebăda iubirii-amăgitoare...

Octav Sargețiu

R U G Ă

Tot firul pasului care se deapănă și se 'ndrugă
Iși are alături firul lui de rugă;
Nu știi cum se mpletește cu firul
Și nici unde i se termină șirul,
Vezi numai că unde arde păcatul,
Iși pune și ea lacrima și oftatul,
Unde-și începe năzuința fapta și ceasul
Pune și ea pasul.
Pe vatra dărâmată de piază,
Plânge și așează,
Unde pune desnădejdea ceața,
Aduce și ea dimineața.

Când crezi că nu e,
 O vezi că urcă din ochi, din buze, din cățue
 La margină de drum,
 Ori în casele care se fac scrum,
 În umilință de rob, în semeție de domn,
 În trezie, în somn.
 Până și floarea și găza cât de mică
 Măcar până la secera lunii și-o înalță
 Cu lăbuța, cu mireasma, cu ghersul.

Câteodată i se 'mpletecește mersul
 Când balaurul din sângele cu bezne
 O lovește cu o mie de plesne;
 Stă atunci la drum, copac în care lovesc toate pietrele
 Ori rățăcește cenușă spulberată din toate vetrele,
 Dar până la urmă tot se varsă pe inimă mir
 Și-și scobește și 'n cremene pistol și potir.

Așa a fost de când s'a pomenit plaiul
 Și-a lăsat-o mărturie și argatul și craiul
 Ori în arnici și 'n borangic izvod,
 Ori în piatră și aur faptă de voevod,
 Ori răure pe găteală de sfântă,
 Ori trunchi de cântec în care domoală, cuvântă.
 Ori unde-i dai de urmă
 Iți face cugetul turmă
 De mioare și roiu de albine;
 Iși duce par'că privirea după tine
 Până la capătul drumului care ți-e dat să-l duci
 Până unde ți se fac roadele năluci.

La masa mare a plaiului, Ea șade Cuiva de-a dreapta;
 Numai Acela îi socotește zapisele și treapta.

D. Nestorescu

VREA PĂMÂNTUL LUME NOUĂ

Frunza cade, frunza cade
 Câte una, câte una,
 Zile calde, zile calde
 Trec într'una, trec într'una.

Vara trece, vara trece,
 Și revine și revine
 Timpul rece, timpul rece ;
 Toamna vine, toamna vine.

Rândunele, rândunele
 Stoluri, stoluri, stoluri, stoluri
 Las' și ele, las' și ele
 Goluri, goluri. goluri, goluri...

Peste crânguri, peste crânguri
 Și cocorii și cocorii
 În șiraguri, în șiraguri,
 Spintec' norii, spintec' norii.

Suflă vântul, suflă vântul,
 Plouă, plouă, plouă, plouă..
 Vrea pământul, vrea pământul
 Lume nouă. lume nouă.

Moare viața, moare viața,
 E tristețe, e tristețe...
 Pleacă-ți fața, pleacă-ți fața
 Tinerete, tinerete !...

Serafim V Pâslaru

I N V Ă L U I T I N N O A P T E

Invăluit în noapte lung privești
 Pe drumul vechiu ce fu un greu urcuș
 Și-ai vrea să știi acum când odihnești
 Prin câte vămi de vreme străbătuși...

Prin lume-ți pare luna ca un vis
 Pe care tu l-ai strâns în ochi tezaur
 Și câmpuri largi pe unde zaci închis
 Alcătuiți de sânge și de aur

O, cât de triste dorm păduri pe vale
 Când bat din tot cuprinsul vânturi reci
 Și ce ușor, oprindu-te din cale,
 Ai izbuti pe alt țărâm să treci !...

•
 Și te-ai afla mai limpede în steme
 La ora când te caută gândul dus
 Și când închiagă somnul lungi poeme,
 De-ar cobori în tine clar de sus...

D. Hinoveanu

B A L A D A B U G E A C U L U I

De veacuri m'au călcat oștiri străine
 Și cnutul m'a lovit și-am sângerat ;
 Iar sângele pârae a brăzdat
 Pe trupu-mi prefăcut în vechi ruine.

M'au răstignit, prin beznă m'au purtat
 Și n'am avut nici soare, zări senine,
 Și nici a' primăverii vânturi line.
 Nici harul celui binecuvântat.

Iar azi suflat-a vânt de primăvară
 Ingrămădind la margini tot veninul
 Și 'n fundul mării totu-a scufundat...

Rămas-au doinele... În nopți de vară
 Mă joc în orizont și prind seninul —
 Din alte țări de-atunci l-am tot chemat.

Alfred Tibereanu

NEOLOGISMELE LUI CREANGĂ

Titlul de mai sus va trezi de bună seamă oarecare nedumerire. Cum? Neologisme în opera lui Creangă? Dar marele scriitor moldovean are cea mai curată limbă dintre toți clasicii noștri! În producțiile lui Eminescu, Alecsandri, Caragiale, Maiorescu ș. a. se mai găsește ici, colo câte un neologism, dar la Creangă, niciunul!..

Așa de incredințați eram și noi de acest fapt, încât am fost ispitiți să mărgnim tot articolul la două rânduri: unul, — titlul și celălalt, — cuprinsul:

Neologismele lui Creangă

Nu se găsesc.

Ne venise în minte vestita pagină de acea minunată cărticică «*Petit traité de poésie française*» a poetului Théodore de Banville, care redusese un capitol întreg la un singur rând:

Licences poétiques

Il n'y en a point.

În realitate, problema nu este chiar așa de simplă, pe cât se pare, căci Creangă a folosit și el unele neologisme. Ne-am întrebat adesea: în lămurirea problemei neologismelor, problemă așa de dezbătută în ultimul timp, nu cumva ar fi de mare ajutor îndrumările cari răsar dela sine, din cetirea classicilor noștri? Este, fără îndoială mai ușor să făurești o teorie generală asupra rostului neologismelor și să privești, apoi, totul prin lumina ei. Alegi o cale sau alta: primești toate neologismele cu bunăvoință sau le alungi pe toate fără cruțare.

Dar încercările asemănătoare din trecut dovedesc șubrezenia acestor atitudini. Limba este un organism viu și tot ce este viață adevărată nu poate fi îngrădit în tipare țepene, oricât de meșteșugit ar fi ele lucrate. Legile firii sunt mai greu de înfrânt decât legile oamenilor.

Nu este, oare, mai înțelept lucru să cercetzi operele marilor scriitori și să vezi cum au deslegat ei — în fapte, nu în vorbe — această spinoasă problemă? Graiul unui popor nu este numai o reunire de sunete și cuvinte, cu cari se învederează gândirea. În urzeala fiecărui cuvânt, se străvede agerimea minții și căldura inimii și avântul pornirilor unui neam întreg. Graiul întruchipează

astfel, însuși sufletul acestuia în desfășurarea sa istorică, în preferențele sale sociale, în forțele sale morale și în darurile sale de creațiune artistică. Graiul e comoara cea mai prețioasă a unui neam, căci el reprezintă suma valorilor sale spirituale. Capodoperele poetice alcătuiesc nestematele acestei comori naționale. Unde vom găsi atunci, un îndreptar mai bun, în ce privește tainele și menirea unei limbi, decât în paginile operelor literare? Geniul creator al poezilor face ca «limba», patrimoniul comun, să devină «limbaj poetic», ceea ce înseamnă desăvârșirea sa. (Cf. Giulio Bertoni, *Limbă și limbaj*, în *Rev. Fund. Reg.*, nr. 11, an III, 1 Nov. 1936, p. 327).

Gramaticii și filologii au datoria să cerceteze problemele graiului, să le judece și să dea, apoi, anumite îndrumări. Ei nu se pot amesteca, însă, în procesul adânc al plâsmuirii graiului. Acesta crește și înflorește dela sine, în pas cu mișcarea largă și sbuciumată a vieții sufletești, sociale, morale și literare a neamului. E și viața de munte care curge neostoit, adunând apele ce-i ies în cale și supunându-le avântului său. Nu vom opri și nu vom stânjeni mersul lui firesc, dar vom veghea ca undele să fie limpezi și adâncurile curate.

Creangă nu se bucură numai de cinstea de a fi socotit drept cel mai autentic reprezentant al sufletului nostru etnic, ajuns la expresivitate artistică, dar și de aceea de a fi scris cea mai curată limbă românească. Vom încerca să urmărim, în aceste pagini, în ce măsură e întemeiată credința de mai sus, dacă ținem seamă de în treaga operă a marelui humuleștean.

Va părea, poate, curios la prima vedere faptul că ne vom referi și la scrieri de-ale lui Creangă, cari nu au nici o legătură cu producția sa literară propriu zisă. De bună seamă că numai cele din urmă ar trebui să alcătuiască substanța cercetării noastre, căci numai opera literară are dreptul la admirația noastră. Aci a turnat Creangă graiul său în forma nepieritoare a artei și deci, aci el poate sluji ca îndreptar pentru viitorime.

Totuși, am socotit că se cuvine să studiem, măcar sumar, și alte aspecte ale scrisului său și iată de ce: limba zilnică a unui scriitor și mai ales limba din corespondența, actele sau însemnările sale ne dă indicații prețioase asupra limbii din opera literară. Ea e isvorul bogat din care se plâsmuiește limba poetică, printr'un șir nesfârșit de alegeri, prefaceri și înnoiri. Firele uneia se întretes cu ale celeilalte într'o urzeală originală. Materialul prim al acestei urzei trebuie, astfel, neapărat cercetat. Procesul de elaborare și creație al unei limbi literare se poate cunoaște numai cercetând global

tot ceea ce a rămas scris dela autor. Unele concluzii vom trage de pildă, când acesta a folosit relativ aceeași cătime de neologisme în limba sa de toate zilele și în limba producțiilor sale literare și alte concluzii vom trage când cătimea acestor neologisme e complet deosebită. Deoparte e un proces lingvistic spontan, de alta : unul intențional.

Creangă, după cum vom vedea la sfârșitul cercetării, realizează un tip cu totul rar : în limba sa obișnuită, găsim un număr nespus de mare de neologisme, pe când în cea literară, acestea scad uimitor, într'o proporție care crește direct cu valoarea poetică a operei. Această constatare dovedește nu numai un instinct, ci o conștiință artistică ajunsă la deplină înflorire.

Dar minunea cea mare a graiului lui Creangă se vedește mai ales prin faptul că, deși conștiința sa lingvistică și artistică au fost așa de vii și stăruitoare, totuși limba creată de el este de o naturalitate și o prospețime fără pereche. Străduința sa de a-și alege și curăța vocabularul nu se vede nicăeri. Graiul său se înfățișează cu desăvârșire firesc și fraged. Numai cercetarea limbii lui Creangă din celelalte scrieri fără caracter literar ne arată, indirect, dar temeinic, cât de mare a fost truda sa ceatoare. Darul poetului a fost așa de viguros, încât a umbrit cu totul munca tehnicianului.

Să cercetăm mai întâi limba lui Creangă din *cererile scrise* îndreptate către diferite autorități.

Ne isbește dela început numărul nespus de mare al neologismelor întâlnite. Numai cererea scrisă cu cirilice, din 10 Sept. 1858, către Seminarul din Socola, spre a i se da o adevăriniță, că a urmat acolo patru clase, nu cuprinde nici un neologism. Celelalte au, însă, din belșug. (Cf. Jean Boutière, «*La vie et l'oeuvre de Ion Creangă*», Gamber, Paris, 1930, p. 200).

Astfel, în petiția din 19 Dec. 1859, prin care cere mitropolitului Moldovei, Sofronie, încuviințarea de a fi hirotonit diacon, găsim : *suplică, posedând, formalnic*.

Cel mai mare număr de neologisme îl cuprinde întâmpinarea sa, din 4 Oct. 1872, către consistoriul bisericesc, în care Creangă încearcă să se apere de învinuirea că merge la teatru și se îmbracă în «*straje civile*». Ar trebui citată în întregime, ca să se vadă limba și stilul cărturăresc al scriitorului moldovean. Spațiul nu ne îngăduie aceasta ; de aceea ne mulțumim să spicuim :

«După cât văd, parcă *mi-ați imputa modesta*-mi și *onesta ocupațiune, ce-am întreprins*, care cred că nu-mi face *neonoare*, atât mie cât și sf. voastre, care vă așteptați poate a *întreprinde contra-*

rul...» sau : «sf. voastră după *fantasticul* dicționarul ce se vede că *posedați*»; apoi un șir întreg de neologisme : *francheța, fermitate, invitațiune, supliment la injustiție, onest, probe, incorigibile, incompatibile, mă corijez, dedica, ocaziune, pretențiune, charitate* ș. a.

În schimb, petiția din 8 Ian. 1875, prin care Creangă cere să fie confirmat definitiv la școala primară nr. 2 din Iași, cuprinde numai câteva neologisme : *probează, funcțiune, posed*. E drept că și cererea e foarte scurtă.

Cum se explică marele număr de neologisme din petiții? De bună seamă, prin însăși natura acestora. Cererile înaintate autorităților au, în deobște, o înfățișare aparte. Sunt tipare alcătuite gata dinainte, așa încât petiționarul nu face altceva decât să le folosească aproape aidoma, fie din lipsă de timp, fie mai ales din teama de a nu face vreo greșală, care ar putea avea urmări dăunătoare. E cunoscută vaza de care se bucură jălbarii din preajma autorităților administrative sau judecătorești, întemeiată tocmai pe această cunoaștere a formulelor tipice.

În chipul acesta trebuie interpretate și neologismele din petiția lui Creangă către primul președinte al tribunalului Iași, din 25 Febr. 1873, prin care el cere desfacerea căsătoriei de soția sa, Elena, născută Grigoriu. Găsim : *intentez, anexând, menționată, conserv* ș. a. Sunt cuvinte tipice, cari se întâlnesc și azi în stilistica judecătorească și pe cari nimeni nu are îndrăzneala să le înlăture. Iată cum scrie și Creangă : «*Motivele reclamațiunii mele sunt: abandonarea domiciliului de șase ani de zile, care urmare din parte-i se consideră ca cea mai gravă insultă, conform art. 212 c. c. etc.*» Dacă I. Creangă ar fi scris «părăsirea locuinței» în loc de «abandonarea domiciliului», i s'ar fi părut că fapta e mai puțin nelegiuită. În același timp, s'ar putea ca petiția să fie scrisă de Creangă, dar redactată de vreun avocat, așa încât el n'a făcut altceva decât s'o copieze cu grijă. Nu-i putem aduce nicio învinuire, prin urmare.

Învinuirea își are rost numai în ce privește întâmpinarea sa către consistoriul bisericesc, deoarece acolo era vorba de o apărare personală, în care Creangă avea toată libertatea să se exprime într'un grai neaș românesc. Nu putea înlocui de pildă, «declinarea competențe», care e o formulă tehnică juridică, dar putea înlocui o mulțime de neologisme, pentru cari se găsesc cuvinte românești corespunzătoare : *absență, onest, prezent, presupune, corijez, ipocrizie, fermitate, contra* — lipsă, cinstit, de față, bănuî, îndrept, fățarnicie, tărie, împotriva.

Există, credem, și o explicație de natură psihologică. Diacoul Creangă avea credința că prin folosirea acestui grai mai împo-

dobit, întâmpinarea sa va căpăta o mare greutate în fața consistoriului. Este la fel cu starea sufletească a împrișinatului, care ascultă, plină de uimire, pe avocatul său vorbind de «imprescriptibilitatea drepturilor», de «cazuri fortuite» sau de «busculadă degenerată în rixă», deși e vorba de «drepturi cari nu se pot stinge», de «împrejurări neașteptate» sau de «îngheșuală ajunsă la bătaie». La fel este bolnavul care socotește că medicul său e mai învățat, dacă-i spune că «suferă de cord», că are «o criză hepatică», ori că i «s'a balonat abdomenul», deși putea să-i spuie că «suferă de inimă», «de ficat» sau că i «s'a umflat pânțele».

Am fi nu numai nedrepti, dar lipsiți de simțul ridiculului dacă am învinui pe Creangă că, în chestiuni așa de intime și omenesti, nu s'a gândit la... problema neologismelor !

Cu totul alta e situația, atunci când e vorba de *scrisorile* sale. Deși ele au un caracter tot personal, scrisorile sunt mai aproape, prin însăși natura lor, de scrierile literare. Coresponența atâtor scriitori celebri are și o valoare documentară, biografică, dar și una curat literară. Ne gândim la un Flaubert, la un Proust sau la un Duiliu Zamfirescu.

E drept că și în așa zisul «stil epistolar» se găsesc din belșug formule tipice, dar ele nu sunt așa de apăsătoare pentru conștiința celui ce scrie.

Cele mai numeroase și cele mai respingătoare neologisme se găsesc la Creangă, în scrisoarea din 3 Iulie 1862 (?) către unchiul său Gheorghe, preot în Târgu-Neamț. Deși Pr. M. D. Furtună, care are originalul, a publicat-o în revista «*Făt-Frumos*», Martie 1927, pp. 33—37, parcă tot n'am crede în autenticitatea ei, de n'ar fi redată și de d. Jean Boutière în facsimil (*op. cit.* p. 200).

E o scrisoare, în ton glumeț, care prevestește înclinarea spre umor de mai târziu a scriitorului. Unele expresii sunt de-a-dreptul grosolane, deși Creangă are grija să adauge: «pardon de espresiu-ne». Întâlnim astfel : *ocasiune, considerăciune, observare, motivele, amicabile, amicalminte, mutuale, companioni, companioane, pamplesir, ș. a.*

Iată o frântură de text, ca să se vadă că nu numai limba, dar și stilul este cu desăvârșire stâlcit: «In fine: în considerăciunea observărei, fiindcă țeara n'are motivele ei, Doamna face toate trebile *pamplesir* (subliniat de Creangă, în text). Destul !!!»

D. Jean Boutière crede că aceste neologisme sunt «împrumutate de Creangă, la esirea sa din seminar, în contact cu societatea din Iași». Dar între 1876—1887 acest contact cu societatea ieșeană

era mai puternic și totuși, scrisorile din acest răstimp sunt mult mai curate, ca limbă. Credem, înai de grabă, că aceste neologisme sunt o urmare a vârstei sale tinere, căci tot ceea ce este nou isbește mai repede mințile fragede. Prin folosirea acestor neologisme, Creangă socotea că dă o înfățișare mai orășenească și mai cărturărească scrisorii sale. Ele sunt un fel de mărturie a fumurilor de tinerețe, un fel de romantism răsfrânt în limba și stilul scriitorului. Conștiința sa artistică încă nu începuse să se infiripe.

Așa cel puțin ne îndeamnă să credem un șir de scrisori ale autorului moldovean către Maiorescu, scrise după această epocă. Abia dacă se ascunde aici, colo câte un neologism și încă din cele pătrunse destul de adânc în graiul nostru. În scrisoarea din 10 Nov. 1876 găsim : *încurajare, actual* ; în alta din 17 Iunie 1881 : *a recurge la generozitatea dvs., mă adresez* ; în alta din 13 Nov. 1882 : *aniversară* ; în alta din 25 Mai 1883 : *curent, onoare, destinat* ; iar într'una din 16 Dec. 1881 și alta din 19 Sept. 1887 publicată fragmentar de Gr. I. Alexandrescu în biografia sa, nu se află niciunul.

Oarecare împestrăre cu neologisme descoperim și în scrisorile către societatea academică «România Jună», din 28 Dec. 1882 și 8 Oct. 1886 : *distinsa, comunica, stima, egoist, activi, politeță* ș. a. sau în aceea către Ecaterina Vartic, din 16 Iunie 1884 : *destinat, sper, complimente*. Alte scrisori tot către Ecaterina Vartic sau către fratele lui, Zahau, sunt scrise într'o limbă cu desăvârșire curată.

La fel de curată e și limba scrisorilor adresate marelui său prieten Mihai Eminescu. Poate că nu este o simplă întâmplare faptul că aceste trei scrisori (v. E. Lovinescu, *Ion Creangă*, ed. «Ancora», București, vol. III, pp. 36—38) sunt lipsite de neologisme. Ni se pare din cele mai frumoase ale lui Creangă și ale întregii noastre literaturi epistolare. Tremură în ele atâta dragoste caldă pentru prieten și atâta durere înăbușită pentru sine ! O întreagă dramă sufletească în câteva rânduri :

«La Eși, ninge de ast-noapte, încât s'a făcut drum de sanie. Cîricul parcă e mai frumos acum.

Vino, frate Mihai, vino, căci fără tine sunt strein.

Te sărut pe frunte».

Este un adevărat «strigăt al inimii» înduioșător și sguditor. Nu cumva adâncimea simțirii a cerut ea însăși în chip firesc, și o limbă mai curată ?

Petițiile și scrisorile au un caracter aparte : se fac, de cele mai multe ori în grabă și fără grijă. De aci, un număr mai mare de greșeli stilistice sau lingvistice.

Iată, însă, o scriere oarecum literară a lui Creangă, care ne sperie cu năvala neologismelor. Ne gândim la articolul «*Misiunea preotului la sate*», a cărui autenticitate — ca și Tudor Pamfile, o-dinioară — am fi îndemnați s'o punem la îndoială. Numărul neologismelor este cumplit de mare: *devotament, profita, solidă, indispensabilă, succesul, asigurat, va servi, simpatia, reciprocă, să se nareze, să se concentreze, sacerdotale, clar, să converseze, degra, dare, odios, loiale, suficientă, convenabilă* ș. a.

Să cităm și câteva rânduri: «Preotul, pe lângă alte bune (sic) calități, mai trebuie să poseadă o doză bună de curagiu și energie, pentru a brava obstacolii, ce are să întâmpine, chiar la cea dintâi încercare a greii sale misiuni».

Toate ca toate, dar «a brava obstacolii» parcă e prea mult. Dacă acest articol nu s'ar afla în lista operelor, pe cari însuși Creangă a dat-o lui Gruber, s'ar cuveni să-l scoatem din rândul scrierilor sale. Explicația? Bănuim că articolul, deși publicat în 1872, în «*Curierul*» lui Scipone Bădescu și apoi în «*Columna lui Traian*» a lui Hasdeu (an. III, nr. 10, din 7 Martie 1872, p. 78—79), a fost scris pe la 1858, când Creangă abia terminase seminarul. Acelaș romantism tineresc îl făcuse să creadă că articolul va câștiga în frumusețe și prețuire prin folosirea cuvintelor răsunătoare. Și elevii noștri de azi, la liceu, socotesc că au o ținută mai înaltă compunerile, dacă împeștițează limba cu câteva neologisme înzoronate.

Trecem acum la *scrierile literare propriu zise*. De fapt, de aci în colo începe studiul nostru. Tot ce am scris mai sus ar putea fi socotit ca o simplă introducere, pentru că ne-am referit numai la producții fără preocupări literare. Această introducere are, totuși, o importanță documentară sau statistică, dacă vreți, nespuse de mare, căci numai cunoscând cantitatea și valoarea de circulație a neologismelor în vorbirea obișnuită a lui Creangă, putem aprecia lupta dusă de el împotriva lor și, chiar, împotriva lui însuși. În această luptă, l-a susținut și l-a călăuzit pe scriitorul moldovean nu numai un minunat simț înăscut al limbii, ci și o înaltă conștiință artistică. De aceea opera creată de el îmbină cea mai desăvârșită valoare estetică cu cea mai desăvârșită valoare lingvistică.

Cercetând operele literare ale lui Creangă, dela început ne atrage luarea aminte un fapt deosebit de însemnat: se pare că este un fel de cumpănire deplină între meritul operelor și cătimea neologismelor. Cu cât se mărește una, cu atât scade cealaltă. Este aceasta o simplă întâmplare sau un lucru cu adânc înțeles?

Abia aici, colo în unele anecdote sau povestiri, găsim câteva neologisme singuratic și prizărite: *privilegiați* în «*Calicul dela Tulpări*»; *nobil act, origina, cauza* în «*Moș Ioan Roată*»; *ignoranți, luxoși, redactat, comisionat, șarlatani* în «*Popa Duhu*».

În basme, neologismele dispar aproape cu totul. Acolo Creangă e în lumea sa. Uită că a ajuns cărturar și târgoveț, preot și institutor în capitala Moldovei. Se trezește iarăși în el Nic'a lui Ștefan a Petrei, copilul de pe malurile Ozanei, «băietul colbăit și leneș», care ar fi ajuns, în alte împrejurări, doar «gospodar și om de treabă» în Humulești.

Toată spoiala de civilizație se topește și Creangă lasă oamenii poveștilor sale să vorbească în graiul lor limpede și curat, moștenit de veacuri dela străbuni. Ce rost ar mai fi avut neologismele în gura unui Chirică, Dănilă Prepeleac, Stan Pățitul sau Ivan Turbincă? Ar fi sunat ciudat și supărător nu numai pentru gramatici, dar și pentru esteticieni. Simțul de autocritică și talentul literar i-au arătat lui Creangă mai bine decât orice teorii filologice care este calea de urmat.

Se pune întrebarea dacă nu cumva am putea socoti în rândul neologismelor unele cuvinte de obârșie streină, ca: *a probozi, a migăi* — slavonești; *peșcheș* — turcesc; *caboavă, cazacincă* — rusești; *porfiră* — neogrec ș. a., mai ales că unele din ele au și forme corespunzătoare în limba noastră.

Răspunsul credem că e negativ, căci prin neologism propriu zis înțelegem un atât un cuvânt împrumutat dintr'o limbă streină, dar mai ales un cuvânt împrumutat de puțină vreme și care n'a putut intra încă în țesătura statornică și adâncă a graiului nostru. «Peșcheș» și «probozi» le întâlnim deseori la vechii cronicari și atunci ele mai pot fi privite ca neologisme adevărate? Mai de grabă un cuvânt ca «șmecherie», în «*Ivan Turbinca*», poate fi privit ca atare, deși filologii nu-l trec printre neologisme, ca unul care a pătruns de multă vreme în limbă. Creangă avea la îndemână «înșelăciune» sau «șiretenie», care s'ar fi potrivit destul de bine cu țesătura frazei: «Oare nu-i de făcut vreo șiretenie, până mai este încă vreme?» E mai firesc «șmecherie» în vorbirea unui orășean, a unui mahalagi decât a unui țaran. Ivan, care slujise atât amar de vreme în oaste, la oraș, îl putea, deci, folosi. Iată, prin urmare, un cuvânt care la început am fi fost isplătiți să-l socotim ca un neologism respingător și care, apoi, la o cercetare mai temeinică, dobândește încuviințarea noastră. Indată ce n'am mai privit cuvântul aparte, ci în legătură cu viața și cultura personajului, concluzia s'a schimbat.

În aprecierea rostului neologismelor, criteriile gramaticilor și esteticienilor diferă, uneori, cu totul. *Filologul privește cuvântul singuratic, în el însuși, pe când literatul trebuie să-l privească în legătură nu numai cu urzeala frazei, ci și cu toată viața spirituală a eroilor și cu mediul social din care ei fac parte.* Cum vom putea cere să grăiască la fel — nu numai ca stil, dar și ca lexic — Nică Oșlobanu și mama lui Creangă, cu Pristanda și Veta lui Caragiale sau cu Mihai și Sașa lui Duiliu Zamfirescu? Sunt trei culturi, trei psihologii, trei lumi diferite, cu trei stiluri și trei vocabulare diferite.

În chip ideal, de bună seamă că neologismele trebuie cu desăvârșire alungate din limbă. Dar soluțiile ideale nu se pot realiza de obicei în practică. În orice caz, dacă prezența câtorva neologisme îți găsește o explicație în vorbirea cultă, ea devine de-a-dreptul ridiculă în vorbirea pseudo-cultă și înseamnă o rătăcire cumplită în cea populară.

Iată-ne ajunși, în sfârșit, la cele trei *capodopere* ale lui Creangă: «*Moș Nichifor Coșcarul*», «*Harap Alb*» și «*Amintiri din copilărie*». Aci chestiunea neologismelor devine pe de o parte foarte ușoară, pentru că numărul lor este nespus de mic, pe de alta foarte grea, pentru că fiecare neologism pune o problemă de estetică literară, nu numai una de filologie.

Nu trebuie să uităm cătuși de puțin faptul că într'o adevărată operă de artă, fiecare cuvânt înseamnă o frântură din însuși miezul ei adânc și nepieritor, așa că cetitorii n'au dreptul să urnească o slovă, necum un cuvânt întreg din structura ei.

Cele trei scrieri mai sus citate ale lui Creangă sunt opere de adevărată artă, privite nu numai în cadrul literaturii române, dar și în al celor streine. Problema neologismelor urmează să fie cercetată cu deosebită grijă.

D. Jean Boutière s'a rostit asupra ei într'un chip general: «On ne relève guère dans l'oeuvre de Creanga qu'une douzaine de néologismes, nombre infime, qui n'est aussi faible chez aucun autre créateur roumain». (Op. cit., p. 200).

Când e vorba să dea exemple, d-sa citează, jos, în notă, numai șase neologisme: *afront, carantină, corect, cristal, desgust, de formă*.

Care sunt celelalte și unde se găsesc? D-sa nu ne spune nimic. Ar trebui, de fapt, un filolog, care să facă o cercetare temeinică, cu fișe sistematice. Până atunci, socotim că e mai cuminte să urmărim fiecare operă deosebit.

Astfel, nuvela «*Moș Nichifor Coșcarul*» este lipsită de orice

întinare neologică. Limba lui Creangă e neoaş românească. Ea curge vie, spr.ntenă, firească. Nici jupâneşica Malca, deşi e streină şi orăşeancă, nu rosteşte vreun cuvânt mai nou sau mai rar. Ce bine-i spune Moş Nichifor : «Parcă eşti una de-a noastră».

Găsim câteva cuvinte cari au înfăţişare de neologisme, dar nu le putem socoti ca atare, căci ele sunt vechi în limbă şi au pătruns pe altă cale decât cea literară. Aşa, de pildă : *marfă, chilotă, spişerie, orândă, pojărnicii*, care-şi trag obârşia din limba sârbă, v-greacă, neogreacă, ruteană sau cehă. Toate aceste cuvinte s'au amestecat şi s'au topit în mijlocul cuvintelor populare româneşti, căpătând chiar o anume înfăţişare băştinaşă. Ca să ne dăm seama de sîmţul artistic al lui Creangă, să ne gândim, din punct de vedere literar, ce urît şi ciudat ar fi sunat cuvinte ca «farmacie» sau «pom-pierii», în vorbirea unui ţăran încăruntat ca Moş Nichifor, din fundul Moldovei.

Tot la fel de curată este limba lui Creangă şi în basmul «*Harap Alb*». Numai dacă i-ar căuta cineva pricină cu orice preţ, ar putea aminti cuvinte şi expresii ca : *leu paraleu, pulbere, n'aveţi ştiinţă* sau *să împlinescă voinţa*, cari sună oarecum a grai cărturăresc şi pentru cari, Creangă avea cuvinte corespunzătoare în graiul popular.

Un cuvânt ca «*mantaua*» e şi mai puţin surprinzător, pentrucă deşi e strein — din franceză ori, mai de grabă, din polonă — scriitorul îl redă într'o locuţiune anumită : «Vă veţi găsi mantaua cu mine», ceea ce dovedeşte o adâncă pătrundere în limba noastră. Dimpotrivă, mai supărător pare a fi «*gherghiriu*» — turc. *Kiavghir* — care se aude aşa de rar, încât nu-l putem socoti ca un altoi lingvistic temeinic prins. Cât priveşte «*pedestru*» — «decât cu aşa cal, mai bine pedestru» — amintit mai întâiu de G. Weigand ca neologism (*Ion Creanga's Harap Alb*, Leipzig, 1910, p. 131), are poate mai multă dreptate d. Boutière, care-l şterge din lista neologismelor, deoarece se găseşte la Varlaam şi Dosoftei. E cu neputinţă de crezut că I. Creangă a aruncat acest neologism, fără rost, atunci când avea adverbul «pe jos». «Pedestru» nu poate fi prea strein nici vorbirii populare, unde «pedestrimă» se aude destul de des.

Un cuvânt cu înfăţişare de neologism este «*farmazoana*» pe care Creangă îl repetă în trei pagini diferite. Obârşia sa e franceză, dar la noi a venit, de bună seamă, pe cale rusească. Ioan Creangă l-a putut întrebuinţa însă, deoarece cuvântul este destul de vechiu în limbă şi pentrucă se găseşte şi în alte basme. Dar Creangă mai are încă ceva în sprijinul său : în urzeala cuvântului «*farmazonă*» a intrat şi un element neoaş românesc, căci el a fost apropiat

cu înțeles de «farmec» ,de unde înțelesul de «vrăjitoare». «Farmazoană» nu este, așa dar, un neologism propriu zis, ci o etimologie populară. Creangă mai are în sprijinul său și un argument de natură psihologică și literară. El numește «farmazoană» pe șireata și poznașa fiică a împăratului Roșu. Dacă ar fi numit-o «vrăjitoare», acest termen nu s'ar fi potrivit așa de bine cu vârsta tânără a fetei și cu firea sa neastâmpărată, — vrăjitoria fiind, în deobște, o îndelnicire a bătrânelor. Dacă privim, deci, cuvântul în legătură cu viața sufletească și situația eroinei în cadrul întregii opere, Creangă nu numai că nu va putea fi învinovățit pentru folosirea sa, ci dimpotrivă merită a fi lăudat pentru simțul său psihologic și talentul său literar.

Se cuvine să ne oprim ceva mai mult la «*Amintiri din copilărie*», și să cernem cu băgare de seamă limba scriitorului. Spre a nu lungi lucrarea peste măsură, vom încerca să facem câteva grupe lexicale deosebite.

Iată, de pildă, un șir de cuvinte de obârșie streină, ca : gr. *dihonie, glagore* ; germ. *răbueală* ; ung. *musai, batâr*, cari ar fi putut fi socotite cândva ca neologisme. Vechimea lor în limbă le ia, însă, acest caracter, deși Creangă putea folosi tot așa de bine : vrajbă, pricepere, unsoare, neapărat și măcar, fără ca stilul și limba lui să piardă ceva în frumusețe și expresivitate. Dar, atunci, n'ar însemna oare că silim pe scriitori să-și restrângă, în chip nefiresc, vocabularul ? N'ar fi o greșală din partea noastră să ne amestecăm prea mult în procesul de creațiune al operelor ? Linguiștii, ca și criticii, pot da directive generale, dar ei nu pot impune canoane și hotare apăsătoare, ce ar îngredi prea mult libertatea scriitorului. Altfel, valoarea operelor va fi micșorată și din punct de vedere estetic, dar și din punct vedere lexical.

Dacă am privi cuvinte ca «*aghios*» și «*lefterie*» ca grecisme și am voi să le alungăm din graiul lui Creangă, n'am răpi limbii noastre expresii așa de plastice și m'nunate ca următoarele din *Amintiri*: «*Ei măi băeți, ia amu trageți la aghioase, zise un plăeș*» sau: «*Na, satură-te de cireșe ! De-amu să știți că ți-ai mâncat lefteria dela mine, spânzuratule*» ?

Din seria celor șase neologisme citate de d. Jean Boutère trebuie șters și cuvântul «*corect*». Altfel, am fi siliți să adaugăm și *arta, analizul, sintezul, pronunție* și toate «*celelalte bâzdăgăanii*», cum le numește Creangă, deoarece toate aceste neologisme — cari se răsfață pe cele patru, cinci pagini, unde ni se arată chinurile bietului Trăsnea, cel tâmp, cu ciudățeniile gramaticii — sunt folosite de Creangă tocmai pentru a dovedi pacostea lor. Și, drept

vorbind, aceste cuvinte nici nu sunt neologisme adevărate, ci mai de grabă termeni tehnici, științifici.

O grupă deosebită am fi ispitiți să alcătuim din cuvinte ca : *trătăji, afixtat, volintiri, pedepsie*, — toate de obârșie streină. Și, totuși, am fi nedrepti dacă le-am privi ca neologisme, din pricina vechimii lor în limbă. Să ne gândim numai la «volintiri!», care din limba franceză a trecut în cea rusă și apoi în română, unde s'a încetățenit acum o sută și mai bine de ani. «Volintirii» erau voluntarii înrolați în armata lui Ipsilante, în timpul Zaveriei.

Dar mai este și altceva pe lângă vechime. Toate aceste cuvinte streine, intrând în limba română, au suferit o anumită prefacere. Ele s'au mlădiat după legile fonetismului nostru și au căpătat o înfățișare oarecum românească. Mai mult decât atât un cuvânt ca «pedepsie» (fr. *épilepsie*) a fost refăcut prin etimologie populară după «pedeapsă», căci o boală așa cumplită era socotită ca o pedeapsă a cerului. Nu mai e vorba, prin urmare, de un simplu împrumut, ci de un fel de altoire lexicală în limba noastră, întrucât cuvântul nou s'a legat organic de unul străvechiu. Am mai putea oare îndepărta asemenea cuvinte «înrdăcinate în limbă», cum spunea Maiorescu, chiar dacă unul ca «afixtat» se aude așa de rar și sună așa de supărător, în forma populară pocită ?

În ce privește cuvântul «ereticie», credem că n'ar trebui trecut printre neologisme, cum îl redau unele dicționare. Avem cel puțin trei dovezi de partea noastră. Ereticie nu poate fi înlocuit cu «rătăcire», deoarece e vorba de o rătăcire anumită, în materie religioasă ; este o nuanță specială, care-i dă înfățișare de termen tehnic. În al doilea rând, cuvântul «ereticie» este nespus de vechiu : se găsește în pravilele lui Matei Basarab și Vasile Lupu. Și, în sfârșit, Creangă îl folosește, când reproduce vorbirea învățatului stareț dela mănăstirea Neamțului, Neonil: «Căci toate celelalte învățături sunt numai niște eretici, cari mai mult amărăsc inima și turbură sufletul omului». Chiar dacă filologii, cari privesc cuvântul singuratic nu l-ar desvinovăți pe Creangă, o fac aceasta literații, cari privesc cuvântul în legătură cu sufletul, cultura vorbitorului și cu împrejurarea în care s'a rostit.

«Carantina», unul din cele șase exemple de neologisme citate de d. Jean Boutière, ar fi mai nimerit să-l ștergem, căci este un termen tehnic cu neputință de înlocuit. De altfel nici d. Candrea, în dicționarul enciclopedic al «Cărții Românești», nu-l înseamnă ca neologism. Cel mult am fi putut cere lui Creangă să-l înlătore, prin

înlocuirea comparației: «...am stat într-o fumărie de baligi, ca la carantină».

Înșirăm, acum, cele câteva neologisme propriu zise, cari nu-și găsesc niciun rost în limba așa de curată a lui Creangă și pe cari el le-ar fi putut înlocui prin cuvinte neaoșe românești, fără nicio pagubă pentru adevărul gândirii și frumusețea expresiei: *revizie*, *de formă*, *cristal*, *afront*, *bagateluri*.

Pe cel dintâi, «*revizie*», bănuim că Ion Creangă îl va fi socotit ca un cuvânt tehnic, din lumea bisericească și administrativă: «... și câte soboare și revizii de fețe bisericești și politicești». Era, însă, destul de potrivit și «cercetări».

«*De formă*» este o pată în limba lui Creangă: «Pe la școală mai dam noi așa câteodată, de formă». Avea la îndemână o expresie așa de minunată ca «de ochii lumii!» Se pare că era un neologism cu care Creangă se obișnuise mult, căci el revine încă odată în «Amintiri», sub altă înfățișare, rostit de bătrânul harabagiu Moș Luca, ceea ce e și mai surprinzător: «Ce să zic, dascăle Zaharia, știm noi cum vi-s formele?»

Ne miră, iarăși un neologism ca «*cristal*», în comparația: «Dragu-mi era satul nostru cu Ozana cea frumos curgătoare și limpede ca cristalul...», cu atât mai mult pe cât Creangă ar fi putut folosi forma populară așa de răspândită «cleștar», ceea ce i-ar fi micșorat vina. Ea e întrebuințată adesea de Delavrancea și chiar acum de un tânăr poet modern, d. Cicerone Theodorescu, ca titlu al unui volum de versuri.

Cel mai supărător dintre toate neologismele lui Creangă rămâne «*afront*»: «...dar lui Mogoragea nu-i eșia dela inimă afrontul ce i-l făcuse Pavăl». Sună și azi așa de urit acest franțuzism, chiar în vorbirea unui cărturar sau orășean! Are o nuanță de mahala-gism, care lipsește cu totul vechilor cuvinte românești «ocară» sau «înfruntare», pe care Creangă este cu neputință să nu le fi cunoscut.

La fel de supărător ni se pare «*bagateluri*». Contextul în care-l găsim ne arată că Ion Creangă nici nu i-a cunoscut exact înțelesul cel adevărat sau, dacă l-a cunoscut, el l-a folosit, totuși cu un înțeles nou, schimbat: «Galbeni, stupi, oi, cai, boi și alte bagateluri de-al de aceste prefăcute în parale, trebuia să ducă dascălii pop-clon catihetului dela fabrica de popi din Fălticeni...». «Bagateluri» înseamnă lucruri de puțină valoare, nimicuri, deci folosirea lui ca termen general pentru galbeni, stupi, oi, cai, boi este fără noimă. Il putem explica și primi numai într'un singur caz: dacă dăm frazei

un înțeles ironic și credem că aceasta a fost în gândul lui Creangă. Folosirea neologismului rămâne, însă, în sine supărătoare și vinovată. Dar de ce să fim chiar așa de aspri? «Quandoque bonus dormitat Homerus!»

Am căutat, cum s'a văzut, să găsim totdeauna o explicație — fie ea filologică, psihologică sau literară — neologismelor cari au scăpat uneori de sub pana măească a lui Creangă. Acolo unde vina a fost prea mare — în patru, cinci cazuri — nu l-am cruțat, oricât stânjenire sufletească am fi simțit, căci n'am uitat o clipă ce depărtare este dela noi la genialul creator de artă din Humulești.

Problema neologismelor la Creangă a fost urmărită rând pe rând în scrierile sale neliterare și apoi în operele literare propriu zise. Merită luarea aminte faptul că numărul cuvintelor streine nespuse de mare în cele dintâi scade pe măsură ce ne apropiem de cele din urmă, cu deosebire de capodoperele poetice.

Mijloacele de expresie sunt, la Creangă, cu totul deosebite în vorbirea obișnuită și în vorbirea literară. Mai presus de orice teorii savante, *instinctul artistic* și *bunul simț critic* l-au călăuzit pe scriitor în alegerea și folosirea celor mai curate cuvinte și celor mai pitorești expresii ale graiului românesc.

În lupta aceasta pentru păstrarea și prețuirea lexicului neoaș românesc, scriitorul moldovean a dovedit o rară și înaltă *conștiință artistică*. Mai surprinzător decât toate este, însă, faptul că această conștiință artistică a răsărit în chip firesc, dintr'o pornire lăuntrică, nu dintr'o searbădă imitație a vreunei doctrine sau școale literare. Din atmosfera critică și literară a «*Junimii*» și, mai ales, a criticei maioresciene va fi dobândit Creangă respectul pentru desăvârșirea deplină a formei, dar chiar în afară sau mai presus de ea, trăiau în sufletul său anumite predispoziții tainice și adânci. Acestea-l îndemneau pe calea cea bună.

Chiar dacă Ion Creangă scria cu chin și trudă, cum mărturisesc manuscrisele și contemporanii săi, limba operelor sale nu se resimte întru nimic de aceste aspre strădăni, așa de naivă, de firească și de spontană se înfățișează cetitorilor.

Nici canoanele vreunei Academii și nici cine știe ce mode literare trecătoare nu impuneau scriitorului moldovean disciplina stilistică și lingvistică; ea răsărea dintr'o nevoie lăuntrică, dintr'o alcătuire sufletească deosebită. Disciplina artistică era la Creangă organică, nu împrumutată.

De bună seamă, scriitorul moldovean a fost ajutat de faptul că lumea basmelor și amintirilor sale e o lume aparte. Eroii sunt țărani din Moldova de sus și i-a fost destul de ușor autorului să ni-i

arate vorbind în graiul lor strămoșesc. Recunoaștem că deslegarea problemei ar fi fost cu mult mai gîngășă, dacă eroii ar fi făcut parte din altă clasă socială sau altă categorie intelectuală.

Și, totuși, chiar pentru zugrăvirea lumii sale de țărani în culori simple și firești, Creangă a avut de luptat cu destule greutăți. Așa cel puțin ne dovedesc listele de cuvinte, găsite printre hârtiile sale, din cari s'au publicat câteva extrase. Ele ne arată că și Creangă se străduia să găsească cuvântul cel mai potrivit și cel mai curat, înlocuind adesea neologismele ce-i veneau sub condeiu, în cea dintâi clipă, cu cuvinte vechi sau populare. De câte ori nu cetia prietenilor sau Tincăi Vartic unele pagini, până le dădea forma desăvârșită ! Câte ștersături și adăugiri cuprind manuscrisele sale !

Să nu ne închipuim cumva că Ion Creangă avea, prin obârșia și învățătura sa, un vocabular sărac în neologisme. El nu mai rămăsese de mult țăranul simplu de odinioară. Iși asimilase o cultură destul de bogată nu numai în seminar și școala normală, dar și prin lecturi particulare. De puțină vreme, s'a găsit o ladă cu vreo cincizeci de volume rămase dela el ; multe din ele sunt cărți franceze și germane. Contactul cu «*Junimea*» și cu Eminescu, apoi, nu se putea să nu-i ridice nivelul cultural și, deci, și cel lexical.

Dar tocmai spre sfârșitul vieții, când cultura sa e mai bogată, tocmai atunci limba sa cuprinde cele mai puține neologisme. Nu este, oare, aceasta o dovadă hotărîtoare că — pe lângă instinct artistic și bun simț critic — Creangă a avut o înțelegere limpede a problemei neologismelor ?

De aceea, socotim că am fi vinovați, astăzi, dacă am rămânea nepăsători la năvala streinismelor și n'am lupta împotriva lor, luptând adesea chiar împotriva noastră. Ne-am obișnuit așa de mult cu ele, încât ne trebuie o trudă îndărătnică și aprigă, spre a le alunga, atunci când nu e neapărată nevoie de ele. Am adaus această ultimă condiție, căci nu trebuie să pierdem dreapta cumpănă a judecății, chiar dacă am supăra pe unii scriitori și publiciști, cari s'au ridicat, azi, — și pe bună dreptate, în fond — ca apărători ai graiului strămoșesc. Este o cumplită rătăcire primirea fără nevoie a tuturor neologismelor, dar este o rătăcire și alungarea tuturor, fără cernere și fără noimă. Dacă graiul lui Creangă — cel mai curat din al tuturor scriitorilor noștri — cuprinde și el câteva neologisme, aceasta înseamnă că înlăturarea lor până la pieirea desăvârșită e aproape cu neputință. Unele s'au prins așa de puternic și s'au mlațdiat așa de blajin după firea limbii noastre, încât par niște altoșuri naturale ale fondului lexical străvechiu. Altele redau idei cu totul

necunoscute până acum, datorite propășirii culturale, științifice și literare, încât suntem siliți să le primim.

În privința aceasta, Titu Maiorescu a scris câteva rânduri cari ar merita să fie mereu amintite :

«Cuvintele (afară de termenii tehnici, cari sunt indiferenți și de aceea sunt și cosmopoliți) nu se nasc și nu se înrădăcinează din distilarea rece a reflecțiunii, ci din căldura sentimentului. Neologismul se lipește de organismul unei limbi sub fierberea emoției. Exaltarea religioasă, aprinderea revoluționară, mișcarea poetică a unui întreg popor sau a unei părți însemnate din el, — iaca izvorul de viață al cuvintelor nouă ce și le însușește o limbă». (*Critice*, vol. II, p. 177).

Titu Maiorescu care a luptat, în deobște, împotriva neologismelor, lămurește, aci, împrejurările și condițiile în care ele pot fi primite și asimilate.

Între atitudinile extremiste, între «puriști» și «cosmopoliți», e bine să alegem calea mijlocie, care e totdeauna cea mai sănătoasă. Doar «in medio stat virtus».

Dela război încoace, am împrumutat destule, prea multe streinisme, cu rost și de cele mai multe ori fără rost. E timpul să ne oprim și să luptăm dârz împotriva lor. Geniul limbii noastre are, fără îndoială, destulă vigoare în el însuși spre a isbuti să le îndepărteze sau să le asimileze. Totuși o anumită străduință din partea acelor cari au menirea și darul de a îndruma năzuințele graiului nostru spre culmea înaltă a creațiunilor de artă nepieritoare, nu este zadarnică. Opera lui Creangă rămâne, în această privință, o pildă vrednică de urmat.

Emilian Constantinescu

ION CREANGĂ - ARDELEANUL

(De unde, de când și de ce au venit strămoșii lui Creangă din Ardeal în Moldova)

Originea familiei lui Ion Creangă, și după tată, dar mai cu seamă după mamă, este recunoscută ca ardelenescă de toți biografulii săi ca Leca Morariu, Nicolaie Țimiraș, Jean Bautière și alții. Primul, care ne-a dat relații despre această origine, a fost însuși Creangă; el ne spune în «Amintiri din copilărie» că bunicul său după mamă, David Creangă din Pipirig, a venit din Ardeal, împreună cu tatăl său și trei frați, cam pe la 1789. Creangă a cules informația din gura bunicului său, care povestea aceasta pe la 1849, când era să-l ducă pe nepotul Nică la școala lui Alecu Baloș din Broșteni. Socoțită din momentul povestirii, venirea aceasta s'a întâmplat «acum șasezeci de ani trecuți» (1849), deci cel mai târziu pe la 1789. Acelaș David mai povestea că «Mitropolitul Stamati¹ era oleacă cimotoie cu noi de pe Ciubuc Clopotarul dela mănăstirea Neamțului», bunicul mamei lui Ion Creangă: Smaranda, (Amintiri I).

Acest Grigorie Ciubuc venise în județul Neamț după Stamati și «tot din Ardeal știa puțină carte», cași David, care spunea despre el că «a pribegit de acolo ca și noi; s'a tras cu bucatele încoace ca și moș Dediu din Vânători și alți mocani din pricina păpistășiei mai mult, pe cât știu eu» (ibidem).

Despre acest Grigorie Ciubuc, personagiu oarecum fantastic, după înfățișarea ce i-a dat-o Ion Creangă — și contemporan par'că cu legendarii ciobani din «Miorița» și cu «Ciubăr Vodă» — ne amintesc și câteva rânduri din povestirea «Moș Nichifor Coțcarul», vestitul harabagiu din mahalaua mocănească a Țuțuenilor² din Târgul Neamț.

Din Amintirile lui Creangă și din constatările biografilor săi vedem că județul Neamț a fost populat cu vremea de mulți Ardeleni, porecliți: Țuțueni, Mocani sau Ungureni, pe cari Ion Creangă îi caracterizează astfel: «mănâncă slănină râncedă, se țin de coada oilor, lucrează lână și sunt vestiți pentru teascurile de făcut oloiu». (Amintiri, III). Acest ton satiric se găsește și în strigăturile populare din Moldova subcarpatică și în ele se exprimă deregulă dispre-

¹ Iacob Stamati, de origine ardelenescă, devine episcop al Hușilor la 1782 și mitropolit al Moldovei la 1792. Moare la 1803.

² Porecla, numirea satirică de «Țuțuian» se dădea câteodată în masă locuitorilor unor sate întregi, probabil așezări mocănești, ca d. e. celor din satul Tarnița-Tecuci, cum ne informează N. Densușianu, citat din Ovid D. în «Vieața păstorească în poezia noastră populară». 1923. vol. II. pag. 64.

țul și chiar ura contra ciobanilor pripășiți din Ardeal, a Ungurenilor ³.

David Creangă nu ne spune, ce pricină anume l-a silit pe el și ai săi să părăsească Ardealul și să vie în Pipirigul Moldovei. Arată însă pricina, când ne vorbește despre Ciubuc Clopotarul: «din pricina păpistășiei mai mult», ceea ce denotă că au fost sau au putut fi și *alte* pricini. Printre acestea credem că pot fi socotite: revoluția lui Horia din 1784, dată foarte apropiată de cea indicată de David; apoi o a treia pricină și cea mai probabilă, dacă nu chiar pentru Crengăști ⁴, atunci pentru mulți alți Mocani și Țuțueni, a fost fără îndoială, în vremea mai veche, transhumanța păstorească, migrațiunea care avea de scop un interes personal-economic: asigurarea unor pășuni întinse și bogate în nutrețul necesar pentru «*bucate*». Faptul că Grigorie Ciubuc era un «*mocan*» și încă unul foarte «*cuprins*» ne servește ca indicație sigură că venirea lui în Moldova a fost o simplă schimbare a locului de pășunat, o transhumanță păstorească obișnuită, ca toate celelalte ale Mocanilor ardeleni, ce descălecau în Moldova. Ciubuc a descoperit plaiurile dorite în Munții Neamțului, a venit și s'a așezat acolo cu toată bogăția sa gospodărească: «s'a tras cu *bucatele* încoace, ca și moș Dedu din Vânători și alți mocani... de s'au umplut munții de turmele și tamzlăcurile lui» (Amintiri, I). Cuvântul «*bucate*», când este folosit numai la plural are peste tot în Moldova înțelesul de: mâncări gătite, feluri de mâncare, cereale-grâne, nu însă și pe acesta specific ardelenesc — păstoresc de: vite, în special vite albe, cornute, ca d. e. vaci, boi, oi, capre, înțeles ce s'a răspândit și păstrat numai pe versantul nord-estic al Carpaților moldoveni, în munții Vrancei, Oțuzului, Tarcăului și Bistriței din județele: Putna, Bacău, Neamț, Baia-Suceava.

Acești mocani, din cari descindeau probabil și Crengăștii noștri, aveau «imense turme de oi, dar și de vite și cai, cari treceau munții pentru hrana îmbelșugată a câmpiilor d'n Țările române» ⁵.

Aceste turme erau de regulă «proprietatea Românilor ardeleni dela graniță: Mocani, Mărgineni sau Țuțueni (din jurul Sibiului), din ținutul Hațegului sau Făgărașului» ⁶.

Intr'un document dela sfârșitul veacului al XVII-lea se găsește jalba unui păcurar d'n județul Suceava, anume Mihăilă Călbază,

³ Vezi Ovid Densușianu. op. cit., vol. II, pag. 24.

⁴ Forma plurală «*Crengii*» (la Lucian Predescu) este nefirească și contrară spiritului limbii române, care face la numele onomastice, ce se termină la singular în -a, -ă și -ea, pluralul în ești sau -eni ca: Sturzești, Brânzeni, Șendrești, etc.

⁵ Ștefan Meteș: «Păstori ardeleni în Principatele române», Arad, 1925, pag. 18.

⁶ Ștefan Meteș, Op. cit., pg. 18. «Țuțuenii sau Mărginenii se numesc locuitorii din Săliște, Rășinari, Poiana, etc., tot foști mari economi de oi, care cutreerău munții și câmpiile prin România, Basarabia, până în Caucaz». (Ovid Densușianu, op. cit. vol. I, pg. 118).

împotriva unui cioban ungurean, venit de dincolo, care a tăiat pe doi păcurari bârsani în urma unei certe dela un loc de pășunat pe muntele Măierușu ⁷.

Nicolae Vodă Mavrocordat dădea la 2 Septembrie 1710 poruncă slujbașilor săi, să aibă grijă de cei doisprezece păstori ai nobilului Ștefan Daniel din țara ungurească, străini și vecini: «să aveți a le da foarte bună pace lor și bucatelor Dumisale», cari veniseră în Moldova la «pășunare» ⁸.

Târgoveții din Oșorheiul, în luna lui Mai a anului 1725 «își vărau cirada sau ciurda de bucate: vaci, cai, în muntele Ocnei» ⁹. Se pare că avem aici a face cu o confuzie de nume, întrucât Oșorheiul este o localitate mărunță, situată tocmai în îndepărtatul B.hor, lângă Oradea-Mare, pe când *Odorheiul*, târg în toată puterea cuvântului, de lângă Miercurea Ciucului este în imediata apropiere a graniței Ardealului cu Moldova.

La 1 Martie 1740 Domnul Moldovei Grigorie Ghica acorda un privilegiu «pentru rândul Bârsanilor, ce sânt așezați în țară la Putna și la Bacău» ¹⁰.

Un document dela sfârșitul veacului al XVII-lea vorbește despre o bătaie între păstori bârsani în localitățile Soveja și Cașin din Munții Putnei ¹¹.

Intr'un document dela 1751 se găsesc dispoziții, luate de Grigorie Ghica Vodă, privitoare la ciobanii străini (Sași și Ungureni), veniți cu turmele lor la pășunat, bernându-le sau vărându-le: «sânt unii din Ardeleni, cari își aduc oile la pășune în pământul țării vara... și toamna, la vremea oieritului, nu scoboară oile la baltă,... ci, pentru ca să nu plătească oieritul, nu scoboară oile la baltă,... ci, se întorc cu oile în Ardeal» ¹².

«Pe Mocani sau Ungurenii oieri îi întâlnim răspândiți prin diferitele județe (ale Moldovei), plătind *rupta* lor la vist'eria domnească din Moldova», ca de pildă în comuna Dulcești, din județul Neamț, pe lunile August și Septembrie ale anului 1763 ¹³.

Darea pe oi, «goștina» era fixată pe vremea lui Constantin Mavrocordat «din 10 bucate un leu», adică un leu pentru zece oi.

⁷ N. Iorga, *Studii și documente*, V, 511. Omorul se săvârșește deci cam în timpul în care s'a fixat geneza «Mioriței»: secolele XVI sau XVII.

⁸ Ștefan Meteș, op. cit. pag. 28.

⁹ *Idem*, pag. 27.

¹⁰ Ștefan Meteș, op. cit. pag. 71.

¹¹ N. Iorga, op. cit. VI 6, 388.

¹² N. Iorga, op. cit. V, 157—158.

¹³ Ștefan Meteș, op. cit. pag. 71. *Rupta* este darea personală, pe avere; cel care o plătește se numește *ruptaș*. Darea oierilor se numea obișnuit: *oierit* sau *goștină* (din slavonescul *gore*: munte) adică dare pentru pășunatul în munți. Goștina sau oieritul se pomenește și într'un document din condica lui Constantin Mavrocordat, unde cetim: «dela Ungurenii străini, ce ar fi trecut cu oile lor din țara ungurească aici în țară, iarăși să aibă a le lua goștină... fiind oameni străini. (N. Iorga. op. cit. VI, 313).

Astfel o plăteau «Bârsanii, Câmpulungenii, Vrâncenii și alții, oricine se va afla cu oi aice în țară»¹⁴.

Viața acestor mocani pribegi nu era tihnită și fără griji, ci plină de greutate, amărăciuni și uneori mari primejdii. Astfel se pomeneste de un viscol cumplit, ce a bântuit în Munții Moldovei la 18 Martie 1808, când a murit un număr uriaș (peste jumătate milion!) de «bucate» de ale bieților mocani, cu totul neputincioși față de o așa strașnă și nemaipomenită stihie, ca aceea a viscolului, care a ucis fără osebire: oi, boi, vaci, viței, cai și iepe¹⁵.

Dintr'o poruncă a Divanului Munteniei din 20 Iulie 1811 aflăm că «...se apropie vremea, când încep a se popri în țară Tuțueni»¹⁶. Drumul Mocanilor-Tuțuenilor dela munte la câmpie (coborîrea) și de acolo la baltă și Dunăre se făcea toamna, pela Sfânta Măria mare, iar cel dela șes spre munte (urcarea) primăvara, pela Sfântul Gheorghe, cu alte cuvinte, turmele iernau la câmpie și baltă și vărau la munte.

La trecerea lor în Principalele mocanii, proprietarii de turme, nu plăteau vamă pentru «bucatele lor de casă», iar, când se înapoiau acasă dela pășunat, grănicerii moldoveni aveau totdeauna grijă «să nu treacă în Ardeal bucatele altora cu a lor»¹⁷.

Ciobotarii, din cari descindea după tată Ion Creangă, nu erau de felul lor «ciobotari» de meserie, ci țărani-plugari, cari cultivau cereale, dar se ocupau și cu negustoria de sumane, confecționate din lână de oaie, ceea ce presupune că acești «răzăși fără pământuri» mai păstrau ceva din trecutul lor mocănesc, ocupația oieritului, deși în proporții mult mai reduse, după ce (mai cuseamă dela Cuza Vodă încoace) a început lucrarea mai intensivă și rațională a pământului și strămtorarea câmpiilor vaste de pășunat, de odinioară.

În orice caz din Amintirile lui Creangă ne vorbește nu atât păstorul de oi nomad, ci mai cuseamă cel sedentar, devenit acum mai mult țaran-plugar, care s'a legat de bucata sa de pământ, oricât de puțin și sărac ar fi fost el; omul, care a prins rădăcini puternice într'un loc, de care s'a legat pe vecie. Acest pământ îi este drag și scump răzășului nemțean și el ține la dânsul și când îi merge bine și când îi merge rău. De el se deslipește cu foarte mare greutate și numai silit de împrejurări vitrege și vajnice, cărora nu li-se poate împotrivi, ca de pildă: năvălirea unei oștiri dușmane, holera, foametea, slujba ostășească ș. a.

Soarta răzășilor moldoveni din părțile Neamțului a fost la fel cu a Mocanilor pribegiți de dincolo, de regulă foarte bogați și cari

¹⁴ N. Iorga, op. cit. VI, pag. 311.

¹⁵ Ștefan Meteș, op. cit. pag. 83.

¹⁶ Ștefan Meteș, op. cit. pag. 72.

¹⁷ despre tatăl lui Ion Creangă cetim în Amintiri (cap. II): «...l-am văzut umblând prin târg, cu cotul subsuoară, după cumpărat sumani, cum îi e negustoria».

arendau moșii întinse în Principate, în special în Dobrogea, Ialomița și Bărăgan. Unii din Țuțueni, silți cu vremea de împrejurările de traiu tot mai grele «au îmbrățșat agricultura și negustoria, părăsind păstoria atât de rentabilă»¹⁸.

Pe mocanul-păstor îl stăpânește, în deosebire de răzăș, un puternic dor de ducă, de pribegie, caracteristic vieții, în veșnică mișcare și neastâmpăr, a nomadului. Numai așa se explică faptul cum de-au putut ajunge Mocanii noștri în migrațiunile lor tocmai la coasta Adriaticeii (în Dalmația), în sudul Traciei, în Crimeea și chiar Caucaz.

Ion Creangă ne mărturisește că s'a învoit cu drag să se ducă la învățătură la Folticeni, localitate mult-puțin apropiată de Humuleștii săi. Dar, când a fost vorba să fie trimis în vara anului 1855 la Socola din Iași, distanța mare «de șase poște, lungi și obositoare» (vreo 106 km. deci cam de trei ori distanța Humulești-Folticeni!), s'a împotrivit mult și cu îndârjire, a vărsat lacrimi amare¹⁹, ba a amenințat chiar cu călugărirea, ca doară-doară nu va fi scos din satul său drag și trimis în străini!

Aproape întreg capitolul IV al Amintirilor lui Creangă cuprinde un imn cald și dujos, închinat iubirii locului său natal. Iubirea aceasta sinceră, largă, izvorită dintr'o inimă curată de țaran-plugar, ne-ar putea servi ca dovadă indirectă că Ion Creangă nu avea sau, mai curând, *nu mai* avea în firea sa nimic din deprinderile și sentimentele mocanilor nomazi, din cari cobora.

Nici după tată, nici după mamă Creangă nu pare deci să se tragă din mocani sadea (păștori de oi, crescători de vite), ci mai curând din țărani plugari, cari, după cum e firesc să fie în regiunile muntoase, se ocupau paralel și cu creșterea vitelor, în special a oilor, cel mai mare izvor de bogăție al muntenilor noștri, deregulă săraci, cari abia se pot hrăni din industria lemnului²⁰.

Ascendenții lui Creangă ni sunt înfățișați ca răzăși, deci ca proprietari de pământ, plugari prin excelență, fie fruntași, fie mijlocași, fie câteodată chiar codași, sărăciți din vitregia vremurilor. Ii vedem ocupându-se cu cultivarea păpușoiului, ovăsului, orzului, a cânepii; cu țesutul și torsul; cu negustoria de sumane; cu cel de vite; cu oloieritul, brânzăritul, albinăritul și altele. În legătură cu aceste multiple ocupațiuni ale răzeșilor munteni strămtorați, ne povestește Creangă că «...la Humulești torc și fetele și băieții, și femeile și bărbații; și se fac multe giguri de sumani și lăi și de noaten, care se vând și pănură și cusute; și acolo, pe loc, la negustori armeni, — veniți înadins din alte târguri: Focșani, Bacău, Roman, Târgu-frumôș și de pe aiurea, — precum și pe la toate iarmaroa-

¹⁸ Ștefan Meteș, op. cit. pag. 158.

¹⁹ «nu mă duc, mamă. nu mă duc la Socola, măcar să mă omori, ziceam eu, plângând cu zece rânduri de lacrimi». (Amintiri, IV).

²⁰ La Broșteni, ne povestește Creangă, fata balcăză a Irinucăi «se ducea cu tată-său în munte, la făcut ferestrea, și lucra toată săptămâna ca un bărbat pentru nimica toată: doi oameni cu doi boi, la vreme de iarnă, abia își puteau scoate o mămligă». (Amintiri, I).

cele, în toate părțile. *Cu asta se hrănesc mai mult Humuleștenii, răzăși fără pământuri și cu negustoria din picioare: vite, cai, porci, oi, brânză, lână, oloiu, sare, făină de păpușoiu; sumane: mari, genunciere și sârdace; ȋtari, bernebeci, cămeșoaie, lăcere și scorțuri înflorite; ștergare de borangic alese și alte lucruri, ce le duceau Lunea în târg de vânzare, sau Joia pe la mănăstirile de maici, cărora le vine cam peste mână târgul». (Amintiri, II).*

Unii din ei, ca de pildă Tuțuenii din vecinătatea apropiată a Târgului Neamț, mai aveau și câte o meserie specială, am putea-o numi orășenească sau de sezon, ca de pildă: ciubotăria, morăritul (măcinatul păpușoiului), piurăritul (de sumani), oloeritul (cu tescuri speciale pentru sămânța de cânepă și sămburi de bostan), harabagiea, cărăușia și altele.

Pe Grigore Ciubuc, mocanul cuprins, îl vedem că toarnă, deși nu este specialist de profesie, ocazional două clopote mari, unul pentru biserică din Pipirig, altul pentru mănăstirea Neamțului ²⁰ a.

Petrea, bunicul după tată al lui Ion Creangă, purta supranumele de *Ciubotariul*, o poreclă, pe care o primise sau el sau un strămoș al său, care a exercitat de fapt această meserie. Porecla însă i-a rămas lui Ștefan, tatăl lui Ion, cu toate că nu era meseriaș ci răzăș chiabur.

Odată ce este bine dovedită originea ardeleană a familiei Creangă, ar rămâne să cercetăm și să stabilim:

1. *când* a venit ea în Moldova;

2. *de ce* a venit și 3. *din ce parte* (localitate) anume a venit?

Am văzut mai sus, când a venit: aproximativ pe la 1789, dacă admitem data fixată de David Creangă. Însă fiindcă acesta arată «păpistășia» (adecă persecuțiile religioase din partea catolicilor) ca pricină a venirii în Moldova, a lui Grigorie Ciubuc, trebuie să admitem că această bejenie s'a întâmplat abia *după 1700*, anul în care s'a declarat oficial Unirea unei părți a Românilor ardeleni cu biserica Romei.

Am arătat că este probabilă și o altă pricină: cea a migrațiunii, transhumantei păstorești: schimbarea locului pentru asigurarea pășunii oilor. Acest fenomen social este foarte vechiu și fără îndoială exista încă pe atunci; apoi revoluția lui Horia din 1784, de care am amintit. Oricare ar fi fost cauza migrațiunii, emigrării sau bejeniei strămoșilor lui Creangă, odată ajunși în Moldova și stabiliți acolo, ei au trebuit să se aclimatizeze solului, să se adapteze nouilor condițiuni de viață, cari au putut desigur provoca diferite transformări în tradiția și structura socială-culturală-religioasă a familiei lor de obârșie.

Mai importantă ni se pare însă chestiunea locului, de unde au pornit ascendenții ardeleni ai lui Ion Creangă în Moldova, o problemă încă destul de obscură, care odată bine lămurită, ar putea ușor limpezi și pe celelalte două chestiuni: a timpului și pricinii bejeniei.

²⁰ a Vezi și Leca Morariu: «Drumuri moldovene», Cernăuți, 1925, pag. 78.

Biograful lui Ion Creangă, N. Țimiraș, indică întemeetor al familiei Creangă din Pipirig pe un anume *Mihai*. Din cei cinci copii ai acestuia o fată, *Ioana*, «s'a măritat cu un român transilvănean anume *Ion dela Brașov*, care trecuse munții în urma revoluției lui Horia și se așezase în Pipirig. Ion dela Brașov a luat și el numele de Creangă după acela al soției sale»²¹.

Admițând această legendă ca un fapt adevărat, confirmat prin dovezi, am avea ca punct de plecare al Crengăștilor Brașovul, pe care îl putem admite, întrucât din Scheiul Brașovului știm că plecau oieri cu turmele în Moldova, unde erau bine cunoscuți²². În acest caz s'ar putea preciza și pricina venirii: transhumanța păstoraască, dacă n'ar exclude-o informația acelui-aș biograf, care dă ca pricină revoluția lui Horia. Pricina aceasta ne pare totuși mai verosimilă, dacă ne gândim la faptul, care de altfel ar rămâne inexplicabil, că Ion dela Brașov și-a lepădat numele său de familie și l-a adoptat pe cel al soției sale: așa putea să procedeze un refugiat politic, care voia să i-se piardă orice urmă, pentru a scăpa de urmărire iar ai săi de asuprii²³.

Afirmația celui-alt biograf al lui Creangă, *Lucian Predescu*, că familia „*Ciubotarii*” nu ar fi ardeleană, ci „*de loc*”, adică moldovenească, trebuie respinsă ca nedovedită, greșită. Și greșite sunt în consecință și concluziile sale cu privire la deosebirile de ocupație și cultură, în urma cărora familia Ciubotariul ne este înfățișată ca fiind «decăzută», adică țărănească, iar cea a Crengăștilor «fruntașă», cărturărească²⁴, dar cari, totuși «au reușit să se înrudească prin tatăl și mama povestitorului, dar abia când, decăzând familia Creangă, felul ocupațiilor și cultura nu mai constituiau o piedică»²⁵.

Afirmația ultimă, cu toată aparența ei de logică și verosimilitate, contrazice totuși o realitate a vieții sociale ardelenesti și moldovenști din acele vremuri, pe care autorul pare să nu o cunoască, sau să o nesocotească. Familii curat preotești, cărturărești, n'au putut exista la început din simplul motiv că ele proveniau toate din pătura țărănească, plugărească. Familii sadea preotești nu s'au putut întemeia decât cu vremea, când condițiile politice, sociale și economice au permis aceasta. Până atunci din una și aceeași familie țărănească fruntașă ieșiau și popi (de regulă câte unul) și gospodari, cari rămăneau la coarnele plugului. Nu poate fi deci vorba despre o «decădere» nici chiar sub raport economic, material.

²¹ N. Țimiraș: «*Ioan Creangă*», București, 1932, pag. 233: «După spusele celor mai bătrâni din neamul povestitorului».

²² Ștefan Meteș: op. cit. pag. 36 și 40.

²³ Străin și fără avere, Ion dela Brașov a putut face acest gest și de nevoie, fiind silit de împrejurări «să se mărite» cu Ioana: Așa spun țărani moldoveni în bătaie de joc despre flăcăii săraci, cari se căsătoresc cu fete bogate, din alt sat, și trăiesc în gospodăria nevestii.

²⁴ Lucian Predescu: «*Ioan Creangă. Viața și opera*», București, 1932, vol. I, pag. 7.

²⁵ *idem*, op. cit. pag. 8.

«Răzeșii fără de pământuri» din Munții Neamțului și-au păstrat însă mândria lor de coboritori din plăeșii lui Ștefan Vodă, cari au apărut Cetatea Neamțului, și atunci, când erau siliți să schimbe sulita ostășească cu cotul negustoresc, ca acel Ștefan a lui Petrea Ciobotariul, care, cu toată țărănia lui, era nobil și la vorbă și la fire și care n'a scăpat așa pe negândite vorba cea mare : «Dacă'ar fi să iasă toți învățați după cum socoți tu, n'ar mai avea cine să ne tragă ciubotele!» (Amintiri, I). Această părere nu neagă folosul culturii, nu i se opune, ci enunță numai un principiu sănătos, cel al selecțiunii valorilor și al diviziunii muncii.

Predescu vede în acestea «efectele» unui «atavism» : «Pe când tatăl povestitorului, Ștefan Ciobotariul, n'avea dram de cultură, nici gust pentru ea, ba încă era refractar ei, mama scriitorului, Smaranda Creangă, avea înclinație vădită către cultură. Iată așa dar atavismul : Ciobotariii fără cultură, tatăl scriitorului opunându-se ca fiul să fie dat la școală ; Crengii (sic !) înclinați către cultură, Smaranda doritoare, ca fiul ei să fie făcut popă»²⁶.

Predescu a exploatat, credem, cunoscutul dialog aprins dintre Ștefan și Smaranda²⁷, privitor la trimiterea la școală a fiului lor Nică, prea tendențios, deci brutal și jicnitor pentru Ștefan, mai cu seamă că a găsit un sprijinitor al susținerilor sale în persoana vornicului David Creangă din Pipirig, bunicul lui Nică. Ceea ce ne face să intervenim puțin în această discuție, pentru a stabili echilibrul și odată cu el adevărul și dreptatea.

Este nevoie să pătrundem mai adânc, mai bine substratul psihologic al acestui dialog aprins, cu argumentări aprinse, egoiste și sentimentale mai mult, din partea mamei, și argumente logice, potolite, izvorite din împrejurările reale ale vieții familiare și gospodărești.

Dacă Ștefan «nu știa boabă de carte», cum îi reproșa «ahotnica» Smaranda, în schimb atât ea cât și tatăl ei David știau *numai* să citească. David în apologia destul de frumoasă, ce o face cărții și care continuă tradiția culturală a cronicarului Miron Costin, scapă totuși și o vorbă, care îi trădează interesul egoist, din care ia apărarea cărții: «De douăzeci și mai bine de ani, de când port vornicia în Pipirig, *am dus-o cam anevoie numai cu răbușul*. Ce folos că citesc orice carte bisericească, dacă nu știi a însemna măcar câtuși de cât, *e greu*. Inșă de când mi-au venit băeții dela învățătură îmi țin socoteala ban cu ban și *huzuresc de bine*; acum zic și eu că poți duce vornicia pe vieață, fără să te simți». David vornicul a avut așa dar ocazie în vieață să aprecieze *practic* foloasele învățăturii, care îi lipsea în conducerea vorniciei și care *cere* învățătură.

Smaranda era o femeie «bisericoasă de s'a dus vestea», spunea Ștefan soțul ei, și aceasta nu dovedește numai decât înclinați culturale, ci mai curând religioase. Pe ea o neliniștește mai mult grija

²⁶ L. Predescu, op. cit. vol. I, pag. 8.

²⁷ din «Amintiri», I.

de «suflet» și o îngrozește perspectiva muncilor «iadului» ! Căci ne spune chiar ea : «Măi omule, măi ! Ai să te duci în fundul iadului și n'are să aibă cine te scoate, dacă nu te-i sili, să-ți faci un ²⁸ băet popă. De spovedanie fugi ca dracul de tămâie. La b'erică mergi din Paști în Paști. Așa cauți tu de suflet ?» (Amintiri, I). Și tot ea, bisericosa Smaranda «strașnic se mai bucura, când se întâmplau oaspeți la casa noastră și avea prilej să-și împartă pâinea cu dânșii. — Ori mi-or da feciorii după moarte de pomană, ori ba, mai bine să-mi dau eu, cu mâna mea». (Amintiri I).

Și ca să fie absolut sigură că după moarte se va găsi cineva care să grijească de sufletul ei, s'a gândit Smaranda, să-l facă pe Nică al ei, ca cel mai în vârstă și deci mai bun de învățătură, popă. Și ca să-i facă învățătura mai ușoară și mai plăcută, mama învăța de-a valma cu băiatul, să citească : «la ceaslov, la psaltire și Alixandria».

Bietul Ștefan, cu o casă plină de copii (vreo șapte, între cari patru fete, cari trebuiau cândva măritate ; iar Nică cel mai mare dintre toți.), se gândea firește în primul rând : cum să sature aceste guri flămânde. El n'avea vreme să se întrebe cum o fi pe ceea lume, în iad, când de bună samă îl vedea pe acesta chiar pe lumea noastră și nu închipuit de imaginația fantastică a vreunui zugrav pe părății mănăstirilor d'imprejur, (unde l-o fi găsit și privit desigur cu groază bisericosa Smaranda), ci chiar a avea. Oricum grijile lui mari și zilnice nu-i dădeau răgaz, să reflecteze asupra unor astfel de probleme. Cum putea el să se mai gândească și la suflet, când trebuia să se sbuciume într'una pentru mulțumirea atâtor trupuri : când la câmp (arat, sămănat, prășit), când la pădurea din Dumescnicu (după lemne de foc), când cu cotul subsuoară la târg ; «după cumpărat suman !» Avea el răgaz și plăcere să stea acasă, să citească și încă «Alixandria» cea plină de năzdrăvăni ? De astea îi ardea lui ? Iar dacă e vorba de «atavism», să depănăm puțin mai departe și cu răbdare, firul logic, început de Predescu : S'a ales oare Nică a Smarandei popă în regulă, continuând înclinarea moștenită dela mamă-sa ? Sau s'a dat mai mult în partea lui tatu-său, Ștefan mocanul ²⁹, care, când se întorcea târziu noaptea din pădurea Dumescnicului obosit, înghețat și flămând ca vai de el, tot mai găsea un cuvânt bun, o glumă pentru puzderia de copilași, alintându-i cu multă dragoste, căci : «Numai de-ar fi sănătoși, să mânânce și să se joace cât îs mititei ; că le-a trece lor sburdăciunea, când or fi mai mari și

²⁸ Să se observe bine că Smaranda pune chestia învățaturii **principal** și din punct de vedere **religios**, vorbind de suflet, iad și un băet oarecare, popă ; nu chiar anume de Nică.

²⁹ În sprijinul părerii noastre, că Creangă descinde din ciobani ardeleni, poate fi adus și acest indiferentism al lui Ștefan față de cele sfinte. **Ovid Densusianu**, în lucrarea citată (vol. II pg. 79), ne spune : «Ciobanul se simte mai puțin creștin... Ciobanul nostru a fost în general mai mult superstițios decât credincios și în izolarea lui prin munți nu a putut totdeauna să se împărtășească din ce putea să-i dea biserica».

i-or lua grijile înainte ; nu te teme că n'or scăpa de asta. Ş'apoi nu ştii că este o vorbă : dacă-i copil, să se joace ; dacă-i cal, să tragă ; dacă-i popă, să ctească» (Amintiri, II). Cuvintele acestea Ńi se pare că le citeşte vreun cărturar din ceaslov sau psaltire şi nu sunt rostite aşa fără rost de gura vreunui ţăran prost, fără «un dram de cultură !» Ştia prea bine Ştefan că copilul său de azi, ce zburdă în neştire ca un mânz, mâne va fi cal şi va fi pus cu deasila la ham şi va fi nevoit să tragă din greu, în vreme ce, dacă s'ar face «popă», ar avea fireşte lucru mult mai uşor şi plăcut : cititul din cărţi. Şi poate că în sufletul plugarului gospodar, muncitor şi chinuit, ce avea să poarte de grijă unei numeroase familii, o fi încolţit ta.nic, pentru o clipă, şi puţină invidie, când se gândea că «tigoarea» de Nică va putea să aibă cândva o soartă mai bună ca a sa, va putea să trăiască cu griji mai puţine şi fără a trage ca boul în jug. Că o fi gândit şi mai ales simţit în felul acesta, stau dovadă cuvintele sale : «Dac'ar fi să iasă toţi învăţaţi... n'ar mai avea cine să ne tragă ciubotele !» (Amintiri, I). Cuvinte înţelepte, cari dovedesc mult simţ de prevedere şi exprimă un mare adevăr social, relevat acum şi de fa.mosul «popa Duhu», care «se opria cu mirare lângă moş.roa.ele de furnici, pe care le numea el republici înţălepte», desigur pentru munca ordonată şi hărnicia mare a acestor găze.

Nică după părerea lui tatu-său, nu era o furnică lucrătoare din «republica înţeleaptă», căci în loc să-l ajute, aşa cum e obiceiul tradiţional în familiile plugarilor noştri, ca cel mai răsărit dintre copii : «să pască cei cărlan! şi să-mi dee ajutor la trebi», era «o tigoare de băiet, cobăit şi leneş, de n'are păreche». (Amintiri, I). Şi desigur Ştefan, care drămăluia bine orice gologan din pungă, nu voia să strice orzul pe găşte ! Exact la fel judeca şi alt gospodar, moş Vasile Mogorojea, care ţinea la învăţătură, în şcoala duhovnicească din Fălticeni, un băiat şi care «se săturase de atâta zdruncen şi cheltuială», în nădejdea să-l vadă pe fecioru-său cândva popă. Mai sincer, mai deschis şi desigur mai curajos ca bisericoasa Smaranda Creangă, moş Vasile Mogorojea spune întreg adevărul în aceeaşta aşa de încurcată chestie a învăţăturii, gândindu-se cât mai are să-l «jupească» Mecetul (cat'hetul), până a scăpa fecioru-său popă : «Ia mai bine rugaţi-vă cu toată inima sfântului Hăraşc (Ierarh) Nicolai dela Humuleşti, doar v'a ajuta să vă vedeţi pop! odată ! Ş'apoi atunci.... aţi scăpat şi voi deasupra nevoii : b'ir n'aveţi a da şi havalèle nu faceţi; la mese şedeţi în capul cinstei şi mâncaţi tot plăcinte şi găini fripte. Iar la urmă vă plăteşte dinţăritul.... Vorba ceea : picioare de cal, gură de lup, obraz de scoartă şi pantece de lapă se cer unui popă şi nu-i trebuie altceva. Bine-ar fi, Doamne iartă-mă, ca feţele b'sericeşti să fie mai altfel !.... Dar... veţi fi auzit voi, că popa are mână de luat, nu de dat; el mănâncă şi de pe viu şi de pe mort». (Amintiri, III).

Egoismul biete! Smarande, cu gândul veşnic la mântuirea sufletului ei după moarte, se împăca foarte bine cu sentimentul ei de mamă bună, care doreşte odraslei sale o soartă mai bună, o v'eaţă mai lesnicioasă, fără multe griji şi nevoi. Şi care putea fi oare aceea, dacă nu popia, ocupaţie care în ciuda lui Ştefan Ciubutariul

se împăca tocmai bine cu lenea «tigoarei» de Nică, pe care a avut nenumărate prilejuri să o cunoască și maică-sa Smaranda, care însă, ca orice suflet de mamă, mereu își ierta odrasla, încercând din nou «să-l ia cu binșorul», făgăduindu-i câte de toate, că doar va «lăsa drumurile și va sta lângă mămuca», s'o ajute. (Amintiri, II). Zădarnice încercări! Dureroase încercări și cari trebuiau totuși repetate, căci un glas tainic, stăruitor, înfricoșat îi șoptea mereu bisericească: Smaranda la ureche: «...ai să te duci în fundul iadului și n'are să aibă cine te scoate, dacă nu te-i sili, *să-ți faci un băiet popă!*» Acest băiet ales, s'a întâmplat să fie tocmai tigoarea de Nică, cel dintâiu născut, care cu toată învățătura sa duhovnicească, va arunca potcapul din cap, va desbrăca anteriorul și nu se va mai întoarce la coarnele plugului. Iar ca să-și împace ambii părinți, Dumnezeu să-i ierte, nu se va face nici popă, dar nici plugar, ci învățător, ca neuitatul bădița Vasile a Iloaei din Humulești, sau ca înțeleptul și iscusitul profesor Nicolai Nanu din Broșteni, sau ca părintele Isaiia Teodorescu, «duh neastâmpărat și cutezător» d.n. Târgu-Neamț nu însă ca profesorul din Fălticeni, «care și el se mira cum a ajuns profesor», și care avea darul să prefacă știința învățăturii într'un «cumplit meșteșug de tâmpenie» pentru băieții săi elevi. (Amintiri, III). Închidem această lungă digresiune, care ni s'a părut totuși necesară pentru argumentarea noastră, că Ștefan Ciubotariul nu poate fi considerat nici fără dram de cultură, nici refractar culturii, nici decăzut (noi am zice *scăpătat!*) în comparație cu nevastă-sa Smaranda Creangă, cum ni-l prezintă Predescu, care vrea să sublinieze oarecum inferioritatea Moldovenilor față de Ardeleni, uitând că răzeși Nemțeni aveau școli naționale vechi și reputeate, ca cele din Botoșani, Fălticeni, Târgu-Neamț, mănăstirea Neamțului și Socola și că nu puteau fi inferiori sub raportul culturii, care nu se răspândeșe numai prin școală și carte, ci și prin mănăstiri, biserici și viu graiu!²⁹ a cu Mocanii, Ungurenii, pribegiți de dincolo tocmai de urgia unei stăpâniri străine și vitrege, care îi asuprea și-i ținea departe de orice cultură, pe când Moldovenii se puteau cultiva în deplină libertate.

În afară de existența legendară și deci dubioasă a lui Mihai Creangă din Pipirig, N. Țimiraș mai înregistrează în legătură cu obârșia ardeleană a lui Ion Creangă și o altă versiune, anume că: «acest bunic (David Creangă!) al scriitorului a venit în Pipirig din munții Făgărașului, aducând cu el gospodăria, vitele și turmele de oi pe care le-a trecut peste munte»³⁰.

Așa dar în tradiția orală a aceleiași familii găsim trei afirmații contradictorii în privința leagănului familiei și pricina bejeniei: 1. Localitate necunoscută — păpăstășia; 2. Brașovul — revoluția lui Horă; 3. Munții Făgărașului — transhumanța păstoraască. Din acestea rămâne să aleagă cercetătorul viitorului, pe bază de documente noi, una din cele trei eventualități enumerate mai sus. Dacă n'o fi existând cumva și o a patra eventualitate!

²⁹ a «Humuleștenii nu-s trăiți ca în bârlogul ursului, ci au fericirea de a vedea lume de toată mâna». (Creangă, Amintiri, III).

³⁰ N. Țimiraș, op. cit. pag. 236.

Cu aceasta se încheie numărul sărac al izvoarelor de informație locale-moldovenești. La ele s'a mai adăos acum în urmă un izvor recent, trecut neobservat, pe care îl datorăm doctorului G. D. Creangă³¹. Acesta deține informațiile dela fiul lui Creangă, căpitanul Constantin, cu care era bun prieten, și care i-a mărturisit, că: «Tatăl meu, Ion Creangă, nu poartă numele tatălui său, Ștefan al Petrei, ci numele mamei sale Smaranda Creangă, originară din Transilvania, cu obârșia din Maramureș. Și cum în Transilvania există un mare cult pentru preoțime, fiind și singura carieră mai înaltă și independentă, ce o îmbrățișam Românii, — așa se explică de ce Smaranda Creangă, soția lui Ștefan al Petrei, a pus atâtea insistențe, ca fiul ei Ion Creangă să se facă popă». În sprijinul acestei afirmații nu ni se dă nici un document sau argument, așa că o considerăm o părere personală a lui Constantin Creangă. Și, continuă mai departe Dr. G. D. Creangă amintirile sale proprii: «După spusele tatălui meu, strămoșul meu Creanga a venit ca preot în comuna Sîn Petru, județul Brașov, din satul Creanga din Maramureș; moșu-meu a fost tot preot, iar tatăl meu, neimbrățișând cariera de preot a fost pus să jure de tatăl său, că la bătrânețe se va face cel puțin călugăr³², ceea ce s'a și făcut după moartea mamei mele, intrând în mănăstirea Ghighiu, unde a și murit în 1908».

Originea lui G. D. Creangă ar fi deci aceeași ca și a căpitanului Constantin Creangă: «Prin urmare și unii și alții au purtat numele de *Cranga*, transformat mai târziu în *Creangă*. Și unii și alții sunt originari din Transilvania, dinspre Maramureș. Și la unii și la alții a existat o puternică înclinație spre preoție».

Dacă admitem ca adevărată relatarea de mai sus, putem considera ca loc de obârșie al familiei ardelene Cranga-Creangă comuna San-Petru din Țara Bârsei³², de unde au venit în Moldova, după cum am arătat mai sus, mulți oieri cu turmele lor de oi, fiind bine cunoscuți ca «oieri bârsani», cu oi «bârsane», de cari ne amintește acum și vechea baladă «Miorița». Nu putem nega că un oier bârsan «Cranga» să fi descins dintr'o familie de preoți, care, după cum am spus, nu erau la început sadea preoțești, aceasta și din motivul că un preot bătrân nu și-ar fi putut plasa feciorul său preot decât numai în comuna sa proprie, iar nu în alta străină, unde desigur preotul paroh de acolo avusese grijă să-și pregătească un fecior de-al său ca urmaș, parohiile obținându-se la început mai mult prin moștenire, ca un drept familiar.

Dar fiindcă este posibilă și această obârșie locală, ne întrebăm, dacă nu cumva Crengăștii maramureșeni au căutat să ajungă în Moldova pe alt drum, mai scurt, mai lesnicios și deci mai repede:

³¹ «Originea lui Creangă», notă de informație biografică, publicată în ziarul «Universul», No. 151 din 4 Iunie 1937.

³² Este o întinsă regiune din sud-estul Transilvaniei, cuprinzând maicu-seamă județul Brașov și Munții Bârsei, care aveau trecători spre Muntenia la Bran și Timiș.

coborând din Munții Rodnei pe Bistrița la vale, prin Vatra-Dornei din Bucovina, la Broșteni și de acolo la Pipirig-Humulești.

Dacă strămoșul ardelean al lui Creangă a pornit din Munții Făgărașului sau Țara Bârsei, el ar fi trebuit s'o ia pe Olt în sus, să treacă prin județele Trei-Scaune și Ciuc, până în comuna Gheorgheni pe Mureș iar de acolo până la apropiatul Bicz moldovenesc din Valea Bistriței.

Pentru stabilirea punctului de plecare geografic al familiilor ardelene Creangă—Ciubotariul—Ciubuc—Stamati spre Pipirigul și Humuleștii Neamțului ne-ar fi putut fi de mare folos, în lipsă de alte documente istorico-biografice, cunoașterea provenienței onomastice a altor familii de mocani (sau bănuite mocănești) din județul Neamțului ca d. e. : Bordeianu, Chiorpec, Dediu, Fosa, Fotea, Gâtlan, Goian, Mogorogea, Moșneaga, Nanu, Oșlobanu, Roșu, Roibu, Săvucu, Trăsnea, Țandură, Țuțujanu și altele. Dar și despre acestea (afară de «Oșlobanu», de care vom vorbi mai la vale), nu avem deocamdată decât indicații vagi. Ar rămâne să se cerceteze și să se vadă, dacă aceste nume se găsesc pe ambele versante ale Carpaților: și în Ardeal, și în Moldova.

După cum am văzut mai sus, din acest mare învălmășeag al cercetătorilor biografici a ieșit greu nedreptățit și obișnuit bietul Ștefan a lui Petrea Ciubotariul, vrednicul și modestul gospodar humuleștean. Numele lui merită totuși să fie scos din umbrele nevăgării în samă, care pare să-l înghită, și să fie apărat de disprețul sau poate chiar bătaia de joc a celor, cari nu-l pot înțelege, așa cum n'a putut fi bine înțeles și prețuit la timpul său nici scriitorul Ion Creangă cu firea, purtarea și țărâniile lui moștenite dela părintele său.

Și iată gândindu-ne la soarta vitregă, ce poate avea uneori după moarte, numele unui biet creștin, ne-a venit în ajutor o întâmplare, ca să putem prinde, ni se pare, urma ardeleană a acestor obscure Ciubotari humuleșteni, pe care Ion Creangă (din cauza numelui său, luat după mamă), n'avea cum să-i scoată din întuneric.

Studiind harta regiunilor ardelene, limitrofe cu Munții Oituzului și Tarcăului, ce formau odinioară granița dintre Ardeal și Moldova, ne-am zis că la descoperirea punctului geografic, celui mai apropiat, de unde ne-ar fi putut veni în județul Neamț unul din ascendenții celor patru familii, ce ne interesează (Stamati, Ciubuc, Creangă și Ciubotariul), ne-ar putea fi de oarecare ajutor itinerariul cel mai firesc, mai ușor, mai scurt, care l-ar fi putut îmbia spre urmare pe acest bejenar ardelean, odată ajuns în valea Mureșului.

În această regiune muntoasă a Carpaților avem numai două trecători mai largi din județul Ciuc spre Moldova: a Ghimeșului, pe Trotuș, la sud și a Tulgheșului, pe Bistricioara, la nord. Atât prima (cu punctul de plecare Miercurea Ciucului, din valea Oltului), cât și a doua (cu punctul de plecare Toplița din valea Mureșului, sunt mult prea distanțate de ținta finală Pipirig-Humulești, mai difi-

cile și cu mari și obositoare ocoluri. De aceea ne-am oprit la o a treia cale, la jumătatea distanței dintre Toplița și Miercurea Ciuc, având punctul de plecare Gheorgheni din valea Mureșului. Ea este ce-i drept mai anevoioasă, dar mai dreaptă, mai scurtă, mai îmbietoare sub raport practic pentru un bejenar (fie el refugiat politic, persecutat religios, sau simplu păstor nomad de oi), al cărui scop este să ajungă cât mai repede la ținta dorită. Iar aceasta nu putea fi decât următoarea: dela Gheorghenii Ciucului la Bicazul ardelenesc; de-alungul pârăului Bicaz la vale, până unde se revarsă aceasta în Bistrița, adecă la Bicazul moldovenesc; de-acolo pe Bistrița în sus până la Hangu, iar de aici, peste mitocul Bălan, și pe lângă mănăstirea Agapa până la Humulești. Sau: peste Călugăreni (mai sus de Hangu), peste Brânzeni, Plotunul și Pitiligeni la Humulești. Avem și un drum spre Pîpirig, dar ceva mai lung: dela Farcășa (de pe Bistrița) peste Fundul Hălăucei și Bobotești, iar altul de munte (pentru cai și plăeșii pedestri) dela Borca, peste Plaiul bătrân până la Pîpirig.

Cercetând numirile de localități depe platoul Ciucului (valea Oltului, continuată de cea a Mureșului și porțiunea corespunzătoare din Munții Neamțului, n'am dat peste niciun nume topografic, care să fi fost transplantat de bejenari din Ardeal în Moldova, fapt care ne-ar fi putut oferi poate o indicație, că avem de a face cu o emigrare în stil mare, cu o colonizare de mai multe suflete, sau chiar familii, afară de unul singur. Asupra acestuia ne-a atras atențiunea o simplă întâmplare fericită: publicarea unei scurte notițe informative, intitulată «Premierea celor mai buni gospodari din *Vaşlobenii Ciucului!*»³³.

Cunoaștem din Amintirile lui Ion Creangă satul *Oşlobeni*, prin care trecea hojma harabagiul Moș Nchifor Coțcarul. Satul face parte din comuna Bodeștii Precistei, plasa Piatra-Muntele din județul Neamț; este situat pe podișul pe care curge Cracăul, la 16 km. de orașul Piatra³⁴.

Numele acestui sat ne mai rechemă în amintire pe părintele *Niculai Oşlobanu* și fiul său Nică, colegul lui Ion Creangă, amândoi din Humulești și immortalizați de povestitorul nostru. Numele acestora arată clar locul lor de origine: *Oşlobenii*. Dar care a-nume?

De părintele *Oşlobanu* pomeneste Creangă de mai multe ori în Amintirile sale. Știm astfel că el slujea «la biserică Sfântul Lazăr de sub dealul Cetății»; că «era om hursuz și păclisit»; «al dracului *venetic* și ceapcân de popă»; «curat Ucigă-l Crucea l-a colăcit, să vie și să-și facă budihacea casă la noi în sat. Ferească Dumnezeu, să fie preoții *noștri* așa...» (Amintiri, II).

Din această caracterizare, plină de ironie, batjocură și chiar răutate, — o rară și aproape inexplicabilă excepție în Amintirile pline de humor senin al obiectivului Creangă, — trebuie să reținem

³³ apărută în ziarul «Universul», No. 120 din 5 Mai 1939.

³⁴ Vezi «Marele dicționar geografic al României», vol. IV, 1901, pag. 616.

calificativul de «*venetic*» în Humulești, care nu seamănă cu preoții «*noștri*», aluzie transparentă la originea străină a acestui om pripășit și oploșit printre Moldoveni, străin necunoscut, pe care l-a «*colăcit*» Dracul din locuri depărtate.

Ne-am spus : părintele Oșlobanu, chiar dacă a venit din Oșlobeni Neamțului la Humulești, tot nu este băștinaș, ci străin, venit probabil de peste munți. Astfel am făcut legătura între *Oșlobeni* Neamțului și *Voșlobeni* Ciucului. Ne-am întrebat : n'o fi oare părintele Oșlobanu humuleșteanul original, prin ascendenții săi, din acest sat ardelenesc, situat în imediata apropiere a județului Neamț?

În județul Ciuc nu există comună cu numele de Voșlobeni (cum scrie corespondentul «Universului»), ci numai una cu numele exotic de *Voșlab*, (stație de cale ferată, situată pe linia Gheorghieni — Petru Rareș din valea Mureșului) și care abia după 1918 s'a transformat, primind forma actuală, românizată de *Voșlăbeni*.

În corespondența de ziar amintită se vorbește de o serbare, organizată de camera agricolă din Ciuc, cu prilejul căreia au fost premiați «cei mai buni gospodari din româneasca comună Voșlobeni», printre ei și un Em'il *Ciobotariu* ! Și ne-am întrebat : nu s'o fi rătăcit cândva în județul Neamț printre alți Voșlăbeni (= Oșlobeni), veniți din Voșlabul Ciucului, și vreun strămoș de-al lui Ștefan Ciobotariu, tatăl lui Ion Creangă al nostru ? Lucrul acesta nu poate fi considerat imposibil, ci dimpotrivă probabil. Și de aceea am căutat să ne informăm la fața locului despre posibilitatea unei astfel de emigrări și iată ce-a binevoit să ne răspundă părintele *Mihail Marieșan* protopop greco-catolic în Voșlăbeni : «Locuitorii Voșlăbeni cari să fi trecut Carpații spre Moldova ori Basarabia și să se fi stabilit pe acolo, nu sunt. Comuna a purtat până la Unire (1918) numele de Voșlab, de atunci încoace Voșlăbeni. «Locuitorii Voșlăbeni își păstrează limba, portul lor rumânesc (moldovenesc), datinele și obiceiurile Rumânilor vechi, credința lor rumână-unită, dela care nimic nu i-a putut abate, deși în era ungurească au suferit mult»²⁵.

Părerea categoric negativă a părintelui Marieșan despre emigrările din Voșlab n'o putem împărtăși, căci nu se sprîjină pe niciun document istoric vechiu, iar, ce privește credința unită a Voșlăbenilor, ea poate fi desigur foarte veche, dar nu *mai veche* decât cea ortodoxă, așa că o convertire dela ortodoxie la catolicism a Românilor din aceste părți *trebuie* admisă. Rămâne numai de văzut când și cum s'a făcut această convertire și dacă nu s'au folosit cu acest prilej mijloace sînlnice, cari să fi putut provoca un exod, o bejenie «din pricina papistășiei», cum spunea David Creangă din Pipirig.

Preotul Niculai Oșlobanu, dela biserica Sfântul Lazăr din Humulești, povestea pela 1854, că : s'au împlinit «șezeci de ani și mai bine, de când slujesc preuția». (Amintiri III). Aceasta vrea să spună că a început să preuească de prin 1794, dată foarte apropiată de cealaltă, fixată de David Creangă din Pipirig : 1789. Ambele date

²⁵ Dintr'o scrisoare-răspuns, cu data de 17 Noembrie 1939.

fiind numai aproximative, ar putea foarte bine să coincidă și ar putea indica în acest caz o venire simultană a familiilor Creangă-Ciubotariul din Ardeal în județul Neamț.

Să nu uităm că la 1854 preotul Niculai Oșlobanu avea vârsta de cel puțin 80 de ani, că era așadar născut pe la 1774. În timpul revoluției lui Horia (1784) avusese deci vreo 10 ani, vârstă la care ar fi putut emigra ușor din Voșlab cu părinții săi, refugiindu-se în Moldova, fie din motive politice, fie din motive de persecuție religioasă, ambele admisibile ²⁶.

Indicii indirecte pentru originea ardelenescă a familiilor Creangă-Ciubotariul și a altor numeroase familii moldovene din părțile Neamțului se pot găsi și în vocabularul, folosit de Ion Creangă, în opera sa, care este cel al țăranilor de prin Humulești-Pipirig și împrejurimi. Limba populației de prin aceste părți este foarte împestrițată cu ardelenisme (maghiarisme), care nu pot fi de dată recentă, ci o infiltrație veche, dovadă numărul lor apreciabil și răspândirea lor mare. Nu putem neglija în explicarea acestui fenomen lingvistic și faptul istoric al coboririi de peste Carpați în Moldova a *Ceangăilor* de prin secolul al XIII-lea și stabilirea lor maicuseamă în părțile Bacăului, ce se presupune a fi întemeiat chiar de ei, și care se învecinează cu județul Neamț. În aceste părți ale Carpaților moldoveni găsim mai multe numiri topografice (de munți, râuri, localități) de proveniență maghiară, cari prin persistența lor până astăzi își dovedesc și vechimea relativ mare, ca: Bacău, Buzău, Cracău, Durău, Gjumălău, Herăstrău, Rarău, Tarcău, Tazlău, etc. Din maghiarismele mai des întrebuițate în această parte a Moldovei (și deci și în scrierile lui Ion Creangă) cităm: băgău, birău, călău, ceangău, ceatlău, dudău, făgădău, gealău, heleștău, ferestrău, șalgău, etc., ca să nu amintim decât pe cele cu sufixul -ău, ca și numele topografice citate mai sus.

La acestea mai putem adăoga și următoarea serie, spicuită în fugă din însăși opera lui Creangă (în special din Amintiri): astrăgaci, balmuj, bărbântă, batâr, belșug, beteag, boghet, ciocălău, ciocle, cotlon, cotruță, dâmb, dobă, dohot, dughiș, haidău, hang, hapsin, harțag, helge, husăș, ilău, megieș, meleag, melesteu, pogheaz, știoalnă, tărăboanță, țintirim, vindireu și altele.

Limba lui Creangă se înrudește sub raportul elementelor lingvistice de aproape cu cea a unui Ioan Pop-Reteganul, Ioan Slavici și altor povestitori populari ardeleni.

²⁶ Părintele paroh ortodox, din Oșlobenii Neamțului, nu ne-a răspuns până astăzi la scrisoarea recomandată, ce i-am trimis-o la 6 Noembrie 1939. Tăcerea aceasta am putea-o interpreta ca o confirmare a părerilor noastre, expuse astăzi aici, sau chiar ale lui Ion Creangă din Amintirile sale dela 1881—1882.

Și în această ordine de idei menționăm în treacăt³⁷ descoperirea recentă făcută de Gh. Bogdan-Duică, a unor variante maghiare (ciangăe) a poveștii «Ivan Turbincă» de Ion Creangă, care a putut veni foarte bine din Ardeal: și odată cu coborîrea Ceangăilor, stabiliți în secolul al XIII-lea în văile Trotușului, Tazlăului și Siretiului; și a păstorilor ungureni călători: de prin veacurile XVI și XVII; cât și mai încoace prin veacul XVIII, odată cu imigrarea familiilor Stamatii, Ciubuc, Creangă, Ciubutariul și a altora.

Liviu Marian

³⁷ Vom reveni în această privință pe larg într'un studiu special asupra poveștilor lui Ion Creangă și legăturile lor cu folclorul universal.

T R E C T R E I H A I D U C I

Trec trei haiduci cu pocnet de potcoavă
Prin luminişul «Celor trei isvoare»...
Deodată se opreşte cel mai mare
Şi spre ceilalţi se 'ntoarce cu voroavă :

— «Să poposim, măi fraţi ! O clipă doară.
Şi scoate plosca ceea, măi Peline,
Şi 'nchin-o la oblânc şi-apoi la mine,
Că prea mă simt în suflet cu povară !»...

Şi când bat caii iar poteca 'n ceteni,
Al buciului svon prelung se stânge ;
Numai povestea neamului tot plânge
In sufletele celor trei prieteni...

Dragoş Vicol

P A I A T A

Străină-mi pare în oglindă faţa :
Obraz de piatră, gură înroşită,
Nas strâmb şi roşu, geană năclăită...
O, nu, nu-s eu, acolo e paiţa !

Plângi singură tu inimă măhnită,
Cortina din spre Lume-o strânse aţa ;
Hai ! sprinten trupule, ca dimineaţa,
Stârneşte veselie netrudită...

Făcut-am gloata 'n hohot să tresară ;
Dar n'au fost ochi să vadă geana-mi udă,
Că mască port în mine ca afară.

Nu-i geamăn, nu-i adâncul plâns s'audă ;
 Aștept zadarnic steaua să răsară.
 Un hohot hâd săgeată greua-mi trudă !...

Ada Crin

C U N U N I E

Impletite inimi, doruri împletite
 pe aceeași cruce astăzi răstignite.

Visurile mele, gândurile toate
 le-am cules din stele și le strâng aproape.

Am făcut din ele candelă de aur ;
 ți le 'nchin buchete, ți le dau tezaur.

S'au încins în horă zâmbetele mele
 spulberând în nopțe umbre, ceasuri grele.

Te ascund în mine și te duc departe ;
 Vultura pribeagă înălțimi străbate.

Impletite inimi, visuri regăsite
 sub aceeași cruce astăzi zăvorâte.

Ronsarda Castro

C A N T E C U L R O B U L U I

Nu's vrednic, Doamne, să m'apropii ca un câine,
 Să mușc din Tine, flămând, ca dintr'o pâine...
 Să-Ți sorb din vânturi suflarea, ca orbul lumina,
 S'adorm cu ea 'n grădina
 Copilăriei, în așternut de lună...

Cu sufletul, fereastră deschisă în moarte,
 Nu mai urc pân'la Tine chemările toate...
 Nu mai vântur, Doamne, zarea sfârșirilor,
 În lanul ars de seceta amăgirilor...

Nu's vrednic, Doamne, umbra-Ți s'o ating
 În nopțile albe — ca un paing
 O rază... Să-mi port fantomatica navă
 Cu pânzele azurului — brumată dumbravă
 De-acorduri, de fugă, de spaimă...

Inghețat în Miază-noapte, fiord,
 Tare ești mare, Doamne, greu de rod...
 Doamne, nu's vrednic s'aud liniști în noapte
 Cum bat agonice, naufragiate,
 În oceanul singurătății Tale...

Ecaterina Săndulescu

N U, N ' A V E M N I C I O V I N Ă . . .

Nu, n'avem nici o vină... Noi mergem. Doar atât.
 Nici unde însă nu știm, nici cum nu știm, nici cât.

Prin aride Sahare, prin munți de icebergi,
 Noi ascultăm porunca înfricoșată : Mergi !

N'alegem noi cărarea spre-anume porți sau uși ;
 Nu suntem decât biete mecanice păpuși.

Ne-a potrivit din spate cu cheia și apoi
 Ne-a îmbrâncit în hâdul pământului noroi,

Cu toții : mic și mare — sfinți, paricizi, pirați
 Pe-aceeași sfoară 'ntinsă, a soartei, înșirați.

De-un cap al sforii trage spre Sine Dumnezeu,
 De celălalt smucește Satan. și-așa mereu

Păpușile se-agită, se mușcă, se isbesc,
 Spre cer se 'nalță-o clipă, apoi se prăbușesc.

...Nu, n'avem nici o vină. Noi mergem doar. Atât.
 Nu știm nici unde însă, nici pentru ce, nici cât !..

Dinu Soare

LA 50 ANI DELA MOARTEA POETEI VERONICA MICLE

* 1850 — † 1889

1

S'ar fi convenit poate ca pomenirea poetei Veronica Micle să se cuprindă, simbolic, într'același volum comemorativ, închinat prietenului ei, Mihai Eminescu.

A biruit însă gândul că obeliscul majestății marmoreene se înalță solitar din vremurile trecute și peste cele viitoare și că prietenia și iubirea, înseși aceste sentimente întruchipate în ființa Veronichii Micle, impun, dintr'o plină de înfiorare conștiință a măsurii, rămânerea, nu numai a ei, ci și a tuturor învățăceilor, la piedestalul statuiei «nemuritoare și rece»...

Să pot întinde mâna s'o pun pe fruntea ta,
Incetul la o parte suvițele le-aș da,
Senină să rămâie, curată ca un crin
Icoană de iubire la care să mă 'nchin.

Dar tu ca un luceafăr departe strălucești,
Abea câte o clipă în cale-mi te ivești,
Apoi dispari, — și 'n urmă rămâi în gândul meu
Vedenie iubită la care mă 'nchin eu ¹.

Născută în același timp ca și poetul (Em. 20 Dec. 1849, V. M. 1850) — Veronica Micle s'a stins în acelaș an, la 6 August 1889, ca și Eminescu, «până a nu atinge încă al 40-lea an al vieții sale» ². «Viața și opera ei sunt ca una din acele drame antice, în care se cuprind trei piese deosebite, represintănd cele trei faze ale aceleiași acțiuni: greșala, efectele ei, și pedeapsa» ³. Măritată în vârstă de 17—18 ani cu profesorul Ștefan Micle, mai în vârstă decât ea cu 34 ani, — *greșala* —, a avut fericirea și nefericirea să-și lege soarta și viața de soarta și viața poetului, între 1873—1877, deși :

¹ *Veronica Micle*: Eu cătră dânsul.

² *Iacob Negruzzi*: Necrolog, în „*Conv. Lit.*”, 1889, pg. 528.

³ *N. Iorga*: *Veronica Micle*, în vol. „*Pagini de critică din tinerețe*” ed. Ramuri, pg. 166.

M'am gândit cu drag la tine până nu te-am cunoscut.
 Te știam numai din nume, de nu te-aș mai fi știut,
 Și-am dorit să pot odată să te văd pe tine eu,
 Să ți închin a mea viață, să te fac idolul meu⁴.

«Mintea i se sfădia cu inima»⁵ — *efectele* —, și inima a fost mai tare. La 1879 profesorul Ștefan Micle moare. Poeta se mută în 1883 la București, cu nădejdea unei uniri, prin căsătorie, care să-i alunge teama de a-l pierde. Firea șovăelnică a poetului în fața acestui greu și plin de răspundere pas în viață, a primit sfatul înțelept al lui Maiorescu pentru îndepărtarea gândului de căsătorie. Apoi în Iunie 1883 coborîrea întunerecului peste mintea celui mai strălucit cap...

Împășirea greșelii nu întârzie să se producă, îndată după desnodământul fatal al poetului. Retrasă la mănăstirea Vărătic, poeta se stinge și ea, discret urmându-și prietenul și iubitul, la o distanță discretă.

«Ein schwärmerisch = romantischer Anfang, ein stürmisch romantischer = Verlauf, ein tragisch = romantisches Ende»⁶ —, din care egoismul istoriei literaturii se mândrește cu un mănunchiu de poezii lirice, sentimente curate, cu corespondență, în opera amânduror.

Deși atât de aproape de poet, Veronica Micle și-a păstrat personalitatea în versul ei elastic și cu imagini sugestive, în expresii, în noutatea gândirii și sinceritatea sentimentelor, iar ca atmosferă este influențată de Eminescu numai în partea a doua a activității ei care cade în robia sufletească a poetului. Alte poezii, scrise ori publicate mai dinainte, păstrează caracterul liricii contemporanilor preocupați mai mult de tematică decât de forma artistică, limpede și concentrată.

Aceeași personalitate originală, același caracter deschis, uneori umbrit de o melancolie prea timpurie la vârsta 25—26 ani, explicabilă însă, se desprind și din scrisorile ei adresate tinerei prietene, domnișoara *Eugenia Frangulea*, în Germania, unde aceasta se găsea la studii, ca bursieră de pe timpul ministeriatului T. Maiorescu la Instrucția Publică, și unde o întâlnește Samson Bodnărescu, și el bursier din colecta «Junimiștilor», care o și luă în căsătorie, la 10 April 1877.

⁴ V. M.: M'am gândit.

⁵ N. Iorga, *ibid.*

⁶ I. Scurtu, *Mihail Eminescu's Leben und Prosaschriften*, pg. 39.

Doamna *Eugenia Bodnărescu* a murit acum câțiva ani. Scrisorile primite dela *Veronica Micle* între 1875—1876 sunt inedite, pe cât știm, și ne-au fost încredințate de către doamna *Mariela*, nepoata lui *Samson Bodnărescu*, măritată cu d-l căpitan *Teodor Fortunescu*.

Domnul maior *Constantin Ciobanu*, din Marele Stat Major al Armatei, a avut amabilitatea să îndrepte pe camaradul d-sale d-l cpt. *T. Fortunescu* cu scrisorile *Veronichii Micle* și cu altele de-ale

VERONICA MICLE

lui *Titu Maiorescu*, *Clara Maiorescu*, prima sa soție, mama d-nei *Livia de Dymysza*, care trăește în Lituania, — spre scriitorul acestor pagini, care a inaugurat colecția de «*Studii și Documente Literare*».

Până vor apare în volumul al XIV-lea, se cuvine, ca și aici să exprimăm soților *Fortunescu*, precum d-lui maior *C. Ciobanu*, recu-

noștința cetitorilor, că s'au gândit la momentul de pietate al comemorării poetei și de pomenire a prietenei ei Eugenia Bodnărescu.

Vom spicui câteva pasagii esențiale din unele epistole, caracteristice pentru scilpitoarea inteligență a poetei, pentru temperamentul și preocupările ei de ordin cultural. Ținem să subliniem însă că: *greșelile din textele Veronichii Micle nu sunt greșeli de tipar, ci inadvertențe linguistice și gramaticale*, frecvente nu numai în scrisorile poetei ci și ale altora.

Dacă alcătuitoarii scrisorilor ar fi bănuit atunci când le trimiteau la o adresă exactă, că totuși gândul lor va trece în istorie, desigur că și-ar fi supravegheat forma în care se exprimau. Dar atunci n'am fi avut o imagine fidelă a autorului prinsă din lăuntru, său fizionomic și psihologic. Conștiința intrării în publicitate impune un corectiv, care denaturează portretul sufletesc. Tocmai aci stă valoarea mărturiilor, credințelor, întristărilor sau fericirilor exprimate cu inima deschisă în epistolele închise și ferite de văzul și judecata contemporanilor. Depinde firește de structura fiecăruia ce-l interesează și ce culege din asemenea documente ale vieților care s'au stins. Dorința noastră ar fi ca din ele să se aleagă numai elementele cari contribue la luminarea operei și la fixarea personalității autorului.

Extrasele, în traducere românească, se dau pentru numeroșii noștri cetitori din Basarabia, Bucovina și Transilvania, cari n'ar cunoaște limba franceză și deci n'ar fi în măsură să rețină elementul substanțial din corespondență.

I. E. Torouțiu

2

1 Dec. 1875.

...«în definitiv, știi bine că eu nu sunt una dintre naturile privilegiate, care în orice moment își pot petrece. În prezent mă distrag cetind Tragediile Parisului, un roman destul de fad, după mine, însă știi că la noi aici, trebuie să te ții de modă întrucâtva și cum romanul e foarte en vogue, nu-l pot trece cu vederea»...

24 Dec. 1875.

...«Între alte noutăți care mă privesc, îți voi spune că sunt invitată la balul clubului, dar închipuiește-ți, draga mea, că dacă ar fi să iau parte, ar trebui să fac o chelătuială de cel puțin 40 gal-

beni, și pentru ce? Decât doar ca să apari într'o lume a cărei eleganță te va uimi și care va privi cu milă la broasca proletară care se îndeasă în mijlocul ei; spune și tu, dacă merită și dacă nu e mai cuminte să rămâi acasă; totuși ,draga mea, cine știe dacă, cu tot raționamentul meu, nu voi fi ademenită de vanitate să mă duc, deși până acum nu mă gândesc nicidecum la așa ceva»...

«...permite-mi să-ți dau și eu un sfat, anume să profiți de timpul petrecut acolo, învățând cât mai bine limba germană, ale cărei comori sunt incomparabile în raport cu altele și care are adevăruri exprimate cu atâta farmec a căror inspirație numai Germanii au putut-o prinde, având darul și privilegiul de a le răspândi în lume....».

24 Dec. st. n. 1875.

...«N'ai uitat, de sigur, că ne aflăm astăzi în ajunul Crăciunului; eu sunt departe de a fi gospodină bună, dar în asemenea zi toți leneșii își aduc aminte că au ceva de făcut; așadar îți vei imagina pe prietena ta ocupată cu diferite pregătiri, iar dacă mă întreb care va fi rezultatul, nu găsesc altul decât doar Dumnezeu știe ce nouă boală pe care o risc».

...Închipuiește-ți draga mea, să nu ieși nicăieri 15, 20 zile în șir, să stai închisă în casă și să te mulțumești, din timp în timp, cu oarecari vizite care în cele din urmă, de atâtea ori nu sunt decât plăctisitoare; spune și tu dacă trecându-ți timpul în așa fel, merită să mai pretinzi că trăiești, la Iași. Mă vei întreba care e cauza? Sunt o mie poate, și nici una; nu știu nici eu deocamdată, având doar conștiința efectului, un fel de apatie morală mă împiedică să ies sau să caut distracții»...

27 Ianuarie, 1876.

...«Fără scuze draga mea! Ești de-o răutate cu mine, încât n'o mai recunosc pe Eugenia mea; în vinele mele curge sânge nemțesc? de unde, dracu, ai aflat că sunt corcitură nemțească? — spune și tu dacă asta nu-i minciună, ca să mă năcăjești, — dac'ar fi în mine sânge nemțesc, aș avea un temperament, care m'ar fi ajutat să găsesc fericire în lumea asta; dimpotrivă, eu nu mi-am găsit nici măcar pacea; însă pe onoarea mea, mult aș vrea să cunosc indiciile care te-au făcut să presupui că nu sunt de sânge curat românesc? este sângele tău grecesc care fierbe în tine, nu mai spun nimic despre asta și aștept cu nerăbdare explicațiile tale, care mă vor lămuri, și trec mai departe. Trebuie să-ți mărturisesc cu

păreră de rău că nu excelezi în şarada ta, fiindcă e falsă şi eu o susţin pe a mea, nu prea e modest din partea-mi, dar ce vrei? Mă port ca nemţoaică adevărată, *adevărul înainte de toate*, — vezi, draga mea, mi-ai dat o armă, iar acum, chiar tu trebuie să suferi cea dintâiu lovitură făcută cu ea, asta înseamnă ingratitudea lumii, dar care există prin ordinea lucrurilor.

25 Februarie 1876.

...«Sunt momente în viaţă, iubita mea prietenă, când simţi că se petrece ceva în suflet; al meu însă nu-i în stare să-şi dea seama precis de toate câte le îndură şi le simte, o stare care se poate traduce în următorul mod: sunt lucruri cari se înţeleg, dar nu se spun, iar sentimentul este de aşa natură, încât nu găseşti cuvinte care să-l explice, dar mai ales este o năzuinţă dibuitoare, c'o fi spre o fericire pământească sau poate cătră viaţa viitoare? nu ştiu, mă simt însă într'o stare de melancolie somnolentă şi cu cât primăvara înaintează, devin tot mai melancolică; dar, draga mea prietenă, nu le lua întocmai, veselie, melancolie, durere, fericire, toate trec şi poate chiar următoarea mea scrisoare îţi va spune despre o imensă fericire»...

...«Vezi că iarăşi îţi vorbesc despre distracţiunile mele, care sunt mereu aceleaşi, dar de astă dată sper să am în fiecare Duminică până la Paşti cea mai frumoasă distracţie: cum ştii, societatea «Junimea» începe prelegerile publice, care sunt foarte frecventate de lumea înţelegătoare a utilităţii acestor cursuri»...

...«bietul Maiorescu, ar fi trebuit să rămână pe viaţă ministru de instrucţie, fiindcă n'a avut nici înainte şi nu va avea nici în viitor un succesori ca el»...

8 Martie, 1876.

...Iartă-mi, dragă, stilul atât de retoric, care în cele din urmă nu-i decât efectul unei lecturi din zilele acestea... şi cum trebuie să ştii că sunt foarte impresionabilă, nu mă pot degaja de atmosferă. Explicaţia aceasta n'ar avea nici un rost dacă simplitatea şi naturalul stilului nu mi-ar place atât de mult în scrisori şi în lucrări. Intr'adevăr, după mine nu este nimic mai stupid şi mai enervant decât frazele pompoase şi căutate pe care le întâlneşti pe ici, colo, de parc'ar vrea să tot ţie discursuri la Academia Franceză, iar nu să împărtăşească idei şi sentimente, care ne răsar din suflet»...

23 April, 1876.

...«Vrei să-ți dau raport despre discursurile cari s'au ținut la Universitate, dar este lucru foarte greu să-ți fac un asemenea resumat, pe care dealtfel îl vei ceti în «Conv. Lit.», tot ce pot să spun este că dintre toți au vorbit mai bine d-l Vârgolici și Negruzzi iar eu regret nespun de mult că aceste admirabile cursuri s'au terminat atât de repede, ar fi trebuit ca toate Duminicile anului să fi fost consacrate acestor prelegeri»...

4 Iulie, 1876.

...«câtiva dintre oamenii distinși și capabili pe cari d-l Maiorescu i-a plasat ici colo în funcții, dealtfel destul de modeste, toți au fost puși în disponibilitate; ce vrei draga mea, așa se întâmplă totdeauna într'o țară guvernată de partide, în momentul, când alții ajung la putere, vin cu întreaga suită, compusă de cele mai multe ori din oameni fără importanță; și dacă poți spune la fel despre d-l Maiorescu, cel puțin suita lui era elita societății noastre spirituale; asta se explică dela sine, un om inteligent și erudit ca d-l Maiorescu, nu putea fi înconjurat decât de oameni inteligenți»...

...Mă întrebi draga mea, dacă sunt tot melancolică și stau mereu acasă ca și iarna; acasă, nu, natura e prea frumoasă ca să te lipsești de a o vedea și contempla, cât despre melancolie, aceasta devine chiar mai mare la vederea misterioasei și fermecătoarei naturi»...

3

VERONICA MICLE CĂTRE EUGENIA FRANGULEA

I

Jassy le 5 Novembre 1875.

MA CHÈRE ET DOUCE AMIE!

Je ne saurais te décrire le plaisir que ma causé ton aimable lettre que je viens de recevoir quelques moments avant; je ne tarde donc pas te repondre aujourd'hui même. Te voilà de nouveau sur les bancs de l'école, situation vraiment qui nous fait revenir sur notre passé alors quand petites et frivoles un livre à la main, nous faisons des rêves charmants sur notre avenir, tu dois te ressouvenir ma chère de quelles belles et douces illusions nos jeunes imaginations envisageaient cette vie qui pour tout dire n'est qu'une triste déception.

Dis si ce n'est pas un vain jouet que notre existence, hier tu

étiez encore professeur et directrice aujourd'hui timide et assidue élève de l'institut pédagogique de Gotha, je crois te voir lisant et travaillant pour atteindre ton bût comme tu le faisiez 7 ans auparavant, ah! si du moins tu avait aujourd'hui la même inspiration et la même confiance dans l'avenir le temps passera vite et sans t'en apercevoir; mais patience ma chère le temps va son train, on ne peut ni le praiser n'i l'arrêter, deux ans s'écouleront et puis tu vas revenir de nouveau au sein de ta famille et au milieu de ceux qui t'aiment et qui regrettent ton subit départ.

Je dois t'avouer ma négligeance, figure-toi je n'ai pas visiter depuis ton départ ta famille; mais si je suis peu fautive tu dois m'en savoir gré vu le mauvais temps que fait chez nous. Comme tu sais, le jour que tu es partie il pleuvait, mais que diras tu en apprenant que depuis sept jours nous avons une neige formidable de sorte qu'on a essayer même les promenades en traîneaux, en voir l'aspect du Jassy, tu diras ma chère nous voilà en Sibirie, ainsi le temps escuse en partie la non-visite chez tes parents, mais je tacherai le plus-tôt possible d'y aller et puis je t'écrirai de nouveau.

Je termine ma lettre en te remerciant pour les égards que tu as eu pour ton amie et collègue et sois persuadée que l'amitié qui nous a une fois uni sur les bancs de l'école, ne seccera jamais dusse-ti-il le sort nous exiler d'un bout de l'Univers à l'autre je crois être toujours ton amie comme tu seras la mienne.

Mille compliments de la part de mon mari qui m'invite de t'encourager à ta nouvelle entreprise. Ne m'oublie pas chérie et reçois mille doux baisers de la part de ta sincère amie.

VERONICA

N.B. Embrasse de ma part ta meilleure amie que tu as là bas, et dis-lui qu'elle m'est chère à l'idée seule qu'elle est l'amie de mon amie.

II

Jassy, le 1 Decembre 1875.

CHÈRE ET DOUCE AMIE!

Point de retard. — Il faut bien que ma petite ait vite une reponse de moi, c'est pour ne pas la laisser au moins pour un instant, de tomber dans l'erreur que son amie l'a oublié. Vraiment, ma chère, je ne sais pas quelle de tes amies, est plus pressée que moi, de repondre à tes charmantes lettres. Dès que je l'ouvre je cherche du papier, de l'encre et une plume, il me paraît que ce soit un crime de remettre la reponse pour demain ou pour plus tard. Tu diras que c'est mon habitude — pas du tout. J'en ai une quantité de lettres auxquelles je n'ai pas encore repondi mot.

Et avec toi c'est autre chose, je me sens comme entraînée par une puissance étrange, à te communiquer tout ce qui me passe dans la tête. Rien ne me gêne, je ne tâche ni d'affecter ni de feindre, c'est que nous sommes liées d'une sainte amitié, dans un âge, où les ruseries du monde reel, n'avaient pas encore pris place dans

notre coeur. Tu dois reconnaître comme moi ma chère, n'est-ce pas? toute bonne en font que tu es, tu es diplomate un peu avec les autres, tandisqu'avec moi tu es plus sincère comme je le suis avec toi. C'est dans la nature des choses.

Tu te trompes un petit peu, ta chère maman malgré la promesse qu'elle m'avait faite, elle ne s'est pas encore montrée chez moi, et je lui en veux. Soit si gentille et écris lui de ma part, que je suis fâchée, mais, fâchée comme tu sais que je me fâche quelques fois... Mais espérons qu'elle va venir et qu'alors tout s'arrangera pour le mieux. Ma chère, tu me demandes, quels amusements avions nous encore par ici, outre les théâtre, vraiment très peu de chose, si ce n'est quelques concerts qui se sont passés sans moi.

En somme, tu sais bien, que je ne suis pas une de ses natures privilégiées, qui peuvent s'amuser à tout moment. Je me donne comme distraction à présent la lecture des Tragédies de Paris un roman d'ailleurs assez fade selon moi, mais tu sais que chez nous on doit un peu suivre la mode, et comme ce roman est beaucoup en vogue, je ne jeux pas m'en passer.

Que te dirai-je encore en fait de nouvelles? si ce n'est quelques mariages qui ont eu lieu: le Colonel Dabija a épousé M-elle Cozadini, Mr. le Dr. Paridi une autre M-elle Cozadini. Mr. Etienne Mandrea M-elle Gheuca.

Dans ta prochaine lettre que j'espère recevoir de toi, fais moi savoir je t'en prie comment vont tes études, si l'allemand ne te fait pas grand difficulté. Je m'intéresse beaucoup que ma petite Eugénie soit à Gotha comme à Jassy une étoile au milieu de ce monde écolier, ce de quoi je n'en doute pas. Tu vois ma chère que je remplit avec conscience tes vœux, toutes mes lettres finissent au bas de la quatrième page où je finis en t'embrant de coeur et d'âme.

VERONICA

III

Jassy. Le 24 Decembre 1875.

CHÈRE AMIE!

C'est à peine hier, que ta charmante lettre m'a été remise par Mr. Nițesco. Je me demandais beaucoup: quelle pouvait, être la cause de ton silence. Car habituée déjà à recevoir de toi toute, les quinzeaines une nouvelle, dans ma trop grande susceptibilité, je me croyais oubliée de toi ce qui me chagrînait beaucoup et me faisait penser à l'inconstance de tout ce qui nous entoure dans ce bas-monde. Combien je te suis obligée maintenant, en me voyant detrompée par ta missive et par ta belle photographie que tu eus l'amabilité de me l'envoyer; donc, je t'en remercie pour l'une et pour l'autre car toutes deux m'ont arraché le doute qui si souvent nous mène au scepticisme.

Tu me parles d'amusements chérie, oh! mon âme s'y prête si peu maintenant aux amusements que je n'y pense pas même, je ne sais quel subit changement s'est opéré en moi, mais je sens

que mon coeur depuis l'année passée a vieilli de dix ans tant le monde m'ennuie et tant je me sens blasée de tout ce je vois.

Entre autres nouvelles qui me regarde, je te dirai que je suis invitée aux bals du club, mais imagines-toi ma chère que pour y aller on doit faire pour peu une dépense de 40 et pour quoi? Si non pour paraître dans un monde dont l'élégance vous éblouit, et qui regarde d'un oeil piteux *la grenouille proletaire* qui se fourre dans son sein; dites si ça vaut la peine, et s'il n'est plus raisonnable de rester chez soi, et pourtant qui sait ma chère, si malgré tous mes raisonnements je ne serai pas tentée par la vanité d'y aller quoique jusqu'à présent je n'y pens pas. Ce soir au palais aura lieu le premier bal de la Réunion je n'y vais non plus, au théâtre je n'ai pas encore été, en somme je mène une vie tout-à-fait casanière et où je trouve du loisir. Tu flates tant mon style ma chère que je devrai me croire pour quelque chose, mais je sais bien, que je suis loin des louanges que ton indulgence me prodigue, et ce n'est que ton amitié et bienveillance qui trouve un jeu de charme en lisant mes lettres, où malgré toutes les incorrections tu sens qu'elle te parlent de mon amitié.

J'accepte avec grand plaisir, le conseil que tu me donnes de ne plus lire des romans ce qui d'ailleurs m'arrive assez rarement, et a mon tour permets-moi de te donner aussi un conseil: c'est de maittre à profit le temps que tu passes la-bas et d'apprendre le mieux possible la langue allemande, les tresors literaires qu'elle contiènt sont incomparables en raport avec les autres, ce sont des verités exprimées avec tant de charmes aux quelles il n'y a que les allemands qui ont saisi l'inspiration et ont eu le don et le privilège de les reprendre dans le monde et l'on dirai à juste titre que ce n'est qu'avec la verité sous les yeux que l'on peut se creer un empire... Pardonne si ma lettre pour cette fois n'est pas aussi longue que les autres.

Je t'embrasse de tout mon coeur.

VERONICA

IV

Le 24 Decembre N. S. 1875.

Jassy.

CHÈRE ET DOUCE AMIE!

Comme tu dois te rappeler nous sommes maintenant dans la veille du Noël; — je suis loin d'être une exelente menagère, pourtant dans un tel jour que celui d'aujourd'hui, tout les paresseux se souvent qu'ils ont quelque chose à faire, donc tu dois envisager ton amie bien ocupée avec toutes sortes de preparatives, et si je me demande quel en est le bût, je ne trouve pas un autre, si ce n'est le risque d'attraper Dieu sait quel nouvelle maladie. Pourtant, malgré toutes mes occupations, je ne puis pas remaittre à demains, la réponse que je te dois, et, faisant trêve d'affaires je me remets à toi.

Que te dirai-je ma chère? Si ce n'est que j'ai tout-à fait oublié. Si je vis à Iassy ou bien en Chine ou autre part. Figure-toi ma bien

aimée de ne pas sortir nul part quinze ou vingt jours de suite, rester enfermée chez soi et être à la merci de voir de temps en temps quelque visite, qui du reste, assez souvent ne fait que nous ennuyer; dites moi si un tel passe temps vaut la peine de prétendre qu'on vit, et qu'on à lassy. Tu me demanderas qu'elle en est la cause? Mille peut-etre et aucune; moi, jusqu'à présent je l'ignore, n'ayant que la conscience du l'effet, c'est une sorte d'apatie morale qui ne m'engage ni à sortir ni à me donner d'amusements. Mais laissons pour le moment de côté tous nos ennuis; les fêtes arrivent et l'année est prête à atteindre sa fin, et, esperons que celle qui arrive sera d'un meilleur augure; je parle au pluriel ma bien aimée, puisque je presume, que toi là-bas ne t'amuse non plus; en apprenant on emploie bien son temps mais c'est loin d'être un amusement enfin, le temps va son train et il ne songe pas à nous, laissons-le donc aller et allons-nous aussi jusqu'au terme où il voudra nous arreter.

Pour trancher le ton par trop languissant de ma lettre, je veux te donner des nouvelles, et toujours de nouvelles de mariages: Un certain Mr. Lieutenant Amfilofie epouse M-elle Xenopol, un des M-rs Draghici epouse M-elle Predidici et comme c'est l'usage de feliciter *avant le mariage* je les felicite aussi, après, c'est une autre demande; mais n'anticipons pas l'avenir des ceux qui dans ces moments par leur âme habitent le ciel.

Je te trouve un peu malicieuse, comment oses tu te mauquer de moi en demandant de t'envoyer de mes oeuvres, mais quels oeuvres? mechante que tu es! Je gage que Eugénie, comme son nom contient le genie, a déjà composé un beau volume contenant des beautés literaires, et que transportée et ravie de son oeuvre croit que son amie en fait autant; sois en paix, je n'y pense pas même, tout mes oeuvres sont ces lettres que je t'engage de les garder, pour faire avec les tiennes un volume, et qui portera le plus saint cachet: celui de l'amitié. Maintenant que je me suis reconciliée avec toi je veux te donner une explication. Tu crois d'après ce que je lis dans ta lettre que la photographie m'a été remise, en même temps que la lettre, c'est à dire de beaucoup plus tard que tu me l'avais envoyée; non, ma chère, je l'ai reçu par Mr. ton père qui a eu l'amabilité de venir nous voir une fois, bien avant la lettre de Mr. Nițesco, et maintenant ne t' imagine plus que quoique dans la même ville nous ne nous voyons pas, si fait, je le voudrais bien plus souvent, mais nous avons chez nous des neiges et des froids comme en Sibirie, ce qui empêche les visites.

Je crois que tu ne pourras pas te plaindre à présent de mes lettres, elles sont d'une telle longueur qu'elles doivent te fatiguer rien qu'en les voyant, après la lecture, tu sentiras la nécessité de faire une bonne somme pour te remaître et une autre pour oublié toutes les blagomanies qu'elles contiennent, donc, je finis ici tout ce que j'ai à te dire pour le moment en ajoutant la plus douce et sincère felicitation pour la nouvelle année. Reçois les saluts de mon mari et de ma part un doux et tendre baiser.

VERONICA

Passe-moi la mauvaise ecriture, ma plume est tout à fait abimée.

V

Jassy, le 27 Jenvier 1876.

CHÈRE ET DOUCE AMIE!

Pardonne-moi si cette fois, je ne fus pas aussi exacte avec ma réponse comme je l'étais jusqu'à présent; la vraie cause, ce sont quelques occupations imprévues, parmi les quelles tu dois noter les visites que pendant ces jours de fêtes on reçoit et l'on doit rendre; et, avec la quelle occasion j'ai eu le plaisir d'aller chez tes parents, et eux à leur tour sont venus chez moi, ils se portent tous très bien. Caty m'a montré son chef-d'oeuvre de *perforation* et m'a promis un abat-jour travaillé par elle même.

Tu veux ma chère que je te rends un compte minutieux, de la manière dont j'ai passé les fêtes; sur cela je n'ai pas grand'chose à te dire, si non, que j'ai été une fois au théâtre, on représentait pour la première fois *les folies dramatiques*, le reste du temps je l'ai passé presque tout-à fait chez moi; un soir Hélène est venue chez moi et nous nous rendîmes ensemble chez la famille Macaresco où nous restâmes jusqu'à 11 $\frac{1}{2}$ heures.

Trêves d'excuses ma chère! Tu es d'une telle malice avec moi que je n'en reconnais plus mon Eugénie; dans mes veines coule du sang allemand, mais d'où diable as tu pris connaissance que je suis *corciu nemțesc*? — dites si ce ne sont pas de blagues pour me taquiner, — ma chère s'il y avait en moi du sang allemand je serais d'un tempérament qui me ferait trouver du bonheur dans ce bas-monde, et loin de ça, je n'en trouve pas même la paix; mais parole d'honneur je voudrais bien savoir quels sont les indices qui t'ont fait presumer que je ne suis pas d'un sang pur romain? c'est ton sang grec qui bouillonne en toi je ne dis plus rien sur cela et j'attends avec impatience tes explications qui me mettront au jour du fait et je passe outre. Je dois t'avouer avec regret que tu n'escèle pas dans la charade, vu, qu'elle est fausse et je soutiens la mienne c'est peu de modestie de ma part, mais que veux-tu? J'agis en vraie allemande *la verité avant tout*, — vois-tu ma chère tu m'as donné une arme et c'est toi qui dois subir le premier coup que je veux porter avec elle c'est l'ingratitude du monde et qui existe dans l'ordre des choses.

Après t'avoir percé le coeur, m'enveloppant du manteau de la chevalerie du moyen-âge je te prie de t'avouer vaincue et de me remaittre ton armure ton casque, pavaze cet et reconnaitre que je te suis supérieure dans le champs de la charade; en pédagogie je suis ta vassale. Maintenant des nouvelles; je ne sais pas si tu as entendu parlé d'un certain Capitaine Pruncu qui avait une charmante maitresse, cette malheureuse femme à l'aveux que lui a fait le capitaine qu'il veut se marier, elle s'est empoisonnée et morte on l'a enterré depuis quelques jours.

Le dimanche passé ont eu lieu les noces de M-elle la princesse Grégoire Sturdza avec le prince Conachy Vogoridy le lendemain ils sont partis pour Vienne, Paris etc.

Voilà ma chère et bonne Eugenie tout ce que j'ai à te dire

pour le moment, mon mari charmé de ce que tu ne l'oublis jamais t'envoie une foule de compliments ma mère aussi et moi la sous-signée. Je t'embrasse mille et mille fois de coeur et d'âme ton amie pour toujours.

VERONICA

VI

Jassy, le 15 Fevrier 1876.

CHERE ET DOUCE AMIE!

Me voilà de nouveau en retard de quelques jours avec la reponse que le dois à ta dernière lettre, ne m'accuse pas cette fois-ci de paresse, la cause en est le manque de papier à lettres, et, comme je voulais changer le format, je devais l'acheter moi-même, pour satisfaire encore un de tes desirs, celui de t'écrire de lettres longues à n'en plus finir. Quant à moi je préférerais le format plus petit car alors l'écriture est plus serrée, tandis que sur un grand papier la main s'élançe trop elle va même au grand galop, les idées n'ont pas le temps de se murir un petit peut, en sorte qu'en relisant la lettre, on s'aperçoit avec peine que pendant quatre pages de grifonage on n'a rien dit, c'est-ce qui va t'arriver maintenant avec ton tant, réclamé *grand format*, tu auras beau lire et relire ma lettre, tu ne trouvera rien autre chose si ce n'est que ton amie qui a tracé ces lignes, encore fussent-elles joliment écrites!?! *Compte rendu*. Avant hier Helène a été chez moi, elle m'a dit qu'elle t'a écrit une lettre trois semaines après avoir reçu la tienne et je suis sûre que tu ne l'accuse ni de paresse ni d'indifférence, mais tu prendras pour de bon tout ce qu'elle te dira, tandis qu'avec moi tu agis bien autrement petite mechante que tu es! Je compte aller ces jours-ci chez tes parents que je n'ai plus revu depuis leur dernière visite chez moi. C'est le carnaval chez nous? A ce qu'on dit je crois aussi qu'il y est, personnellement ou intimement si tu veux je te dirai que pour moi ça m'a laire de la grand'carême, je n'ai pas pris aucune part à toutes nos fêtes, ni aux bals ni aux soirées pour en sentir le charme du carnaval je vis ma chère amie dans une si grande intimité et amitié avec *moi-même* que je puis dire je trouve tant de plaisir et n'y passe guère cette situation de mon âme qui m'a fait plus heureuse que mille autres plaisirs. Que te dirai-je en fait de nouvelles, nouvelles que tu attends si ardemment, la seule c'est la crise financière qui alarme tout le monde et nous en fait subir un petit peut les conséquences. D'aucun mariage ne se parle plus, rien d'extraordinaire n'y est arrivée si ce n'est la Heller qui arrive avec sa troupe pour nous donner 12 représentations, trois ducats la loge s'il vous plait si non adio plaisir d'entendre une belle musique.

Ma chère je finis malgré moi cette lettre j'aurai envie de t'écrire, encore, mais je n'ai plus de place pour te prier de faire mes plus tendres amitiés à mon amie Eugénie, tu lui diras que je l'embrasse mille fois.

VERONICA

VII

Jassy, le 25 Fv. 1876.

MA CHÈRE ET DOUCE AMIE,

Comme pour te dedomager de ma dernière lettre, j'ai envie de t'écrire maintenant une bien longue, lemplie de tout ce qui se passe dans mon âme. Il y a certains moments dans la vie, ma douce amie, où l'on sent que quelque chose s'y passe, mais *le moi* n'est pas en état de rendre un compte exact de tout se qu'il subit de tout ce qu'il sent, ça peut se traduire de la manière suivante: *cela s'entend mais ne se dit pas*, où l'âme sent d'une telle manière qu'il n'y a pas des paroles pour interpreter ce sentiment, qui tout d'abord n'est qu'une vague aspiration, est-ce pour un bonheur terrestre, ou bien pour la vie à venir? je n'en sais rien, tout ce que j'éprouve c'est un état d'une reveuse melancolie, et, à mesure que le printemps arrive, je me sens devenir plus melancolique; mais ma chère amie n'y faites pas attention, gaieté, melancolie, chagrin, bonheur tout passe et peut-être dans ma prochaine lettre, je ne te parlerai que d'un bonheur immense. Encore une fois tu veux que je te parle de mes distractions, elles sont toujours les mêmes, mais j'espère maintenant avoir chaque dimanche jusqu'aux pâques la plus belle distraction: comme tu sais la société littéraire *Junimea* commence ses prelections publiques, qui sont très frequentées par le monde qui sait apprécier de quelle utilité sont ces cours. Tu me parle de M-elle Keller ma fois je ne compte pas y aller, ses lojes sont d'un prix exorbitant, pour la crise financiere où nous a plongé ces revoltes dans l'Orient, de sorte que je puis dire, que cette année le monde n'a pas été si gai que l'année passée.

Le dimanche passé ont eu lieu les noces de M-elle Xenopole; j'ai été invitée la veille à la cérémonie du fil-d'or, comme tu sais que c'est l'usage chez nous, mais je ne suis pas allée.

Autre chose que te dirai-je encore si ce n'est qu'un certain Mr. Leon Ghica un beau jeune homme de l'aristocratie, c'est donné un coup de revolvère dans la poitrine, on ignore absolument la cause qu'ai pu le decider.

D'après ta lettre je vois que tu es inquiète, ne sachant quel sera ton avenir après le changement qui eut lieu au ministère de l'instruction (pauvre Majorescu il aurait du être pour la vie ministre pour l'instruction, car il n'a eu ni précédent et il n'aura pas un successeur comme lui) mais tu sais qu'il a été remplacé par Carpe qui, suit la même politique que Maioresco, étant membre de la *Junimea*, par consequence tu dois être tranquille et continues ton travail, et même si tout un autre parti viendra au ministère les boursiers, continueront d'être boursiers jusqu'à ce qu'il finiront leurs études.

Maintenant ma chère que j'ai écrit tant de page, tu me permettez de te quitter pour le moment, reprenant la continuation aussitôt que j'aurai une reponse de toi.

Les miens te saluent moi je t'embrase cordialement.

VERONICA

Passe moi ma chere, la manière dont j'ai commencé cette lettre c'est un signe assez significatif de mon état reveur.

VIII

Jassy, le 8 Mars 1876.

CHÈRE ET DOUCE AMIE!

Il me paraît que j'entends ton exclamation en ouvrant cette lettre: De nouveau une missive de cette amie, qui vraiment, commence à m'embêter avec son trop d'exactitude! n'est-ce pas que c'est ainsi que tu vas recevoir ce nouveau messenger de Jassy?

Mais mon Dieu que je suis malicieuse et injuste, puis-je jamais me permettre de croire qu'une lettre de ma part puisse causer de l'ennui à ma douce amie! Quand les siennes me font tant de plaisir et quand un volume me suffirait à peine.

Ma chère excuse mon style tout-à-fait sur un ton exclamatoire qui au bout du compte n'est que l'effet d'une lecture que j'ai faite ces-jours-ci (c'est la vie, les amours et les infortunes d'Héloïse et Abailard que j'ai lu) et comme tu dois savoir, que je suis même très impressionnable, je suis encore sous l'impression. C'est une explication qui n'aura aucun raison si la simplicité et le naturel d'un style ne sera pas tout ce que j'aime dans les lettres et dans les ouvrages. Vraiment rien de plus bête et de plus ennuyant selon moi que: ces phrases pompeuses et recherchées que l'on rencontre par-ci par là, on dirait que c'est toujours un discours de réception à l'Académie Française que l'on veut faire, mais pas une communication d'idées et des sentiments qui s'élance de notre âme. Après avoir si bien plaidé la cause de mon style je passe aux nouvelles.

Toujours et toujours la même chose: je m'embête, je m'ennuie et je me meurs. Un voyage n'est ce pas?

Mais il faut du *quibus* dirait un étudiant parisien dans son familier argot, or n'ayant pas du *quibus* on reste tranquillement à Jassy, et l'on fait journellement une promenade sur l'asphalte, si les pieds ne nous font mal du Copou jusqu'au palais et vice-versa c'est-ce que je fait sans y manquer quand le temps fait beau. Mais consolons nous ma chère le temps d'épreuve est passé, le printemps arrive, et avec l'équinoxe changeront nos dispositions.

D'après ce que j'ai appris tu vas quitter en peu de temps Gotha pour te rendre à Calmberg; je crois que tu seras si gentille de me faire savoir ton adresse, pour ne pas interrompre notre correspondance, tu dois reconnaître que je fais un peu le métier des journalistes qui prient leurs abonnés de leur faire savoir l'adresse pour ne pas interrompre l'envoi régulier de leur *fadaises*.

N'ayant plus rien à te communiquer, je te prie de recevoir mille compliments de la part de mon mari, qui m'engage en même temps de te prier de m'écrire en allemand, mais ne faites pas, je ne serai pas en état de te répondre.

Je t'embrasse tendrement sur les deux joues. Ton amie.

VERONICA

IX

Jassy le 23 Avril 1876.

CHÈRE ET DOUCE AMIE!

Je ne sais pas quelle puisse être la cause, mais je m'aperçois que notre correspondance est devenue un peu rare, ce qui me fait de la peine, car j'étais très habituée à recevoir toutes les quinzaine une missive de toi; j'espère que reprendrons notre ancienne habitude. Je t'en supplie ne me parles plus de *Nostalgie*, si tu savais comme c'est ennuyant à Jassy tu remerciais le bon Dieu de te trouver à Gotha ou n'importe ou seulement pas à Jassy.

Tu veux ma chère que je te fasse un compte-rendu des discours qui ont eu lieu à l'Université, mais c'est une chose très difficile, celle que de te faire un pareil résumé, et qui d'ailleurs tu pourras le lire dans les *Convorbiri Literare*, tout ce que je puis te dire, c'est que du tous. Mr. Vergolici et Negrouzzi ont parlé mieux, et que je regrette infiniment que ces admirables cours ont fini si vite, il faudrait que pendant toute l'année, les dimanches soiens consacrés à de pareilles prelections.

En fait de nouvelles, je n'ai qu'une seule et bien triste; tu as connu pour sûr, au moins de vue M-me Emilie Gherghel, et bien cette charmante femme, pleine de douceur et de nobles qualités, est morte, d'une mort très subite, hier a eu lieu son enterrement à l'église Buna-Vestire, beaucoup de monde et surtout beaucoup de femmes ont assisté à son obsèques et ont pleuré sa fin prématurée en outre Mr. Petrino le poète lui a fait un discours assez bien senti.

Que te dirai-je encore, aujourd'hui j'ai voulu visiter tes parents mais il faisait une chaleur étouffante et malgré moi j'ai dû renoncer pour à bientôt. Mr. ton père a été chez avant hier, (moi je n'étais pas à la maison) mais mon mari y était et lui a dit que tu n'as pas encore reçu ta bourse ce qui m'a fait beaucoup de peine, j'ai voulu écrire à Mr. Nica le directeur du ministère que je connais, mais j'ai entendu qu'il n'est plus directeur puisque un nouveau ministère a succédé au ministère de Lascar Catargi, et tu sais l'habitude traditionnelle de notre gouvernement, dès qu'un ministère s'en va, celui qui lui succède détruit et change tout ce qu'a fait le précédent, c'est là cause que nous allons si bien et que nous progressons si admirablement!!! c'est à dire que nous sommes continuellement dans un état de fluctuation les nôtres n'ont la moindre idée de stabilité, et ignorent complètement les biens qui en résulte. Tu as beau dire qu'à Gotha on sait ce qu'on fera d'ici à un an, tandisque chez nous on ne peut savoir ni d'ici à demain ce que-peut arriver de bon ou de mauvais.

Après avoir parlé aussi un peu de politique je t'embrasse tendrement en te priant de m'écrire dès que tu recevras ma lettre.

J'embrasse aussi ton amie et je prie de te reconcilier avec elle.

VERONICA

X

Jassy, le 28 Mai 1876.

CHÈRE AMIE!

Il arrive quelquefois à l'homme de passer son temps sans savoir comment et sans pouvoir faire ce qu'il voudrait, ainsi c'est passé mon temps depuis ta dernière lettre jusqu'au moment où je t'écris cette lettre. Je n'avais plus des marques postales et journallement je me proposais d'en acheter et le soir venu me trouver toujours sans marques, et, comme je ne voulais pas t'envoyer des lettres non affranchies je ne pouvais pas t'écrire. Aujourd'hui c'est dimanche chez nous, peut-être à Berlin aussi, donc étant dimanche je m'ai solennellement: il faut que j'écris à Eugenie, mais toujours je n'avais pas des marques et le coeur bondissant de colère contre ces malheureuses marques, je suis sortie en ville et j'en ai acheté et comme tu vois une lettre t'arrive.

Que te dirais-je encore de chez nous? Pour sûr rien de bon et rejoyissant, car la dernière semaine il à neige et gelé; la température a descendu à 2 degré sous zéro et note bien deux degrés Réomuriens, de sorte que dans presque toute l'entendue du pays les vignes ont été abimés par le froid, les legumes et les fruits; c'est une calamité chez nous, que ces subits chargements de température; un mois avant il faisait une chaleur tropicale et maintenant il fait froid.

Madame ta mère a été chez moi une fois accompagnée de Caty et une fois seule, la première fois quand elle est venue, elle m'a donné ta nouvelle adresse. Tu dois être bien heureuse d'habiter Berlin au lieu de Calemborg, car d'après ce que j'ai entendu le Seminaire est loin d'une demi-heure de la ville et ça aurait du t'ennuyer beaucoup d'être toujours enclotrée sans pouvoir sortir au moins de temps en temps à la promenade ce que d'ailleurs ne coute rien.

Ma chère amie comme je voudrais bien être aussi une années où deux à Berlin pour bien apprendre si tu savais combien c'est noble et imposant de parler l'allemand tandisque le français est de nos jours quelques choses de si commun car à chaque pas on l'entend parler et surtout tu sais qu'au théâtre, dans les salons et dans la rue tout le monde ne parle que le français et quand on entend une personne de bonne condition parler l'allemand on l'écoute avec tant de plaisir tâche donc ma petite amie d'apprendre *die schöne deutsche Sprache, und schreibe mir nicht mehr französisch nur deutsch da durch werden wir die Sprache lernen.*

Je crois qu'auqun mot n'est pas bien écrit sois si bonne et corriges-moi.

Ich küsse dich
VERONICA

XI

Jassy, le 28 Juin 1876.

CHÈRE AMIE!

Qu'est-ce qu'il y est arrivé depuis que tu es à Berlin?, c'est une ville fatale pour notre correspondance, tu ne m'écris plus et moi de même.

Mais aujourd'hui quoique je ne suis pas disposée à écrire je prends la plume pour tracer quelques lignes destinées à mon Eugénie que j'ai tout-à-fait abandonnée. Ma chère tu m'excusera si je ne t'écrirai pas beaucoup cette fois-ci, mais comme hier j'ai été avec mon mari chez tes parents, j'ai cru de mon devoir de te faire savoir ma visite. Madame ta mère m'a fait lire la petition que tu a faite à notre Princesse, mon mari l'a approuvée, il l'a trouvée très bonne, bien conçue et très justifiable. Ton père n'était pas à la maison au moment que nous y sommes arrivés, Caty était très fatiguée à cause des examens qui ont eu lieu hier et avant hier. J'ai trouvé le logement de ta mère très gentil propre et très confortable.

Mainetenat je te quitte et tu dois m'excusez à cause de mes confitures de cerises qui ne veulent pas savoir que je suis occupée à écrire.

Excuses-aussi mon silence ma chère et reponds moi le plus tôt possible.

Je t'embrasse mille et mille fois ton amie sincere et devouée.

VERONICA

XII

Le 4 Juillet 1876.

Jassy

CHÈRE ET DOUCE AMIE!

Je te remercie bien des fois pour l'amabilité que tu eus de repndre si vite à ma lettre; vraiment ça me pesait sur le coeur, de ne plus nous entretenir par des lettres, le seul moyen que nous avons pour le moment. Mon amie, plus que toi je connais la triste situation dans laquelle tu te trouves, ayant été témoin à tous les actes arbitraires de ce nouveau ministère; aucun de ces gens distingués et capables que Mr Maioresco avait placé par ci par là en faction du reste assez modeste, tous ont été mis en disponibilité; — que veux-tu ma chère ça arrive toujours dans un pay gouverné par les partis, sitôt qu'une d'elle arrive au pouvoir, elle vient avec toute sa suite composée, la plus souvent, de gens de peu d'importance; et si l'on peut dire la même chose de Mr. Maioresco, du moins sa suite était l'élite de notre monde intelligent; ça s'explique de soi-même, un homme intelligent et érudit, tel que Mr. Maioresco ne pouvait être entouré que de personnes intelligentes, tandisque les

autres, gens bornés et incapables, ils traînent après eux autant de bêtes qu'il en peuvent recruter, on peut très bien leur appliquer l'ancien proverbe: tel maître, tel valet, et avec ça laissons-les, et disons leur qu'ils s'en aillent paître, seulement qu'ils te laissent finir tranquillement tes études.

Tu me demandes ma chère si je suis toujours mélancolique et casanière comme pendant l'hiver, casanière pas, la nature est trop belle pour ne pas aller la voir, la contempler, quant à la mélancolie elle ne devient que plus forte à la vue de cette mystérieuse et belle nature, tout dans cette saison vous fait rêver, et qu'est-ce la mélancolie? si non un état d'une triste rêverie.

Tu me demandes encore si les promenades sont animées, oui ma chère amie je crois qu'elles sont plus animées que jamais, quoique la crise est très grande, mais tu sais que les nôtres savent bien se moquer de la crise, même si ils devaient payer cent pour cent il faut que la traine aille tout de même; mais ceux qui ne veulent pas faire des dettes, ceux-là ne s'amuse pas ils ont d'autres soucis. Si je pouvais je t'enverrais volontierement un pot de confiture, pour te ressouvenir un peu plus de ta patrie, je tacherai de savoir si c'est possible.

Maintenant je crois que tu en a assez, je t'ai écrit une lettre bien longue pour te dédomager de la précédente, donc je t'embrasse mille et mille fois.

VERONICA

Ecris-moi encore une fois ton adresse car je l'ai perdue.

Izvoare : Arhiva Samson Eugenia Boduărescu

în păstrarea nepoatei lor

Doamna Mariela Teodor Fortunescu.

Facsimile, traduceri și adnotări se vor da în:

Studii și Documente Literare, vol. XIV.

CĂRȚI // REVISTE // INSEMNAȚII DOCUMENTARE

CĂRȚI

I. PETROVICI: EVOCĂRI DE MARI FILOSOFI

EDITURA «UNIVERSALA» ALCALAY & Co., 1939, BUCUREȘTI.

Fără a ne abate prea mult dela adevăr, am putea susține că filosofia coincide în bună parte cu însăși istoria ei; ceea ce o deosebește mult de știință, ale cărei probleme se schimbă dela o epocă la alta.

Problemele fundamentale despre existență, despre om și destinul cugetării lui, despre ordinea universului și despre puterile noastre de a intra în legătură cu imensa lui complexitate, au format totdeauna pivotul gândirii filosofice. Încercând să pătrundă în miezul problemelor ce și le-a pus, gândirea s'a lăsat uneori intimidată de panorama complicată și diversă a realității exterioare și s'a crezut dator să se considere ca un reflex al acesteia. Alteori, ea a căutat să exploreze, să înțeleagă propriile-i adâncuri și să-și impună disciplina logică, realității flotante a simțurilor. Între cele două limite: realitatea independentă a lumii externe și realitatea absolută a spiritului, a oscilat mult timp filosofia. Atitudinea criticistă, cu numeroasele ei variante — manifeste sau implicite — s'a prezentat ca mijloc de împăciuire a celor două extreme.

Din când în când, cugetarea filosofică revine asupra drumului parcurs, reexaminează problemele și soluțiile elaborate, croește drumuri noi și caută să le paveze cu blocuri mai solide și mai șlefuite. Particularitatea aceasta a gândirii filosofice, de a putea reveni asupra pașilor ei, dă o semnificație deosebită comemorărilor marilor filosofi. La asemenea ocazii, operele înaintașilor sunt privite sub un unghi de perspectivă mai uman, lăsându-se la o parte grija exagerat didactică a interpretărilor de sistemă. Comemorarea este prilejul întâlnirilor în cugetare și verificarea binevoitoare a trecutului, față de prezent; este proiecția luminii inițiale asupra razelor împrăștiate în decursul timpului și asupra tuturor regiunilor, în care se găsesc oameni gânditori, cultură și civilizație. Personalitatea și opera celui evocat depășesc, în asemenea cazuri, granițele națiunilor, și ele își găsesc, pentru a ne sluji de cuvântul d-lui Petrovici, «ospitalitate» în sânul neamurilor străine. «Este tot o formă de ospitalitate, evident de un ordin mai înalt, să primești frumos în sfera respectului și-a admirațiunii tale, — zice d. Petrovici, — pe toți eroii omenirii, de orice neam ar fi ei. Acest lucru decerne un adevărat titlu de noblețe. Căci dacă atunci când lauzi și înalți pe ai tăi, în aceasta intră poate și o vagă idee de rivalitate națională, atunci când proslăvești pe ai altora, rămâne complet în afară orice gând de concurență egoistă» (p. 31).

În ceea ce privește neamul nostru, prin reprezentanții săi calificați, el și-a făcut totdeauna datoria. D. profesor Ion Petrovici a căutat să extindă omagiul rostit, publicând în broșură câteva din reflecțiile elaborate cu ocazia comemorărilor, pe care le-a inițiat la noi. Vom găsi în cărțica de care ne ocupăm prețioase analize sumare și păreri judicioase relative la mari filosofi ca Descartes, Spinoza, Hegel și alții. Fără a se preocupa de expuneri didactice, care în majoritatea cazurilor îndepărtează pe lector, autorul se mulțumește să deschidă perspective de ansamblu asupra filosofilor evocați, sau să expună amănunte inedite.

Însușindu-și părerea lui Wundt, autorul ne prezintă pe Descartes ca «o matcă a tuturor ideilor fundamentale, care au caracterizat gândirea modernă», (p. 7). Preocupat de probleme diverse, în legătură cu fundarea cunoștințelor clare, cercetător prin excelență, Descartes a scrutat felurite planuri ale realității și din gândirea sa, s'au alimentat numeroase curente divergente. «Căci alături de

urmași direcți ca Malebranche ori Spinoza, au mai pus vreascuri cartesiane pe vatra lor — alimentându-și focul — chiar filosofi heterogeni, ca empiristul John Locke sau materialistul Lamettrie (p. 6). De unde provine această bogată și felurită influență? Din însuși spiritul filosofului. Dornic de unitate și unificare a cunoștinței, «Descartes însă nu poate șterge cu bugetele icoana empirică a existenței, și oricât ar prelucra-o de tare, e silit să urmeze indicațiile ei generale, reprezentând, cu tot crezul său raționalist, o linie de mijloc sănătoasă și echilibrată, așa cum în veacul următor, cu o conștiință poate și mai clară, a mai avut-o un alt geniu filosofic, original și adânc, dar în fond conciliant și eclectic — Immanuel Kant» (pag. 11). Conduc de bunul său simț viguros, calitate pe care de altfel o crede ca fiind «la chose la mieux partagée», Descartes n'a forțat într'atât realitatea încât să o vâre într'un șablon unic, de dragul sistemului său, ci i-a recunoscut cute și aspecte mai mult sau mai puțin independente. Pentru simțuri, realitatea apare confuză și instabilă; pentru gândirea geometrică, ea devine clară și sistematică. Ambele atitudini deci — realistă și idealistă — sălășluiesc în sistemul său, deși nu pe planuri egale ca valoare. Analiza concepției lui Descartes asupra corpului și sufletului ne duce la constatarea aceleiași poziții dualiste: sufletul, realitatea spirituală și corpul, care face parte din ceace el numește «întindere», realitatea materială. Joncțiunea între aceste două categorii n'a putut fi niciodată bine precizată, cu toate argumentele ingenioase invocate de filosof și cu toate observațiunile meșteșugite din «Tratatul despre Pasiuni».

Era prin urmare firesc ca filosofia lui Descartes să fie atât de fertilă, din moment ce ea deschidea drumuri, și pentru idealismul intransigent și pentru realismul ortodox. Dar, după interpretările d-lui Petrovici, nu în aceste atitudini stă prețul esențial al filosofiei lui Descartes. Valoarea ei stă mai ales în semnificația pe care o dobândește față de religie și știință și în perspectivele pe care le croește. Filosofia lui Aristot nu mai satisfăcea nevoile științei profane și pe cele religioase. Se simțea nevoia unui nou mediator. Și noul mediator, chiar dacă n'a fost acceptat de credința oficială, a fost sistemul cartesian. Însăși știința e reformată, datorită introducerii cauzelor mecanice în explicație și renunțarea la credințele animiste și la raționamentele silogistice aristotelice. «Pentru a scormoni profunzimea naturii și a o face inteligibilă în dinamismul ei, era nevoie de aplicarea altor instrumente raționale, decât acelea făurite de Aristotel și acesta era calculul matematic, incomparabil mai elastic, mai variat și mai fecund. Joncțiunea matematicii cu fizica, precum și locul împreunării lor, a fost una dintre ideile cele mai fertile ale filosofiei lui Descartes, care a deschis calea unor progrese infinite, în cunoașterea naturii și stăpânirea ei (p. 19). Se înțelege că științele care au profitat mai mult de luminile aprinse de către Descartes au fost științele naturii și cele tehnice. Filosoful el însuși avea o încredere deosebită în ele și spera că prin progresul lor, omenirea să ajungă la un grad remarcabil de fericire și sănătate. Întrucât viitorul a verificat optimismul lui, se poate discuta.

D. Petrovici mai adaugă la tezaurul ideilor cartesiane și pe acea care face din spirit o forță, o activitate care-și imprimă marca asupra realității și care-și servește de garant în ceace privește certitudinea, printr'un examen riguros al judecăților emise. Spontaneitatea spiritului, afirmată atât de puternic de către părintele filosofiei moderne, a dus, cum era și logic, la filosofia criticistă și la dărâmarea concepției «spiritului oglindă».

A doua figură prezentată după Descartes, deși comemorarea a avut loc zece ani mai devreme (1927), este aceea a lui Spinoza. Raționalist până la dogmatism geometric, Spinoza caută să întemeieze principiul unic al existenței pe ideea de substanță, care fiind sinonimă cu ideea de Dumnezeu, ne permite să deducem totul din ea, pe cale logică. Tot ce apare ca individual, particular, nu este decât o formă de manifestare, un mod al substanței adânci, eterne, omogenă și neschimbătoare. Omul nu este și el altceva decât un mod al acestei substanțe și rolul lui este să se identifice cu ea. În acest efort stă și libertatea lui.

Un loc important, fără a epuiza subiectul, îl ocupă în broșura d-lui Petrovici, «pomenirea» lui Hegel. Deși născut într'un cadru pitoresc ca acela al Stuttgartului, ca temperament Hegel e în contrast isbitor cu acest mediu. Greoi și

masiv, fecund ca imaginație, spiritul lui Hegel se încălzește în construcțiile logice, evoluează încet dar sigur, în ceea ce privește postamentul pe care ș-l clădește, atât în vecinătatea lui Schelling cărui-a-i «ține trena» cât și ca profesor, devenit inexpugnabil în așa măsură încât atacul lui Schopenhauer contra lui, apare ca un ridicol gest de Don Quichotte.

Opera lui Hegel este vastă, dar sistemul său, clădit din elemente logice, poate fi ușor schematizat. Efortul lui Hegel constă în faptul de a stabili întina legătură dintre cunoștință și existență. Kant adusese mari servicii filosofiei cunoașterii, afirmând activitatea spiritului ca fapt original și generator al oricărei cunoștințe, dar dualismul dintre fenomen și numen lăsa loc deajuns pentru irațional. După el, Schelling, Fichte și Hegel se străduiesc să elimine iraționalul din cunoaștere. Spirit constructiv și de proporții gigantice, marele rival al lui Schopenhauer își propune «să prezinte toate contrastele din lume, toate divergențele, toate aspectele iraționale, ca simple provizorate, ca momente succesive ale desvoltării unui proces logic, care începe perfect în cadrul rațiunii noastre. După Hegel, tot ce există în natură și în lume intră fără excepție în formula: ceea ce este real este și rațional; aparențele de mister există, dar aceste sunt momente transitorii ale unui proces dinamic, care întinzându-se în inele logice, ajunge la limpezirea definitivă și totală». Iată deci, panlogismul hegelian. Cum se operează el? În trei stadii: teză, antiteză și sinteză. Nu insistăm asupra aplicării «triadei» în diferitele discipline filosofice și științifice, și nici asupra aberațiilor la care ea a dus pe autorul ei. Socotim mai util să atragem atenția asupra lacunelor sistemului hegelian. Și primul gol pe care-l putem semnala, și pe care-l recunoaște Hegel însuși, după cum declară d. Petrovici, este persistența iraționalului în masivul bloc granitic al panlogismului, prin refuzul pe care-l oferă individualitatea și individualul de a se mula pe tiparul ideilor raționale. Ele sunt accidente și ca atare sunt supuse legii perenității, exceptând cazurile care reușesc să încorporeze existenții lor «ideia tipică», «cum este opera de artă sau omul superior» (p. 67). O greșală comisă de Hegel și pe care tratatele de istoria filosofiei o trec adesea sub tăcere, dar pe care d. Petrovici o relevă, este aceea pe care am putea-o numi «iluzia punctului terminus al științei». După concepția filosofului german, realitatea este o continuă devenire a ideii, constând din treceri dela teze-anteteze, la sinteze și așa mai departe. Ca multe minți geniale, el uită însă perspectiva gândirii sale și crede că știința realizată de epoca lui a atins apogeul și deci a intrat într'un stadiu definitiv: al raționalului. Mai târziu ceva, Comte va fi victima aceleiași iluzii. Realitatea a infirmat până acum asemenea decrete, dar ceea ce rămâne netăgăduit valabil din gândirea lui Hegel, este însăși raza genialității lui: evoluția fiind supusă legii triadei, înseamnă că nu ne putem nici deslipi la un moment dat de trecut, nici nu putem să-l negăm, de unde rezultă, în domeniul social, că fiecare grup și individ își are un destin în ansamblul evoluției spirituale în care este inserat.

O glorie tardivă și geloasă pe aceea a lui Hegel, a fost Arthur Schopenhauer. Glorie tardivă, pentru că aureola care avea să-l consacre, apare abia către bătrânețe, cu toate că ea a rămas mai credincioasă și s'a răspândit peste holare; geloasă, fiindcă hirsutul filosof a ținut cu orice preț ca prima sa ieșire pe arena verbului didactic, să fie un duel contra lui Hegel; și prima lovitură să fie «un coup de maître». Rezultatul, ni-l spune d. Petrovici: renunțarea la cariera didactică, nefiind luat de nimeni în serios.

Cum ajunge Schopenhauer la filosofie? Fiu de negustor, el era hă-ăzit să sluiească lui Meier. Călătoriile întreprinse cu școlul de a-l forma pentru comerț îi dădură puțința să învețe practic limbile engleză și franceză și să facă observații mințioase asupra vieții și oamenilor. Moartea tatălui său îi aduse independența, iar cearta cu mamă-sa îl hotărî să-și croiască singur viitorul. Studiul filosofiei, prezintă o teză de doctorat la Iena asupra «împătritei rădăcini a rațiunii suficiente» și primi diploma în plic. Succes fulgerător! De acum însă, începe drama. Sistemul său, pe care d. Petrovici îl consideră ca o sinteză a filosofiei lui Kant, Platon și a religiei budiste, desi original și viueros, nu găsi răsunet în Germania. Schopenhauer aducea totuși perspective noi. În loc să considere metafizica drept o ascensiune în abstract, el o concepe ca o coborîre în adâncimile conștiinței. Metoda ei nu mai este dialectica, ci intuiția. «Scho-

penhauer a avut inspirația de a înlocui sborul în sus — dovedit în atâtea rânduri amăgitor și steril — prin scoborirea în adânc, ceea ce oferă avantajul de a rămânea în concret și a pleca dela inuțiții profunde, procedură cu atât mai eficace cu cât adeseori ceea ce pălpea în adâncime e tot una cu ceea ce arde pe înățăimi» (p. 81).

Prin această metodă, Schopenhauer ajunge la ideea că fondul intim al existentei îl constituie voința oarbă, fără sens, — iraționalul; și că omul neavând nimic a spe. a, este supus unei veșnice dureri, din care nu poate să evadeze decât datorită contemplației estetice dezinteresate, milei și, deși mai greu, prin înfrângerea eroică a voinței de a trăi, spre a se cufunda în Nirvana. Este ultima consecință a pesimismului ontologic. Filosofia lui Schopenhauer avu puternice influențe în Germania, în Franța și în România. La noi, ea pătrunse în deosebi prin opera lui Eminescu și aceea a lui Titu Maiorescu. «Consonanța cu convingerile sale intime, cu înclinările la fel de pesimiste l-au făcut pe Eminescu să încorporeze teme schopenhaueriene în opera sa poetică, așezându-le în cadenta acelor stihuri uluitoare, intraductibile în alt idiom, și care va constitui pururea un miracol pentru saltul gigantic, față de poezia noastră anterioară, ca și cum s'ar fi trecut bunăoară dintr'odată dela diligență, la avion» (p. 85—8:). Evident, nici la Eminescu, nici la Maiorescu, gândirea schopenhaueriană n'a înăbușit pe sonalitatea lor proprie, și departe de a fi constituit un rău pentru tânăra noastră cultură, ea a avut rolul unui detector pentru depista ea «formelor goale» și a unui «tonic» pentru orientarea spiritului către opere serioase. Lăsând la o parte pesimismul, lucru pe care-l făcuse însuși Maiorescu, filosofia sa estetică, în deosebi a avut avantajul netăgăduit de a fi indicat perspective fecunde culturii noastre. Pentru acest motiv, d. Petrovici îl consideră pe Schopenhauer «ca un fel de ctitor, fie și cu silueta mai vaporeasă de simplu inspirator» (pag. 96) al culturii românești. Se înțelege că această afirmație ar li avut nevoie de analize mai ample, spre a putea să devină convingătoare, dar socotim că autorul însuși nu-i acordă o valoare, mai mare decât aceea care reiese din realitatea istorică a faptelor, și în măsura în care o influență venită de aiurea dă roadele implicate în vigoarea ei intrinsecă, deoarece în afară de ea, există geniul original și creeator al poporului care o primește și o fructifică.

Câteva amănunte interesante ne dă d. Petrovici în legătură cu fosta locuință a lui A. Comte, la Paris. Nu ne oprim asupra lor, recomandând celor ce doresc să le cunoască, să le culeagă direct din cartea de care ne ocupăm, la capitolul intitulat: «O vizită la Casa lui Auguste Comte».

Ultima operă prezentată, și care ocupă un loc destul de important în cadrul lucrării, este aceea a lui Herbert Spencer. Filosof erudit, Spencer încearcă o sinteză a ideilor timpului său și teoria sa asupra evoluționismului a fost «en vogue» până în momentul în care Bergson îi demonstrează ca acterul mecanic și-i opune formula «evolutivei creatoare». Interesantă în filosofia lui Spencer este problema cunoașterii, pe care el o concepe ca un mijloc și nu ca scop, căci cunoștința n'are valoare în sine; rostul ei este să ne îngăduie orientarea speculațiilor filosofice și întocmirea științelor speciale. Trebuind să dea o soluție între cele două mari teze — empirism și apriorism, — filosoful englez se situează printre aprioriști, în sensul că unele adevăruri sunt apriorice în măsura în care se impun cu necesitate spiritului. Până aici, el este de acord cu Im. Kant. Apriorismul spencerian își are însă nota sa originală și d. Petrovici o analizează judicios și perspicace. Adevărurile, ne spune Spencer, se deduc unele din altele și principiul care stă la temelia tuturor este principiul relativității: relație dela subiect la obiect. Există totuși și un sentiment vag al unui ce absolut, dar pe care nu-l putem sesiza. În fond, între relativ și absolut există corelație; unul presupune pe celălalt. Valabil pentru inteligență însă, nu este decât principiul relativității, din care se deduce, ca un corolar, principiul persistentei forței, în care se topește două adevăruri de bază: «acela al indistructibilității materiei și al continuității mișcă-ei» (p. 120). D'n acest principiu derivă, la rândul-le, principiile: al cauzalității, al direcției mișcării (al inerției și celei mai mici rezistente) și al mișcării ritmice. Aceste idei fundamentale, afirmă Spencer, sunt apriorice. Tot apriorice sunt și timpul și spațiul, cu toate că nu sunt de natură rațională. Nu ne putem închipui un spațiu și un

timp complet goale; și non-eul nu este independent de timp și spațiu. În ce constă originalitatea lui Spencer? Aici se profilează marea lui pasiune filosofică: evoluționismul. Atât timpul cât și spațiul, sunt extrase din experiență cu ajutorul funcțiunilor intelectuale. La origină, deci, aceste idei au fost empirice. Cu timpul, prin repetiție ele s'au fixat în spirit și transmise fiind prin hereditate, au devenit apriorice. D-l Petrovici recunoaște că teoria lui Spencer era destinată să aducă «un supliment de conciliație» (p. 138), întrucât el a căutat să unifice cele două izvoare ale cunoașterii, arătând că elementele apriorice au fost dobândite prin experiență. Unificarea o face el cu ajutorul teoriei evoluționiste, care-i permite să invoace achizițiile ancestrale, experiența speciei, etc., să conjectureze că ceea ce este a priori pentru speță, este a posteriori pentru individ. Din această ipoteză decurge și reprezentarea, pe care și-o face filosoful despre progres: spiritul omenesc ar fi apt de o îmbogățire infinită de cunoștințe, în așa fel încât el s'ar găsi la un moment dat în posesia tuturor instrumentelor mintale care i-ar îngădui să reconstruiască univesul. Această conciliere, după cum remarcă interpretul lui Spencer, n'are decât o valoare istorică: empirism absolut la origină, apriorism absolut la sfârșit.

Deși impozantă, teoria spenceriană lasă loc multor critice. De acord cu Hoffding, d. Petrovici observă că ea admite la origină pasivitatea spiritului: orice influență se asociază naturii corpului în care este introdusă. După teoria lui Spencer, această asociere se operează mecanic, ceea ce distruge însăși posibilitatea de închegare a cunoștinței, care presupune anumite forme existând odată cu individul. A doua obiecție pe care d. Petrovici o aduce teoriei lui Spencer, atacă însăși fondul ei. Ea se referă la principiul relativității, care la origine fiind empiric, este un rezultat al obiectelor, al lucrurilor. Această idee nu poate fi în niciun fel susținută, deoarece relativitatea decurge din însăși structura spiritului cunoscător «fiind expresia firească a limitelor» aceștia și nu de obiect, «care în această calitate n'are mărginiri și dincolo de straiul aparențelor, e o realitate absolută» (p. 154).

Alături de asemenea observațiuni, pe cât de juste pe atât de utile pentru orientarea spiritului critic, d. profesor Petrovici mai scoate la iveală alte câteva contradicții ale filosofiei lui Spencer, contradicții asupra cărora nu insistăm, pentru a nu trece de cadrele ce se impun unei cronici informative. Ne permitem pentru încheiere să subliniem încă odată contribuția pe care competența profesorului Petrovici o aduce în propagarea teoriilor filosofice la noi. Perspectiva înaltă și comprehensivă sub care ne prezintă pe cei câțiva filosofi enumărați are și un folos educativ: arată tineretului studios, calea deschisă și largă a interpretărilor de fond și de ansamblu, garanții serioase ale unei «indoctrinări» de amănunte.

Florin Niculescu

A. C. CUZA: POEZII, EPIGRAME, CUGETĂRI ÎN PROZĂ ED. III-a ADĂUGITĂ «BUCOVINA» I. E. TOROUȚIU, 1939, BUCUREȘTI.

Pentru mulți dintre tinerii care mai citesc astăzi literatură, reapariția volumului de poezii a d-lui A. C. Cuza ar putea fi o nedumerire. Cel mult amintirea recente activități politice a marelui luptător ieșean, pe care atenția voevodală l-a distins cu rangul de Consilier al Coroanei, ar putea, pentru acești tineri, să fie o întrebare dincolo de mirarea ce le-ar produce-o opera pe care n'o cunosc. Și totuși, pentru întreaga noastră generație, — indiferent de atitudinea simpatizantă ori dușmănoasă pentru înțeleptul animator al tineretului ieșean dinaintea războiului întregirii — profesorul A. C. Cuza a fost un foarte viu creator de activitate sau de... neliniști.

Nu este locul să amintim aici, deși am putea-o face cu toată obiectivitatea, acum când dușmăniile au amuțit, despre bogata muncă, așa de bine susținută de o strălucitoare pregătire și de un admirabil talent al expunerii, a profesorului: sau de nu mai puțin rodnicia publicistică a economistului adâncit în realitățile

noastre naționale. Nu este, deasemeni, locul să ne oprim prea mult la afirmația care părea unor critici, cam grăbiți, că e exagerată ori imposibilă, atunci când d. A. C. Cuza spunea un lucru prea limpede, anume că : Naționalitatea e puterea creatoare a culturii umane¹ ; arta nu poate să existe (nu uitați **SĂ EXISTE !** R. D.) decât ca artă națională, iar cultura umană decât prin cultura națiilor etc

Este însă necesar să amintim că profesorul A. C. Cuza a avut în dezvoltarea literaturii noastre moderne un rol foarte însemnat, prin militarea consecventă pentru tradiția sănătoasă a neamului românesc, aducând în critica moravurilor, pe care a reprezentat-o cu o strălucire și o asprime vrednică de usturătoarele ieșiri scilpitoare ale lui P. P. Carp, alături de care și-a început dealtfel această atitudine. Dacă generația luptătoare în marele războiu își oțelise sufletul într'o credință tare pentru jertfa ce trebuia s'o facă, ea datoră și lui A. C. Cuza convingerile în care crescuse : în nenumărate prilejuri omul acesta, alături de prof. N. Iorga, a arătat pustiirile buruenișului politicianist ce se întindea asupra feței întregii țări. Astfel, a trebuit să întâmpine totdeauna rezistența cea mai ostilă a parazitismului politicianist demagogic.

Ceeace nu înseamnă că istoricul nepărtinitor al acelor timpuri nu va putea restabili aceste merite de netăgăduit, trecând peste învinuirile stupide ale interesaiilor și celor țintiți de critica aceasta. Adversarii arătau în activitatea d-lui A. C. Cuza doar înfățișarea unui «huliganism» oarecare, slujit de niște «secături entuziaste», — azi aici, mâine n simbria partidelor care-i cumpără... și atât.

Nu ! Naționalismul d-lui A. C. Cuza — azi se realizează ; tendințele lui sănătoase — au oțelit sufletele multor tineri serioși ; ba chiar a pregătit, încet și statornic, vremurile de restituire în drepturile sale pe care un popor speculat și de sus și din mijlocul său, le aștepta și care.... au început să vină, orice ar crede naivii care văd și nu înțeleg !

Inceputurile poeziei d-lui A. C. Cuza se nasc și ele din atmosfera dorințelor de generoasă prefacere a rosturilor unei țări pornită spre mari schimbări sociale, cu care și literatura sfârșitului de veac al XIX era în strânsă legătură, — anume dela **Contemporanul** din Iași. Acolo, se aflau alături de Ion Nădejde : Beldiceanu, Eduard Gruber, O. Carp, Victor Crășescu ș. a. Acolo d-sa publica monoloage și epigrame cu un foarte ascuțit tăiuș încă de pe vremea anilor săi de studenție la Bruxelles. Versurile lirice ale tânărului poet, dela 1881 încolo sunt scrise sub zodia eminesciană, aducând clară notă de intelectualitate, de ironie și oarecare atitudine de trubadurism romantic, ce contrasta uneori cu o ușoară înclinare spre un pesimism, probabil mai mult de atmosferă literară decât pornind din temperamentul combativ și robust al scriitorului. Expresia succintă a unor versuri, dusă până la construcții aproape laconice, nu le hă.ăzează pe acestea marelui public.

În schimb laturea cealaltă, mai plină de fiori sentimentali, a fost mult gustată. Așa se explică marea popularitate de care s'au bucurat romanțele d-lui A. C. Cuza, unele fiind chiar cântate ; și de care mamele noastre își amintesc cu duioșie când le aud muzica sau le regăsesc cel puțin versurile care le au mângâiat tinerețele.

Astfel, versuri asemănătoare cu cele de mai jos au avut meritul de a susține tensiunea poetică a câtorva generații vechi, alături de multe alte poezii ale lui Bolintineanu, Eminescu sau Alecsandri, fapt care — indiferent mai la urma urmelor de valoarea lor estetică, ce nu poate fi totuși negată — constituie pentru istoria literaturii un eveniment remarcabil :

De când m'a simțit mulțimea
Prins în dragoste cu tine,
Ne vorbește zi și noapte
Când de rău și când de bine.

Sânge rău de ce mi-aș face
Și pe tine să te mâni ?
Este-o veche zicătoare :
Bate vântul, latră câinii.

Noi să dăm pe toți uitării,
Cine-a vrea, ce-o vrea să spuie :
Valul lumii, valul mării
Te coboară și te suie.

(Dragei mele, 1882).

Imbinarea tonului bonom cu oarecare reminiscență eminesciană a celor două versuri ultime, face desigur succesul acestor versuri de îndemn erotic. Aceeași atmosferă de chemare cu un cadru ceva mai sclipitor, care anunță parcă romanțele lui Cincinat, prevestindu-le, o găsim în prea cunoscutul cântec și astăzi atât de popular poate și prin muzica dulce, nelipsită de o anumită expresivitate care nu cade în retorism și banalitate. Iată versurile :

Te cheamă privighetoarea,
Și luna și stelele mii,
Salcâmi își scutură floarea
Și'n umbă te-asteaptă să vii.

Apari în pervazul ferestrei,
Și vino cu umezii goi :
Părtași fericirii acestei
Suntem numai noi amândoi...

Ce-s toate podoabele firii,
Și lună și stele și cânt ?
Lipsească scânteia iubirii
Și tot e pustiu pe pământ.

Căci ea este 'n mirosul floarei
Și'n razele stelei de sus,
Ea-i dă glas privighetoarei
Și nopților farmec nespus.

(Te cheamă..., 1894).

Este curios că îndemnul acesta de iubire a dat inspirația cea mai fericită poetului și a se vit să menție în atenția publicului cântecele sale care corespundeau, în chip firesc, preferințelor. Același sentiment, șiret și veșnic omenesc, al tânărului care-și vrăjește muza se vindu-se și de exaltarea iluzionantă a farmecelor naturii împletită romantic cu suspinele sale altfel inconsolabile. De pildă ceastălaltă romantă, devenită și ea populară, care-ți trezește în suflet toată poezia trecutului de care vorbeam :

Deschide, deschide, fereastra,
O vorbă vreau numai să-ți spui....
Minune pe lumea aceasta
Ca fața ta gingașă nu-i.

Deschide că-s numai trei șoapte,
Și poți să le asculți și de sus...
Sărmane cireșile coapte
Ca gura ta rumenă nu-s.

E tainica nopții tăcere
De ce oare nu te cobori...
Că nu-i pe pământ mângâiere
Ca'n ochii tăi fermecători.

Deschide, deschide și vină,
În b-atele mele să cazii...
Nu știe nici luna cea plină
Misterele umbrei de brazil.

(Serenada).

Deși majoritatea celorlalte poezii lirice din volum cuprinde exprimarea aceluiași sentiment erotic, nici una dintr'nele nu se poate desprinde din atmosfera eminesciană, în deosebi de tonul și factura versului eminescian, căpătânu oarecare sprinteneală și independență care se găsesc în poeziile citate mai sus. Altele, acelea cu caracter p ecumpănit reflexiv, meditativ sunt ecoul câteodată exprimat mai prolix, al cugetărilor din poezia de idei a lui Eminescu. Au avut odinioară succes monoloagele: «Monologul lui Barbu Lăutarul» și «Monologul unui vagabond».... În cel dintâiu poetul cântă nostalgic sentimentul trecutului, la care gândesc: cei mizeri, cei nemernici și năpăstuiți, ceace apărea pentru ideile dela «Contemporanul» (poezia s'a publicat în Ianuarie 1883) potrivit, deși regretul trecutului putea să fie cel puțin suspect generoșilor deacolo, afară doar dacă speranța în prefacerile rezezi, visate, nu era o mângâiere compensatoare, alături de critica prezentului:

Căci norocul ce se duce, să-l întorci nu poți din cale;
Las' să teacă vijelia și te mângâie mereu;
După nori și 'ntunecime vine vesel curcubeu.
Zicătoarea nu-i minciună: când norocu' și schimbă pasul.
N'aduc ani ce-duce ceasul!

Azi pe lumea ticăloasă viclenia împărățește,
Azi a răului urgie pe pământ ne fugărește,
Și de vrei să știți o vorbă, vă voi spune-o pe furiș:
«Tot e putred dela talpă până sus pe coperiș!»

Dară mâni?... O zi ferice, soare mândru de dreptate!...
Vom scăpa și noi odată de nevoi și de păcate.
Vom scăpa!... Căci lumea veche în adânc se prăbușește.
Temelia-i zdruncinată, cărămida se fărâmă,
Și zidirea se dărâmă!

Critica aceasta, care putea conveni socialismului generos dela 1882, cuprindea în germen ideile critice aspre de mai târziu a stărilor politice dela noi așa cum s'au afirmat în articolele d lui Cuza în ziarele și revistele naționaliste, animate de scrisul său lapidar și usturător. Critica naționalistă a profesorului Cuza, pornind dela cercetarea realităților noastre locale pe terenul economiei naționale, țintea de data aceasta o restituire a drepturilor poporului românesc câștigate prin tot trecutul lui de lupte și de suferințe, precum și înlăturarea instituțiilor și organizațiilor parazitare ce s'au suprapus vechilor așezăminte naționale. Deasemeni, se cerea prin această critică așezarea exclusivă a elementului românesc din țară în toată folosința acestor drepturi, care îi fusese uzurpată: azi aceste idei, ca-e au găsit o înverșunată opoziție din partea partidelor și regimului constituțional al lui Pristanda, se realizează în chip firesc. Afirmarea acestei convingeri, fie că avea loc în conferințe publice sau prelegeri universitare, în articole de reviste sau de ziare, era totdeauna exprimată într'o aleasă formă literară, care atrăgea și uneori fermeca.

Alături însă de claritatea expresiei, scrisul și vorbirea d-lui Cuza se înfățișau într'o ascuțită expunere ironică, plină de acel umor care caracterizează exprimarea sa lapidară, aforistică. Această constatare ne aduce la o altă parte din conținutul volumului prezent: **Epigramele și Cugetările în proză.**

Toată lumea românească știe astăzi că d. A. C. Cuza este cel mai distins epigramist din literatura noastră. Adve sarii — siliți să ia atitudine în fața unei alte laturi de afirmare a talentului d-lui Cuza — s'au străduit să-i nege orice originalitate, bazați pe asemănarea de fond a unei epigrame cu una dintr'un autor străin. Acuzările, unele foarte nostime, nu s'au mărginit aici, ba au lăsat urmă în polemicile timpului; dar au trecut și s'au uitat, pentru că erau nedrepte: talentul incontestabil al epigramistului nu putea fi negat. El s'a afirmat în ironizarea atâtor metehne omenești cu un spirit, cu o vervă și cu o ușurință verbală remarcabile.

Astfel majoritatea acestor epigrame a devenit un bun popular, încetățenind în spiritul public, pe lângă acele sfichiuiți usturătoare adresate vechilor clienți ai disprețului d-lui Cuza — Evreii — și multe din epigramele ce au rămas modele ale genului în literatura românească. Dela simplul joc de cuvinte, trecând prin calambur și până la opoziția a două idei, din care răsare spiritul ironic, înțepătura, — multe din epigramele acestea alcătuiesc și astăzi o plăcută lectură, prin felul cum acest conținut se exprimă succint, în câteva versuri.

Epigramistul țintește cu ironia lui lipsa de talent, nesinceritatea, parvenitismul, nestatornicia, necinstea, inconsecvența, nepotismul, lipsa de omenie, beția (într-o întreagă serie dăstul de lungă de epigrame dedicate lui Damaschin : un fel de biografie în epigrame), lipsa de cultură, metehnele politicianiste, mările, ipocrizia ș. a. m. d.

Vom aminti aici câteva dintre cele mai caracteristice:

De-s mulți cari-au avut prilejul
Să se cunoască 'n conștiință,
Puțini au trebuit să-și zică :
«Sunt încântat de cunoștință».

(Cunoștință...)

Semnează : «X. Ygrec»...
Observ grăbit și trec :
E X, și nu e Grec.

(Unui ziarist anumit).

Cugetător !?
Tu ? Taci, că mor !
Dar liber ești, adevărat :
Că încă nu ai fost legat.

(Unui liber-cugetător)

După împărțșit se plânge
Cuviosul Damaschin
Că i-a dat un zdrob de pâne
Și numai un strop de vin.

Damaschin e om al trebii, și, de vrei să fii primit,
După prânz te du la dânsul : îl găsești atunci acasă.
«La ce ceas ?» — N'oiu ști a-ți spune, ceasul nu-i prea hotărît,
Căci aud că toată ziua Damaschin e «după masă».

(Din ciclul «Lui Damaschin»).

Iată și câteva metehne «profesionale» puse în bătaia săgeților epigramei

De-aceasta nu vă puteți plânge
Că n'are fond sau că-i e lene,
Căci toată ziua bate câmpii
Și capu-i plin de buruiene.

(Unui profesor de Botanică).

Că te vinzi nu-i de mirare
Breasla ta rușine n'are.
M'am mirat însă cumplit,
Mușteriu că ți-ai găsit.

(Unui vândut).

Că nu vrea să-și lase slujba
Dovedește că-i cuminte ;
Căci te 'ntreb : ce ar fi, sărmanul,
Dacă n'ar fi președinte ?

(Unui magistrat).

De când curarisește
Pe oamenii săraci,
Un om nu se găsește
Pomană cui să faci.

(Unui medic).

După cât aud, în tine
Ai atâta argint-viu,
C'ai sluji de termometru
Dac'ai fi și st.ăveziu.

(Unui avocat).

În sfârșit, iată-i nuși la țintă și acei care se grăbesc să plece din Iași, după ce au ajuns la o situație :

Când te uiți și bagi de seamă
B'ne zău, că-i de aramă !
Căci de-ar fi să fie viu,
Ce ar face doară știu :
Nici n'ar sta ca să-l privești,
Și, ca toți cei mari de seamă,
Ar pleca la București.

(Statuli lui Ștefan).

Puterea de a exprima aforistic ideile, așa de caracteristică stilului cu ascuțituri și așezări matematice a d-lui A. C. Cuza, se vedește și în «Cugetările în Proză». Într-esele cititorul va găsi, mai ușor decât oriunde în opera profesorului Cuza, o adevărată și întregă concepție despre lume și viață, condensată sub forma unor cugetări. Și fiindcă în ele se ascunde un mic sistem de gândire, va găsi, evident, o filosofare foarte interesantă și limpede expusă. Din toate aceste scilipiri se întregeste imaginea omului de vastă cultură. Câteodată afirmațiile iau expresie paradoxală, dar tocmai aceasta simbolizează la cugetare și la adâncirea ideii. Exemplu : «I-onia este suveranitatea spiritului asupra materiei. Tragedia — suveranitatea materiei asupra spiritului» (416). Bolnavii morali cei mai de plâns, sunt bolnavi de suferință : insuficienti» (405). «Datoresc să cred tot ce spun. Nu sunt dator să spun, tot ce cred» (331).

Iată un alt exemplu, în care nuanța este așa de bine reliefată : «Este o lege natură'ă a stilului — care se confundă cu legea naturală a economiei puterilor. Ea însemnează când scrii : să te ferești și de prolixitate și de concisiune prea mare, care deopotrivă risipesc puterile noastre. Acea dintâi, prin împovărare cu un material inutil. Cea din urmă, prin încordarea pe care ne-o impune ca să putem înțelege. Stilul cel bun e la mijloc. Dar care e mijlocul ? A-l găsi, în orice moment : în aceasta tocmai constă arta stilului» (332).

E cu neputință să caracterizăm amănunțit într-o scurtă dare de seamă toată bogăția nepretuită a acestor «Cugetări în Proză», unele scilipind de adevărată fantezie poetică, toate cu un sămbure clar de gândire. Am dorit numai să schițăm în câteva pilde, care s'ar putea înlocui cu altele mai fericit alese poate, felul în care aceste scânteie-i se încheagă în arta cuvântului. Cititorul va găsi, urmând pe 'ndelete cuprinsul acestui volum, destule prilejuri de meditație, de încântare și — atunci când va putea fi de altă părere — de reflexiune.

Iată o însușire dominantă ce rezultă din materialul întregului volum. Este, firește, un omagiu pe care opera îl aduce intelectualității autorului ei : un cugetător care a făcut din consecvența ideilor sale un crez de viață, cel mai frumos monument al unei personalități culturale. Căci, cum scrie însuși d. A. C. Cuza parcă ar vrea să se autocaracterizeze : «Cine părăsește o idee, se părăsește pe sine» (375).

Romulus Demetrescu

PETRE GHIAȚĂ : LUPUL CENUȘIU

ED. «IDEIA», 216 PAG., 1939, BUCUREȘTI.

Noua lucrare a d-lui Petre Ghiață oglindește prefacerile politice și sociale care stau la temelia Republicii turcești, urmărește cronologic viața și cariera reformatorului Kemal-Ataturk, conturând cugetarea politică a acestuia, într'un climat specific de idei.

Simbolic, «Lupul Cenușiu», apare exact după un an dela moartea fostului președinte; acum, când desfășurarea evenimentelor vorbește atât de convingător despre politica realităă inaugurată de el.

Faptul că o asemenea carte se datorește unui scriitor de autoritatea d-lui Petre Ghiață, face ca «Lupul Cenușiu» să se bucure de o primire excelentă și, pe de-altă parte, să realizeze cu succes difuzarea în opinia publică românească a personalității Ghaziului Kemal-Ataturk.

Titlul atât de sugestiv al cărții amintește lupul cenușiu care împodobește stema Turciei și ține de o veche tradiție a turcismului, reinviată de Kemal-Ataturk.

În capitolul despre lupul cenușiu, autorul conchide astfel: «În efigia lupului cenușiu, pe care nimic nu l-a putut nimici sau alunga de pe pământul Asiei Mici, — fondatorul Turciei moderne a văzut ogлиндându-se toată dârzenia de aderență cu glia și de păstrare intactă a neamului său».

Lucrarea cuprinde șase capitole: I. Lupul cenușiu; II. Tinerețea; III. Eroul din Galipoli; IV. Făuritorul Turciei moderne; V. Filosofia socială; VI. Doctrina. Dealunugul acestei expuneri, autorul desăvârșește un portret viu al revoluționarului din Anatolia și prezintă o vedere de ansamblu a mișcării sociale și a reformelor determinate de geniul său, închegând o lucrare de fină intelectualitate, al cărei merit nu scapă nimănui.

Cu intuiția gânditorului politic, d. Petre Ghiață desprinde sensul adevărat al fiecărui aspect din viața sbuciumată a Ghaziului Kemal-Ataturk, oferindu-ne o judicioasă relatare psihologică. Spirit de analiză și sinteză, deopotrivă prezente în expunere. Și, accentele unui simțământ de admirație pentru Ataturk, cari revin în fiecare pagină...

Obiectiv și bine documentat, în capitolele care cuprind *filosofia socială* și *Doctrina*, autorul impune cititorilor multiplele sale posibilități intelectuale, dovedindu-se exeget de competență al ideologiei kemaliste.

În aceeași măsură, cartea sa cucerește prin formă. Stil viu, ales, original: idei limpezi; expunere plastică, trădând oarecare emoție.

Pentru aceste motive, adeziunea cetitorilor arătată cu prilejul apariției «Lupului cenușiu» nu ne miră. Ne bucură însă faptul că Ghaziul Kemal-Ataturk se face cunoscut la noi într'o lumină nouă, înregistrat de un cronicar conștiințos. Pentru că, — așa cum spune d. Petre Ghiață — «cariera lui Kemal-Ataturk n'a fost rezultatul unei improvizății. Ea s'a fundat, în primul rând, pe valoarea inegalabilă a însușirilor lui personale și valorificarea la maximum a acestor însușiri, în cadrul strict al idealurilor și intereselor nației sale.

Și la acest mănunchi de însușiri rare, ca om politic și militar, s'a adăugat și strălucirea celui mai mare pedagog politic al poporului său.

Gândirea și creația lui în toate domeniile vieții turcești rămân mărturia pilduitoare a geniului său educator.

Din această convingere asupra rolului social-educativ al omului politic, se desprinde firească teoria conducătorului înăscut».

Gh. Dan

I. SIMIONESCU : FLORA ROMÂNIEI

ED. FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ «REGELE CAROL II»,
440 PAG., 1939, BUCUREȘTI.

«Din lumea celor cari nu cuvântă», volumul de fermecătoare schițe al lui Emil Gârleanu, a format unul din cântecele care ne-a fermecat tinerețea, făcându-ne să ne dăm seama ce suflet delicat îi trebuie cuiva ca să înțeleagă lumea aceasta fără graiu, dar atât de minunat organizată și plină de simțiri nobile.

Tot o prezentare a lumii care nu cuvântă este și «Flora României» a d-lui profesor I. Simionescu, membru al Academiei Române. Lucrarea aceasta, apărută de curând, încheie o trilogie pe care savantul autor a gândit-o cu un sfert de veac în urmă. Realizând-o abia acum, d. prof. Simionescu este fericit că a putut aduce «prinosul de închinare țării căreia aparține».

A încerca recenzarea «Florii României», mărturisim că nu este un lucru ușor, fiindcă pe orice pagină îți oprești ochii, găsești o nouă formă de viață, o nouă înțelegere a lumii; ți se naște în suflet un nou sentiment, astfel că e greu să alegi din cuprinsul celor 440 pagini ale volumului ceva care ar da nota caracteristică a lucrării, fără teama de a face omisiuni. Toate paginile au aceeași putere de evocare, aceeași putere de prezentare a florilor și plantelor, a naturii, care cucerește prin flori și plante chiar cele mai aspre suflete, turnând din belșug în inimi. balsamul speranțelor.

Sugestivul titlu al capitolului dintâi, «Primăvara a sosit», m'a dus cu 30 de ani în urmă într'un colț de țară, unde am văzut lumina zilei și unde, copilul de atunci, zburdaluie și plin de viață, a văzut șiragurile de cocori, «ca niște cârlige», anunțând primăvara. Am văzut acea gospodarii satului meu pregătindu-se pentru viața cea nouă, care îi chema tainic la lucru; am simțit din nou cum mi se înfundă picioarele în pământul moale, am rețrăit primele zile de primăvară din copilăria dusă pentru totdeauna și mi-am adus aminte de copiii din pădurile pe care le-am colindat, odinioară, de dimineața până seara. Și abia acum am înțeles pe deplin de ce toată lumea necuvântătoarelor se sbate spre lumină, întrecându-se care să iasă mai întâiu din toropeala iernii. Am înțeles acum de ce alunii sunt cei dintâi cari tresar la viața de primăvară și de ce la rădăcinile lor apar cei dintâi clopoței, solii aerului cald și ai luminii, ai cântecului de păsări și ai nunciilor rodnice. Deasemeni, tot acum am înțeles, mai bine ca niciodată, de ce viața lor este atât de scurtă, rămânându-le în urmă, ca să-i pomenească: brândușele galbene, ghioceii în haine albe și vioarele albastre.

Acestea sunt vestitorii zilelor calde. Și, după ce ele pier, în scurtă vreme, natura se îmbracă în alte haine, pe care fluturașii de aur pe fond de smaragd ai grăușorului le împodobesc din belșug. Babele satelor pornesc la pădure și strâng «popivnicul» cu floare mică-vineție, bun de dureri de cap, sau «brebenoci» din pădurile de fag, cu florile lor albastre ca de cicoare, buni pentru curățirea sângelui și pe cari, în vremurile străvechi, Celtii îi folosiau pentru a alunga vrăjile.

Când se apropie Vinerea Mare, femeile culeg «Floarea Paștelui» cu frunze, verzi, petale albe și stamine galbene, pe care o duc și o pun pe Sfânta Masă unde se află Epitalul Sfânt. Vechii locuitori din Camciatea își muiau vârful săgeților în suc veninos scos din această floare. Alături de «Floarea Paștelui», crescută în grămezi cari dau înfățișarea de curcubeu, stau «ciocăncii» în fața cărora, privindu-i, nu poți să nu înalți un imn de slavă naturii care i-a creat.

Și natura este atât de bogată când se desprimăvărează... «Pulmonarița», plină de miere, «poama-vulpiei» cu cele patru foi mari, așezate ca o cruce, «pecetea lui Solomon», care ca și iarba siarelor deschide drumul căutătorilor de comori, «urzica-moartă-pătăată» și «gălbinița», «toporașii» cu floricele albastre-sinilii, «lăcrămioara», cea din urmă prinsă în hora florilor de primăvară, cu bobocii ei ca boboțele de măr-găritar, «rodul pământului» cu flori ce miroase greoiu și temperatură lăuntrică mare, «mama pădurii» — parazita alunilor, adevărată șerpariță, «moșnegeii», «vâscul», «lichenii», «corni» cu fructe bune pentru dureri de pânțec, «porumbii» și «păduccii» și multe altele vin să împlinească bogata cunună cu care se gătește mândra primăvară.

Dela aceste gingașe flori, — vestitoare ale primăverii, cercetătorul trece «Prin păduri» (cap. II). Stejarul, «care ar putea povesti întreaga istorie a neamului nostru din șoaptele frunzelor lui», carpenul, paltinul, arțarul, jugastrul, |

stejarului, — teiul-alb, trasinul și mulți alți arbori, la adăpostul cărora trăiesc diferite plante verzi, te întâmpină pretutindeni.

Făgetul, în codrii cari nu mai țin minte șirul anilor, este și mai răspândit. Pădurile de fag, cu ale lor culori atât de variate, mai ales toamna, au alături de ele: mesteceni delicați și giganși, cari înfloresc de timpuriu, tei roșii, cu frunzele argintii pe dos și paltini cu frunze late.

Tot în ținuturile făgetului cresc castanii nobili, rămuroși și cu flori mici, verzi, duzii albi, liliecii, lemnul cănesc, lemnul râios, alături de care cresc tufe

de tulchină, iarbă neagră, nebunoasă, colțișori, măcrișul iepuresc, săbiuța, iarba fiarelor, lumânărica, brândușa de toamnă, poroinicul alb, slăbănogul, mătrăguna, murele, fragii, ferigele, sbârciogii, etc., etc.

Sus de tot, spre vârf de munte, se întinde brădetul împânzit și el cu fel de fel de arbuști și floricele: trandafiri de munte, coacăzele, buzioșorii, părăluțele de munte, brădișorii, etc. Prin acest brădet «mergi ceasuri întregi. Zidul, de o parte și de alta, e complet. Printre cetini, rar când îți este îngăduit să te bucuri de zarea largă a crestelor de munți. O clipă de variație și apoi aceeași și aceeași cărare. Un brad bătrân a căzut la pământ. Soarele îl bate câteva ceasuri. Pe putreziciunea lemnului s'au instalat câteva tufe de mușchi și mai ales gingașa plantă: măcrișul-icpurelui cu frunze ca de trifoi. Admiri o clipă legătura dintre moarte și viață. Peste trupul care se întoarce îndărăt la pământ din care s'a zămislit, se așterne naframa vieții, plăpândă, delicată...» (pag. 98).

Iar haina frumos colorată a pământului se întinde și pe «Locurile deschise» (cap. III). Pe vârfuri de munte, florile cu petalele «ca fulgii ruși din cer» te cheamă să le privești. «Tot ce e pământesc în tine, griji, durere, invidie, a rămas aninat de cetinele de brad. În altarul cu baldachinul albastru și cu flacările staminelor mărunte, ajungi curat sufletește, contopit cu veșnicia care o ai în față. Aceasta este minunea săvârșită de înălțimile munților, iar unul din mijloacele naturii pentru a te atrage nas cu pas, acolo sus, tot mai sus, sunt florile alpine» (pag. 101)..

Viața plantelor — la munte — este scurtă, grăbită; înfățișarea lor modestă, mică, sgribilită. La ele floarea înseamnă viață; florile lor: culori, forme, parfumuri. Așa sunt: cimbrisorul de munte cu flori multe, jneapănul — nevoiașul arborilor, jucărie în voia vântului, a cărui viață este plină de griji și necazuri, merișorul. strugurele ursului, afinul, smirdarul, argintica, degetăruțul, oița, gențiana, piciorul-cocoșului, primula — podoaba pășunilor alpine, campanula, timoftica, floarea regiței cu puf argintiu, etc.

Nu mai puțin bogată este și colecția fânețelor, cari alcătuiește covorul țesut artistic, ademenitor. Iarba câmpului, iarba fânului, morcovul sălbatec, trifoiul alb, gușa porumbelului, sânzienele albe, găscară, cretușca, mărgărita, cu glas mai convingător decât al omului, piciorul cocoșului, ghisdeul, sulfina omorătoare de molii, grozama, barba-caprei, rușina, clocoticiul, drăgaica, sunătoarea, sipica, splinuța, garofița, amăreala, răculețul, cimbrisorul de câmp, clopoțelul, ciocul berzei, pliscul cocoarei, spumcala, crețușoara, poroinicul și multe altele, cari cad sub coasa tăioasă, îndată ce floarea a ajuns în toiul ei.

Pe stepa întinsă, de jur împrejurul țării, în care uscăciunea domnește, este nevoie de o stropală de ploaie ca să înverzească totul. Plantele stepei sunt grăbite. viața lor este prea scurtă și nu vor să renunțe la ea. Mărăcinii, verigariul — tufa lemnoasă, negara, colilia, cenușarii, bărboasa, pelinul, dedițelul, etc., nu au timp prea lung de viețuit. Nici drumurile și locurile virane nu sunt lipsite de haina plantelor. Iar Dobrogea prezintă caractere și varietăți, cari nu se găsesc aiurea.

Pe lângă apele dulci sunt păcuri de verdeață. Salata iepurelui cu flori violete, castravanul de pe malurile pietroase ale râurilor, ciucurașii din umbra pâraielor de munte, splinuța de lângă izvoarele cristaline din munți, vulturica în flori portocalii, călțunul-doamnei cu fructe numeroase, ruginița, sălciiile, podbalul cu flori bune contra tusei, coada-calului, arinii, plopii-negri și cei tremurători, cătina albă și roșie (în tovarășie râului, dela izvor până la vărsare).

Și ca și cum n'ar fi de ajuns acest chenar multicolor, plantele se așează și pe apa care se odihnește, transformând bălțile în grădini acoperite «sus de întinsul cerului pătat de norii alburii, sburând ca niște pasări din poveste; în fața ta luciul apei neturburat decât din vreme în vreme de saltul peștilor șgłobii; în față o seră cu tot felul de flori. Totul este învăluit în liniștea desăvârșită a unui colț izolat de lume. E pace în cer și pe pământ; pacea pătrunde și în sufletul tău» (pag. 259).

Iată plantele înotoătoare la suprafața apei. Ele n'au nevoie de rădăcini; stau la un loc, dacă apa e liniștită; plutesc pe valurile mănate de vânt, pornesc la vale pe șuvoaie. Mătasea broaștei, — cea mai simplă în alcătuirea ei, — mătreața de baltă, lintița, otrățul de baltă, cosorul, penița, mălura bălții, iarba broaștelor, sârmulița, foarfeca bălții, nufărul, — cu floarea lui mare, albă, cornacii, cu sămânță bună de mâncare și cu o viață foarte interesantă, broscară, inarița, ciuna apelor, papura, trestia, sovarul, rugina, rogozul, săgeata apelor, crinul de baltă — o adevărată podoabă, — coada calului, mărărașul, iarba mare, cu care se afumă casele,

rodul-pământului, care vindecă mușcăturile de șarpe, — trifoiștea, cu ale cărei frunze se face ceaiu bun contra frigurilor, odoleanul, și altele alcătuiesc parcurile de deasupra bălților. Turbăriile și locurile cu sărături își au de asemenea plantele lor.

Alături de acestea vin plantele cultivate de om (cap. V, pag. 304) pe ogoare, prin livezi, vii, grădini de zarzavat, parcuri, — adevărate opere de artă, — prin grădinile din sat, în ghivecele din casă etc.

Pretutindenii plante și flori, de care se leagă evenimintele vieții omenești. «In scaldătoarea copiilor se aruncă flori; copilul să fie vesel, să rădă ca florile, viața toată. Cât ține vara icoanțele în biserici sunt împodobite cu flori; credincioasa nu se duce la biserică fără măcar un buchețel de busuioc în mână... La moarte, tot flori se asvârl peste raclă, iar la căpătâiul mormântului se răsădește măcar o plantă» (pag. 402).

Am citit cartea d-lui prof. Simionescu cu sufletul plin de vraja amintirilor și am găsit în ea simțirea delicată a înțelegerii lumii plantelor. Frumusețea stilului, care nu lipsește din operele d-lui Simionescu, se arată și aici în toată splendoarea ei. Minunat lucru de a cunoaște natura, dar și mai minunat de a face să trăiască în puterea cuvintelor.

Cartea d-lui prof. Simionescu m'a dus cu ani în urmă pentru a desprinde de dincolo de veac chipul celui ce a fost Regele Ferdinand, unul dintre marii cunoscători ai florei românești. În nețărnutărea lui dragoste de plante, a pus să se ridice la Sigmaringen, — lângă izvoarele Dunării care i-au legănat copilăria, — un Carpateum, cu plante din Carpați. Și mi-am amintit de cuvintele Marelui Rege, spuse unor oameni de știință ai noștri, că nu face vânătoare din pasiune, ci pentru fericitul prilej pe care vânătoarea i-l oferă de a admira natura. «De pe buturuga pe care stau cu pușca în mână — spunea Regele — așteptând ca vânatul să treacă prin fața mea, eu privesc ceea ce e în jurul meu: fluturile care pompează din floare, gândacul care se urcă pe tulpină, floricele dimprejur, totul mă interesează și mă odihnește». Câtă dovadă de respect pentru Creator și creațiile Lui!

«Flora României» se înscrie alături de celelalte mari opere ale d-lui Simionescu, de aceeași însemnătate, cu aceeași putere de gândire și creație și mai ales cu aceeași dragoste a autorului pentru țara aceasta. Este în același timp și o carte de educație; ea învață pe oricine să observe, să știe să observe. Observația stă la baza civilizației umane. Ea dă cunoștințele folositoare vieții, turnând în sufletele acel etic de natură divină, care formează în furtuna vieții puterea de susținere sufletească. Din rândurile acestei cărți se desprind deopotrivă alinări pentru sufletul necăjit, dar și convingeri pentru sufletul hotărât, fiindcă te învață că numai cunoașterea și iubirea naturii pot să-ți asigure reazimul vieții. Ferice de sufletul care poate să-și apropie elementele naturii până într'atât, în cât să le simtă mereu devotați și statornici tovarăși.

Iată de ce toți câți au înțeles viața tainică a naturii și au gustat din vraja ei, atunci când trebuie să plece din această lume se despart cu greu de ea. Și gândul mi se duce iarăși cu ani în urmă. la un cort instalat în fața unor Bucegi în miniatură, creați din ordinul Regelui Ferdinand în fața Pelisorului. Din acest cort, Regele bolnav, în zilele săptămânilor dela sfârșitul vieții lui, privia cu ochii umezi — de o despărțire pe care o prevedea. — la Gențienele gingașe. la Primulele pitice și la Rododendronii cu flori ca de bujor, cari erau pe acești Bucegi mici. Cu câteva zile înainte de a pleca din această lume, Regele Ferdinand a avut o dorință: să i se aducă alături de patul suferinții ghivecele cu Gențiane. Cu greutate, aplecându-se peste marginea patului, el a clasificat aceste plante... Era rămasul bun dela natura pe care o iubise și o înțelesese ca nimeni altul! Era confirmarea ultimă a duioșiei sufletului Său!

**PR. ERAST COSTEA: CTITORIA VOEVODULUI ȘTEFAN
TOMȘA AL II-LEA DELA SOLCA (1613—1785—1938).**

EDITURA MITROPOLIEI BUCOVINEI, 344 PAG., CERNĂUȚI 1939.

Preotul Erast Costea, profesor la liceul ortodox de băieți «Mitropolitul Silvestru» din Cernăuți, premiat al Academiei Române, autor al studiilor istorice cu privire la mănăstirile Ițcani, Pătrauți și schiturile și sihăstriile Bucovinei de altădată, a publicat o documentată lucrare despre mănăstirea Solca, ctitoria lui Ștefan Tomșa II.

Despre satul Solca se găsesc știri de pe vremea lui Alexandru cel Bun și anume dela 15 Ianuarie 1418, alte știri au rămas din vremea lui Ștefan cel Mare, dela Bogdan III cel Orb, dela Ștefăniță Vodă și mai târziu dela Ieremia Movilă (pag. 11—14).

Ștefan Tomșa II a domnit prima oară în Moldova dela 20 Noembrie 1611 până la 22 Noemvrie 1615, ca ocrotit al Turcilor, alungând din tron pe Constantin Movilă.

Viața lui Ștefan Tomșa, înainte de a fi domn, este plină de peripeții. El a fost mercenar în oastea lui Ștefan Bathory; apoi ostaș în armata regelui francez Henric IV, în care calitate a luptat în războiul cu Filip al II al Spaniei, în 1590. Din Franța a plecat la Constantinopol, unde a uneltit să capete firman de domnie.

Tomșa s'a purtat aspru cu boerii. În 1612 el a dus lupta dela Cornul lui Sas — pe Jijia — contra lui Constantin Movilă, care venise în Moldova să-și reia tronul cu ajutorul Polonilor. După această luptă, în care Tomșa a reușit o mare biruință, a început zidirea mănăstirii Solca, pe care a terminat-o în 1613 și pe care a înzestrat-o cu danii, după cum se arată prin documentele din 13 Martie și 12 Mai 1615.

Pentru susținerea datelor zidirii mănăstirii Solca, autorul studiului aduce de-vezi documentare precise (pag. 18—25).

La 22 Noembrie 1615, Elisabeta Doamna, văduva lui Ieremia Movilă, cu fiii ei Alexandru și Bogdan, vin în Moldova cu oaste polonă, bat pe Tomșa la Tătăreni și tronul Moldovei este ocupat de Alexandru, fiul Elisabetei, băiat de 15—16 ani.

Tomșa, căzut în disgrația Sultanului, a fost dus apoi la Constantinopol, confiscându-i-se averea de către Turci.

Ctitoria sa dela Solca este pomenită iar pe vremea lui Radu Mihnea (August 1616—4 Febr. 1619), domn chibzuit, care fusese și în Muntenia. El întărește daniile mănăstirii Solca, printr'un document scris pe pergament (pag. 28).

Radu Mihnea părăsește de bună voie domnia Moldovei și pleacă la Constantinopol. Locul lui este luat de Gaspar Grațiani (4 Febr. 1619—Sept. 1620), un croat aventurier, care dăruiește mănăstirii Solca satul Crăinicesti.

În timpul lui Alexandru VI Iliș (Sept. 1620—Sept. 1621) Solca nu se bucură de nici o atenție din partea domnului (pag. 29).

În Octombrie 1621, Ștefan Tomșa vine domn a doua oară în Moldova, stăpânind până în August 1623. Acum «țara era în pace și belșug, cât nu semăna de loc domnia aceasta a lui Tomșa cu cea dintâi». El a fost stăpânit de data aceasta de duhul blândetei.

În această a doua domnie, mănăstirea Solca primește danii dela mitropolitul Anastasie Crimea ctitorul Dragomirnei și din partea Domnului și a altor creștini credincioși.

În anul 1623, Ștefan Tomșa a sfințit biserica mănăstirii Solca, fiind închinată Apostolilor Petru și Pavel. În acelaș an a fost mazilit și dus la Constantinopol unde «i s'a prilejit și moartea».

Părintele Costea urmărește apoi, cu toată erudiția, istoricul mănăstirii dela 1623 până la răpirea Bucovinei de Austriaci, folosind o bogată documentare (pag. 44—118).

La 7 Mai 1777 consiliul de război austriac a încercat să desființeze mănăstirile românești din Bucovina. Mănăstirea Solca a fost desființată, după hotărârea din 2 Noembrie 1782 a împăratului Iosif II, care a dispus să rămână în Bucovina numai 3 mănăstiri: Putna, Sucevița și Dragomirna. Până în 1781 Aug. 29, Solca a continuat să existe. În acest timp ea a fost deposedată de averi și declarată biserică parohială.

Astfel, după 172 ani, mănăstirea Solca, ctitoria lui Ștefan Tomșa II, a încetat să mai existe. Deși a avut o viață lungă, Solca n'a adus prea mare aport pe terenul cultural-artistice (pag. 138).

În capitolul IX al studiului (pg. 138—160), autorul ne arată ce-a mai rămas din vechea mănăstire, iar în capitolul X (pg. 139—166), legendele privitoare la mănăstirea Solca.

Anexele documentare sunt în număr de 102 (pag. 169—341).

Lucrarea Părintelui Erast Costea este un model de monografie pentru cei cari ar dori să întreprindă cercetări cu privire la mănăstirile noastre. Scrisă într'un stil clar și documentată precis, această lucrare împlinește un gol și contribuie la cunoașterea trecutului nostru religios-creștin.

Foarte interesant documentul boerilor divanului lui Ștefan Tomșa — dat la 10 Martie 1623, deci în a doua domnie a lui —, care alcătuiește «o pagină eloquentă din istoria zbuciumată a Voievodului și a țării din timpul său» (pg. 37 și anexa No. 16). Acest document este întâi de toate rugăciunea de mulțumire a divanului «că s'au milostivit a tot înduratul și întru tot milostivul Dumnezeu și cinstitul Impărat de a miluit și a dat Domniei Sale a veni, unde a fost dreaptă și adevărata patrie să fie domn, în partea creștinească a Moldovei»; este apoi «expresia indignării împotriva pizmașilor și neprietenilor care l-au scos din patria sa cu oaste și cu război «făcând multă vărsare de sânge», dar «Dumnezeu i-a prăpădit cu mânia sa și cu iuțea sa i-a stins» Documentul mai aduce mărturia motivului pentru care Domnul n'a putut să termine mănăstirea, începută în 1612—1613: «din cauza smintelii ce se întâmplase Domniei Sale dela niște asemeni neprieteni;... țara era prăpădită și năpăstuită de fel de fel de greutăți și nedreptăți, iar locuitorii fugiți și îndepărtați prin toate părțile».

O acțiune culturală pentru mănăstirea Solca este aceea a Arhimandritului Vortolomei Măzăreanu. El a orânduit hârtiile mănăstirii, a scris istoria ctitorului după Miron Costin și a întemeiat o școală pentru călugări. Se cunoaște cuvântarea acestui Arhimandrit, ținută călugărilor la 2 Septembrie 1772, în a cărei introducere le-a vorbit despre viața Voievodului Tomșa. «Căci și el a cunoscut că totul în lumea aceasta este deșărtăciune a deșărtăciunelor. De aceea, spre pomenirea lui veșnică, și spre mântuirea sufletului său și al întregului său neam, nu s'a dat înapoi dala nici o cheltuială și (cu toate că a stat sub stăpânirea crudă a Turcilor, cu toate că s'a aflat în mari încurcături și a vărsat atâta sânge) totuși este adevărit, că și-a pus în gând și în inimă (pe deoparte) muncile veșnice, iar (pe de altă parte) plăcerile pline de bucurie ale împărăției cerești și pentru acestea, nu numai averea sa trecătoare n'a cruțat-o, ci cu mult aur și multă osteneală a clădit această sfântă mănăstire Solca»... (pg. 299—301).

Când s'a desființat mănăstirea, odoarele ei și cărțile au fost duse de călugări la Dragomirna. O parte din vestimente, dăruite de Tomșa, sunt la Sucevița.

Ctitoria lui Tomșa a cunoscut și zile grele. Astfel citim în Cronica parohială din 1901: «Despre Solca din cărunțul trecut nu știm multe spune, de cât numai atâta, cât ne spune în grai mut monumentul, ce-l videm și astăzi, Mănăstirea cu zidurile ei. El ni spune că și Solca din trecut era loc însemnat, căci altfel nu zidia Ștefan Tomșa mănăstirea fortăreață aice. Astăzi nu se mai aude toaca mănăstirească, chemând evlavioșii călugări la miazănoptândă, mâneacăndă și la celelalte servicii călugărești. Zidurile din jurul bisericii nu mai sălășluiesc călugării evlavioși, ci alte lucruri profane. De abia biserica mai are tot acel scop, pentru care a zidit-o evlaviosul Tomșa. Loc de întâlnire a omului cu Dumnezeu, fiind ea astăzi biserică parohială a Solcii» (pg. 155—156).

Propunerea Părintelui Costea de a se aduna de pretutindeni obiectele ce au aparținut Solcii și a se crea un muzeu în pridvorul bisericii, ar trebui studiată de cei în drept și tradusă în faptă. Este omagiul postum ce s'ar aduce ctitorului ei și tuturor celor cari — cu grija de suflet — s'au îndreptat în vremurile trecute spre locașul Voievodului Tomșa.

Studiul Părintelui Erast Costea, cu toate calitățile de metodă și severă cercetare a documentelor, nu este lipsit nici de stilul atrăgător și mai ales de cuvântul care se potrivește timpurilor trecute pe care reușește să le evoce cu toată măreția și cu admirație creștină.

Pamfil C. Georgian

VICTOR MORARIU ȘI ȘTEFAN PAVELESCU : ISTORICUL REUNIUNII MUZICALE-DRAMATICE «CIPRIAN PORUMBESCU» DIN SUCEAVA (1903—1938).

SUCEAVA. 1939, 16 × 24; 280 PG. TIPOGRAFIA «GLASUL BUCOVINEI»
CERNĂUȚI.

Pentru cine privește grăbit ultimele cărți din vitrina librăriilor, un «Istoric», ca cel pe care îl publică d-nii V. Morariu și Șt. Pavelescu, poate părea de o însemnătate strict locală, și ca atare redusă. Dar cititorul care-și întoarce gândurile

la anii dela începutul secolului nostru și își amintește împrejurările speciale în care trăiau Românii bucovineni — sub apăsarea continuă a operei de desnaționalizare a stăpânirii austriace și de înăbușire a manifestărilor specific românești, — va înțelege dintru început ce prețioasă poate fi o asemenea carte. Căci alături de lupta politică încordată, care totuși nu putea fi dusă decât pe un anumit plan, fiind tot odată în chip forțat supusă tuturor restricțiunilor, adevărata luptă națională s'a dat și în România prin societățile culturale, a căror menire era tocmai aceea de a păstra nealterat sufletul Românismului din cea mai scumpă provincie a lui. Fenomen constatat de altfel și în Transilvania, care stă, de fapt, la origina acestei activități bucovinene inspirată din experiența fraților de peste Carpați. Faptul reese din chiar numele de «Reuniune» pe care l-a luat dela început societatea.

Privit sub această prismă, «Istoricul» d-lor Morariu și Pavelescu are o deosebită valoare și din punctul de vedere al politicii de rezistență românească. Cu atât mai mult, pe cât nu este vorba de un raport oarecare, ci de o carte scrisă cu mișaloasă atenție, din care nu numai că nu s'a omis nimic esențial, dar n'au fost trecute cu vederea nici chiar amănuntele care puteau oferi cel mai mic interes pentru ca «Istoricul» să fie absolut complet. Tot pentru îndeplinirea acestui scop de documentare deplină, volumul este presărat cu numeroase fotografii.

Cartea începe cu un scurt istoric al mișcării muzicale și teatrale a Sucevei românești înainte de înființarea Reuniunii «Ciprian Porumbescu», din care se poate constata, așa cum arată d-l Victor Morariu în al său «Cuvânt Înainte», că «Reuniunea Ciprian Porumbescu este continuarea, cu mijloace mai bogate și în ritm mai viu, a unei tradiții sucevene destul de frumoase, tradiție ce ne duce cu 70 de ani înapoi, căci e vorba de înjghebarea primei societăți muzicale în Suceava, societate ce-i drept «internațională» dar animată de românul Ștefan Nosievici».

Curentul național românesc, tot mai treaz, nu se mai mulțumește cu o societate neromânească și de aceea, cu prilejul înființării «Clubului Român» din Suceava (1887), se organizează și o «secție artistică» a «Clubului», secție care este de fapt nucleul din care va eși mai târziu — și anume la 1903 — «Reuniunea Ciprian Porumbescu».

După cuprinzătoarea introducere, sunt trecute în revistă diferitele perioade de activitate ale societății, dela începutul ei până la 1937, volumul încheindu-se cu «Anuarul Reuniunii pe anul 1937/38» și cu o serie de «Anexe».

Demn de relevat este faptul că «Reuniunea», care la început, din pricina mijloacelor reduse și a oamenilor puțini, se mărginea mai mult la o activitate muzicală, și-a accentuat treptat rostul dramatic, ajungând în această privință la re-realizări meritorii, prin spectacole date nu numai în Suceava, ci chiar pe scena Teatrului Național din Cernăuți.

Pentru opera lor atât de folositoare istoriei culturale a Bucovinei, autorii merită toată lauda și buna apreciere, mai ales dacă ținem seama că — deși este vorba de un «istoric» și nu de un volum cu pretenții literare, cartea este totuși în întregime foarte îngrijit scrisă, fără obositoare provincialisme.

IULIU MOISIL : FIGURI GRĂNITEREȘTI NĂSĂUDENE

NĂSĂUD, 1937, XII + 212 P. 8°.

Volumul d-lui Iuliu Moisil înmănușează o serie de articole publicate treptat de autor în «Archiva Someșană», articole închinăte câtorva figuri de Români năsăudeni din sec. XVIII și XIX.

Cele 14 monografii de întindere diferită, sunt — de fapt — tot atâtea mișaloase biografii ale celor mai însemnate personalități din viața națională a ținutului Năsăud, în secolele amintite. O singură excepție, între acești vrednici români, aceea a colonelului Baron Carol Enzenberg, care, deși de origină străină, în calitatea sa de comandant al Regimentului II român de grăniceri dela Năsăud, a fost un sincer prieten și sprijinitor al Românilor. Și nimeni, credem, nu va putea face vre-o mustrare d-lui Moisil, pentru că într'un volum, consacrat Românilor năsăudeni, a dedicat câteva pagini unui străin care, prin activitatea sa, și-a câștigat cu prisosință dreptul la recunoștința românească.

Cei 13 Români ardeleni cărora le sunt închinată celelalte capitole-biografii, sunt figuri în cea mai mare parte locale, a căror importanță nu a depășit regiunea Năsăudului, dar au bine meritat dela românimea năsăudeană prin tot ceea ce au făcut pentru cauza românească în această regiune.

Pentru cine cunoaște nedesmintitul naționalism al preotimii românești din Ardeal, nu va fi nici o mirare că între luptătorii năsăudeni găsim în primul rând pe cei trei vicari (Ioan Manău, Macedon Pop și Grigore Moisil), cari nu s'au mărginit la activitatea lor curat bisericească, de păstori sufletești, ci au jucat un rol de frunte în întreaga viață culturală din ținut. Ba chiar mai mult, nici unul n'a lipsit dela datoria sa de naționalist român, sprijinind în toate împrejurările revendicările naționale ale Românimii năsăudene. Ne putând aminti în aceste puține rânduri toate operele naționale la care au luat parte aceștia, ne mulțumim să menționăm că ultimul dintre cei trei vicari — Grigore Moisil — a fost, cu prilejul desființării districtelor militare de graniță, printre primii cari au luat inițiativa să ceară împăratului dela Viena crearea unui district politic, «autonom», pe același teritoriu, în locul districtului militar grăniceresc.

Alături de aceste «fețe bisericești», câțiva «dascăli» sunt și ei puși la loc de cinste pentru naționalismul lor și pentru neobositele lor eforturi în folosul culturii românești din țara Năsăudului. Tot așa, autorul a făcut loc în volum și câtorva conducători români cari — deși veniți din alte părți ale Ardealului — s'au stabilit și au luptat în Năsăud. Dintre aceștia trebuie menționat în chip special Alexandru Bohățel, ajuns Căpitan suprem al districtului autonom al Năsăudului și vajnic susținător al drepturilor românești mereu încălcate de Unguri.

Și, în sfârșit, d-l Moisil s'a oprit pe bună dreptate și asupra câtorva dintre fiii Năsăudului plecați pe alte meleaguri ale Transilvaniei; între aceștia este și Iacob Mureșeanu, al cărui rol de frunte la conducerea «Gazetei Transilvaniei», alături de Gheorghe Bariț, este bine cunoscut: prin prodigioasa sa activitate de publicist, profesor și apoi director de liceu, el a depășit importanța regională, intrând în însăși istoria culturii românești.

Volumul d-lui Iuliu Moisil, al cărui conținut am încercat să-l rezumăm aci, este dintre cele mai utile pentru cunoașterea vieții naționale românești în Ardeal. Meritul său stă, pe de o parte, în bogata documentare pe care se sprijină povestirea vieții acestor fruntași ardeleni din sec. XVIII și XIX și, pe de altă parte, în pilda pe care ne place să credem că o va constitui pentru cercetătorii mai tineri din Transilvania: acestora le revine îndatorirea de a scoate de sub uitarea anilor, scuturând praful de pe hrisoave, pe toți cei ce au contribuit la menținerea vieții naționale românești în Transilvania, fără de care «Unirea» ar fi fost un simplu act politic lipsit de însemnătate națională.

PERPESSICIUS : MENȚIUNI CRITICE

ED. FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ «REGELE CAROL II»,
COLECȚIA «SCRIITORII ROMÂNI CONTEMPORANI», VOL. IV, BUC. 1938.

Acest al patrulea volum de «mențiuni critice» adună, în ordine cronologică, cronicile literare ale d-lui Perpessicius, apărute între 1 Martie 1931 și 25 Septembrie 1932, adică într'un răstimp de numai un an și jumătate. Fiind vorba de o carte de aproape 480 pagini de text dens — din care și spațiile albe, obicinuite între capitole, au fost suprimate —, chiar simpla precizare a răstimpului așa de scurt, pe care îl închide în paginile sale, este suficientă pentru a defini amploarea activității de critic literar a d-lui Perpessicius. D-sa nu este unul dintre acei critici comози, cari se mulțumesc să recenzeze un număr mai mic sau mai mare de volume pe an, alese după criterii pur subiective sau, și mai rău, la întâmplare. Dimpotrivă, socotind operația critică pe care o face, drept o misiune ce trebuie îndeplinită, d-sa și-a asumat ingrata îndatorire de a trece în revistă lucrările substanțiale de literatură sau istorie literară. Opera aceasta migăloasă și constructivă, ca aceea a unei albine neobosite, merită deci recunoștința literelor românești, iar adunarea în volume a criticilor sale trebuie salutată cu toată simpatia, chiar dacă acest tribut datorat este adus cu oarecare întârziere.

Definiția pe care ne-o dă autorul însuși în scurtele «lămuriri pentru seria IV», considerând mențiunile critice drept un «jurnal de lector», ni se pare nu numai voit modestă, dar chiar și cu totul restrictivă. Căci d. Perpessicius nu se mulțumește să recenzeze scriitori și opere, însemnând pe răbojul carnetului său pe cele bune și pe cele mai puțin bune (față de care d-sa este de multe ori prea îngăduitor), dar se oprește stăruitor și asupra unor probleme de ordin general ale criticii literare, cum face de pildă în spirituala celor cuprinzătoare mențiune despre «Versificație și poezie» și în destule altele. Cu toate că majoritatea acestora sunt de întindere limitată, d-sa nu se mulțumește cu o simplă privire critică asupra cărții cetite: îndatorirea de recenzent pe care și-o impune este, de fapt, doar un punct de plecare pentru o întreagă serie de considerații critice cari depășesc de cele mai multe ori volumul și autorul menționat.

Dacă am voi să caracterizăm prin cât mai puține cuvinte sistemul de analiză critică al d-lui Perpessicius, ne-am opri în primul rând la probitate și lipsă de «prețiozitate». Inutil să mai subliniăm că prima calitate este esențială pentru un critic literar. Și accentuăm cu adevărată satisfacție că nu se întâlnește în paginile sale critice acea terminologie bombastică, ce slujește unora să-și acopere lipsa de fond. Fenomen dealtecum explicabil nu numai prin personalitatea d-lui Perpessicius, ci și prin faptul că mențiunile sale critice sunt tot atâtea lecții de literatură. Firește, nu lecții în înțelesul strict didactic al cuvântului, ci lecții pentru marele public cetitor, care ar dori să fie informat sincer, înainte de a purcede la deschiderea unui volum de literatură. Informație prealabilă cu atât mai necesară, cu cât aproape totalitatea publicului cetitor nu poate aprecia singur opera literară, decât cel mult din punct de vedere al interesului anecdotic.

Ceeace nu înseamnă că acest adevărat serviciu public — «oficiu penibil prin firea lucrurilor, al unui profesionist al lecturilor, cum este cronicarul literar sau criticul», după propria sa definiție (p. 417/418) — și-ar pierde din actualitatea și valoarea sa, prin trecerea celor câțiva ani de când a fost îndeplinit. Reunirea în volume a «mențiunilor» sale critice este, dimpotrivă, de cel mai mare folos. Căci, de ce n'am recunoaște, cine, dacă nu un critic profesionist și pasionat pentru această profesiune pe care și-a ales-o, poate avea timpul necesar lecturii tuturor operelor literare răspândite în public? Și câte din aceste opere vor avea dreptul, mai târziu, la o simplă amintire într-o «istorie a literaturii românești»? «Jurnalul de lector» al d-lui Perpessicius constituie astfel un prețios auxiliar pentru o viitoare istorie a literaturii anilor noștri.

Pentru toate aceste motive, înțelegem recunoștința autorului față de editura care i-a dat posibilitatea să-și adune în snopi grei recolta anilor de migăloasă ostentare în orogul literelor românești.

JOHAN BOJER: EMIGRANȚII (ROMAN)

EDITURA «NAȚIONALĂ-CIORNEI», BUCUREȘTI (F. A.), VOL. I. 306 PAG.;
VOL. II, 298 PAG. TRAD. DE JUL, GIURGEA.

În genere, scriitorii scandinavi sunt destul de puțin cunoscuți la noi și, mai ales, cu totul incomplet. Chiar acei cetitori, cari urmăresc literatura cu adevărată pasiune, n'au avut prilejul să citească prea multe traduceri românești din scriitorii nordici, traduceri făcute de altfel, aproape întotdeauna, din alte limbi decât cele originale, nordice. De aceea, în chip obicinuit, cunoștințele noastre asupra autorilor scandinavi se rezumă la norvegienii Ibsen, Strindberg și Bjørson, suedeza Selma Lagerlöf și danezii Andersen și Knut Hamsun. Ceeace este desigur prea puțin, mai ales dacă ținem seamă de valoarea universală a multora dintre scriitorii nordici încă necunoscuți nouă. Dintre aceștia, d. Jul. Giurgea ni-l prezintă pe norvegianul Johan Bojer, prin traducerea romanului «Emigranții».

Născut în 1872 pe țărmul Mării Nordului, Bojer este fiul unei sărmene țărance, lucrătoare la o fermă. Din pricina condițiilor speciale în care trăesc țărani săraci din Norvegia, Bojer nu poate urma regulat școala primară decât după ce împlinește cincisprezece ani. Goana după o existență mai bună decât aceea de lucrător cu ziua într-o fermă, îl mână câțiva ani prin diferite orașe, iar în 1894 — adică, abia de 22

de ani — începe să publice; teatru, nuvele și, mai târziu, după ce călătorește prin Europa occidentală, romane. Cariera strălucită de scriitor, încununată încă din timpul războiului cel mare cu premiul Nobel pentru literatură.

Această sumară prezentare a autorului «Emigranților» (făcută după datele din introducerea d-lui Giurgea) este necesară pentru înțelegerea legăturii intime dintre opera lui Bojer și mediul în care a trăit. Traducătorul a făcut un real serviciu cetitorului, dând o introducere bio-bibliografică asupra scriitorului norvegian. Căci, fără să fi fost el însuși un emigrant, Bojer și-a trăit copilăria printre țărani de pe țărmurile dantelate ale fiordurilor norvegiene, ducând aceeași viață de lipsuri și de muncă neîncetată ca și acei din rândurile cărora se recrutau majoritatea emigranților. Iar «Emigranții» lui Johan Bojer nu sunt numai un roman, ci o adevărată epoece a coloniștilor norvegieni plecați peste ocean în nădejdea unei victii mai bune, atrași de mirajul bogățiilor noului continent. Bogății care se câștigă în cele din urmă, dar după neînchipuite suferințe și lipsuri, deseori chiar cu sacrificiul vieților omenești.

Țăranii norvegieni, așa cum apar în opera lui Bojer, se deosebesc prea puțin de țărani noștri și, de altfel, de țărani de pretutindeni și din toate timpurile. O singură pasiune îi mână toată viața, un singur gând îi face să lupte și să învingă greutățile peste care trece spinoasa cale a victii: pământul. Și, de vreme ce au așa de puțin pământ, iar gurile cari trebuie hrănite sunt tot mai multe, cine să-i rețină, atunci când nesfârșitele întinderi ale preriilor americane îi cheamă, prin glasul lui Erik Foss, emigrantul întors din America spre a-și găsi o mână de tovarăși cu care să plece din nou peste apele oceanului și să întemeieze un sat? Pe unul l-ar reține, poate, o dragoste veche, pe altul o mamă bătrână și câțiva frați neputincioși, cari mai au nevoie de ajutorul celui ce poate câștiga o pâine. Dar, în cele din urmă, toți pleacă. Unii, cu gândul să se întoarcă bogăți și să transforme pe măsura visului lor sârmana gospodărie părăginită; alții, dimpotrivă, hotărâți să rupă orice punte în urma lor, fiindcă pe plaiurile natale n'au fost decât niște oropsiți ai soartei. Ola Vatne, țăran sărac, îndrăgostit de fata colonelului, dă foc curții bocești pentru a se răsbuna că a fost alungat de colonel, și ispășește fapta-i necugetată cu un an de temniță: ce-ar mai putea face «acasă», după această ispravă, mai ales că numai plecând peste ocean cu fata colonelului se va putea căsători cu ea? Invățătorul Berg nu-și găsește nici un rost, fiindcă nu se poate obișnui cu ideile politice și sociale, retrograde, din țara sa; trebuie deci să încerce în orice chip să-și croiască o viață nouă. Morten Kvidal, «lăiatul mării», un neisprăvit care n'a făcut niciodată nimic, de ce n'ar pleca și el? Poate, cine știe, în America va deveni cu adevărat om. Și așa mai departe... Cu toată neîncrederea compatrioților, grupul lui Erik Foss pleacă așadar în căutarea lânii de aur... Ar fi însă o greșală să încercăm a rezuma această epoece: ea se cere citită în întregime.

Deși constatarea a fost banalizată, trebuie totuși să repetăm că marca valoare a acestei opere stă tocmai în mijloacele extrem de simple cu care e realizată. Și dacă, fiind vorba de o traducere, nici cetitorul nici criticul nu se pot opri asupra forme literare a autorului, fondul este de o bogăție neasemuită. Dela cea mai mică trăsătură de amănunt în schițarea eroilor, până la energia cu care e condusă acțiunea, totul te cucerește. Nimic artificial și nimic de prisos. Dacă am spune numai că personagiile lui Bojer (chiar și cele mai puțin importante) trăesc toate, ar fi insuficient. Căci aceste personaje se reliefează într'un chip așa de plastic, alternându-se pe primul plan al povestirii, trecând apoi din nou în penumbra fundalului, confundându-se cu peisajul, încât cetitorul trăește și el alături de fiecare. Bine înțeles, nu toți croii au aceeași importanță în desfășurarea acțiunii, dar toți sunt indisolubil angrenați în rostogolirea acestei epoece. Cătuțul mizerabil de bordeie troglodite al acestor emigranți destelenitori de ogoare, în care plugul taie brazdă neagră, grea de sevă, este o lume în miniatură, bântuită de toate furtunile pamtilor omenești și sgândărită de toate meschinăriile: peste tot și peste toate însă predomină foamea aproape fiziologică pentru pământ. Poate că, dintre toți țărani norvegieni ai romanului, nici unul nu este așa de puternic zgrăvit ca nevoiașul Kar Skaret, plecat de acasă cu puzderie de copii după el. An de an își mărește ogoarele, zi de zi trudește din revărsatul zorilor și până se năpțează, pătimaș ca un jucător de cărți. Până când, într'un târziu, îmbătrânit de ani și de lupta homerică împotriva elementelor naturii, privește înapoi și înțelege că și-a îndeplinit cu prisosință datoria: copiii lui sunt bogăți și vor putea duce ei înșiși mai departe ceace a înfăptuit el. Iar lui nu-i mai rămâne decât

să se odihnească împreună cu tovarăşa de aspre încercări, resemnata Karen, și să retrăiască în gând anii ce s'au scurs: dela vremea plecării de-acasă, din Norvegia, peste începuturile amare, până la bogăția pe care o vede accea, așa cum nici n'o visase; avere de coloniști înstăriți, într'un nou oraș al lumii noi.

Traducerea d-lui Giurgea, destul de îngrijită, este superioară multora din traduceri apărute în ultimii ani. Dacă d-sa n'ar fi un traducător prea grăbit, contribuția sa la cunoașterea și răspândirea, în România, a operelor de seamă din literaturile străine, ar fi încă și mai prețioasă. Tocmai pentru că sunt lucrate în grabă, traduceri d-sale conțin greșeli de limbă românească. Nu se poate spune în românește «sub razele de soare», în loc de «sub razele soarelui»: tot astfel frazele: «se așează la masa care este albă» și «fusese o femcie care era vestită» sunt cu desăvârșire greșit construite. Căci, oricât s'ar înverșuna împotriva sintaxei românești cei cari n'o cunosc și o schingiuesc cumplit, există și în limba noastră o «consecutio temporum».

Când se va putea libera cu totul de forma originalului, de care este încă prea strâns legat, d. Giurgea își va da singur seama de asemenea greșeli, îndreptându-le fără mare greutate. Atunci, d-sa ne va da adevărate traduceri românești.

MIRCEA STREINUL: VIAȚA ÎN PĂDURE (ROMAN)

ED. FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ «REGELE CAROL II»,
COLECȚIA «SCRIITORII ROMÂNI CONTEMPORANI», 226 PAG.
BUCUREȘTI, 1939.

Literatura noastră — și în general întreaga literatură universală — nu cuprinde prea multe opere în care eroii principali sunt copiii. Și aceasta nu pentru că scriitorii n'ar fi tentați de materialul destul de variat și vast pe care-l oferă literaturii psihologia copiilor și viața lor încă nestrânsă în tiparele convenționale, ci pentru că e nevoie de un deosebit spirit de observație, ca să poți prinde în trăsături autentice manifestările spontane ale acestei binecuvântate părți din viață. Un scriitor, ca și ceilalți muritori, trăiește în chip obicinuit între oameni maturi și, oricât de mulți copii ar cunoaște, observațiile pe cari le poate face asupra lor sunt infinit mai reduse ca număr și mai puțin adâncite. De aci rezultă, în chip normal, că majoritatea tipurilor de copii din literatură sunt create având ca punct de plecare, în primul rând, amintirile autentice din copilărie, și numai în al doilea rând observațiile scriitorului în perioada în care își compune opera.

În literatura românească, nici d. Ionel Teodoreanu, maestrul personajilor minore, nu a procedat altfel; deaceia opera sa «La Medeleni» este construită în special din amintiri, pe care observațiile ulterioare n'au făcut decât să le completeze, reliefând prin această verificare ceea ce memoria păstrase într'o formă insuficient contată și oarecum nebuloasă. Dar, pentru ca — după trecere de mai bine de 20 de ani — amintirile să fie precise atât în domeniul nimicurilor de fiecare clipă care, legate unele de altele, încheagă «acțiunile» unui copil cât și în acela al psihologiei copilului, scriitorul trebuie neapărat să aibă, încă din copilărie, o memorie foarte nuanțată și precisă și o înclinare specială pentru observație — exterioară și interioară. Altcum, imaginile surapuse în diferitele perioade ale copilăriei se vor contopi într'un tot care, oricât de exact va fi în părțile sale componente, va avea marele defect că pune pe același plan amintiri despărțite în realitate prin câțiva ani de viață. Și numai așa autorul matur va putea pătrunde în tainele sufletesti ale copilului, sprijinindu-se la fiecare observație pe propriile sale amintiri.

Trecând dela aceste considerații la romanul d-lui Mircea Streinul, trebuie să recunoaștem dintru început, că majoritatea notațiilor psihologice cu care a construit personalitatea copiilor din volumul «Viața în pădure», deși păcătuiesc câte odată prin forma în care apar, sunt exacte în fond.

Eroii romanului sunt doi copii — unul de 9 ani, Stan, și altul ceva mai mare, Luca. Autorul se mulțumește să-i contureze mai reliefat numai pe acești doi copii; toate celelalte personaje sunt abia schițate, depășind numai rareori

importanța unor figuranți. Dealtfel, din însuși felul cum este condusă povestirea, apare clar că d. Streinul nu a voit să le acorde decât un rol cu totul secundar, strângând întreaga acțiune în jurul lui Luca și al lui Stan. Din această pricină însă romanul nu are acea amploare pe care i-ar fi putut-o da o serie de personaje mai precis conturate, mai vii și mai active, care să țeară în jurul eroilor principali și ai acțiunii acestora o seamă de acțiuni secundare: fără aceste acțiuni secundare brodate pe cea principală, și fără personajii secundare, care să fie mai mult decât simpli figuranți, un roman apare ca un pom cu trunchiul bine dezvoltat, dar care, în locul unei coroane bogate, încununând armonios trunchiul, are abia două-trei ramuri.

Să rezumăm însă, sumar, acțiunea romanului.

Stan, copilul directorului școlii primare dintr-o comună din preajma Cernăuților, se imprietenește cu Luca, un băiat orfan, chinat și muncit de un fiat mai mare. Cu toată opreliștea părintească, Stan ia parte la hoinăreliile lui Luca și chir, într-o noapte, pornesc amândoi să fure luna, pe care o credeau co-coțată pe culmea unui deal din marginea comunei. Expediția se termină, cum era de așteptat, cu o amară desamăgire, cu atât mai mult cu cât copiii doleau să aline suferințele unui tovarăș de joacă, punându-i pe rană o frântură de lună... Această primă parte a romanului — intitulată «Oamenii cari voiau să fure luna» — este folosită de autor pentru școlirea psihologică a celor doi copii. Mai apoi, Luca — neputând îndura bătăile repetate primite de la fratele său, și nici durerea pricinuită de moartea tovarășului căruia nu-i putuse aduce bucuria de leac, fuge în pădure și trăește aci, singur și departe de oameni, un an și jumătate. Luca devine astfel un fel de Robinson al codrului moldovenesc, înfrățindu-se cu fiarele pădurii, mai ales cu o lupoaică și cu puilul ei, pe care-i scapă dintr-o capcană, după ce reușise să fure în timpul nopții, dintr-o dugheană ovecască de la marginea satului, tot ce-i trebuia ca să poată trece o iarnă grea într-o scorbură de copac. Partea a treia a romanului ni-l prezintă pe Luca — întors în sat — într'un neîncetat sbucium sufletec: s'a îndrăgostit de o fată, Malena, — care dealtfel îi place și lui Stan (acum elev în clasa I-a de liceu), dar Malena iubește pe altul. În cele din urmă, Luca află chiar că ea întreține legături de dragoste cu un flăcău din sat, și această desamăgire îi sădește în suflet gândul morții. Nimic nu-l poate face pe Luca să renunțe la acest gând, și el se aruncă sub roțile unui tren, sub înseși privirile îngrozite ale prietenilor săi, care până în ultima clipă nu puteau crede că se va sinucide.

Fără să insistăm prea mult, credem că nu am omis nimic din esențialul acțiunii.

Dar, dacă majoritatea notărilor psihologice, cu care autorul a construit personalitatea acestor doi copii, sunt în fond exacte, nu toate sunt potrivite pentru vârsta copiilor. Unele, ca de pildă reacțiunea lui Stan împotriva celor trei copii — «Să bulești» —, cari îi turbură tot microcosmosul său și de care se ascunde în fundul grădinii, sunt perfect valabile pentru un copil de 9 ani. Altele însă, în special discuțiile dintre Luca și Stan, în partea finală a romanului, nu pot fi valabile pentru copiii de vârsta lor. Parcurgând aceste discuții, nu ți se fixează în minte imaginea unor copii aproape naivi, căci amândoi îți apar ca adolescenți. Exemplificările ar lungi prea mult aceste îndemnuri, dar cetitorul poate reciti, între altele, paginile 147 și 148, și ne va da cu totul dreptate. Din această pricină, personalitatea celor doi copii nu este unitară, adecvată vârștii lor: autorul a sup'apus amintirile și observațiile sale, care se referă la vârște diferite, creind astfel două personaje hibride, nici copii de 10—12 ani, nici tineri de 16—17 ani. În acelaș timp se pot observa reminiscențe vizibile în anumite amănunte de ordin desc'riptiv sufletesc, ca și în felul de a vorbi al copiilor, din romanele d-lui Ionel Teodoreanu.

Toate acestel lipsuri nu ne împiedică însă să recunoaștem, exactitatea observațiilor d-lui Streinul, dintre care destule sunt cu totul potrivite pentru vârșta eroilor săi minori, așa încât Luca și Stan trăesc în chip autentic în romanul analizat aci; ceea ce constituie o reală calitate a acestei opere.

Trecând pe alt plan, la acțiunea romanului, socotim că oricât de mare libertate trebuie acordată fanteziei scriitorilor în creațiile lor literare, ar fi preferabil ca anumite situații neverosimile să fie evitate, căci ele nu pot decât să scadă valoarea operei. Izolarea lui Luca, timp de un an și jumătate, în

inima pădurii, și viața lui de tovărășie cu animalele nu ni se pare naturală. Ea depășește ceea ce poate fi considerat ca o firească «licență poetică», intrând în domeniul irealului. Luca, țăran bucovinean, este transformat de autor într-un personaj cu care amintește în același timp pe Robison Crusoe și pe Sfântul Francisc din Assisi.

Principial, desigur, o asemenea dorință de singurătate nu ni se pare imposibilă. Ea este însă greșit atribuită unui copil de cel mult 13—14 ani. Căci, dacă destui copii fug de-acasă, ei nu se ascund în pădure, și — mai ales — nu rămân singuri atâta vreme. De aceea și acțiunea însăși depășește cadrul în care ar fi trebuit să se desfășoare în chip firesc.

Dar, toate acestea nu înseamnă că nu recunoaștem calitățile volumului d-lui Mircea Streinul. D-sa se exprimă în chip variat, într-un stil nesilit și ușor de cetit. Tipurile, chiar cele abia schițate, sunt bine prinse, iar acțiunea este încheată, păstrând interesul cititorului până la sfârșit. Romanul ar fi constituit o reușită mai deplină, dacă — în loc să-și aleagă eroii principali din lumea copiilor — autorul ar fi situat acțiunea în pragul adolescenței lui Luca și a lui Stan. Fiindcă, repetăm, e infinit mai greu să creiezi tipuri autentice de copii și să le porți de-alungul unei ample acțiuni, transformându-le psihologic pe măsură ce trec anii, decât să faci să trăiască eroi maturi, pe care-i poți întâlni și observa la fiecare pas, în infinite varietăți. Tocmai de aceea marele scriitor englez Charles Dickens, în romanele căruia copiii țin deseori rolul principal, este nu numai neîntrecut, dar nici egalat până acum în redarea personajilor minore.

MARIA I. GABREA : PROFESOR ȘI VOCAȚIE

ED. «CULTURA ROMĂNEASCĂ», I. a., 13,5×21, 200 PAG., BUCUREȘTI.

D-na Maria I. Gabrea, tânără profesoară din învățământul secundar, adună în acest volum o sumă de articole, eseuri și cuvântări ocazionale, și o serie de recenzii, cea mai mare parte apărute în diferite publicații din ultimii ani. Nu-i deci vorba de un volum cu conținut unitar, care să trateze amplu tema anunțată, ci de un mănunchiu de scrieri gravitând toate în jurul aceluiași subiect general: școala și problemele ei pedagogice. Cartea nu poate fi recenziată în adevăratul înțeles al cuvântului; recenzentul trebuie doar să recunoască stilul clar, în care autoarea expune diferite probleme studiate. Dealtfel — și această constatare nu constituie o încercare de a subprețui valoarea lucrării — nu ne aflăm în fața unei teorii proprii în legătură cu marea problemă a vocației profesorului, — «profesor și vocație» fiind doar subiectul uneia dintre bucățile adunate în volum sub același titlu —, ci de o serie de observații și constatări critice sau rezumative în privința felului cum sunt privite sau ar trebui privite diferitele probleme, mai direct sau mai de departe, legate de învățământ.

Volumul va fi parcurs cu interes de către acei pe cari îi preocupă problemele pedagogice.

JOHN FARROW : DAMIAN LEPROSUL

ED. FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ «REGELE CAROL II»,
BIBLIOTECA «ENERGIA», 16×24; 260 PAG. BUCUREȘTI, 1939.

Povestea vieții de minunat sacrificiu voluntar și de resemnare creștinească, a părintelui Damian, merita desigur să fie cunoscută și marelui public român, așa că — din acest punct de vedere — traducerea publicată de Fundația pentru literatură și artă «Regele Carol II» ar trebui socotită ca binevenită.

Căci, într-adevăr, ce pildă mai nemerită de devotament desăvârșit întru Domnul și de energie deosebită întru bine, decât aceea a părintelui Damian, fecior de țăran flămând din Belgia, intrat în ordinele călugărești catolice din

vocație și convingere puternică și care — trecând peste toate regulile disciplinei și ale era.hiei — cere să fie trimis ca misiionar în Hawaii încă înainte de a fi fost sfințit preot. Iar aci, deși nu avea nici 25 de ani, se oferă să meargă singur într-una din insule, ca păstor al sufletelor leproșilor izolați acolo de lume și lăsați neingrijiți și neajutați de nimeni, în prada înspăimântătoarei boli ce nu iartă.

Faptul că până la urmă părintele Damian se îmbolnăvește el însuși de lepră și încet-încet corpul său, ros de boală, se prăpădește la fel cu acelea ale nefericiților săi enoriași, n'ar fi, la urma urmei, decât un simplu destin tragic, dela care nu s'a îndepărtat nici o clipă. Dar cele peste două decenii de viață petrecută între leproși din Kalawai, pe insula Molokai, au fost o luptă continuă pentru ajutorarea acestora și de hărțueli cu administrația biurocratică, plictisită mereu cu cereșile lui de ajutoare, îmbunătățiri, îngrijire medicală și așa mai departe. O luptă de fiecare clipă — mai întâiu chiar împotriva leproșilor, spre a-i face să priceapă că singurul lui gând, singura lui dorință este să le aline suferințele și să le mântuiască sufletele.

Tâmplar și chirurg, preot și gropar, ziditor de biserici și «fabricant» de cosciuge, ajutat de o forță fizică neegalată decât de tăria-i sufletească, părintele Damian a răscumpărat prin pilda vieții sale multe dintre josniciile omenirii, și a croit un drum nou pentru îngrijirea leprei — nu atât prin ceia ce a fost în măsură să realizeze el, cât prin interesul pe care a reușit să-l stârnească în toată lumea pentru nenorocii loviți de cumplita boală. Nu-i deci nici o mirare că părintele Damian va fi trecut în curând în rândul sfinților bisericii catolice.

Revenind la traducerea românească a cărții, socotim de datoria noastră să arătăm că, în forma în care a apărut, este vorba de un adevărat atentat împotriva limbii literare românești. Traducătorul (sau traducătoarea), care se adăpostește prudent sub inițialele E. P., va fi știind probabil englezește, deși pe alocuri unele întorsături de fraze par cu totul franceze; dar nu știe să scrie românește. Din această pricină cetirea cărții devine, pe alocuri, deosebit de obositoare: de multe ori trebuie să te oprești, să recitești frazele, spre a le găsi înțelesul; la tot pasul sintaxa românească este crunt lovită. Dacă am spune numai că s'a tradus cuvânt-cu-cuvânt, ar fi prea puțin. Pentru cine citește această traducere, nu mai rămâne îndoială că traducătorul n'a mai scris niciodată, după terminarea școlii, vre-o «compoziție» oarecare, necum o carte originală — fiindcă numai o totală lipsă de obișnuință cu sintaxa limbii românești l-a putut duce la greșeli așa de neîngăduite. Și, fiindcă înțelegem greutatea acestei a-firmații, vom transcrie și câteva exemple: bine înțeles, neputând reproduce prea multe fraze întregi, vom cita în special fragmente mai mici. Dealtfel, nu avem în această operație decât greutatea alegerii!

«O întâmplare însemnată pentru familie fu aceea când Pamfil își făcu prima slujbă» (p. 41). Acest își n'are ce căuta, căci românește se spune despre un preot că «face slujba», nu «își face slujba».

«Intrebuințându-și glasurile când numai era necesar» (p. 49); «când» pus înaintea lui «numai», ne face să ne îndoim că traducătorul are măcar urechea deprinsă cu limba noastră.

Vorbind despre insulele Hawaii (dece scrie mereu cu 2 l ?), traducătorul scrie că au fost «la origină vulcanice» (p. 55), deși românește se spune «de origină vulcanică». La pag. 57 cetim: «istoria insulelor este întregită de dovada de bigotism religios» (cum vine asta?!), iar la p. 58: «misionarii se adunaseră la balustradă să aștepte sosirea adevărată în apa care purta autoritățile portului»; «sosirea adevărată» și «apa care purta autoritățile».

Continuăm exemplele: «abia puțin mai mult decât durata de ani distribuită omului» (p. 59); «Mii de nuanțe verzi, dela cel mai deschis până la cel mai întunecat este peste tot în Honolulu» (p. 60; sublinierile sunt ale noastre); «un pandemonium de pasageri» (p. 65); «convingându-l prin exemplu și cuvinte potolitoare că pericolul nu era real și că focul era împiedicat» (p. 65); «înainte de a administra botezul» (p. 69); noi spunem simplu: a boteza. «Scuturată din capete» (p. 72; dar în limba noastră, chiar dacă este vorba de mai mulți inși, se spune **dădură din cap**, fără întrebuințarea pluralului **capete**); «spre părțile ținutului mai populate» (p. 75; pildă clasică de traducere cuvânt cu

cuvânt). Aceeași întorsătură a frazei și la pag. 107: «Printre triburile care nu consumau pește ale Africei»...; «călătorii pe șea» (p. 88; în loc de în șea); «avere sărăcăcioasă» (p. 111/112; o adevărată descoperire a traducătorului). «El observă că p oasta aprovizionare cu apă depindea de relele condiții» (p. 129). «Acuzațiile lui Reverand Mr. Hyde» (p. 147) depășește dealtfel orice îngăduință, ca și «editorialul dela Daily News» (p. 226). «S'ar fi împotrivit nu numai pute nic'i oponenti» (p. 184); «orb complet de un ochiu» (p. 211; absurd în românește, deoarece orb este cel care nu vede cu niciun ochiu); etc., etc.

În sfârșit — exemple s'ar putea cită cu miile; traducăto ul nu știe că în limba românească nu-i nevoe de pronumele el la fiecare pas, deoarece se subînțelege: «El nu a fost ănit... el tră'a viața obic'nuită» (p. 197 și în multe alte locuri). Vina d-lui (sau doamnei) E. P. nu-i așa de mare: în definitiv, dacă nu știe omul românește, ce-i poți face? Greșala este însă a acelor cari au în grijă o colecție în care se publică asemenea traduceri „românești“, ale unor persoane străine de literatură și de arta scrisului, fără să revadă traducерile înainte de a le tipări. Cu asemenea traduceri nu se poate mândri nici cel ce le face, nici cine le pune în circulație.

Vladimir Dumitrescu

CUVÂNTĂRILE REGELUI CAROL I

ED. FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ „REGELE CAROL II“ BUCUREȘTI, F. A., 16×24, 2 VOL., VOL. I, 470 PG. + XXIV PLANȘE, VOL. II, 532 PG. + XXI PL. EDIȚIE ÎNGRIJITĂ DE CONSTANTIN GIURESCU

La împlinirea unui secol dela nașterea primului rege al României — care coincide și cu scurgerea unui pătrar de veac dela moartea Lui, — Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II“ publică, adunate în două volume, toate cuvântările Regelui Carol I. Așa cum arată în prefața sa d. C. C. Giurescu, aceste volume „se datoresc gândului pios al Majestății Sale Regelui Carol II-lea care a voit să comemoreze și în acest fel împlinirea a o sută de ani dela nașterea marelui Său înaintaș“. Prezentate într'o ediție deosebit de îngrijită și din punct de vedere tehnic, volumele sunt în acelaș timp și o prețioasă contribuție pentru istoriografia românească.

Într'o strictă succesiune cronologică se pot urmări, întocmai ca într'un volum de sinteză istorică, toate momentele însemnate ale vieții politice, sociale, economice și culturale a statului nostru, dela intrarea în țară a Voievodului nou ales, până la ultima cuvântare rostită cu puține zile înainte de odihnirea întru Domnul a gloriosului și bătrânului Rege. Primul volum cuprinde discursurile din anii 1866—1886, iar al doilea pe cele din 1887—1914. Stau alături, în paginile impunătoarelor volume, micile cuvântări ocazionale, cuvintele rostite în clipe hotărâtoare din istoria noastră contemporană și amplele comunicări științifice făcute la Academia Română, ale cărei lucrări le-a urmărit întotdeauna cu cel mai atent interes.

Și, precum spune atât de potrivit d. profesor Giurescu, „odată cu această continuă desfășurare de imagini... vezi cum se desprinde și cum crește, pe fondul istoric, figura unui mare monarh, ctitorul României contemporane“. În scurta dar cuprinzătoare sa prefață, d. Giurescu scoate în evidență principiile și sentimentele ce l-au condus în viață pe acest Suveran, așa de bogat și de armonios inzestrat dela natură: un puternic sentiment religios, însoțit de acela al datoriei, care se cere împlinită prin muncă neobosită și probitate deplină. Ceea ce nu se putea să nu facă din Regele Carol I un bun gospodar și un mare ostaș.

Pentru un monarh care, considerând religia drept „legătura sublimă a omului cu Dumnezeu“, se roagă să-I ajute „a îndeplini cu demnitate marea și frumoasa misiune ce Providența l-a impus“, împlinirea datoriei nu putea fi, cum precizează d. Giurescu, decât o identificare „cu interesele și aspirațiile românești“. Această integrare în comunitatea nouă în care a pășit, a fost, dela început, exprimată chiar în declarația rostită de tânărul Principe în Adunarea Deputaților, la 10 Mai 1866: „Punând piciorul pe acest pământ sacru am și devenit Român“.

Ediția completă a cuvântărilor marelui Rege capătă și o importanță științifică deosebită, prin faptul că profesorul Giurescu nu s'a mulțumit să înșirue discursurile în ordine cronologică, ci a dat, pentru fiecare din ele, o succintă și folositoare prezentare rezumativă a împrejurărilor în care au fost rostite; în acest fel lectura cuvântărilor se face după o prealabilă situație a cetitorului în momentul istoric respectiv.

Cele 45 de planșe în care sunt reproduse — în condiții grafice perfecte — momentele mai importante din viața Regelui Carol I și realizările de frunte ale Domniei Sale, completează, alături de indicele bogat dela sfârșitul volumului al doilea, această prețioasă contribuție adusă istoriografiei românești.

MR. EM. BOUGAUD : IISUS CHRISTOS

TRADUCERE DE C. CERULEANU, EDITURA „CUGETAREA”, 552 PAG.,
BUCUREȘTI, F. A.

Publicând volumul Monseniorului Bougaud despre Iisus Christos, editura „Cugetarea” nu este la primul pas în această direcție. Aceeași editură ne-a mai dat până acum, în traducere românească, două volume prețioase închinată vieții lui Iisus Christos: volumul lui Giovanni Papini, cel mai mare scriitor italian în viață, — în autorizata traducere a profesorului Alex. Marcu —, și volumul academicianului francez François Mauriac.

Pentru această stăruință în opera de difuzare cât mai largă în masele cetitorilor a scrierilor străine despre viața Mântuitorului, d. Georgescu-Delafras, directorul Editurii „Cugetarea”, merită toată lauda noastră. Cu atât mai mult cu cât, de fapt, afară de fragmentele din cărțile de școală, și de scurtele lecturi din evanghelii, ascultate cu o ureche distrată în timpul slujbei religioase, viața lui Iisus Christos nu este prea puțin cunoscută. Câți dintre noi își amintesc mai mult de 10—15 episoade răslețe, searbăd relatate, din această minunată viață de dumnezeiască alinare a suferințelor altora și de jertfă întru mântuirea oamenilor?

Deaceia, volumul tradus de d. Ceruleanu este foarte bine venit. Mai ales că celelalte două volume amintite se datoresc unor laici, pe când acesta este opera unui teolog. Monseniorul Bougaud, mort la 1888, chiar în anul ridicării sale în scaunul episcopal, a fost un mare erudit în domeniul doctrinei și istoriei creștinismului, activitatea sa de scriitor religios fiind încununată de opera „Le christianisme et les temps présents”, în ale cărei cinci volume venerabilul autor a tratat întregul complex al religiei creștine, al dogmelor sale și al bisericii. Dintre aceste volume, al doilea cuprinde istorisirea vieții Mântuitorului, și pe acesta l-a tălmăcit d. Ceruleanu.

Volumul este alcătuit din trei părți, de întindere neegală: Prima parte, rezumată în traducerea românească, cuprinde un studiu introductiv despre cei patru evangheliști și despre evanghelia, fiind totodată o analiză critică a acestor izvoare principale pentru cunoașterea vieții lui Christos; partea a doua, povestirea însăși a vieții Mântuitorului; partea treia, formată din „concluziile logice ale vieții lui Iisus Christos”, așa cum le desprinde Monseniorul Bougaud. Ideea călăuzitoare a autorului se cuprinde în adevărul că nu se poate înțelege nimic din această viață, dacă ne lipsește credința nestrămutată în dumnezeirea Lui.

Povestirea vieții lui Iisus nu este, dealtfel, o simplă descriere cronologică a evenimentelor, începând dela Buna Vestire și dela genealogia Sfintei Fecioare, și sfârșind cu Înălțarea la cer. Dimpotrivă, o adevărată istorie critică, în care autorul intervine la tot pasul, pentru a lămuri importanța teologică a fiecăruia dintre actele lui Iisus, sau pentru a risipi nelămuririle și contrazicerile textelor vechi. Caracterul acesta de studiu critic este pe deplin explicabil, dacă nu pierdem din vedere că volumul publicat de editura „Cugetarea” constituie numai un important fragment dintr-o lucrare de vastă erudiție a unui mare teolog catolic din secolul trecut.

Numai cetind volumul ne dăm seama cât de puțin cunoaștem din această viață, atât de amplă și de bogată în miracol. Credincios sau nu, pătruns de dumnezeirea lui Christos sau, dimpotrivă, neincrezător, nu poți să nu vezi în

însăși armonia acestei vieți — pe cât de scurtă, pe atât de neasemuită — o minune. Pilda ei a dovedit întregii omeniri că nicio doctrină, oricât de înaltă și de binefăcătoare, dacă are în sine și o importantă doză de preocupări sociale, nu se poate impune decât cu jertfe meru reînnoite. Și oricât de multe experiențe a făcut omenirea dealungul secolelor și mileniilor, jertfele trebuie mereu aduse, decât ori o doctrină mântuitoare vrea să-și facă drum în viața popoarelor.

Revenind la volumul Monseniorului Bougaud, incontestabil că, și dacă n'ar avea decât darul să arate cetitorilor minunea pe care o constituie viața lui Iisus Christos, traducerea acestei cărți în românește e bine venită. Regretabil însă că d. Ceruleanu s'a lăsat cu totul aservit frazei franceze, multe pasagii fiind traduse cuvânt cu cuvânt, din care cauză topica și sintaxa traducerii sale sunt specific franceze.

GH. TULEȘ : URCIOARE CU ROUĂ (POESII)

„BUCOVINA”, BUCUREȘTI 1939, 16 X 22; 96 PG.

Dacă poezia d-lui Gh. Tuleș nu este o creație pur cerebrală — și sinceritatea sentimentului ce respiră din fiecare strofă ne împiedică să credem aceasta — autorul, care publică primul său volum de versuri, este originar de undeva dela Dunăre. Într'adevăr, cele mai multe dintre bucățile volumului, în afară de revărsarea de aer și lumină care le caracterizează pe toate, aduc o atmosferă de baltă dunăreană, cu luntrii și lipoveni, sălcii plângătoare și țipete sălbătice de păsări. Dealtfel, în această atmosferă, pe care o pictează în schițe de cele mai multe ori fugare — multe din poeziile sale au abia 2—3 strofe — d. Tuleș intervine numai rareori cu preocupările sale interioare. D-sa ne apare ca un nedesmițit contemplativ. Dar nu un contemplativ indiferent față de firea înconjurătoare, ci dimpotrivă unul care iubește natura și se încântă de fiecare aspect al ei. Și poate tocmai fiindcă este așa de mult cucerit și robit de multiplele aspecte ale creației divine, d. Tuleș nu socotește necesar să-și desprindă privirea dela această lume exterioară spre a o întoarce către propriul sbucium sufletesc, pe care nu-l lasă să se întrevadă decât în treacăt.

Ceeace însă, în versurile d-lui Tuleș, ne dă o satisfacție deosebită, este nu numai acea sinceritate de care am amintit mai sus, ci o deosebită prospețime a imaginii zugrăvite în câteva rânduri și o ușurință incontestabilă a versificării. Cetindu-i poeziile ai încântarea plastic imaginativă a imaginilor pe care și le creiază, și tot odată plăcuta armonie a ritmului. Această constatare de ordin general nu înseamnă că toate imaginile sale au o absolută valoare poetică și nici că, ici și colo, nu întâlnim un ritm mai greoi, dacă nu chiar greșit. Micile scăpări nu pot însă întuneca realele calități ale poeziei d-lui Tuleș, după cum câteva rime cari par prea căutate (ex. „țurțuri teferi”) și unele umpluturi (ex. „stărnind un colb de aur pe-alocuri și de-argint”) nu-i scad valoarea.

Pentru a exemplifica aprecierile noastre, ne vom opri asupra câtorva din imaginile cari ni se par deosebit de plastice și pe cari le credem și inedite ca realizare :

Pe cer, ursuz, un soare ca un baci
Își păstorește turmele de oi...

sau :

Se vede miriștea și zarea grea,
Sub care dealul șeade în genunchi
Cu creștetul sub un stihar de nea...

(Sfârșit de brumar)

Această apăsare a cerului asupra pământului revine dealtfel și în „Priveliște de baltă” (p. 73):

O salcie încarcă ceru'n spate,
Dășag albastru peticit cu nouri...

Dintre cele câteva bucăți în care autorul se situează în viața naturii vegetale, cităm strofa de început și cea finală a poeziei „Cules” (p. 47/48):

Retez ciorchinii limpezi, grea povară
De aur întomnat,
Prin care tremură încercănat
Un asfințit de vară...

Pe gură simt că m'a atins trecutul
Și via'n jurul meu
Atârnă umbra prin butuci, când eu
Întorc prelung sărutul...

La un poet ca d. Tuleș, a cărui inspirație își are rădăcinile direct în natură, îți vine greu să vorbești de influențe și de inspirații străine. Ici-colo însă ni se pare că recunoaștem printre versurile sale tematica unora dintre poeziile lui Duiliu Zamfirescu și unele dintre ritmurile preferite ale lui Șt. O. Iosif; ceace, dela sine înțeles este numai o constatare.

Dacă nu este vorba de o simplă coincidență, între poeziile unde autorul intervine cu câte un crâmpeiu de acțiune în natura pe care o contemplă și o zugrăvește, ne-au surprins câteva de inspirație anacreontică. Iată, de pildă, „Jaf” (p. 55), din care reproducem următoarele versuri:

Via clocotă de glasuri și de chiote. Haiduci
Jefuesc de struguri toamna poposită prin butuci
Furișat în umbra groasă, grămădită sub un nuc
Căpiște de jaf, prind ziua și o spânzur de-un butuc.

În vremea noastră, când poezia a devenit proză nici măcar ritmată, ci numai încălțită, și când imaginile poetice sunt înlocuite cu șarade pe care nici autorul nu le-ar mai putea deslega, după ce le-a scris, poezia cinstită a d-lui Tuleș este și în fond și în forma sa o adevărată mulțumire pentru cetitor și pentru critic. Viitorul ne va arăta, credem, că nu ne înșelăm, când vedem în d-sa un liric cu puternice resurse, mai ales dacă, după această stăruitoare trecere în revistă a naturii, d. Tuleș își va întoarce privirile și spre interior pentru a depăși faza contemplației.

GEO BOGZA: ȚĂRI DE PIATRĂ, DE FOC ȘI DE PĂMÂNT

ED. FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ „REGELE CAROL II”.

COLECȚIA „SCRIITORII ROMÂNI CONTEMPORANI”, 328 PAG.,

BUCUREȘTI, 1939.

Mărturisim că după ce am cetit ultima filă a volumului d-lui Geo Bogza și, închizându-l, am luat condeiul pentru a așterne pe hârtie impresiile culese dealungul celor peste 300 de pagini de text, am rămas puțin nedumeriți. Nedumerire pricinuită nu atât de conținutul cărții — fiindcă nimic nu e mai firesc decât să aduni într'un volum câteva „note de drum” —, ci de forma pe care o îmbracă aceste însemnări dintr'o serie de călătorii în patru regiuni ale țării.

Între proza d-lui Bogza și ceace se înțelege în chip aproape unanim prin literatură, este o deosebire categorică, am spune chiar totală.

D. Bogza strânge în acest volum o serie de „reportagii”, apărute — dacă amintirea noastră nu ne înșală — în paginile unor publicații săptămânale, acum câțiva ani. Reportagiile sale au cele mai multe din calitățile și defectele genului respectiv.

Nedumerirea noastră este însă îndreptățită, dacă ținem seama de faptul că volumul apare în colecția „Scriitorii români contemporani”, editată de Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II”. Potrivit vechiului dicton „noblesse oblige”, volumul — apărut sub asemenea auspicii, — trebuia să nu reprezinte în nici un caz o poziție cu totul potrivnică literaturii. D. Bogza nu și-a îngrijit cât de puțin haina sub care a îmbrăcat grafic impresiile culese

de prin colțurile de țară colindate. Stilul său, grăbit, haotic și mai cu seamă necizelat, este specific gazetăresc. Greșelile de gramatică, barbarismele și întorsăturile de frază cu totul neingăduite de spiritul limbii românești, împreună cu repetarea până la obsesie a unor cuvinte cărora autorul le acordă o inexplicabilă preferință, — într'un cuvânt, atât stilul cât și vocabularul d-lui Bogza, situează proza d-sale în cadrul gazetăriei și nu în acela al literaturii. Puține exemple ni se par suficiente pentru a susține afirmațiile de mai sus. Iată, de pildă, câteva fraze construite într'un chip cu totul original: „Au mai secat cu timpul, dar tot au mai rămas destule, încât orașului din preajma lor, spunându-i-se astfel, aceasta să capete un sens teribil” (p. 259); „Haotică și stranie inițiere... ni se întâmplă” (p. 64), sau „Un borcan cu dulceată, dacă face o fată, îi ajunge până se mărită” (p. 203). „Complet nu mai e” (p. 121), sau „Și numai îmi părea de loc rău” (p. 269) nu sunt expresii izolate. Acordul dintre subiect și predicat nu este întotdeauna respectat: „Se găsește împrăștiat de nu-l poți vedea cu ochiul liber, două fire de aur” (p. 55). Apoi construcții cu totul neliterare: „Trebue că arăta ca” (p. 58), sau „Ce de lucruri trebue că se ascund acolo” (p. 270), care se întâlnesc destul de des, alături de ohoșitoarea repetare a cuvintelor „retină”, „vitriol” și, mai ales, „vitriolant”.

Dacă facem însă abstracție de camuflarea literară sub care apar aceste reportajii, va trebui să le recunoaștem — alături de scăderile pe care le-am notat până acum — calități ce le dau, în acest cadru minor, oarecare interes. Privite exclusiv ca însemnări pe marginea actualității constatate în peregrinările autorului, reportajii se citesc cu plăcere.

D. Bogza are înclinare pentru aspectul deprimant și uneori chiar lugubru al mizeriei omenești, oprindu-se întotdeauna la tragicul realităților pe care le anchetează; de cele mai multe ori, d-sa găsește accente aproape impresionante pentru a descrie suferințele oamenilor din regiunile vizitate, zugrăvind în același timp peisagiile acestor locuri. „Țări de piatră, de foc și de pământ” nu este numai un titlu sonor și oarecum căutat, deoarece cuprinde în el și titlul primelor trei capitole ale cărții. „Țara de piatră”, este Țara Moșilor; aceea „de foc”: Cadrilaterul, iar „Țara de pământ”: Basarabia. La acestea se adaugă o „impărăție a apelor”: Dunărea și Delta.

În unele reportajii se descrie viața de neumană străduință a Moșilor pentru căutarea firisoarelor de aur ce zac în măruntaele de piatră ale munților. Cetind aceste pagini, ai penibila impresie a unor viziuni de infern ce se profilează pe fondul haotic al Munților Apuseni, în care nu e vorba de oameni ce se trudesesc pentru o bucătică de pâine, ci de umbrele chinuite de diavoli iadului, întru ispășirea păcatelor grele săvârșite de mult, în viață.

Reacțiunea stărnită în sufletul cetitorului de lectura diferitelor capitole ale cărții nu este însă aceeași. Nu atât pentru că — subiectiv — ne simțim legați etnic și sufletește de Moșii aprigi, din rândurile cărora s'au ridicat eroii martiri Horia și Avram Iancu, ci pentru că — obiectiv — este o uriașă distanță între cei doi poli ai mizeriei omenești din România: Țara Moșilor și Ghettoarele basarabene. Dacă lupta Moșilor — uitați de Dumnezeu și chinuți de oameni — împotriva muntelui ce ascunde avar aurul, are proporțiile legendare ale unei epopei din alte vremuri și de pe alte meleaguri, viața de nevertebrate a celor ce locuiesc în ghetto-urile murdare, voit anchilozați în decrepitudine fiziologică și morală, nu-ți poate inspira decât repulsiune. Firește, autorul n'a avut intenția să trezească, în sufletului cetitorului, aceste simțăminte diametral opuse, dar paginile sale duc în chip firesc la o situație pe planuri cu totul diferite a desmoșteniților soartei. Iar constatarea aceasta nu are nimic surprinzător, fiindcă nu o singură dată realizarea depășește intențiile autorului...

RADU GYR: CORABIA CU TUFĂNICI

COLECȚIA „UNIVERSUL LITERAR”, 72 PAG. BUCUREȘTI, 1939. LEI 40.

Forma de „comedie vegetală” pe care d. Radu Gyr a adoptat-o pentru ultimul său poem, este numai un subterfugiu pentruca, depărtându-se — aparent — cât mai mult de realitate și situându-se pe un plan ireal, să-și poată depăna despersonalizat caerul gândurilor melancolice inspirate de moartea naturii și de moartea în genere. Deaceea, în locul poetului, vorbesc plantele,

găzele și chiar imaterialele raze de lună, ce-și țes basmele de lumină peste florile grădinii. Cântând moartea naturii, d. Gyr nu aduce, firește, o preocupare nouă în domeniul poeziei, căci misterul morții — ca și al vieții — a frământat poezii tuturor vremurilor și ai tuturor popoarelor, minunea renașterii vieții din însăși cenușa morții trecând chiar de pe planul poetic pe acel religios și constituind miezul doctrinelor religioase.

Neconținută nedumerire a omului față de sfârșitul inevitabil, și totuși neînțeles, al vieții, a dus la două atitudini diametral opuse față de inexorabilul destin: Revoltă și resemnare. D. Radu Gyr nu optează în chip fățiș pentru nici una din aceste două extreme; nu este, în versurile sale, nici revoltă nestăpănită, dar nici resemnare deplină. Dacă totuși ar trebui să-i precizăm poziția între aceste extreme, d-sa se situează mult mai aproape de resemnare, accentele de revoltă din cuvintele personajilor vegetale, ce se ofilesc și mor rând pe rând la sărutarea rece a brumei de toamnă, fiind puține și fără acea intensitate și persistență specifică revoltatului.

Resemnarea pare uneori atât de deplină, încât — prin glasul tufăniciei care stă să moară — poetul se întreabă la ce mai folosește viața, dacă toate sfârșesc în moarte, în neant, și dacă deci totul este o aparență trecătoare — într'un cuvânt minciună:

Când a murit grădina, la ce bun astă-vară
zorelele luminii din trâmbite cântară?...
De ce atâtea dalii, când totul e minciună?
De ce-a mai strâns garoafa săruturi și parfum,
de ce țâșni crăița ca o minune 'n drum,
când n'au putut în stele să plece, din răzor,
și când se fac cenușe, lângă povestea lor?

(p. 55)

Puținele cuvinte de revoltă sunt repede stăpânite, fiindcă revolta și blestemul sunt inutile, după cum îi spune tufăniciei înțeleptul Urmuz:

Blestemul tufăniciei? Auzi tu, surioară,
o floare să blesteme! Ea știe doar să moară...
Să ne gătim de moarte, cum ne gătim de rouă.

(p. 55)

Și atunci, după scurta revoltă pentru toate visurile spulberate, pentru tot ceea ce nu s'a îndeplinit, coboară în suflet resemnarea sceptică în așteptarea morții:

Nu mai cred în cântec, fir de nenoroc,
fir plâpând de lujer, fir de brumă grea...
Prea au fost frumoase cântecele Lunii
ca să cred într'altul...

(p. 64—65).

Razele de lună ce mângăie, noaptea, petalele florilor, nu sunt decât înșelătoarele iluzii pe care și le fac oamenii — închipuindu-și că pot făuri un destin mai bun. Dar dacă, după năruirea visurilor, recunoști zădărnicia lor, înțelegi totuși — așa cum spune timid firul de iarbă — că nu se poate viață fără ideal:

Ce-ar fi viața noastră, pe lumești ținuturi,
fără sbor de stele și lumini de fluturi,
fără clipa mică de topaz, pe care
licuricii serii o aprind pe-o floare,
fără de azurul pogorit să stea,
să ne ungă fruntea cu un strop de stea?...

(p. 60)

Această auto-înșelare se impune chiar cu riscul ca, pe lângă spulberarea visurilor, să te alegi și cu ironiile haine ale lăcustelor, care nu pot înțelege decât goana după îmbuibarea zilnică:

Tufănică proastă!
 Știu, am auzit-o, azi, dela furnici.
 Auzi: să plângi viața fără licurici
 și să crezi în fluturi. — niște haimanale!
 (p. 66).

Sentimentul de profundă tristețe pentru nepăsarea lumii în pragul morții tale, sau a idealurilor tale — ceea ce e tot una — este exprimat, simbolic, în versul:

Ce să-i pese Lunii c'a murit o floare?,

inrudit de aproape cu versurile din „Moartea lui Fulger“ de Coșbuc („Din codru rupi o rămurea...“).

Paralel cu aceste constatări, poetul caracterizează — în balada razei de lună (p. 32—37) — cele trei mari perioade ale vieții omului: copilăria cu sufletul larg deschis pentru toate idealurile, maturitatea care respinge brutal orice nouă auto-înșelare prin visări fără alt liman decât dezamăgirea, și bătrânețea — vârsta aducerilor aminte duioase și a îngăduinței pentru tot și toate.

„Corabia cu tufănici“ a d-lui Radu Gyr, departe de a fi o simplă „comedie vegetală“ scrisă în glumă, este nava simbolică ce poartă toate dorurile neimplinite, moarte unul după altul, idealurile pierdute, cărora poetul le închină un ultim gând — un cântec: mărturisirea tristă că, în aspra orânduire a firii dușmane omului, prea mult ideal ucide, iar fără ideal viața nu merită să fie trăită.

Opera poetică a d-lui Radu Gyr face, cu acest volum, un incontestabil pas înainte, spre drumul realizărilor deplin cristalizate. Situată la polul opus poeziei realiste, inspirația sa investimantă poemul în giulgiul diafan al imaginilor și al simbolurilor. Dacă ar trebui să-i căutăm un loc precis în poezia românească, l-am așeza în familia „Lucaefărului“. Apropierea aceasta nu înseamnă, firește, o comparație, precum nu poate însemna nici situarea pe aceeași treaptă a valorilor; dar ea trebuie făcută.

Polybius

G. OPRESCU: DOI ANI DE CRITICĂ ARTISTICĂ

BUCUREȘTI. 1939.

Volumul profesorului G. Oprescu, editat în admirabile condiții tehnice, cuprinde cronicile plastice și conferințele autorului din ultimii doi ani.

Materialul volumului „Doi ani de critică artistică“ se poate grupa în trei ramuri principale: I. probleme de istoria picturii românești; II. cronicile plastice privind expozițiile din anii 1937—1938 și III. impresii de călătorie. Vorbind despre începuturile picturii românești, G. Oprescu a pus în lumină mai întâi primele apariții dificile de artă în Principate, apoi formarea unui stil național din influențe multiple și trecătoare și, în sfârșit, figurile marilor maeștri Grigorescu, Andreescu și Luchian.

Eruđiția și sensibilitatea artistică au contribuit deopotrivă la formularea acestor capitole, care aduc și elemente biografice însemnate și puțin cunoscute, dar și o reconstituire puternică a atmosferei vremii.

Intr'un timp în care sunt prețuite strălucirea aparentă a frazelor și un impresionism critic dus până la exces, G. Oprescu cultivă atitudinea calmă și gravă a istoricului de artă, care știe că înainte de a fi liric și personal, trebuie să fii onest și înțelegător.

Această ieșire din impresionismul subiectiv constituie una dintre trăsăturile fundamentale ale volumului de față. Nepunând prea mare preț pe o spontaneitate neîntovărașită de reflecție, G. Oprescu a preferat să reprezinte un punct de vedere critic întemeiat pe cunoștințe istorice, estetice și sociologice.

Infățișarea tuturor marilor manifestări de artă românească din partea a

doua a lucrării constituie un prilej de precizări prețioase pentru autor. În primul rând, analizând fiecare expoziție autorul amintește dezvoltarea artistică a pictorului sau a sculptorului, dând astfel un fel de retrospectivă critică. Fiecare artist este situat în cadrul său, arătându-se care sunt influențele cele mai puternice pe care le-a suferit, curente în care el se află prins, — într'un cuvânt sunt expuse liniile fundamentale ale evoluției fiecărui artist mai însemnat din această perioadă.

Volumul acesta se adresează așadar nu numai istoricilor, ci în egală măsură și artiștilor.

Impresiile de călătorie sunt informative și de atitudine. Ni se vorbește astfel despre barocul din Praga, despre arta din Germania de azi sau despre biennala din Veneția.

G. Oprescu a voit să-și informeze cetitorii din țară, expunând câteva mari evenimente artistice din străinătate care au pasionat opinia publică. Scrise cu moderație, întovărășite de reflexiuni critice și istorice inedite, ele denotă o atitudine larg înțelegătoare și constituiesc un îndreptar unic pentru cetitorul român, care nu poate găsi în presa periodică informații, și cu atât mai puțin puncte de vedere critice motivate, referitoare la aceste mari manifestații de artă.

Câteva recenzii completează volumul, care ia astfel aspectul unei priviri globale asupra artelor plastice din ultimii doi ani.

Dan C. Petrescu

IONEL TEODOREANU : PRĂVALE BABA (ROMAN)

ED. «CARTEA ROMĂNEASCĂ», 1939, BUCUREȘTI.

Ca să poți aprecia fiecare nouă lucrare a d-lui Ionel Teodoreanu, se pare că înainte de orice, ar trebui să fii în măsură a te desprinde din mreaja celorlalte romane ale d-sale, pentruca surpriza sa-și exercite din nou, cu egala putere, impresia. Cum însă imprimarea «medelenismului» rămâne să domine întregă dispoziția a lectorului, lucrul se prezintă cât mai dificil și — poate — spre nedreapta clasare a celor mai multe dintre romanele d-lui Ionel Teodoreanu; iar aceasta grație faptului original că însuși romanțierul este la fel dominat, obsedat în linii la:gi cât și în unele amănunte revelatoare, de aceeași atmosferă, aceleași tipuri, aceleași imagini, aceleași elegii, aceleași poezie.

Nu interesează că purtătorul acțiunii în penultimul roman «Fundacul Varlaamului» este un avocat, iar acestuia din urmă, «Prăvale-Baba», eroul îi va fi pictorul; căci idealistul și entuziastul autor a transpus aproape numai esențialul și mai ales fondul sufletesc de adâncă etică al boemului avocat, în sufletul artistului celebru, scoțând în relief, și la unul și la celălalt, atitudinea francă și simplă în fața tuturor su prizelor vieții. Iar în aceste caractere neobicinuite, cu o linie de conduită bine precizată, nu e greu de descoperit câte o fărâamă din compoziția Olguței, înainte de toate, precum și câte ceva din atâtea alte creații ale d-lui Ionel Teodoreanu, următoare Medelenilor.

Inercând un paralelism, vom deschide câteva pagini din literatura d-lui Ionel Teodoreanu.

Iată sfârșitul Olguței («La Medeleni», vol. III): după zbuciumul sufletesc neîmpărtășit nimănui, elucidat și tranșat numai de ea, sinuciderea în singurătate, trăind ultimele clipe de supremă durere numai cu ea.

Iată moartea eroinei din «Secretul Anei Florentin»: suferind o mare înfrângere, pleacă la mare unde în singurătate își inecă chinul, simulând un accident.

Avocatul Varlam: abia revenit dintr'o boală, pleacă de-acasă grăbit, pentru ca să moară străin într'un hotel.

Pictorul Damaschin: răpus de cea mai vrăjmașă soartă, orb, se duce pe drumuri vechi și se prăbușește singur și neștiut în râpa basmelor copilăriei lui.

Toți însă, până la ivirea conflictului prevestitor de moarte, sunt robii bucuriei și setei de a trăi.

S'ar părea poate că primordialul sufletesc al acestor privilegiați ai autorului ar fi dibuire și o imposibilitate de rezistență; dar din desfășurarea acțiunii se desprinde limpede adevărul că ei dispun tocmai de cea mai îndârjită tărie care-i ajută să puie capăt brusc, unui șir de miloage suferinți, fie fizice, fie morale.

Tema acestui din urmă roman constituie marea predestinării unui biet om trecător, culmilor desăvârșirii artistice, trecerea lui luminoasă prin viață și tragismul p'ăbușirii pretimpurii, o mistică, un fatalism al Damaschinilor, acest din urmă «...trăsnit de fulgerul negru» în ochi, ochii cari numai ei vedeau toată frumusețea formelor și culorilor, numai ei puteau sluji «mănilor surori» pe care nefericitul ultim Damaschin, în momentul de suprem dramatism, și-le cuprinde una cu alta.

Este și în această carte revărsarea tumultuoasă a aceluiaș Ionel Teodoreanu, risipitor în imagini, împătășind larg daruri de basm, ca și acei oameni ai lui, măreți și naivi în același timp.

RADU D. ROSETTI: INSTANTANEE TURISTICE

COLECȚIA «UNIVERSUL LITERAR», 1939, BUCUREȘTI

«... scopul meu nu e să repet ce s'a mai scris de mii de ori, ci să redau în fugă impresii personale», explică maestrul acestor însemnări, convins desigur de farmecul mozaicului încheșat cu atâta eleganță și artistic sens.

Acest gen de «instantanee turistice», cari reflectă la fiecare pas personalitatea spirituală și senzitivă a autorului, este fără 'ndoială cel mai fericit mod de prezentare a comorilor văzute, precum și un îndemn cald de a băători aceleași drumuri.

Sunt reflecții ale artistului, ale gânditorului măsurat, e ochiul poetului amețit de exuberanța colorilor și formelor vegetației sudice, mereu secundată de variantele apelor vecinic călătoare — marea —, este bucuria tinerească a călătorului în lumea largă care prinde de ici, de colo, copleșitoarea măreție a unui monument, melancolia unui moment superb în natură, scene hazlii în necurmatul amestec de oameni noi — și peste tot, receptorul cu rezonanțe armonioase ale minunilor grăitoare de veacuri trecute.

Elegantul volum se încheie cu un pitoresc și simțit omagiu țării, care n'are «destule vestigii arhitecturale ale trecutului pentru a ne rezema pe o tradiție...» dar: «Când ieșind în grădina conacului vezi rădăcinile vânoase ale pomilor centenari, înfipte în pământ ca pentru vecie, te gândești c'asa e legat omul de pământul țării în care s'a născut...»

VICTOR ION POPA: GHICEȘTE-MI ÎN CAFEA

ED. „IDEIA”, BUCUREȘTI

D. Victor Ion Popa, reluând un vechiu și uitat gen literar, alcătuieste un volum de schițe care are darul să satisfacă cititorul obicinuit cu bogăția de multe ori săracă a produselor spirituale din ultima vreme.

Sunt acolo un număr de mici povestiri, cari palpită de viață și roiesc de oameni aievea văzuți; neînsemnatele întâmplări trezesc tot interesul, prin iscusința artistică a autorului, care mănuește o simpatică limbă, — și ea astăzi, ca și forma literară, cenușăreasă — pusă însă nu în slujba unui romantism vechiu, ci alegând cel mai actual realism, ba uneori stingherind armonia ușoară cu închipuirii de îndrăzneală necruțătoare.

În fond, viața înfățișată în acest volum are rezonanțe de adâncă seriozitate, prezentată în stil ușor, lipsit de accente melodramatice, servit și de umor acesta atingând pe alocurea sarcasmul.

PANAIT ISTRATI: MIHAIL (ROMAN)

ED. «CARTEA ROMÂNEASCĂ», BUCUREȘTI

După 4 ani dela moartea lui Panait Istrati, opera lui pare puțin cunoscută și mai ales căutată. Debutat in limbă străină, pe pământ străin, își deschidea calea unei modeste glorii, pe care încă n'o cunoșteam, mai mult, care la începuturile ei a fost refuzată ca ceva străin de pământul românesc.

Dar Panait Istrati, deși nu cânta nici treicolorul, nici eroismul patriei sale, s'a dovedit a fi pe atât al nostru, pe cât a fost iubitorul înflăcărat al celor fă.ă număr.

Romanul «Mihail», poate mai mult decât altele ale lui, îi descopere cu fiere pagină sufletul, generozitatea largă, iubirea de oameni fă.ă margini, și entuziasmul, setea arzătoare de eterna frumusețe a artei.

Literatura lui Panait Istrati, izolată și unică prin caracterul ei de zbor liber și eliberat de orice strâmtori preconceptuate, este imprimată de idei sociale, dar aceste clătite în izvorul de dragoste curată care-l stăpânește întreg.

Ete

EMINESCU IN LITERATURA UNIVERSALĂ

In literatura maghiară

G. Finta: Eminescu Költeményeiböl — Din poeziile lui Eminescu. Cluj, 1939. — Această culegere de traduceri cu care d. Grigorie Finta, profesor la liceul reformat din Cluj, a îmbogățit literatura eminesciană maghiară, conține tălmăcirea conștiințioasă a 35 poezii, printre cari figurează și capodoperele „Veneția”, „Glossă”, „Rugăciunea unui Dac”, „Melancolie” etc.

D. Finta a înțeles bine originalul și l-a redat cu o muncă migăloasă. Acest fapt îl constatăm cu o plăcere deosebită, fiindcă nu prețuim acele „Nachdichtungen” prea libere, cari par a fi poezii originale vag „influențate” de niște modele străine (vezi recenzia d-lui A. P. Todor despre traduceri din Aleksandri ale d-lui A. Bardócz, „Convorbiri Literare”, LXXII — 1939, p. 118). Se poate afirma fără cea mai mică umbră de indoială că traduceri d-lui Finta sunt în genere mult mai bune decât ale d-lui Al. Kibédi cari, cu toată mediocritatea lor, au găsit o primire așa de binevoitoare în cercurile literare românești, dar — și asta trebuie s'o spunem cu insistență — nici ele nu rezolvă problema unei traduceri definitive în limba maghiară. Poeziile lui Eminescu pun traducătorului maghiar o problemă stilistică foarte delicată: nu se vede încă hotărît ce stil, ce limbă corespunde în unguerește stilului eminescian. Mulți traducători — ca și d. Finta — au adoptat un stil palid și postromantic, plin de imagini veștejite, care, din punct de vedere estetic, e astăzi aproape inexpressiv, fiindcă în loc să reproducă ceva din vestita „armonie eminesciană”, ne aduce aminte numai de poezii dela sfârșitul veacului al XIX-lea, cari au uzat pentru totdeauna vocabularul nostru romantic, transformându-l într'un arsenal de rechizite absolut inutilizabile pentru posteritate. De altă parte, e sigur că nici imitarea stilului poetic modern (Ady, Babits, etc.) n'ar conveni tonului poetic al lui Eminescu. După părerea noastră, traducătorul maghiar ar trebui să se inspire din limba acelor mari spirite clasice (Kölcsy, Vörösmarty, Madách), cari sunt legate de sufletul eminescian printr'un fel de „afinitate electivă”. Suntem siguri că traduceri d-nei Maria Berde, pe care le va publica Societatea „La Fontaine” din Budapesta, ne vor apropia de dezlegarea acestei curioase probleme a literaturilor centro-europene.

L. Gálđi

In literatura rusă

Alături de traducătorii lui Eminescu în limba rusă menționați în ultimul număr al „Convorbirilor Literare”, trebuie amintiți avocatul Levit din Chișinău, ale cărui traduceri (două sau trei) au fost semnalate acum un an de către revista „Viața Basarabiei”, și în special poeta Olga M. Gordon (Trilbi).

sora defunctului savant **Vladimir M. Gordon**, fost profesor la Universitatea din Harcov. Poezia eminesciană, cunoscută în Basarabia chiar dela apariția ei prin frații **M. și N. Stamatti**, **Gheorghe Gore** și alții, a găsit în d-soara **Olga Gordon** o iscusită și fidelă tălmăcitoare.

În prefața volumului, eruditul profesor **Anatole Kočovski** subliniază lirismul poetei Gordon, explicând apropierea ei de marele Eminescu și influența spirituală a geniului român. Volumul a apărut în 1935 (1936) la Chișinău, sub titlul „**Poezii și piese**”.

În afară de poeziile originale, cartea conține două traduceri („**Românță**”, „**Regina Ostrogoșilor**”) din **G. Coșbuc**, una („**Steluța**”) din **V. Alecsandri**, două („**Madrigalul trist**”, „**Farniente**”) din **Cincinnati Pavelescu** și zece („**Și dacă ramuri bat în geam**”, „**Iubind în taină**”, „**Lacul**”, „**Ce te legeni codrule**”, „**Crăiasa din povești**”, „**Veneția**”, „**Trecut-au anii**”, „**Departate sunt de tine**”, „**Dorința**”, „**Melancolie**”) din **Eminescu**.

G. Bezviconi

In limba latină

Colaboratorul nostru, d. profesor **Ștefan Bezdechi**, dela Universitatea din Cluj, a tradus în limba latină, din Eminescu: „**Mai am un singur dor**”, „**Rugăciunea unui Dac**”, „**La steaua care-a răsărit**” și „**Odă**” (în metru antic). Aceste traduceri au fost publicate în revista „**Gând Românesc**”, 1934, II, nr. 12, III, 5—6 și 3—4. Cfr. St. Bezdechi: Memoriu de titluri și lucrări. Inst. de Arte Grafice „**Ardealul**” Cluj, f. a. pg. 4.

pt. cf. I. E. Torouțiu

CRONICA ITALIANĂ

Interesul pe care l-au arătat occidentalii, în diferite epoci ale istoriei, vieții poporului nostru, în ce are ea mai expresiv ca psihologie, artă, sau folklor, a fost în tot felul urmărit de istoricii noștri, ca și de unii comparatiști din străinătate.

Un capitol încă necompletat este însă acela al locului ocupat de Români în muzica străină. De proporții mai reduse, un atare capitol s'ar putea totuși înjgheba. Ne gândim, firește, la secolul exotismului prin excelență, adică la secolul romanticilor, în care se întâlnea cu atare tendință noul interes politic pentru popoarele Orientului apropiat.

De aceea nu odată i-a fost dat publicului dela Scala de acum o sută de ani să aplaudă spre exemplu opere al căror libret se intitula „**Pădurea Sibiului**” (*La Selva di Hermanstadt*); după cum nu puțin vor fi contribuit la răspândirea aceluiaș interes pentru exotismul danubian prelungitele și repetatele apariții în Italia ale lui **Franz Liszt**.

Mai puțin cunoscut este, desigur, în această privință, cazul altui compozitor italian, celebru în aceeași vreme și pentru virtuozitatea lui ca violoncelist: meridionalul **Gaetano Braga** (cel cu nelipsita „**sonată de Bragă**” cum i se accentuiază numele până astăzi pe la concertele noastre), care, după o triumfală carieră la Napoli, la Florența, la Paris sau la Viena, și-a trăit sfârșitul vieții pe Lacul de Como, la Varenna, lângă Bellagio, unde a și murit acum vreo trei decenii. Locul era dealtfel consacrat în istoria muzicii romantice, prin numele lui **Pondrielli**, sau al lui **Franz Liszt**. Braga a compus acolo o foarte melancolică, patetică și melodioasă „**Legendă românească**” (*Leggenda Valacca*), inspirată, probabil, de un motiv folkloric, în anii când se apropiase de părțile noastre, prin Viena.

Pentru satisfacerea postumă a orgoliului nostru, vom menționa că nu este vorba de o compoziție inferioară ca celebritate acelor „**Armonii ale Serii**”, scrise de Liszt în aceiași ani și în acelaș loc de pe Lago di Como. Căci „**Legendă Valacca**” a fost unanim și repetat invocată în sălile de concert și de teatru ale vremii, cerându-li-se s'o execute, drept română preferată, unor cântărețe ca **Adelina Patti**, sau **Melba**.

Dar, fiind vorba de acești muzicanți italieni mai puțin cunoscuți dela începutul epocii romantice, să nu omitem de-a evoca aici memoria maestrului Antonio Salieri, ale cărui oseminte au fost de curând transportate din Viena, spre a fi reinhumate în orașelul Legnano, de lângă Verona, locul său de naștere; de fapt al neștiutului maestru al lui Schubert și Beethoven. Atras, într'adevăr, de copil aproape în Austria lui Glück și a lui Metastasio, Antonio Salieri s'a impus curând printre cei mai activi compozitori de opere și cantate (cel puțin o sută de compoziții de muzică sacră, instrumentală, oratorii, cantate și muzică dramatică au rămas dela el), parvenind chiar la onoarea de-a i se substitui lui Glück, în angajamentele acestuia dela Paris, în legătură cu opera Danaidele, pe care maestrul italian, păstrând anonimul, a scris-o în întreg' me. Tot dela el a luat șapte ani lecții (gratuite) Beethoven (în special de declamație italiană), iar afecția elevului o mărturisește faptul de a-i fi dedicat acestuia iubit maestrul cele trei Sonate din opera 12. Gest imitat de Schubert, care i-a dedicat lui Antonio Salieri patru dintre operele sale.

Se precizează în felul acesta, odată mai mult, ce va fi fost mediul melo-dramatic din Viena lui Iosif II și, totodată, care a fost rostul artiștilor italieni în acel mediu, nu numai ca libret ști (e tipul amintitului Metastasio, sau al lui Lorenzo da Ponte), dar și ca îndrumători ai Artei imperiale spre ceace avea să fie în curând Opera lirică, prin creația unui Donizetti, a lui Rossini, Bellini, sau Verdi.

Reflexe, drept este efemere, ale acestei strălucite epoci mozartiene, au străbătut, de pe atunci, în Bucureștii fraților Văcărești (admiratori ai lui Metastasio), sau, ceva mai târziu, în Iașii lui Gheorghe Asachi (fost și el pe la Viena). Și într'un caz, și în celălalt, e bine s'o spunem, atari reflexe s'au propagat însă prin intermediul italiene, de caracter literar, până ce au intervenit actorii executații, de proveniență adesea vieneză. Trecerea lui Liszt pe la noi așa se explică.

Revenind însă la acea perioadă din istoria muzicii italiene, în care s'au pus primele baze ale așa-ziselor opere lirice, și neomițând importanța pe care au avut-o în această mișcare încă de pe la 1750, anumite centre ca Venezia, sau ca Napoli, putem semnala recenta apariție a unei foarte instructive monografii, pe care cunoscutul publicist Gino Damerini o consacră secolului XVIII venețian (Il Settecento Veneziano), și publicată într'o bogată colecție a ed-torului Mondadori din Milano. De fapt, acest studiu întregeste unele cercetări anterioare ale lui Damerini, în legătură cu celebra aristocrată venețiană Caterina Dolfin Tron, pe care a luat-o drept simbol al galanteriei din epoca lui Carlo Goldoni, care constituie de fapt ultima pagină de mare strălucire în istoria, atât de viu colorată și bogată în tot felul de fapte, a Republicii Sfântului Marc.

În acea fericită pe cât de frivolă lume de aventuri, crinoline, madrigale, peruci, gandle, serenade, balcoane, măști, spade, cicisbei, pictori, sculptori, amirali, străini, Italieni, Venețieni și Venețiene, și-a trăit ultima strălucire cea mai galantă și rafinată aristocrație din preajma Marii Revoluții, aristocrația Caterinei Dolfin Tron.

De oarece, către 1780 — după cum se exprimă un cunoscut istoric italian — Veneția se putea lăuda „cu aristocrația cea mai evoluată, cea mai cultă, cea mai spirituală; cu o cultură dintre cele mai larg înțelegătoare; cu o artă dintre cele mai imperialiste, de oarece muzica, arhitectura, pictura, comedia și moda venețiană (mai ales) au invadat Austria, Germania, Rusia, Polonia, Anglia, ba chiar și Franța, impunându-și legile ei; de unde a derivat acea admirație care-a înconjurat Veneția, din ori ce parte a lumii”.

În această glorioasă epocă a strălucirii venețiene (corespunzând de fapt cu acea gravă decădere politică, datorită căreia avea să ia în curând sfârșit însăși independența Republicii lagunare), în acei ani de nemaiîntâlnită exuberanță, se stingea la Veneția unul dintre cei mai reprezentativi creatori ai muzicii moderne lirice: meridionalul Cimarosa.

Născut la Aversa, mai jos de Napoli, după ce participase la viața teatrală și muzicală a acelei Capitale (în care se precizase mișcarea din jurul renumitului teatru San Carlo); după ce colindase lumea (dela Viena, la Varșovia, sau în Rusia Ecaterinei II), Cimarosa își înscrisese numele — alături de al unui contemporan ca Mozart — printre creatorii noii Opere lirice, cu acea invesețitoare și originală compoziție care este „Căsătoria secretă”.

Intru cât nu rare ori ea a fost și va mai fi cântată la Opera Română,

credem util a semnala recenta apariție a unei monografii care-l privește pe Cimarosa și vremurile sale (Cimarosa e il suo tempo), datorită unei doamne Maria Tibaldi Chiesa, care s'a remarcat, deopotrivă, prin studii anterioare, consacrate lui Schubert și Mussorgsky.

Prin lectura acestui studiu, ca și prin cel anterior al lui Gino Damerini, cititorului îi va fi dat să pătrundă într'o lume de galanterie și rafinement, afectat desigur, dar care impresionează și explică acea lume de romanțiozitate și sentimentalism, din care s'au inspirat, câteva decenii mai târziu, „Armoniile” lui Liszt pe Lacul Como, sau bizara „Legendă valahă” a nu mai puțin cunoscutului Gaetano Braga.

Alexandru Marcu

GIULIO BERTONI — FRANCESCO A. UGOLINI : PRONTUARIO DI PRONUNZIA E DI ORTOGRAFIA.

4 ED. E. I. A. R. 1939

Lucrare ce își propune de a acoperi o lipsă : limba italiană, pe cât de bogată, măiastră și unitară, prezintă, din motive ușor de dedus, o mare varietate de pronunții. Bine înțeles e vorba de limba literară necum de substratul întins și foarte variat al dialectelor. De acea limbă, în care „trăește istoria ideală și eternă” a poporului italian, și în care, declară mai departe academicianul G. Bertoni, filologii și lincviștii „au datorita de a interveni când este de salvat prestigiul lincvistic al țării lor”.

Odată intenția luminată, *prontuariul* începe cu o chestiune delicată : este bine ca uzul literar să se țină, pentru mai departe, de un îndreptar toscan, ca întru începuturi și în întregul trecut lietar ?

Iată întrebarea capitală, ce vine rezolvată într'o formă nouă. Roma a devenit centrul vieții politice și morale al Italiei și locul unificării limbii s'a mutat. Limba italiană va trebui „să fie adusă și ținută. cu voință și hotărîre pe un plan național”. Limba italiană s'a născut în Toscana și Florența, dar ea s'a făurit prin concursul tuturor regiunilor, așa că „ar fi o adevărată erezie, a susține că în Florența și în Toscana se sfârșește istoria limbii noastre, care este, în fond, aceeași istorie ideală și eternă a poporului nostru în schimbările și ascensiunile lui” (p. 9).

Pe de altă parte, gramatica istorică se dovedește neputincioasă în a da regule de uz. Plecând deci dela întrebuintarea vie a limbii atât la Florența cât și la Roma, se va stabili o axă lincvistică Roma-Florența și se va proceda : „Când Florența se acordă, cum se întâmplă aproape întotdeauna, cu Roma, se va accepta pronunțarea florentină și romană (de ex. *neve, forno, modo*, etc.)”.

În cazul contrar, se va alege pronunțarea cultă a unuia sau celuilalt oraș.

Autorii *propun*, însă, „frumoasa și caldă pronunțare a conversațiunii culte romane”. „Suntem convinși că, dacă pronunțarea Florenței are pentru sine trecutul, aceea a Romei are pentru sine viitorul”.

Partea practică a lucrării cuprinde capitole despre grafia accentului, apostrof, eliziunea articolului plural, dublări de consonante, chestiuni grafice, fonetice și grafice, fenomenul prostezei lui *i*-, pluralul cuvintelor terminate în *-io*, în *-cia -gia*, în *-co -go*, etc. Tot ceea ce, în gramaticile italiene obișnuite, era lăsat ca problemă deschisă, vine rezolvat aici, în mod practic. O pildă despre necesitatea acestei lucrări, vom cita „*călăuza*” la gramatica italiană, scrisă de un alt academician de un foarte fin simț lincvistic : romancierul și nuvelistul, mort de curând, *Alfredo Panzini*.

Din cele 410 pagini ale lucrării, nu mai puțin de 334 cuprind *lexicul*, indicând rezolvarea tuturor dificultăților.

Carte folositoare italienilor și străinilor, atrași de comorile de spirit și simțire ale acestei limbi.

Carte, la baza căreia stă metoda științifică a unui cercetător de mare nume, Giulio Bertoni, dela Universitatea din Roma.

GIUSEPPE ZOPPI: ANTOLOGIA DELLA LETTERATURA ITALIANA (AD USO DEGLI STRANIERI).

VOL. I. SCRITTORI CONTEMPORANEI. A. MONDADORI, MILANO, 1939.

Carte utilă pentru străinii cunoscători și necunoscători ai literelor italiene. Ajunge să amintim un punct din îndreptar: „cu scurte și limpezi introduceri la orice secol; cu prezentarea biografică și critică a oricărui autor; cu indicarea operelor principale de consultat; cu o podoabă de note, nu atât de sărăcăcioasă pentru a fi nefolositoare, nu atât de abundentă pentru a fi sau superfluă, sau nocivă activității personale a studiosului; și cu ilustrațiuni”. Ilustrațiunile sunt din arhitectura, sculptura și pictura italiană a sec. XX. Bucățile sunt alese, nu din acele „di bello stile”, ci din acelea „in sine desăvârșite”. Cât privește biografiile și caracterizările operelor, ele sunt la înălțimea spiritului italic. Concentrarea în sinteză nu este seacă, precum scriu mulți, ci caldă, persuasivă și totuși întreagă.

G. Zoppi, în demn ucenic al maestrului său (G. Berton), prezintă o lucrare organică, proporționată, alcătuită cu gust sigur.

MARIO CORSI: IL TEATRO ALL' APERTO IN ITALIA

RIZZOLI & C. MILANO—ROMA, 1939.

Cu o prefață de Renato Simoni și 159 ilustrațiuni. Pe hârtie velină, format mare; produs al industriei cartografice italiene.

E necesar să spunem acestea despre o carte, nici de literatură, nici de știință: o carte de mare folos.

Nașterea spectacolului, primele teatre din Grecia, teatrele romane, spectacolele sacre medievale, teatrul în sec. XVI și XVII, sunt capitole cari amintesc ceva și cetitorului de specială cultură.

Dacă n'ar fi, apoi, decât numai acele 159 de ilustrațiuni cu: Odeonul lui Erod Atticul din Atena, teatrul grec din Siracusa, templele din Paestum, plasticul teatrelor lui Marcellus, Balbo și Circul Flaminius, amfiteatrul Flaviilor (Colosseum), teatrele romane din Fiesole, dela Ostia, din Sabratha, precum și materialul de scenă prezentat, și eleganta carte a lui *Mario Corsi* câștigă o deosebită importanță, mai ales pentru cititorul interesat, de departe.

Ștefan Cuciureanu

■ „Nuova Antologia” (1 Iulie 1939, Roma) a intrat în zodia lui D'Annunzio. Ea merge la pas cu publicațiile, în volum, dedicate personalității poetului.

Situat par'că pe acelaș plan spiritual, înzestrat cu ceva din dinamismul și potența lui de simțire, **Angelo Gatti** scrie un înaripat articol de sinteză, nu a operei lui D'Annunzio, ci a structurii sale sufletești.

Introducerea prinde viață din „Laudi del cielo del mare della terra e degli eroi”: „Voi cânta omul care ară, care merge pe mare, care se luptă, / care scoate fierul din stâncă, din mamelă laptele, / sunetul fluierului ciobănesc. / Voi cânta măreția mărilor și a eroilor, / războiul neamurilor, răbdarea boilor, / antichitatea jugului, / actul magnific al aceleia ce moaie făina / și al aceleia ce varsă în vas untdelemnul / și al aceleia ce aprinde focul...”. Astfel, separațiunea între Univers și poet se hotărăște cu tărie. Acesta devine judecătorul și regele mulțimii, vroită gigantică.

El devine centrul, sufletul universului. Lumea creațiunii sale este „de o măreție de neexprimat; senzațiunile, afectele, pasiunile, sunt potențate, celebrate, mărite gigantic; culorile strălucesc descompuse de prizme enorme, sunetele par a ieși din megafoane”. Eroii săi merg pe un drum drept. Nu șovăie, nu se căesc: ei luptă. Universul și oamenii sunt deosebiți la nesfârșit. D'Annunzio nu-i deosebește. În locul personajilor lui, apare D'Annunzio: „În locul eroului literar, Italianii pun eroul uman”. Dante este exemplul ilustrat în acest sens.

Artiștii mari au nemăsurată putere de viață. Niciunul n'a simțit universul cu mai multă intensitate ca D'Annunzio. El se definește: „Spiritul meu este cristalul tuturor misterelor”.

Imensa unduire lirică a creațiunii îl străbate, „pentru a se ridica

din rădăcinile lumii la tripla brazdă a frunții sale de om”.

În D'Annunzio, ce trăește cu nemăsurată vigoare viața, găsim caracterul fundamentat al poeziei și acțiunii sale: „frenetica plăcere de a se bucura de existență, de a face o experiență din ceea ce există. De aici culoarea de religiozitate a operei sale, înfățișarea lui de „sacerdote”.

De aici vine acel sens de profuziune, de exuberanță în opera poetului. De aici înfățișarea ei de pădure „întortochiată și vastă”, care duce la prolixitate.

Aplecarea lui către primitivitate explică neînfrânata-i dragoste pentru tinerețe, comunitatea de spirit între poeți și tineri. De aici, poetul acțiunii.

Ca ultimă consecință a puterii sale de viață este viziunea mării Italiei.

Un articol de sinteză, bazat pe date esențiale, nu de critică estetică, ci de observare psihologică. Pare că autorul trăește, în spirit, alături de poet, este animat de aceleași pulsații puternice de viață, un articol peste care plutește aripa duhului lui D'Annunzio. E o încercare documentată, de a înțelege, în întreg, nu creațiunea ci creatorul.

Interesante, de asemenea: articolul, „**Gabriele D'Annunzio și iredenții**” („Nuova Antologia”, 1, IX, 1939) al lui **Giuseppe Stefani**, precum și contribuția la cunoașterea epistolărilor inedite al poetului, a lui **Raffaele Tiboni** (n-rul din 16 IX). Scrierile publicate fac parte din ciclul „adolescenței închise” și datează, toate, din 1879, când poetul avea vârsta de 16 ani. Inima tinerească a colegianului din Cicognini di Prato sburdă, palpită, se frământă, preannunțând cu brio pe D'Annunzio de mai târziu. Vervă, neastâmpăr, afecțiune, precum și un stil vioiu, spontan, bine croit, surprinzător de precoce, un fel de sălbăticie juvenilă, sunt caracteristicile principale ale

acestor scrisori, care conțin în germen poeziile din „Primo Vere“.

■ „Nuova Antologia“ (1 Nov. 1939 — XVIII. Anno 74. Fasc. 1623. Roma).

Luigi Pasquini ne face o mare surpriză: el publică istoria inedită a audienței recent apusului Panzini, la Quirinal. Iată sub vechiul, cunoscutul titlu, „Piccole storie del mondo grande“, se va cuprinde și mișcătoarea povestire „Un romagnolo al Quirinale“, mișcătoare pentru trei motive: e vizita supusului la Suveran, e glasul scriitorului din lumea morților și-i descoperirea unui fragment din fresca prețioasă a creației sale. A-l analiza pe Panzini înseamnă a face lucru oțos și inutil. Totul e să-l citești. O dovedește în deajuns fermecătoarea „mică istorie“, dată la iveală de critic; și din care transpare mănunchiul de calități al acestui tipic scriitor: delicateță, delicateță nesfârșită, măiestrie în alcătuirea ascuțită a gândului și a verbului, unul mai minunat decât altul, finețe desăvârșită în toate gamele umorului, măsură clasică în toate, intimitate, sens sfâșietor de omenească durere, poezie, umanitate, creștinism, creștinism curat de-al Sfântului Francisc, reminiscențe literare, reziduu de filosofie dezolantă. Dar cum s'ar putea defini Panzini, indefinibilul Panzini, nedeslegatul Panzini al criticii literare?

Numai citindu-l.

Aceiaș număr de revistă aduce două contribuții pe cât de interesante, pe atât de importante. În „Da Bellaria a Vejo: Ricordi Panziniani“, Paola Boni Fellini prinde câteva tablouri din intimitatea și reculegerea vieții campestre de la Bellaria, în care, uneori scriitorul se refugia pentru o clipă din sgomotosul Milano. De notat frământările ce i le prilejuește vederea tumulelor etrusce, întrebarea ascuțită, cu un an înaintea întunecării, asupra lumii de dincolo și constatarea, aceeași în toate scrierile sale, neputinții spiritului nostru. Numai că această constatare poartă pecetea tristeții sale desconfortante.

Celălalt articol, „Proscritto d'altra mano“, de cea mai bună esență critico-literară caută a cuprinde gândirea scriitorului într'un sistem. Sarcină delicată, mai ales după ce cunoaștem rezultatele atinse. În fața problemelor existenței, Panzini nu

găsește nici-o deslegare. El știe că străduințele sale sunt inutile. De aici acel sens de scepticism ce-i întovărășește gândul, în orice parte l-ar aluneca, totuși, spiritul său neliniștit. El este veșnic în căutarea unei baze, unei certitudini. Cu cât mai mult o caută, cu atât o găsește mai puțin. În zadar s'a întrevăzut în Panzini un Sterne, un France, dacă e cineva să-i semene mai mult atunci acesta este Socrate. Și asupra laturii socratice insistă criticul, găsind solide puncte de sprijin într'u-a-l declara un Socrate modern, umbland pe ulițele sgomotoase ale orașelor de azi, căutând, printre surăsuri întunecate și descoperiri înfiorătoare, să descurce cu o minte simplă itele încălcite ale lucrurilor, căci una prea complicată nu i-ar servi la nimic.

De semnalat în fascicolul de pe Decembrie articolul lui Renato Simoni: „Tragedia di Pirandello“

Cine nu cunoaște profunda și puternica umanitate, izvorită din conștiința propriei nefericiri și din cunoașterea aceleia a aproapelui, ce caracterizează opera pirandeliană? Din această conștiință, la care scriitorul ajunge, pe baza experienței propriei sale existențe atât de chinuite, se desprind figurile adânc reliefate ale teatrului său, figuri adevarate, și nu ieșite din „inflexibila cerebralitate“, cum criticat a fost scriitorul. Iată confesiunea lui: „Lucrările mele se nasc din imagini vii, acelea care sunt isvorul veșnic al artei, dar aceste imagini trec printr'un filtru de concepte care m'au câștigat pe mine însumi, în întregime. Fără îndoială opera mea de artă nu este nicicând un concept care să caute a se exprima prin mijlocul imaginilor; este, din contră, o imagine, adesea foarte vie imagine de viață, care, nutrindu-se cu chinurile spiritului meu, câștigă prin sine, prin singura și legitima coerență de artă, o valoare universală“.

În pietatea lui Pirandello pentru semen și pentru el însuși stă bună parte din substanța tragediei sale.

Dar, poate, cel mai puternic conflict tragic în gândirea lui Pirandello, acela din care pleacă toate, este conflictul „între viața care se schimbă încontinuu și forma care o fixează inmutabilă“. Gândirea noastră, devenită conștientă de sine, caută să fixeze, să raționalizeze realitatea, care ne învalue. A ne opri,

însă, la o singură formă înseamnă a ne face prizonierii ei, într'un fel, a muri. Pe de altă parte, de inmutabilitate nu ne putem niciodată sătura.

„Viața nu se explică, se trăiește“ spune el într'o zi. Personagiile lui, în zadar cercă a ieși dintre zidurile închisorii. Logica, numită de el „mașinuță infernală“, face pe oameni „să dea valoare absolută relativului“, „este instrumentul de tortură cu care ei desarticulează și golesc iluziile“.

Considerând pătrunderea, ascuțimea de spirit a criticului, pe drumul unei atât de spinoase cărări, suntem siliți a declara scoborișul acesta în adâncurile sufletului pirandelian, demn de înălțimea de cugeț a genialului scriitor.

■ „Il Frontespizio“ (9. sett. 1939. Firenze). — Incepe cu articolul lui G. Papini, „Quattro sguardi sulla guerra“ („Patru priviri asupra războiului“).

În durerea dreaptă față de reivirea războiului, scriitorul trebuie să păstreze „inimă tare și spirit clar“, dacă el este sau ar trebui să fie „conștiința și glasul popoarelor“. Papini are de spus patru gânduri: ca italian, european, om și creștin.

Poporul italian, popor civil „de veche și creștinească civilizație“, nu dorește războiul de dragul lui, chiar de-i legitim și necesar, ci preferă luptele în potrivă infertilității și sărăciei. El iubește munca și „acea umană pace care fu idealul Imperiului augustian“.

În lupta pentru predominare, „numai împărăția terestră a lui Crist, chiar săracă și devastată, durează fără întreruperi de aproape douăzeci de secole“.

Omul simte cu pietate ororile războiului, se îndurerează la pierderea civilizației materiale și celei milenare, la întoarcerea într'o barbarie și mai atroce.

Creștinul suferă și mai mult decât omul natural. Uciderea între fiii aceluiaș Tată îl copleșește cu infinită durere. „Răsboaiele vor dispărea atunci când „măcar o parte a Evangheliei nu va fi mai mult numai literă scrisă și glosată, ci spirit al vieții, al întregii vieți obișnuite și extraordinare, substanță și inspirație pentru actele zilnice, regulă vie și lumină prezentă“.

Papini închide interesantul capi-

tol, un capitol care nu se poate rezuma în idei, pentru că Papini cuprinde o idee în fiecare propoziție, astfel: „Când sufletele se vor fi întors spre Crist, va fi o singură luptă: aceea a violențelor care răpesc cerul“.

■ „La Critica“ (anul XXXVII; fasc. V, 13 IX 1939, Neapole) revistă de literatură, istorie și filosofie, condusă de **Benedetto Croce**.

Cum era și de așteptat, B. Croce prezintă, — prezintă e un fel de a spune, deoarece Croce scrie, nu pentru a prezinta, ci pentru a documenta care anume este adevărul —, un alt **Gongora** și un acelaș **Marino**. E vorba despre acei, **Gongora** și **Marino**, pe cari critica literară i-a asemuit, uneori, și destul de mult, pentru a se crea apoi un adevăr fals, dat spre moștenire generațiilor. În potriva acestei prejudecăți se opune, cu autoritatea verbului său, **Benedetto Croce**: dacă **Giambattista Marino** a creat poezie goală, în forma aceea tipică de **marinism**, apoi nu acesta este cazul poetului spaniol **Gongora**; o dovedesc studiile mai noi și o dovedește Croce prin judicioasele-i analize a câtorva **canzone** și **romanze** ale spaniolului.

Marino era „un spirit în substanță nepoetic“, care poseda „anumite bogate virtuozități cu care munci operele sale, orbind contemporanii“. „În fondul versurilor sale nu-i nimic“. **Gongora**, în schimb, este „artistă și poeta genuin“; el este „fundamental poet așa precum nu era celălalt (**Marino**). De altfel, cunoaștem verdictul lui **Croce** asupra operii lui **Marino**, „că producția cea mai proaspătă și vie a lui M., aparține tinereții sale, ultimului deceniu al sec. XVI...“, că „talente ca al său nu au, de obicei, decât un singur moment de genialitate, coincizând cu **brío**-ul tineresc, și nu reușesc niciodată să devină oameni serioși“ (**Croce**, **Scrittori d'Italia**. Bari. Laterza, 1913, p. 413).

Pe lângă aceasta, analiza cântecului „**Que de envidiosos montes levantados**“, dovedește că, în reinviața dragoste pentru **Gongora**, se greșește dacă i se atribuie o simțire romantică și decadentă, și în general complicată și rafinată.

De asemenea în romanța „**Hermana Marica**“ „pe nedrept s'a voit a se vedea nostalgia poetului pentru

copilăria îndepărtată“. Punere la punct, severă, tăioasă. Constatările esteticeanului retras la Napoli, în turnul său de fildeș, far de lumină pentru istoria critică a literaturii și a culturii în genere.

Dar nu numai în trecutul îndepărtat luminează Croce. Iată-l de furcă și cu oamenii noi. Știm doar frumoasa „luare de poziție“ în judecarea lui Pascoli. Ei bine nici Scargoglio nu este „un mare prozator“. Aceasta este o denumire convențională împotriva căreia el protestează. Nu i se poate ierta că neglijează partea morală, ca și lui D'Annunzio, prietenul său. El era lipsit, după propria-i mărturisire de pasiunea literară. Arta sa cea mai bună e de căutat în nuvele „pentru o oarecare dispoziție bocarescă și umoristică...“, pe care apoi o părăsi spre a deveni retoric.

În aceeași revistă (fasc. VI, 20 Noembrie 1939), un studiu de Croce: „La crisi italiana del cinquecento e il legame del Rinascimento col Risorgimento“, în care se stabilesc vederi noi. Plecând dela premisa că „în problemele istorice asupra decadenței și renașterii italiene trebuie să părăsim metoda cauzalistică și deterministică... „și să ne ținem, în schimb, în singura considerație a procesului istoric viu, care este proces spiritual și demonstrează în faptul însuși propria sa rațiune“, istoricul explică întreaga criză italiană a sec. XVI altfel decât prin „cauzele“ admise.

Prima, aceea care susține explicarea crizei, prin lipsa unirii Italiei în stat unitar, nu rezistă în fața exemplor istoriei timpului, dovedind contrariul. Felul acesta de a explica vine considerat ca un anacronism, întrucât în Risorgimento, epoca întăririi ideii de națiune, această opinie numai așa putea găsi loc în mințile Italianilor.

Aceeași observație e de făcut și opiniei că o altă cauză a decăderii se datorește pierderii independenței naționale. Nici explicația pierderii libertății, în Italia, în sec. XVI, prin sfârșitul comunelor și al republicii florentine, nu este suficientă, căci libertatea, atunci, nu era o problemă politică.

O a patra explicație, de respins, este aceea că doctrinele lui Calvin și Luther nu au pătruns în Italia.

Însă criza și decadența italiană a

sec. XVI consistă într'o oprire a dezvoltării, în suspendarea aprofundării raționalității la care se ajunsesse, în neacceptarea largă... „a motivelor și a sugestiilor provenind din reforma religioasă de caracter evanghelic și pavelin“. Libertatea și progresul social nu reprezentau, în adevăr, pentru cinquecentiști un ideal. Dar forța ideală nu dispare niciodată cu totul, ea se făurește, trăește în germen.

Ea renaște cu Giambattista Vico, în domeniul intelectual și Pietro Giannone în ce privește spiritul civil, moral, religios al epocii.

Risorgimentul este „reluarea Renașterii sau a motivelor sale: rațional și religios“.

Autorul concludă că hiatus-ul dintre ele, în etatea intermediară de decadență, nu trebuie să fie înțeles ca o despărțire și decadență totală.

În acelaș număr, articolul despre un sonet al lui Jacopo da Lentini și o cantonă a lui Petrarca, precum și adaosurile la „Letteratura della nuova Italia“, toate semnate de conducătorul revistei.

■ „Termini“ (anno IV, Nr. 34, 35, 36 e 37, Iunie—Sept. 1939. XVII, Fiume), rivista mensile di cultura. Nuniar în limbile română și italiană închinat României.

Revista „Termini“, de sub conducerea d-lui Giuseppe Gerini, apare sub auspiciile Institutului de Cultură Fascistă, fapt care explică, de asemenea, frumoasa hotărâre a dirigenților ei de a-i dărui spațiul prețios, de 4 luni, relevării unor aspecte ale momentului cultural român de după războiu. E în acest act ceva din auspiciata înfăptuire a unei mai intense apropieri spirituale italo-române; ceva numai, care însă trebuie prețuit la justa valoare. Căci se impune constatarea: ținând samă de întinderea câmpului de lucru, prea puțin s'a realizat până acum în această direcție, atât cantitativ cât mai ales calitativ. Nu ajung cele câteva traduceri italiene din clasicii noștri, nu ajung mai cu seamă din cauza numărului infim al exemplarelor, lăsând celelalte insuficiențe, spre a da o măsură dreaptă în Italia a creației literare românești. În locul unei revederi a ceea ce s'a făcut, e mai bine să mărturisim necesitatea, atât a lărgirii cât și a adâncirii planului pe care s'a lucrat până acuma.

De aceea tentativa revistei fuma-

ne ne vine cu osebire plăcută. În ea semnează substanțiale articole: **G. Gerini, A. Solmi, W. Rossani, R. De Grada, Marcello Camilucci, C. Isopescu, M. Ruffini, A. Calzavara, E. Padrini, ș. a.** Uneori, lipsind studiul italian specializat asupra unor capitole esențiale din cultura românească, fie contemporană, fie mai veche, s'au luat aceste capitole, direct, din autorii români și s'au tradus. Astfel: din Paul I. Papadopol, **Nuvela românească de după războiu precum și Teatrul românesc contemporan;** din G. Oprescu, **Pictura în România, după 1900, ș. a.**

De subliniat râvna traducătorilor. De ambele părți. Greul acestor traduceri îl duce d. **P. Constantinescu.** S'ar putea spune, fără a cita nume și erori, uneori foarte grave, că în general traducerea au ieșit prozaiice, acolo unde era poezie, și netezite, acolo unde era proză organic plămuită. La unii autori se adevărește lipsa unei înțelegeri poetice, la alții vizibilă grabă, nelipsind ici și colo dovezi de maturitate, conștiință, sensibilitate adevărată și matură.

În afară de orânduirea pe capitole, nu găsești criteriile de alegerea, de sistematizarea materiei. Scriitorii și poeții se succed, fără discernământ critic, fără cronologie, fără curente, și uneori fără talente, fără încadrare și fără cunoaștere. Este adevărat, panorama literaturii române contemporane e încălțită la vedere și întinsă, totuși se puteau desluși drumuri mari, în care să se piardă cărările, potecile. Și nu se poate spune că lipsesc unele bune întrezăriri. Ce folos că una se spune în studiul făcut ori transpus și cu totul alta se prezintă spre ilustrare. Este evident, un spirit științific centralizator în alegerea, ordonarea, prezentarea materialului românesc lipsește. De aici și lipsa de unitate și aspectul de improvizare. Numele autorilor români au fost uneori stâlcite până la necunoaștere. Alteori versuri, pasagi întregi nici n'au fost înțelese, nu încă să fie traduse. Dar aceasta nu slăbește întru nimic meritul mare al revistei, de a aminti celor câțiva cetitori italieni de literatură românească existența unei bogate și frumoase producții literare românești, demnă de luare în seamă în Țara de obârșie și de frățietate.

În același timp cetitorul român va

fi putut găsi în prima parte a revistei un prețios material informativ asupra literaturii și culturii italiene moderne.

Mai ales din aceste două motive, „Termini” și conducătorii ei binemerita.

Șt. C.

■ „Orizonturi” (anul II, nr. 6—7—8, Sept.-Nov. 1939), revista asociației profesorilor secundari din Galați, reține atenția prin aceeași frumoasă străduință de a prezenta viața culturală din sudul Moldovei, fără să neglijeze problemele actuale de interes general.

Caietul, despre care ne ocupăm, începe cu un mișcător articol omagial, un adevărat imn închinat **M. S. Regelui**, cu prilejul sărbătoririi zilei de naștere. Articol de sinteză și de profund devotament față de Co-roană.

Continuând o interesantă serie de studii asupra vieții și epocii în care a trăit duiosul prozator **Emil Gârleanu, Gh. Ursu** scrie despre „Prietenii dela Bârlad ai lui Emil Gârleanu”.

Se desvăluie în paginile lui Gh. Ursu un adevăr prea puțin cunoscut până acum: autorul „Nucului lui Odobac” a fost nu numai un animator ori de câte ori era vorba de o înfăptuire măreață, ci și un sincer și statornic prieten. Cine reușia să-l câștige, prin aceeași atitudine deschisă, una dintre calitățile lui Emilgar, avea pentru totdeauna în delicatul ofițer-scriitor iubire și sprijin de frate.

În ciuda vârstei sale destul de înaintate, **Artur Gorovei** se menține tânăr la suflet și fecund în publicistică. De data aceasta, într'un ton de reținut umor povestește „Supărarea lui Moș Neculai”.

D-na Jindra Husková-Flajshansová, lectoră de limba română la Universitatea din Bratislava și distinsa noastră colaboratoare, semnează un eseu asupra „Scriitorului ceh față de noua realitate”. Autoarea constată că evenimentele politice din ultima vreme au influențat în mod considerabil creațiile scriitorilor cehi contemporani, în care nota patriotică este foarte pronunțată. D-na Dr. Jindra Husková-Flajshansová ia ca exemplu, analizându-le, piesele „Adam creatorul”, „Cazul Macrapulos”, „Din viața insectelor”, „Boala albă” și „Mama” ale lui **Karel**

Capek (Ceapek), scriitorul ceh cu renume mondial, mort de curând. Se insistă asupra celor două din urmă, în care îngrijorarea autorului pentru soarta patriei sale apare impresionantă. **Paul I. Papadopol** schițează personalitatea fostului său dascăl, cărturarul gălățean **August Frățilă**.

Documentate și pline de interes, nu numai pentru localnici, studiile „**Ținutul Covurlui pe vremea lui Ștefan-cel-Mare**” de **G. Munteanu-Bărlad** și „**Viața religioasă la Dunărea de Jos**” de **Econ. Dr. I. C. Beldie**.

Cu întinse informații, călăuzite de firul unui onest spirit critic, **I. Argintescu** se ocupă de unele aspecte ale operei lui **Sigmund Freud**, asupra cărora — subliniază autorul articolului — nu s'a stăruit îndeajuns la noi.

Poesii de **Coca Farago**, **Anton Florin**, **Robert Cabuleanu**, **Vladimir Cavarnali**, **I. Dumitrescu-Pietrari** și **V. Hondriță**. Cronică bogată și conștiințios scrisă de **I. Argintescu** și **Teodor Iordache**.

■ În „**Gândirea**” (anul XVIII, nr. 10, Decembrie 1939) acest plastic „**Apus în munți**” de **N. Crevedia**:

Apusul și-a 'ngropat trandafirii,
Toamna își arde ultimele foi
Ce prelung se sfășie pânii sângelui.
Noi, foști locuitori ai lunii,
Coborîrăm în văi
Astrul iubirii.

Venus e-un munte de tăcere.
Ne'ntorcem, ca dintr'o luptă.
Am văzut, spre ziuă, pe cer,
Sania lunii — ruptă.

Culmile, culmile noastre, triste —
Miroase-a funingini și-a brad.
Fulgii, fulgii dintâi cad
Mari, ca niște batiste..

Și „**Dacul**” lui **Radu Gyr**, cu depărtate prelungiri în vis:

În limpezimi unde-mi sbura săgeata,
azi, steaua ta și-aprinde nestemata.
Pe plaiul veghei mele de oier
urci tu, acum, cu mielele de cer.

Pe unde plugul meu trecea cu sporul,
cânta lumina și zâmbea ogorul.
Azi, plugul tău pe urma mea se
'mplântă
și zărilor zâmbesc și brazda cântă...

Ți-aștept în lut truditele ciolane
să le'nfrățesc cu mine sub tâpșane.
Și'n strânse împletiri de oseminte
vom ține 'n brațe veacurile sfinte.

■ Ne-a sosit din Bolgrad o revistă nouă: „**Moldavia**”. Director: **Ioan Șt. Botez**, redactor: **Vladimir Cavarnali**. N-rele apărute până acum mărturisesc cu prisosință că publicația bolgrădeană, născută dintr'o chinuitoare frământare spirituală a câtorva intelectuali locali dornici a-și dăruii îndemnul și sfatul prietenesc tuturor cari vor și mai au vreme să priviască dincolo de traiul obișnuit, este menită să umple un gol adânc simțit în publicistica uneia dintre cele mai încercate provincii românești. Basarabia are încă nevoie de multă lumină. În ținutul răsăritean al țării, acolo unde aproape toate visurile frumoase sunt sortite par'că să se stingă înainte de a se înfăptui, elanul cu care câțiva scriitori ridică o făclie de gând emoționează.

De aceea ne-au întristat amar așa zisele „considerații critice” ale unui tânăr și inconștient cernealagiu, dela o revistă din București, în legătură cu „**Moldavia**”. Se accentua acolo cuvântul „**basarabean**”, dându-se a se înțelege că toți câți au văzut lumina zilei și trăiesc sub cerul provinciei dintre Prut și Nistru nu pot creia nimic bun fără sprijinul ocrotitor al „**regățenilor**”.

Redacția revistei „**Convorbiri Literare**” nu se compune din „**basarabeni**”. Simte însă un profund desgust, ori de câte are nenorocul să asiste la încrucișări de săbii pe tema compartimentărilor geografice în realizările artistice. Este peste măsură de regretabil că după două decenii dela Unire se mai găsesc „**regățeni**” — și chiar la „**România Literară**” — cari etichetează valorile spiritului după norme streine fiindcă numai un strein sau un înstreinat mai judecă astăzi — mai ales astăzi! — interesele autohtone prin prisma de imaginare trasări de hotare în cuprinsul României.

Sunt în Basarabia numeroase probleme care se cer rezolvite. Sunt, deasemeni, în Basarabia imense zăcăminte de cântec și cugetare populară necercetate. Pentru luminarea acestora și a atâtor alte laturi ale sufletului fraților noștri de-acolo s'a ivit „**Moldavia**”.

În editorialul primului număr se subliniază de altfel că „terenul folkloric e încă neexplorat“, ceea ce înseamnă că prezentarea manifestărilor de artă anonime formează un capitol important în programul revistei, capitol care — nu știm pentru ce — n'a fost încă deschis.

Inchegat articol despre pictorul bolgrădean **D. Zghibarțov**. Îl semnează **Vladimir Cavarnali**.

În acelaș număr, un reușit portret psihologic al Regelui Carol I, datorit lui **Florin Niculescu**. La cronică

nume cunoscute: **Ioan Șt. Botez**, **Mihail Ilovici** și **Augustin Z. N. Pop**.

În nr. 2—3 (Sept.—Oct. 1939) duioase rânduri despre de curând stinsul **George Mihail Zamfirescu**.

Traduceri de **Vladimir Cavarnali** (**M. Lermontov**: „E dureros și trist...“), **Constantin Stelian** (**Samain**: „Constelațiile“) și **Pimen Constantin** (**Corrado Alvaro**: „Femei pierdute“) în nr. 4—5 (Nov.—Dec. 1939).

T. Al. M.

INSEMĂNĂRI DOCUMENTARE

POEȚII PETÖFI — EMINESCU — ADY, COMEMORAȚI DE MUNCITORIMEA DIN BRAȘOV

Corul muncitoresc «Törekvés» din Brașov a organizat la 10 Decembrie 1939, în sala arhiplină a «Redutei», o impresionantă comemorare a poezilor *Petöfi — Eminescu — Ady*. Muncitori români și maghiari s'au închinat împreună memoriei poezilor umanitari și această manifestare comună a ridicat serata culturală brașoveană la rang de eveniment ardelean.

Unul dintre punctele cele mai mișcătoare ale serbării, deschisă cu imnul *Regal*, a fost prezentarea poeziilor lui *Petöfi*, *Eminescu* și *Ady* în amândouă limbile. Scena reprezenta un tablou vibrant colorat, compus din grupuri etnografice maghiare (secuești) și românești și din muncitori cu ciocane. Din acest fond simbolic se desprindeau, dându-și mâna, recitatorii în limbile maghiară și română.

Corul soc. «Törekvés» a executat cântece de *Petöfi* și *Eminescu*, iar d-na *A. Fodor* și d. *Ștefan Juhász* au cântat compozițiile originale ale dirijorului *Carol Molnár* după textele lui *Ady*. A stârnit entuziasm corul recitativ al muncitorilor tineri. Compoziția paralelă a poeziilor petöfiene «*Cântecul lupilor*» și «*Cântecul câinilor*» a deslănțuit furtunoase aplauze.

Conferențiarul serbării au relevat paralelismul în dezvoltarea culturii române și maghiare și au accentuat necesitatea istorică a celor două popoare de a se sprijini reciproc, scoțând în relief rolul de unire între națiuni rezultat din eforturile sociale ale muncitorimei.

Senatorul *Gheorghe Urzică*, cunoscutul conducător al muncitorilor grafici, într'o expunere în limba română, a analizat patriotismul revoluționar al lui *Petöfi*, filosofia adâncă a lui *Eminescu* și actualitatea socială a lui *Ady* și a subliniat în chip special simpatia lui *Ady* față de poporul român, exprimată în repetate rânduri.

«Amintindu-ne de cei trei poeți — a spus senatorul *Urzică* — simțim că prin modesta noastră manifestare contribuim la colaborarea sinceră între națiunea română și cea maghiară și la înlăturarea legăturilor strânse culturale».

Scriitorul *Edgar Balogh*, conferențiarul în limba maghiară al serbării, într'o excelentă expunere a vorbit despre importanța lui Petöfi, Eminescu și Ady, d'n punct de vedere al istoriei sociale. S'a oprit îndelung asupra ținutei politice a lui Petöfi și asupra relațiilor naționale ale revoluției magh. are. Apoi a analizat importanța lui Eminescu în creierea unei culturi naționale românești. După părerea conferențiarului, ceea ce dă actualitate poeziilor lui Ady este faptul că poetul așteaptă dela muncitorime realizarea visurilor de libertate și progres. În încheiere a citat proclamația lui Bem, păstrată în muzeul din Brașov: „Maghiari, Sași și Români, întindeți-vă mâini frățești, lăsați la o parte toată ura națională și fiți împreună fericiți”.

Publicul serbării muncitorești a răsplătit cu aplauze fiecare punct d'n program.

(„Népujság”, VIII, nr. 314, p. 3, 1939, Brașov)

BIBLIOGRAFIE

CĂRȚI

ACADEMIA ROMÂNĂ BUCUREȘTI

- N. Iorga:** I. O descoperire privitoare la biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului. II. Încă o formațiune romanică: Luxemburgul. 1 vol. 17×24, 14 pag.+2 pl., 1939. Lei 15.
- N. Iorga:** Cugetători români de acum o sută de ani. 1 vol. 17×24, 50 pag., 1939. Lei 25.
- I. Lupaș:** Doctorul Ioan Piuariu—Molnar (1749—1815). 1 vol. 17×24, 48 pag., 1939. Lei 30.
- Th. Capidan:** Originea Macedoromânilor. 1 vol. 17×24. 24 pag., 1939. Lei 12.
- Marcu Beza:** Urme românești la Atena și Ierusalim. 1 vol. 17×24, 4 pag. + 18 pl., 1939. Lei 35.
- Ion I. Nistor:** Pimele încercări de restaurare a oștirilor pământene. 1 vol. 17×24, 20 pag., 1939. Lei 15.
- Victor Slăvescu:** Viața și opera lui Petre Mavrogheni. 1 vol. 17×24, 84 pag. + 22 pl., 1939. Lei 100.
- Ștefan Tașcă:** Cel mai vechiu ceaslov românesc. 1 vol. 17×24, 122 pag. + 9 pl., 1939.
- Iorgu Iordan:** Un lingvist sociolog: Antoine Meillet (1866—1936). 1 vol. 17×24, 12 pag., 1939. Lei 5.
- Dr. Vasile Gheorghiu:** Codex Argenteus Upsaliensis. 1 vol. 17×24, 56 pag. + 10 pl., 1939. Lei 50.
- Dr. Theodor Holban:** Documente românești din arhivele franceze (1801—1812). 1 vol. 17×24, 122 pag., 1939. Lei 80.
- Barbu Theodorescu:** Constantin Lecca (1810—1888). 1 vol. 64 pag. + 18 pl., 1938. Lei 70.

«BUCOVINA» BUCUREȘTI

- Jean Naum:** Din volbura vremii (Însăilări). 1 vol. 13½×21, 284 pag., 1939. Lei 100.
- Ioan Maican:** Luceafărul de seară (Versu i). 1 vol. 13×21, 72 pag., 1939. Lei 45.

«CARTEA ROMÂNEASCĂ» BUCUREȘTI

- Carol I Regele României:** Cuvinte către poporul Său. 1 vol. 22×27, 40 pag., 1939.
- Eleonora Străttlescu:** Emanciparea economică, socială și politică a femeii. 1 vol. 12×20, 102 pag., 1939. Lei 50.
- Iacob Negruzzi:** Amintiri din «Junimea». 1 vol. 12×20, 370 pag., 1939. Lei 100.
- Mihail Lungianu:** Răncurele. 1 vol. 12½×19, 240 pag., 1939. Lei 60.
- Ionel Teodoreanu:** Fundacul Varlaamului (Roman). 1 vol. 12½×19, 420 pag., 1939. Lei 120.
- Ionel Teodoreanu:** Prăvale-Baba (Roman). 1 vol. 12½×19, 304 pag., 1939. Lei 100.
- Pr. Gh. Pastia:** Hristos în Strajă (Indrumări pentru educația religioasă-moală în străjerie). 1 vol. 130 pag., 1939. Lei 40.
- M. Gr. Hulubei:** Lupta contra secetei. 1 vol. B'bl. «Cunoștințe folositoare» seria B, nr. 67, 28 pag., 1939. Lei 8.
- Sanda Marin:** 101 feluri de mâncări din cartofi. 1 vol. Bibl. «C. F.», seria B, nr. 68, 28 pag., 1939. Lei 8.
- Dr. Marin Gătan:** Laptele și produsele lui. 1 vol. Bibl. «C. F.», seria B, nr. 69, 28 pag., 1939. Lei 8.
- Lucian Predescu:** Doi croniciari moldoveni: Grigore Ureche și Miron Costin. 1 vol. Bibl. «C. F.», seria C, nr. 77, 28 pag., 1939. Lei 8.
- George Eaiculescu:** Ioan Eliade-Rădulescu (Omul și opera). 1 vol. B'bl. «C. F.», seria C, nr. 78, 28 pag., 1939. Lei 8.
- Gheorghe Dincă:** Episcopul Melchisedec (1823—1892). 1 vol. Bibl. «C. F.», seria C, nr. 79, 28 pag., 1939. Lei 8.
- Paul I. Papadopol:** O pildă vie: Petre Ispirescu. 1 vol. Bibl. «C. F.», seria C, nr. 80, 28 pag., 1939. Lei 8.
- Aurel Cosma:** Sfântul Munte (Însemnări de călătorie). 1 vol. Bibl. «C.

- F.), seria C, nr. 81, 28 pag., 1939. Lei 8.
- Trandafir Lația:** Cărturari din Banat. 1 vol. Bibl. «C. F.», seria C, nr. 82, 28 pag., 1939. Lei 8.
- V. Ghețea:** M. Eminescu, pedagog și revizor școlar. 1 vol. Bibl. «C. F.», seria C, nr. 83, 28 pag., 1939. Lei 8.
- Nicolae Ciorănescu:** Gh. Țițeica. 1 vol. Bibl. «C. F.», seria C, nr. 84, 28 pag., 1939. Lei 8.
- Gheorghe Dincă:** Un mare cărturar din veacul al XVII-lea: Mitropolitul Dosoftei (1624—1694). 1 vol. Bibl. «C. F.», seria C, nr. 85, 128 pag., 1939, Lei 8.
- Dr. Gr. T. Popa:** Dr. I. Cantacuzino. 1 vol. Bibl. «C. F.», seria C, nr. 86, 28 pag., 1939. Lei 8.
- Teodor Cerbuleț:** Veniamin Costache (1768—1846). 1 vol. Bibl. «C. F.», seria C, nr. 87, 28 pag., 1939. Lei 8.
- I. Simionescu:** Calendarul gospodariilor (1940). 1 vol. 112 pag. Lei 20.

«CUGETAREA» BUCUREȘTI

- Al. Lascarov-Moldovanu:** Drumuri... (In valea umbrei morții. Sub cer, înseninat. Amintiri). 1 vol. 12×18, 264 pag., 1939. Lei 60.
- Al. Lascarov-Moldovanu:** Alte flori creștine. 1 vol. 11×17, 216 pag., 1939. Lei 30.
- Al. Lascarov-Moldovanu:** Biserica năruită (Roman). 1 vol. 13×19, 230 pag., 1939. Lei 60.
- Al. Lascarov-Moldovanu:** Vietile Sfinților. Vol. V, 320 pag., 1939. Lei 50.
- Mgr. Em. Bougard:** Iisus Christos. Trad. de C. Cereșanu. 1 vol. 12¹/₂ ×19, 550 pag., 1939. Lei 120.
- Theodor Constantin:** Vrăjitoarea (Nuvele). 1 vol. 180 pag., 1939. Lei 50.
- Mihail Artzibasew:** Extrema limită (Roman). Trad. de G. M. Vlădescu. 1 vol. 260 pag., 1939. Lei 55.
- Constantinescu Clitus:** Străbătând Italia. 200 pag., 1939. Lei 58.
- S. Mehedinți (Soveja):** Altă creștere — Școala muncii. Ediția VI-a. 1 vol. 340 pag., 1939. Lei 90.
- Theodor Marias:** Confucius, Budha, Mohamed. 1 vol. 290 pag., 1939. Lei 65.
- Docent Dr. Aurel Voina:** Ișiena și estetica părului. 1 vol. 12×19, 264 pag., 1939. Lei 70.
- H. Sienkiewicz:** Quo vadis. 2 vol. 12 12×19, 534 pag., 1939. Lei 100.
- Eugeniu Speranția:** Supremația cre-

- dinței pure în viața sufletească și socială. 1 vol. 12×19, 172 pag., 1939. Lei 60.
- Ioan D. Vicol:** Focul (Piesă străjerască în 3 acte și 5 tablouri). 1 vol. 13×20, 64 pag., 1939. Lei 25.
- Ilie I. Mirea:** Cartea lucrului manual. Cu o prefață de prof. C. Rădulescu-Motru. 1 vol. 13×20, 248 pag., 1939. Lei 60.
- Petre Paulescu:** Luceferi de rouă (Psalmi). 1 vol. 15×20, 48 pag., 1939. Lei 30.

FUNDAȚIA CULTURALĂ REGALA «PRINCIPELE CAROL»

- George Moroianu:** Chipuri din Săcele. 1 vol. 16×20, 216 pag., 1939. Lei 30.
- Octavian Neamțu:** Țară nouă. 1 vol. 13×20, 188 pag., 1939.
- Mihail Lungianu:** Bucoavne și izvoade. 1 vol. 15×21, 216 pag., 1939. Lei 30.

FUNDAȚIA PENTRU LITERATURA ȘI ARTĂ «REGELE CAROL II»

Biblioteca «Energia»

- J. Delmas:** Suflete de infanteriști. Trad. de Mircea Tomescu. 1 vol. 13¹/₂×17, 238 pag., 1939. Lei 60.
- John Farrow:** Damian leprosul. 1 vol. 14×18, 260 pag., 1939. Lei 50.
- René Vallery-Radat:** Pasteur. 2 vol. 826 pag., 1939. Lei 100.
- W. H. Hobbs:** Peary. Trad. din l. engleză de Ionel Jianu. 1 vol. 516 pag. + 2 hărți, 1939. Lei 60.
- Ch. Lindbergh:** Noi... (Povestirea vieții și a sborului transatlantic scrisă de celebrul aviator, împreună cu părerile sale despre viitorul aviației). 1 vol. 13¹/₂×18, 192 pag., 1939. Lei 40.
- Andrea Majocchi:** Viața de chirurg. 1 vol. 13¹/₂×18, 352 pag., 1939. Lei 40.
- Pearl Buck:** Inger luptător. Trad. de Mircea Eliade. 1 vol. 14×18, 266 pag., 1939. Lei 50.

Biblioteca «Scriitorii străini»

- Rainer Maria Rilke:** Poeme. Trad. de Maria Banuș. 1 vol. 11×18, 130 pag., 1939. Lei 60.

*Biblioteca «Scriitorii români
vechi și moderni»*

I. L. Caragiale: Opere, VI, Teatru. Ediție îngrijită de Șerban Cioculescu. 1 vol. 17 $\frac{1}{2}$ ×25, 566 pag., 1939. Lei 240.

Ion Creangă: Opere. Ediție critică cu note, variante și glosar de G. T. Kirileanu. 1 vol. 17×22, 354 pag., 1939. Lei 240.

M. Eminescu: Opere, I, Poesii. Introducere, note și variante. Ediție îngrijită de Perpessicius. 1 vol. 21×30, 528 pag. + 50 reproduceri după manuscrise, 1939. Lei 400.

Alexandru Macedonski: Opere, II, Teatru. Ediție îngrijită de Tudor Vianu. 1 vol. 17×21 $\frac{1}{2}$, XXX + 504 pag., 1939. Lei 230.

Biblioteca «Ediții definitive»

Ion Minulescu: Versuri. 1 vol. 14×23, 364 pag., 1939. Lei 160.

*Biblioteca «Scriitorii români
contemporani»*

Zaharia Stancu: Clopotul de aur (versuri). 1 vol. 152 pag., 1939. Lei 80.

Ștefan Baciu: Căutătorul de comori (versuri). 1 vol. 86 pag., 1939. Lei 50

Camil Baltazar: Tărâm transcendent (versuri). 1 vol. 16×21, 142 pag., 1939. Lei 70.

Vladimir Streinu: Pagini de critică literară 1 vol. 12×19, 430 pag., 1939. Lei 80.

Ioachim Botez: Insemnările unui belfer. vol. II, 12×19 300 pag., 1939. Lei 60.

C. Antoniadă: Figuri din Cinquecento: Principese, curteni și curtezane. 1 vol. 13×19, 366 pag., 1939. Lei 100.

N. Iorga: Oameni cari au fost. vol. IV, 13×19, 340 pag., 1939. Lei 90.

G. Călinescu: Viața lui Ion Creangă. 1 vol. 12 $\frac{1}{2}$ ×19, 370 pag., 1939. Lei 90.

Geo Bogza: Țări de piatră, de foc și de pământ. 1 vol. 12×20. 330 pag., 1939. Lei 80.

Alexandru Mironescu: Destrămare (Roman). 1 vol. 12×19, 404 pag., 1939. Lei 90.

*Biblioteca «Scriitorii tineri pre-
miați»*

Petru P. Ionescu: Ontologia umană și cunoaște:ea. 1 vol. 12 $\frac{1}{2}$ ×19, 170 pag., 1939. Lei 60.

*Biblioteca de filosofie româ-
nească*

Stéphane Lupasco: L'expérience microphysique et la pensée humaine. 1 vol. 12 $\frac{1}{2}$ ×19 $\frac{1}{2}$, 420 pag., 1939. Lei 120.

Biblioteca «Enciclopedică»

Octav Onicescu și Gh. Mihoc: Calculul probabilităților. 1 vol. 12×18, 240 pag., 1939. Lei 60.

Dr. Ioan Claudiu: Alimentația poporului român. 1 vol. 16×22. 154 pag., 1939. Lei 100.

I. Simionescu: Flora României. 1 vol. 17×24, 440 pag., 1939. Lei 200.

General R. Rosetti: Mihail Kogălniceanu și recrutarea armatei. 1 vol. 16×23. 240 pag., 1939. Lei 60.

Ultima expediție a căpitanului Scott. Note zilnice în drumul lui spre Polul Sud, cu o introducere de J. M. Barrie și cu o prefață de Sir Clements R. Markham. Trad. din l. engleză Veronica Rămniceanu. 1 vol. 13 $\frac{1}{2}$ ×18, XXVIII + 540 pag. + 1 hartă, 1939. Lei 70.

Cuvântările Regelui Carol I. Ediție îngrijită de Constantin C. Giurescu. 2 vol. 16×24, 990 pag., 1939. Lei 480.

Gh. Ungureanu: Din viața lui Ion Creangă. 1 vol. 16×24 pag. + 32 pl., 1939. Lei 120.

Gh. I. Brătianu: O enigmă și un miracol: Poporul Român. 1 vol. 11 $\frac{1}{2}$ ×18 $\frac{1}{2}$, 144 pag. + 3 pl. și 2 hărți, 1939. Lei 60.

Al. Dima: Conceptul de artă populară. 1 vol. 236 pag., 1939. Lei 90.

Dr. Horia Dumitrescu: Elemente de anatomie umană. 1 vol. (Osteologie, Artologie, Miologie). 11×18. 270 pag., 1939. Lei 140.

Nic. P. Constantinescu: Enciclopedia invențiilor tehnice. 1 vol. 17×24. 502 pag., 1939. Lei 180.

Extrase din «Revista Fundațiilor Regale»

- Ion Biberl:** Critica literară și «noua structură». 1 vol. 16×24, 36 pag.
Mircea Eliade: Ierburile de sub cruce... 1 vol. 16×24, 16 pag.
Mircea Eliade: Cărțile populare în literatura românească. 1 vol. 16×24, 16 pag.
Șerban Cioculescu: O «ediție critică». 1 vol. 16×24, 24 pag.
Șerban Cioculescu: Caragiale director al Teatrului Național 1 vol. 16×24, 28 pag.

«IDEIA» BUCUREȘTI

- Petre Ghiață:** Istoria Doctrinelor Politice. 1 vol. 17×22, 270 pag. Lei 120.
Petre Ghiață: Arta Politică. 1 vol. 17×22, 96 pag. Lei 50.
Petre Ghiață: Oameni și Fapte. 1 vol. 17×22, 96 pag. Lei 50.
Ion Rotaru: Povestea lui Ursulică și Năcă. (Desene de Dem). 1 vol. 21×27, 28 pag. Lei 25.
Gaby Mihăilescu: Culise și Reflecții (Desene de Victor Ion Popa. Coperta și planșele de Dem). 1 vol. 17×22. Lei 80.
N. Papadopol: Regele Myr. 1 vol. 12½×19, 160 pag. Lei 50.
Victor Ion Popa: Ghicește-mi în cafea (Mic Roman urmat de alte mici romane și de altele mai mici pur și simplu). 1 vol. 12½×19, 280 pag. Lei 60.
Em. Papazissu: Soare într'un strop de rouă... (Versuri). 1 vol. 17×22, 96 pag. Lei 50.
Petre Ghiață: Generația Tânără (Introducere la istoria unei generații). 1 vol. 12×17, 80 pag. Lei 40.
Petre Ghiață: Dictaturi (Solon, Pisistratos, Pericles, Caius Marius, Cornelius L. Scylla, Iulius Cesar, Octavianus Augustus, W. Cromwell, Ludovic XIV, M. Robespierre, Napoleon Bonaparte, Primo de Rivera, Kemal Ataturk). 1 vol. 17×22, 272 pag. Lei 80.
Petre Ghiață: Lupul cenușiu. 1 vol. 12×19, 240 pag., 1939. Lei 60.
«UNIVERSUL LITERAR» BUCUREȘTI
Radu Gyr: Corabia cu tufânci (Poem) 1 vol. 17×21, 72 pag., 1939. Ilustrații de George Voinescu. Lei 40.

- Dan Botta:** Alkestis (Dramă în trei acte). Cu imagini de G. Zlotescu. 1 vol. 19×24, 80 pag., 1939. Lei 60.
Ana Luca: Candelă (Versuri). 1 vol. 17×21, 110 pag., 1939. Lei 50.
Nicolae Roșu: Critică și simeză. 1 vol. 300 pag., 1939. Lei 80.
Alexanuru Raicu: Hronic (Versuri). 1 vol., 72 pag., 1939. Lei 40.
Traian Lalescu: Lumină tristă (Versuri). 1 vol. 52 pag., 1939. Lei 40.
Anișoara Odeanu: Fața lui Codru împărat (Versuri). 1 vol. 84 pag., 1939. Lei 40.
George Voinescu: Balamuc Palace Hotel (80 desene cu o alegorie de Emil Botta). 1 vol., 1939. Lei 45.
Mircea Mateescu: Realitate și eroare. 1 vol. 340 pag., 1939. Lei 100.

ALTE EDITURI BUCUREȘTI

- I. Găvănescu:** Despre sufletul românesc și cultura națională, 12 pag. 1939, Tip. «Satelit».
Rainer Maria Rilke: Scrisori către un tânăr poet. Trad. din l. germană de Maria Ana N. Musicescu. 1 vol. 16×22, 76 pag., 1938. Lei 60. Ed. Librăria Pavel Suru.
Mircea Eliade: Fragmentarium. 1 vol. 14×19, 160 pag., 1939. Lei 60. Ed. «Vremea».
Pr. Dem. I. Iliescu Palanca: Viața și opera lui Ilie Miniatis episcopul Cernicăi și Calavritei 1669—1714. 1 vol. 150 pag., 1936. Lei 100. Tip. «I. C. Văcărescu».
I. Stănculescu-Mehedinți: Cântec de lumină (Poeme). 1 vol. 48 pag., 1939. Ed. «Cuvântul Românesc».
Dr. Lucia Dracopol-Ispir: Pictorul Negulici (1812—1851). 1 vol. 16½×21, 160 pag. + XXXIII pl., 1939. Lei 150. Tip. «Rotativa».
Teofil G. Sidorovici: Carol II (Din culmea unui deceniu de glorioasă domnie). 1 vol. 15×22, 150 pag., 1939. Lei 120. Tip. «Luceafărul».
A. J. Cronin: Gran Canaria. Trad. de Jul. Gurgea. 1 vol. 416 pag., 1939. Lei 110. Ed. «Cultura Românească».
M. Eminescu: Poesii. 1 vol. 17×21, 26 pag., 1939. Lei 50. Ediție omagială a Municipiului București.
Gr. L. Trancu-Iași: În slujba umanității (Beethoven, Chopin, Enescu, Mozart, Saint Saëns, Wagner). 1 vol. 12×19, 76 pag., 1939. Lei 30. Tip. «Universul».

Emil Muracade și Dan Simonescu

Cercetări literare. 1 vol. 17×24, 28 pag. + 2 pl., 1939. Ed. Facultății de litere din București.

P. P. Panaitescu: Octoiul lui Macarie 1510 și Originile tipografiei în țara românească. 1 vol. 17×24, 30 pag. + 2 pl., 1939. Tip. Cărților Bisericești.

Gr. Tăușan: Străjeria și școala de altădată. 1 vol. 12×17. 16 pag., 1939. Tip. «Independența».

N. Mihăescu: Fragmente de critică lite ară. 1 vol. 13×19, 350 pag., 1939. Lei 80. Ed. «Casa Școalelor».

Maria I. Gabrea: Profesor și vocație. 1 vol. 13×21, 200 pag., 1939. Lei 80. Ed. «Cultura Românească».

George Juvara: Titu Maiorescu în 1858 (Răspuns d-lui V. Haneș). 1 vol. 15×23, 14 pag., 1939. Lei 15. Ed. «Cultura Poporului».

Romulus Scișanu: Bucharest 1939. 1 vol. 17×24, 120 pag., 1939. Tip. «Universul».

Lucian Costin: Din viața scriitorilor (Foiletoane, eseuri). 1 vol. 13×20. 144 pag., 1939. Lei 30. «Editura noastră».

N. Iorga: Memo-ii (Încercarea guvernării peste partide) 1931-2, vol. VI. 14×20. 416 pag., 1939. Lei 120.

N. Iorga: Memorii (Sinuciderea partidelor) 1933—8. vol. VII. 14×20. 470 pag., 1939. Lei 120.

D. V. Barnovschi: Calea Îmbrățească. 1 vol. 12×19, 199 pag., 1938. Lei 65. Ed. «Cuvântul Românesc».

Traian German: Tovărășiile de Crăciun ale feciorilor români din Ardeal. Extras din «Anvarul arhivei de folklor» V. 1 vol. 17×24, 73 pag. + 2 pl.

Emile Tardieu: Plictiseala (Studiu psihologic). Trad. de P. Mușoiu. 1 vol. 12½×19, 228 pag. Biblioteca revistei «Ideea».

Ave Caesar: Încercări de etimologie. 1 vol. 68 pag., 1939. Tip. «Socec & Co.».

P R O V I N C I A

Bârlad

Virgil Caralvan: Când a fost întemeiată Societatea Scriitorilor Români. 1 vol. 24 pag., 1939. Lei 15. Tip. «N. Peiu».

Bistrița

Iuliu Moisil: Figuri grăniță-ești născuțene. 1 vol. 14×23, 268 pag., 1939. Tip. «Minerva».

Breaza-Prahova

Dr. D. Andronescu: Muncă și creație în America de Nord. 1 vol. 13½×21. 20 pag., 1939. «Centrala Caselor Naționale». Tip. «Glim».

D. Mociornița: Muncă și creație în Danemarca. 1 vol. 13½×21. 22 pag., 1939. «Centrala Caselor Naționale». Tip. «Glim».

Cernăuți

Leca Morariu: Studii. 1 vol. 16×24, 24 pag., 1939. Lei 20. «Institutul de literatură», Universitatea «Regele Carol II».

Victor Morariu și Ștefan Pavelescu: Istoricul Reuniunii muzicale-dramatice «Ciprian Porumbescu» din Suceava (1903—1938). Cu o introducere despre mișcarea muzicală și teatrală din Suceava până la 1903. 1 vol. 16×25, 280 pag., 1939. Ed. «Glasul Bucovinei».

Pr. Erast Costea: Ctitoria Voevodului Ștefan Tomșa al doilea dela Solca (1613—1785—1938). 1 vol. 16×24, 346 pag., 1939. Ed. «Mitropolitul Silvestru».

Nicolae Tcacu-Albu: Geneza poeziei «Somnoroase pășă ele». 1 vol. 16×24, 16 pag. Lei 20. Ed. «Glasul Bucovinei».

Vasilie Loichța: Patriarhul Miron. 1 vol. 16×24, 20 pag., 1939. Lei 40. Ed. «Glasul Bucovinei».

Dimitrie Marmeliuc: Sofocles (Studiu istoric literar). 1 vol. 16×24, 124 pag., 1939. Ed. «Glasul Bucovinei».

Dr. Târziu Valeriu: Ipotești (Monografie). 1 vol. 12×18. 100 pag., 1939. Lei 60. Ed. «Nord».

George Ionașcu: Chemarea focului (Poeme). 1 vol. 15½×20, 46 pag., 1939. Lei 100. Tip. «Mitropolitul Silvestru».

Petre Ispirescu: Viața și faptele lui Vlad-Vodă Tepeș (Operă postumă-Fragment). 1 vol. 10 pag., 1939. Lei 5. «Institutul de literatură» Universitatea «Regele Carol II».

- Alfred Margul-Sperber**: Geheimnis und Verzicht (Gedichte). 1 vol. 15×23, 88 pag., 1939. Ed. «Literaria».
- George Ionașcu**: Poeme pentru altă viață. 1 vol. 16×20, 48 pag., 1939. Lei 30. Tip. «Mitropolitul Silvestru».

Chișinău

- George Meniuc**: Interior cosmic (Poeme). 1 vol. 14×20, 64 pag., 1939. Lei 50. Ed. «Itinerar».
- Liviu Marian**: Activitatea mea publicistică 1904—1934. 1 vol. 15×23, 10 pag., 1939. «Tiparul Moldovenesc».
- A. N. Ivanov**: Gânduri. (Cu un cuvânt de prezentare de N. F. Costenco). 1 vol. 13×20, 64 pag., 1939. Tip. «M. Lencovschî».

Cluj

- Dr. Ilie Dăianu**: Ardealul în avangarda renașterii naționale. 1 vol. 60 pag., 1939. Lei 25. Tip. «Ardealul».
- Dr. Ilie Dăianu**: M'am oprit la școală... (Amintiri). 1 vol. 12×17, 40 pag., 1939. Tip. «Ardealul».
- Marina I. Lupaș**: Mitropolitul I. Lupaș. 1 vol. 16×24, 128 pag., 1939. Tip. «Cartea Românească».

Craiova

- Lucian Costin**: De prin secolii... 1 vol. 16 pag., 1936. Lei 20. Tip. «Unirea».
- Lucian Costin**: Peisajii și simfonii. 1 vol. 12×20, 104 pag., 1936. Lei 50. Tip. «Eminescu».
- Al. Dima**: Fenomenul românesc sub noui părerii critice. 1 vol. 12½×18, 102 pag., 1938. Lei 40. Col. «Ununii Scriitorilor Olteni».
- Marta Pavelin**: Cealaltă Marie. 1 vol. 12½×18, 208 pag., 1939. Lei 60. Ed. «Ramuri».

Fălticeni

- Dumitru Loghin**: Cologviu trist (Versuri). 1 vol. 16×16, 24 pag., 1939. Lei 15. Ed. rev. «Inmuguriri».

Galați

- Ioan Șt. Botez**: Scrisori inedite ale lui V. A'ecsandri. 1 vol. 16×23 1/2 pag., 1938.

Iași

- C. Săteanu**: Muschetarii literaturii române moderne (A. Vlahuță, I. L. Caragiale, Delavrancea și Coșbuc. Curentul emnescian. Salonul literar Titu Maiorescu). 1 vol. 16½×24, 128 pag., numeroase ilustrații, 1939. Tip. «Presa Bună».
- Emil Diaconescu**: Marile Puteri și criza cehoslovacă. 1 vol. 15½×23, 24 pag., 1939. Tip. «Brawo».
- Emil Diaconescu**: România la Congresul dela Berlin. 1 vol. 15½×23, 24 pag., 1939. Tip. «Brawo».
- Ion Creangă**: Amintiri (Din copilărie și de mai târziu). Ediție adevărată de **George Pascu**. 1 vol. 13×19, 134 pag., 1939. «Biblioteca Scriitorilor Moldoveni».
- Ion Creangă**: Povești. Ediție adevărată de **George Pascu**. 1 vol. 13×19, 1939. «Biblioteca Scriitorilor Moldoveni».
- Nic. M. Constantinescu**: Vibrații diafane (Versuri). 1 vol. 13×20, 102 pag., 1939. Lei 35. Tip. «Ing. Bejan».
- G. Zane**: Chestiuni de economie politică. 1 vol. 16×24, 206 pag., 1939. Tip. «Presa Bună».
- I. Minea**: Paralipomena (Lecții inaugurale ținute la Universitatea din Iași). 1 vol. 16×24. 76 pag., 1939. Tip. «Presa Bună».
- Nicolae Stellan Beldie**: Cântece din Maramureș. 1 vol. 13×20, 76 pag., 1939. Lei 40. Tip. «Alexandru A. Terek».

Lugoș

- Prof. Dr. Aurel E. Peteanu**: Din galeria marilor dispăruți ai Banatului. vol. IV. 15×23, 50 pag., 1938. Lei 30. Tip. «Corvin».

Medias

- Dimitrie Danclu**: Solitud'ni (Poeme). 1 vol. 16×21. 52 pag., 1939. Lei 40. Ed. «Lanuri».
- I. O. Suceveanu**: Fântâni nentru popas (Poeme). 1 vol. 16×23, 48 pag., 1939. Lei 30. Tip. «W. Recker».

Oradea

- Dr. Ilie Dăianu**: Gheorghe Șincai dela Șinca-Veche. 1 vol. 14×20, 32 pag., 1939. «Tipografia Diecezană».

Sibiu*

- Gheorghe Cernea:** Cu ochii mereu înspre Tisa. (Cuvintele unui român ardelean). 1 vol. 13×20, 1939. Lei 20. Tip. «Săteanul».
- Licu Pop:** Priviri în actualitate (Esseuri). 1 vol. 14×21, 70 pag., 1939. Lei 30. Tip. «Cartea Românească».
- Pimen Constantinescu:** Limba și literatura italiană la Sibiu. 1 vol. 15½×23, 24 pag., 1938. Lei 10. Ed. «Sibiul».

Timișoara

- Gr. Popiți:** Date și documente bănățene (1728—1887). 1 vol. 144 pag., 1939. Lei 200. Tip. «Naționala».

T.-Măgurele

- F. Crețeanu:** Cântec întrerupt (Versuri). 1 vol. 15×23, 120 pag., 1939. Lei 40. Colecția «Drum».

STRĂINĂTATEA

- Ladislav Gajdi:** Mots d'origine néogrecque en roumain à l'époque des pnanariots. 1 vol. 15×23, 270 pag., 1939. Budapest.
- Gino Lupi:** Umorismo romeno. «La rassegna italo-romena» — Camera di commercio italo-romena, Via Bocaccio, 27, Milano, 1939—XVII.
- Duiliu Zamfirescu:** Mathieu Damian (La Vie à la campagne). Traduit du roumain par G. Bengesco. Préface de Paul Valéry. 14×19, 270 pag. Les éditions des Presses Modernes. 1939. Paris.

REVISTE

- «Dacoromania», buletinul «Muzeului limbii române» condus de **Sextil Pușcariu**, vol. IX (1936—1938), Cluj.
- «Revista istorică română», vol. VIII, 1938, București.
- «Buletinul Institutului de cercetări sociale al României, Regionala Chișinău», tomul II, 1938, Chișinău.
- «Universul Literar», anul XLVII, n-rele 15, 19, 20, 21 (Mai), 24, 25 (Iunie), 26, 27, 28, 29, 30 (Iulie), 31 (August), 35, 37, 39 (Sept.), 40, 41, 42 (Oct.), 44, 45, 46 (Noembrie), 51 Dec.) 1939, București.
- «Pământul», anul VII, n-rele 183 (Mai) 201 (Iunie), 204 (Sept.), 207 (Noembrie), 209—211 (Dec.) 1939, Călărași.
- «Sfarmă Piatră», anul V, n-rele 1 și 2. (Serie nouă), Decembrie 1939, București.
- «Prahova noastră», anul III, nr. 67 (Dec.) 1939, Ploiești.
- «Veritas», anul I, nr. 1 (Iunie) 1939, București.
- «Moldavia», anul I, n-rele 1 (Iunie), 2—3 (Sept.—Oct.), 4—5 (Noemb.—Dec.) 1939, Bolgrad.
- «Dobrogea jună», anul XXXV, n-rele 91 (Oct.), 103 (Dec.) 1939, Constanța.
- «Bugeacul», anul V, nr. 3—4 (Noemb.—Dec.) 1939, Bolgrad.
- «Preocupări Literare», anul IV, n-rele 6 (Iunie), 7 (Sept.), 8 (Oct.), 9 (Noemb.), 10 (Dec.), 1939, București.
- «Viața Basarabiei», anul VIII, nr. 7-8 (Iulie—August) 1939, Chișinău.
- «Revista generală a învățământului», anul XXVII, n-rele 5—6 (Mai—Iunie), 7—8 (Sept.—Oct.), 9—10 (Noemb.—Dec.) 1939, București.
- «Revista critică», anul XIII, n-rele 1 (Ian.—Mart.), 2—3 (Apr.—Sept.) 1939, Iași.
- «Revista scriitoarelor și scriitorilor români», anul XIII, n-rele 5—6 (Mai—Iunie), 7—8 (Iulie—August), 9—10 (Sept.—Oct.), 11—12 (Noemb.—Dec.) 1939, București.
- «Revista asociației învățătorilor mehedinițeni», anul XII, n-rele 5 (Mai), 6 (Iunie) 1939. T.-Severin.
- «Meșterul Manole», anul I, n-rele 4 (Mai), 5—6 (Iunie—August) 1939, București.
- «Economia», anul IV, nr. 5 (Oct.) 1939, București.
- «România», anul IV, n-rele 6—7 (Iunie—Iulie), 8—9 (August—Sept.) 1939, București.
- «Epigrama», anul I, nr. 6 (Mai) 1939, București.
- «Arhiva someșană», nr. 26, 1939, Năsăud.
- «Lamuri», anul VI, nr. 5—6—7, 1939, Mediaș.
- «Gând românesc», anul VII, nr. 1—6 (Iunie) 1939, Cluj.
- «Cultura Poporului», anul VI, nr. 7 (Sept.) 1939, Cetatea-Albă.
- «Școala basarabeană», anul VII, n-rele 5 (Mai), 7—8 (Sept.—Oct.), 9 (Noemb.), 1939, Chișinău.

- «**Conferența**», anul IV, nr. 1 (Dec.) 1939, București.
- «**Transilvania**», anul 70, nr. 4 (Iulie—August) 1939, Sibiu.
- «**Orizont**», anul I, nr. 4, 1935, Cernăuți.
- «**Litoral**», anul I, n-rele 1 (Mai), 2 (Iunie), 3 (Iulie), 4 (August), 5 (Sept.) 1939, Constanța.
- «**Prepoem**», anul I, n-rele 1 (Iulie), 2 (August), 3 (Sept.), 5 (Noembrie) 1939, București.
- «**Arhiva Românească**», tomul III, 1939, București.
- «**Anuarul Institutului de istorie națională**», vol. VII (1936—1938), publicat de Alex. Lapedatu și Ioan Lupăș, 1939, Cluj.
- «**Tribuna tineretului**», anul III, n-rele 28—29 (Iunie), 30—31 (Iulie), 34 (Dec.) 1939, București.
- «**Libertatea**», anul VII, n-rele 13—14 (Iulie), 15—16 (August), 18 (Sept.) 21, 22 (Nov.), 23, 24 (Dec.) 1930, București.
- «**Societatea de mîne**», anul XVI, nr. 2 (Aprilie, Mai, Iunie) 1939, București.
- «**Buletinul demografic al României**», anul VIII, nr. 9 (Sept.) 1939, București.
- «**Afirmarea**», anul IV, n-rele 4 (Aprilie), 6—7 (Iunie—Iulie), 1939, Satu-Mare.
- «**Condeiu**», anul I, n-rele 8—9 (Mai—Iunie), 10—11 (Iulie—August), 12 (Sept.) 1939, Craiova.
- «**Vatra**», anul V, n-rele 10, 11, 12 (Iulie), 13, 14, 15, 16, 17 (August), 18, 19 (Sept.), 20 (Oct.), 21, 22, 23, 24 (Noemb.) 25 (Dec.) 1939, Craiova.
- «**Viața socială C. F. R.**», anul VII, n-rele 3 (Mai), 4—5 (Iunie) 1939, Cluj.
- «**România eroică**», anul III, n-rele 1-4 (Mai—August), 5—8 (Sept.—Dec.) 1939, Cluj.
- «**Satul**», anul IX, n-rele 104—105 (Iulie—August), 106 (Sept.), 107 (Oct.), 108 (Noemb.), 109 (Dec.) 1939, București.
- «**Gazeta cărților**», anul VIII, n-rele 15—16 (Martie), 17—18 (Aprilie), 19—22 (Mai—Iunie) 1939, Ploești.
- «**Straja Moldovei**», anul II, n-rele 18—20 (Ian.—Aprilie), 21—23 (Aprilie—Iunie), 24 (Sept.), 25—26 (Oct.—Noembrie) 1939, București.
- «**De strajă**», anul II, n-rele 10 (Oct.), 11 (Noembrie), 1939, București.
- «**Decalogul**», anul IV, n-rele 98, 99—100 (Iunie), 103 (Noemb.), 104, 105—106 (Dec.) 1939, București.
- «**Gândirea**», anul XVIII, n-rele 9 (Noembrie), 10 (Dec.) 1939, București.
- «**Cuget Moldovenesc**», anul VIII, nr. 8—12 (August—Dec.) 1939, Bălți.
- «**România aeriană**», anul XIII, n-rele 5 (Mai), 6 (Iunie), 9—10 (Sept.—Oct.), 11 (Noembrie) 1939, București.
- «**Cuvântul nostru**», anul X, nr. 6 (Iunie) 1939, Dorohoi.
- «**Cuget clar**», anul IV, n-rele 1, 3 (Iulie), 4, 5, 6, 7, 8 (August), 9, 10, 11, 12 (Sept.), 13, 15, (Oct.), 17, 18, 19, 21 (Noemb.), 22, 23, 24 (Dec.) 1939, București.
- «**Din trecutul nostru**», anul VII, n-rele August—Septembrie, Octombrie, Noiembrie, Dec., 1939, Chișinău.
- «**Jurnal de psihotehnică**», vol. III, n-rele 1 (Ian.—Febr.—Martie), 4, Oct.—Noemb.—Dec. 1939, București.
- «**Biserica ortodoxă română**», anul LVII, n-rele 7—8 (Iulie—August), 9—10 (Sept.—Oct.), 1939, București.
- «**Poporul Românesc**», anul VIII, nr. 14 (Sept.) 1939, Gara Chitila, jud. Ilfov.
- «**Inmuguriri**», anul V, n-rele 1—4, 9—12, 1939, Fălțiceni.
- «**Speranța**», anul V, nr. 5—6 (Mai—Iunie) 1939, Orhei.
- «**Neamul Românesc**», anul XXVII, n-rele 12 (Iunie), 14—15, 16—17 (Sept.), 20 (Oct.), 21, 22 (Noembrie), 24 (Dec.) 1939, Vălenii de Munte.
- «**Athenaerum**», anul V, nr. 3 (Iulie—Sept.) 1939, București.
- «**Tineretea**», anul V, nr. 10 (Decembrie) 1939, București.
- «**Tineretă**», anul III, nr. 11 (Decembrie) 1939, Iași.
- «**Revista intendenței și administrației armatei**», anul XIX, n-rele 1—2 (Ian.—Feb.), 3 (Martie), 4—5 (Aprilie—Mai), 6 (Iunie), 7—8 (Iulie—August), 9—10 (Sept.—Oct.) 1939, București.
- «**Pontice**», anul I, n-rele 6—7 (Iunie—Iulie), 8—9 (Noembrie) 1939, Constanța.
- «**Arhivele Ofitei**», anul XVIII, nr. 101—103 (Ian.—Iunie) 1939, Craiova.
- «**Făt-Frumos**», anul XIV, n-rele 3 (Mai—Iunie) 4 (Iulie—August), 1939, Cernăuți.

- «**Revista de Pedagogie**», anul IX, caietul I—II (Ian.—Iunie) 1939, Cernăuți.
- «**Luceafărul**», anul V, seria II, nr. 1—2 (Ian.—Febr.) 1939, Timișoara.
- «**Școala și Viața**», anul X, nr. 1—3 (Sept.—Noemb.) 1939, București.
- «**Anuarul liceului «Ștefan cel Mare» din Suceava**», publicat la f. nele anului școlar 1937/38 de Vasile Burduhos.
- «**România militară**», anul LXXVI, n-rele 6 (Iunie), 7—8 (Iulie—August), 9 (Sept.) 1939, București.
- «**Plajuri săcelene**», anul VI, n-rele 4—5 (Aprilie—Mai), 6—7 (Iunie—Iulie), 8—9 (August—Sept.), 10 (Oct.), 11—12 (Noemb.—Dec.) 1939, Satulung-Săcele, jud. Brașov.
- «**Țărănismul**», anul XV, n-rele 11—13 (Iulie), 23—24 (Dec.) 1939, București.
- «**Anuarul Reuniunii muzicale-dramatice «Ciprian Porumbescu» Suceava**» pe anul administrativ 1938/39, alcătuit de Ștefan Pavelescu.
- «**Orizonturi**», anul II, n-rele 2—3 (Mai—Iunie), 4—5 (Iulie—August), 6—7—8 (Sept.—Nov.) 1939, Galați.
- «**Revista de filosofie**», vol. XXIV, nr. 1 (Ian.—Martie) 1939, București.
- «**Ramuri**», anul XXXI, n-rele 5—6 (Mai—Iunie), 7—10 (Iulie—Oct.) 1939, Craiova.
- «**Tinerimea Română**», anul LVIII, n-rele 1 (Sept.), 2 (Oct.), 3 (Noemb.), 4 (Dec.) 1939, București.
- «**Buletin eugenic și biopolitic**», vol. X, n-rele 3—4 (Martie—Aprilie), 7—8—9 (Iulie—Aug.—Sept.) 1939, Cluj.
- «**Calendarul „Glasul Bucovinei” pe anul 1940**», Cernăuți.
- «**Biserica și Școala**», LXIII, n-rele 23, 24, 25, 26 (Iunie), 27, 30, 31 (Iulie), 33 (August), 36, 37, 38, 39 (Sept.), 40, 42, 43, 44 (Oct.), 47, 48 (Noembrie), 49, 50, 51, 52 (Dec.) 1939, Arad.
- «**Apostolul**», anul V, n-rele 4—6 (Apr.—Iunie), 7—9 (Iulie—Sept.), 10—12 (Oct.—Dec.) 1939, Piatra Neamț.
- «**Familia**», anul VI, seria III, nr. 1 (Ian.) 1939, Oradea.
- «**Pagini Literare**», anul VI, n-rele 6 (Iunie), 7—12 (Iulie—Dec.) 1939, Turda.
- «**Insemnări ieșene**», anul IV, n-rele 6 (Iunie), 7 (Iulie), 9 (Sept.), 10 (Oct.), 11 (Noembrie), 12 (Dec.) 1939 Iași.
- «**Păstorul creștin ortodox**», anul VII, n-rele 44—45 (Mai—Iunie), 46—47 (Iulie—August), 50 (Noembrie) 1939, București.
- «**Zalmoxis**», revue des études religieuses, 1938, București.
- «**Revuc de Transylvanie**», tome V, no. 3, 1939, Cluj.
- «**L'Europa Orientale**», anno XIX, fasc. VII—X (Luglio—Ottobre 1939—XVII) Roma.
- «**La Rassegna Italo-Romana**», anno XIX, nr. 7—8 (Luglio—Agosto, 1939—XVII), Milano.
- «**Romana**», anno III, n. 4 (Aprilie), 5—6 (Maggio—Giugno), 7 (Luglio) 1939—XVII, Roma.
- «**Stimmen aus dem Südosten**», Heft 9/10 (Juni) 1939, München.
- «**Siebenbürgische Vierteljahrsschrift**», 62. Jahrgang, Heft 4 (Oktober—Dezember) 1939, Jassy.
- «**Klingsor**», 16 Jahr, Heft 6—7 (Juni—Juli), 8—9 (August—September), 10 (Oktober) 1939, Sibiu.
- «**Die neue Literatur**», Jahrgang 40, Heft 5 (Mai), 6 (Juni), 7 (Juli) 1939, Leipzig.
- «**Slavische Rundschau**», Jahrgang XI, Nr. 3—4, 1939, Prag.

CONVORBIRI LITERARE

CUPRINSUL ANULUI 1939 — LXXII

M. S. Regele Carol al II-lea: Cuvântarea rostită la Academ. a Română

În ședința solemnă din 16 Iunie 1939 (Eminescu), 731.

P O E Z I I

M. Beniuc: Răsărit, 1748.

Ovid Caledoniu: Ies zorile, să tragem zăvoarele grele, 391; Ochii celor ce-au vrut, 554; Cântec, 1774.

Ronsarda Castro: Cununie, 1913.

G. Șt. Cazacu: Tristeți din sat, 1795.

Aurel Chirescu: Umbre de baladă, 61; D. vina poezie, 140; Ani, 325; Fugarul Mai, 575; Stih stins, 1747.

Aron Cotruș: Vestе, 268; Luptă, 268; De veacuri: nicovală, 269; Unde-i voinicia miilor de ani? I, 270; Nici bordeiu, 388; Intre vatră și vid, 535; Mihai Eminescu, 839.

N. Crevedia: Adâncă, slavă Ție, 1729.

Ada Crin: Paiața, 1912.

Gh. A. Cuza: Nocturnă, 1793.

Dimitrie Danciu: Ne-am depărtat de lume, 338; S'apleacă alba creangă, 582.

Lucian Dumitrescu: Cântec pentru Albă ca Zăpada, 432; Inceput, 433; Cuvinte pentru poetul dela țară, 582; Rânduri pentru moartea prietenului poet, 583; Închinare, 851; Tristia, 852; Intre năluți, 1834.

Coca Farago: Toropeală, 543; Vals, 1772.

Elena Farago: Închinare Mă:iei Sale Regelui, 1687.

Alexandru Gherghel: Cărțile, 460.

Radu Gyr: Codrule..., 536; Lui Eminescu, 847; Marile febre, 1727.

D. Hinoveanu: Invăluit în noapte, 1877.

Vintilă Horia: Testament imaginar, 418.

D. Iov: Ca te postală, 1776.

Bogdan Istru: Fum de țară, 183; Scri-

soare mamei, 434; Cu tâmpla 'nfricoșată, 575.

Teofil Lianu: Carmen, 398; Lângă cer, 545; Psalm, 1775.

Aspazia Munte: Înviere, 474.

Teodor Al. Munteanu: Moldovă..., 37; Moartea poetului, 198; Vamă, 324; Umbră, 388; Tiecere, 544; Dantescă, 1731.

G. Murnu: Pe plaiuri, 28; Odorul mamei, 130; Marcu Celnicul, 288; Biblice, 390; Cântec pentru țara noastră, 533; Drum de stele, 849; Mihai Viteazul, 1730.

D. Nestorescu: Rugă, 1875.

Const. I. Niculescu: Lui Horațiu, 80; Tomi, 184; Pontos Axeinos, 305.

Horia Nițulescu: Declin, 419; P.ietenie, 545.

I. Pajură: Extaz, 461.

C. Pârlea: Iarăși amurgul..., 1834.

Serafim V. Pâslaru: Vrea pământul lume nouă, 1876.

I. D. Pietrari: Grăia haiducul, 1750.

Ion Pillat: Aloes, 535.

Sebastian Popovici: Fulgi, 1835.

Vasile I. Postea: Primăvară, 417; Elegie, 553; Elegie, 1750.

P. Radu: Lui Eminescu, 853.

Ecaterina Săndulescu: Cântecul robului, 1913.

Octav Sargețiu: Poem de dragoste, 1875.

Dinu Soare: Nu, n'avem nici o vină, 1914.

Ștefan Stănescu: Cuvinte de iubire, 1747.

Petre Strihan: Ghicitoarea, 1793.

Ion Șugariu: Umană plângere, 1773.

C. Ștefăniu: Scrisoare, 431; Rădăcini, 1836.

- Alfred Tibereanu:** Balada Bugeacului, 1878.
- Gh. Tuleș:** M'am rezemat de-o lespede, să scriu..., 60; Rugă nouă, 146; Cântec pe lună, 299; Ursita, 460; Apă vie, 544; Salcie, toamna, 1749.
- Ion Țolescu-Văleni:** Zadarnic chemi lumina să te vadă, 147; Lumini și umbre, 576; Amurguri adânci, 1794.
- Haralambie Țugui:** Amurg în fântână, 584.
- Dragoș Vicol:** Trec trei haiduci, 1912.
- George Voevidca:** Lângă mormânt, 1774.
- V. Voiculescu:** Charon, 1727.
- Emil Vora:** Uniți în moarte, 473; Ho-tarul zădărniceii, 1795.
- E. Ar. Zaharia:** Nemuritoare, sfântă..., 544; Omul singur, 1796.
- Elvira Zamfirescu:** Melancolie, 1837.

TRADUCERI

- C. Valerius Catulus:** Attis, trad. de Teodor Naum, 596.
- M. Eminescu:** Diana, trad. în l. albaneză de **Dhimitri P. Pasko**, 1147; Salatul Dac (Rugăciunea unui Dac), trad. în l. arabă de **Emil G. Muicade**, 1275; Sjangkata na liu-bimata (Din valorile vremii), trad. în l. bulgară de **Hr. Kapit-anov**, 1139; Hiperion (Lucaia-rul), trad. frag. în l. bulgară de **Boris Kolev**, 1139; Iz «Imperator i proletar» (Impărat și proletar), trad. în l. bulgară (**Fakei**, I, 192, nr. 1, p. 15), 1141; Indiiska prikazka (Poveste indică), trad. în l. bulgară (**Pole**, I, 1927, Kn. III, p. 31), 1142; Proč se lese Kolébăș? (Ce te legeni, codrule), trad. în l. cehă de **Bozena M. Sesan**, 1316; Somnoroase păsărele, trad. în l. evrească de **S. Segall**, 1333; Troisième lettre (Frag. din Scri-soarea a treia), trad. în l. fran-ceză de **Mărgărita Miller-Verghy**, 1466; Epigonen (Epigonii), trad. în l. germană de **Konrad Richter**, 1372; Ki'an tha pernan ta chro-nia... (De-or trece anii) 1149, I righisa ton paramithia (Crăiasa din povești), trad. în l. greacă de **A. Mistachide**, 1150; Venere e Maddona (Venere și Madonă) 1098, Sonetto (Venetia) 1100, E se le rame... (Și dacă ramuri...) 1100, Solitudine (S'ingură-tate) 1101, E se i rami (Și dacă ramuri) 1102, trad. în l. italiană de **Pier Emilio Bosi**; Mortua est, 1116, Ogni qualvolta, amata... (De câte ori, iubito...) 1117, Kamadeva 1118, trad. în l. italiană de **Enzo Loretti**; Peste vârfuri, trad. în l. japoneză, 1321; Ha eljon (Mai am un singur dor), trad. în l. maghi-ară de **Carol Réval**, 1199; A csil-lagig (La steaua) 1200, Glossza (Glossă) 1201, trad. în l. maghi-ară de **Eug. Dsida**; A tő (Lacul) trad. în l. maghiară de **L. Gáldi**, 1203; Második szatira (Fragmente din Scri-soarea a doua), trad. în l. maghiară de **Fr. I. Szember**, 1204; Az esticsillag (Fragmente din Lu-ceafărul), trad. în l. maghiară de **Maria R. Berde**, 1205; Felhök su-hannak (Trecut-au anii...) 1207, Melankolie (Melancolie) 1207, trad. în l. maghiară de **Zoltan Franyó**; Ejjéldőre jar most (Se bate miezul nopții), trad. în l. ma-ghiară de **Gregoriu Finta**, 1209; Cesarz i proletariusz (Fragment din Impărat și proletar) trad. în l. polonă de **Emil Zegadłowicz**, 1131; Și dacă ramuri bat în geam 1295, Vezi rândunelele se duc 1296, trad. în l. rusă de **V. L. Laș-cov**; Ja daleko som teba... (Departate sânt de tine...) trad. în l. slovacă de **Ivan Krasko**, 1264.
- K. Palamas:** De acum..., trad. de **Șt. Bezdechi**, 595.
- Al. Petőfi:** Amurg..., trad. de **A. P. Todor**, 598; Cine-ar crede... trad. de **Ax. Banciu**, 599; Închipuirea mea, trad. de **A. P. Todor**, 1850.
- Propertius:** Elegia I, 2, trad. de **G. Popa-Lisseanu**, 1849.

PROZĂ : SCHIȚE, POVESTIRI, NUVELE, AMINTIRI, TEATRU

- Teohari Antonescu:** Insemnări, 253, 406, 546, 1838.
- Virginia Daria:** Judecata, 463.
- Mihail Drumeș:** Gândul, 420.
- Teodor Iordache:** Caisul, 557.
- L. Lupășcu:** Supărarea lui Alexandru Ioan Cuza pe călugării greci, 586.

Nicolae Oftescu: Un filosof necunoscut, 1759.

I. Petrovici: Amintiri dela începutul carieii, 32.

G. M. Vlădescu: Gâște ieftine..., 300.

TRADUCERI

M. Eminescu: Osamely genij (Fragment din Geniu pustiu), trad. în l. slovacă de **Dr. Jindra Hušková-Flajšhansová**, 1261.

Angiolo Silvio Novaro: Faurul luminos, trad. de **Pimen Constantinescu**, 475

E. Scribe: Camaraderia (Cărdășia), trad. de **I. L. Caragiale**, 600.

ISTORIE

N. Iorga: Ludovic al XV-lea «cel iubit», 272; Despre Carol I, 383;

Cum a fost Regele Carol I, 389.

STUDII LITERARE ȘI ȘTIINȚIFICE, INSEMNAȚI DOCUMENTARE.

Dr. C. Baca'oglu: Mihai Eminescu (Conside'ațiuni literare și medicale), 803.

Romulus Demetrescu: Despre câteva forme muzicale expresive într-o poezie de Eminescu, 999.

George Baiculescu: Horațiu în literatura română, 1733.

Leon Diculescu: Scrisoarea a doua, 979.

G. Bezviconi: Eminescu în literatura rusă, 1967.

Al. Dima: O nouă ipoteză în explicația artei populare, 1751.

Martha Principesa Bibescu: Lângă teiul vechiu și sfânt al lui Eminescu, 783.

Alexandru Elian: Cu privire la traducerile franceze ale poeziilor lui Eminescu, 1469.

Gh. Bogdan-Duică: Relativ la mediul cernăuțean 1864—1865, 927.

Mihai Eminescu: Die Juden und die Konferenz (Evreii și conferința), 1376; Oesterreichischer Einfluss auf die Rumänien in den Fürstentümern (Fragment din Influența austriacă asupra Rumânilor din Principate), 1387; Der Glaube an die Lebenskraft des rumänischen Volkes (Credința în trăinicia poporului român) 1391, trad. în l. germană de **Konrad Richter**.

Ion Buzdugan: Antologia poezilor români în rusește de **V. L. Lașcov**, 1293; **Alexandru Mitrofanovici Fedorov:** Poezii de M. Eminescu, în l. rusă (Manuscript), 1297.

M. Camilucci: Fraternita ideale di Eminescu con Leopardi, 1080.

Th. Capidan: Bilingvismul la Români și modificările din limbă, 509.

D. Caracostea: Pozitivism și expresie, 1703.

Ladislau Gáldi: «Mo tua est» și «Melancolie» la lumina variantelor, 1233; Contribuție la cunoașterea romantismului românesc, 1866; Eminescu în literatura maghiară, 1967.

Mihail Chirnoagă: Ofițeri cari scriu, 1777.

Emilian Constantinescu: Neologismele lui Creangă, 1879.

I. Găvănescu: Un muzeu Eminescu la Iași, 785.

«**Convorbiri Literare**»: Eminescu în literatura japoneză, 1321; Poezii Petőfi-Eminescu-Ady, comemorați de muncitorimea din Brașov, 1979.

Valeria Costăche: Eminescu în literatura rusă, 1291; Despre Knut Hamsun, 486.

Ștefan Cuciureanu: Primele traduceri italiene din Eminescu, 1087.

Telemac Dan: Traduceri ale poetului Emil Zegadłowicz, 1126.

Pamfil C. Georgian: Educația națională și socială în școala secundară, 306; Din Parnas pe pământ, 905; Mihai Eminescu, reprezentant al doctrinei naționalismului economic din România, 913; Mihai Eminescu și școala românească, 919.

Dr. Ilie Dăianu: Patriarhul bisericii și patriarhul poeziei, 1248.

Vasile Grecu: Manuscrisul din «1654» pretins pierdut al învățăturilor lui Neagoe Basarab, 1851.

- Th. Holban:** Literatura polonă contemporană, 239; Eminescu în literatura polonă, 1121.
- Dr. Jindra Huškova-Flajshansová:** Eminescu în literatura slovacă, 1259.
- Mihail Ilovici:** Octavian Goga, 577.
- Alexandru Ionescu:** Lucian Blaga, filosof al culturii, 326.
- Alexandru Iordan:** Eminescu în literatura popoarelor din Peninsula Balcanică: I. În literatura bulgară, 1133; II. În literatura albaneză, 1143; III. În literatura greacă, 1148; IV. În literatura jugoslavă, 1151.
- N. Iorga:** Momente de apropiere cu «Convorbiri Literare», 123; Eminescu, creator de generații, 735.
- Petru Iroaie:** Sensul folcloric în poezia lui Eminescu, 943; Eminescu și Italia, 1107.
- Dr. Lucia Dracopol-Ispir:** Ștefan Luchian, 368.
- I. Lupaș:** Reminiscențe hegeliane în scrisul lui Mihai Eminescu, 1235.
- Gino Lupi:** La poesia di M. Eminescu, 1084; Luigi Pirandello și umorul, 1742.
- Lucrezia Kar:** Femea în opera lui Eminescu, 1023.
- Ștefan Khell:** Impresiile lui Clement M. Keș despre Principatele Române în «Scrisorile Turcești», 1843.
- C. Manolache:** Originalitatea lui Eminescu, 793.
- Alexandru Marcu:** Viața artistică și literară în Italia, 392; La bicentena ul lui L. Spallanzani, 538.
- Liviu Marian:** Vocabularul poeziei eminesciene, 1011; Ion Creangă-Ardeleanul, 1895.
- Mărgărita Miller-Verghy:** Cum am tradus pe Eminescu, 1459.
- Alexandrina Mișitelu:** Un motiv eminescian, 1104.
- Leca Morățiu:** «Canti popolari romeni», 63; Mihai Eminescu, 765.
- Teodor Al. Munteanu:** Eminescu și Evreii, 891.
- Emil G. Muračade:** Eminescu în literatura arabă, 1267.
- D. Murărașu:** Maiorescu și Schopenhauer, 39.
- D. Murărașu (D. M.):** Creangă și Eminescu, 109; Titu Maiorescu: vechea tragedie franceză și muzica lui Wagner, 109; O interesantă conferință a lui Maiorescu în 1885; Tă-anul văzut de La Bruyere și de Bălcescu, 112; Ecou cornelian în «Tragodia» lui Al. Beldiman, 113.
- Alexandru Naum:** Notiță despre Teohari Antonescu, 251.
- Jean Naum:** Eminescu în literatura engleză, 1277.
- Florin Niculescu:** Reflecții asupra ideii și actului de cultură, 185; Libertate și răspundere morală, 435.
- Octav Onicescu:** Gheorghe Țițeica, 134.
- G. Oprescu:** Scoarțe românești, 294; Despre o cămașă coptă din muzeul cinquantenarului din Bruxelles, 1784.
- Ramiro Ortíz:** Motivul popular «Spasa Porcara» într-o poezie de Mihai Eminescu, 1069.
- Eugen I. Păunel:** Bucovina de altă dată în trei narațiuni românești uitate, 148; Popasuri eminesciene în Cernăuți, 933.
- Nicolae Petrescu:** Eminescu, gânditor politic, 855.
- I. Petrovici:** Poezia filosofică la Eminescu, 744.
- Grigore Pherekyde:** Mihai Eminescu, 823.
- Augustin Z. N. Pop:** Eminescu și opera Mitropolitului Varlaam, 371; Lac-oglină, 503.
- Vasile I. Postevcă:** Institutul de literatură al Universității Caroline, 713; Bucovina stăruitoare întru cinstirea și lămurirea m'nunii Mihai Eminescu, 929; Incercare de paralelă între satirele lui Mihai Eminescu și Grigore Alexandrescu, 987.
- Scarlat Preajbă:** Predomnanța naționalistă la Eminescu, 885.
- C. Rădulescu-Motru:** Convăntarea rostită la Academia Română în ședința solemnă (Eminescu) din 16 Iunie a. c., 732; Ce ne învață Eminescu?, 741.
- Konrad Richter:** Mihai Eminescu, 1366.
- General R. Rosetti:** Vasile Alecsandri și chipul de luptă al Românilor în trecut, 1693.
- Scarlat Struțeanu:** Elementul dionisiac în motivele de inspirație eminesciană, 963.
- Ștefan Șolimescu:** Eminescu pedagog, 753.

- N. Tatu:** Un plagiator: Al. Posescu
Autorul plagiat: P. P. Negulescu,
1797.
- N. Tcaciuc-Albu:** Dela N. Lenau la
Eminescu, 1339.
- Horia Teculescu:** Eminescu și Ar-
dealul, 865.
- Barbu Theodorescu:** Dela eminescia-
nism la sămănătorism, 1031; Con-
tribuție la o bibliografie emines-
ciană, 1547.
- A. P. Todor:** «Lăcrămioare» de V. A-
lecsandri în traducere maghiară,
117; Octavian Goga și legăturile
literare româno-ungare, 221; Emi-
nescu în literatura maghiară,
1153; Poetul Andrei Ady, 1813.
- Elvira I. Torouțiu:** E. Herzog: Emine-
scu în America, 1317.
- I. E. Torouțiu:** După 71... (I. Insem-
nări din trecut. II. Incestări
pentru viitor), 6; Duiliu Zamfires-
cu — Omul și Românul — (La 80
ani dela naștere), 199; Al. Mace-
donski — T. Vianu — M. Emi-
nescu, 339; Un gest regal necu-
noscut, 379; I. L. Caragiale —
Eug. Scribe, 672; Influența lui
Eminescu în literatura vecinilor
noștri, 1265; Eminescu în litera-
tura suedeză, 1301; Eminescu în
literatura cehă: I. Kytice z ru-
munske poesie / Prelozila Boze-
na M. Sesan, 1309; II. Bozena F.
- Maria Ha de Vernyj: Cântecel
de iubire ale lui Eminescu, 1312;
III. Polyhymia cehă, 1314; Emi-
nescu în literatura evreească,
1323; Eminescu în literatura ger-
mană, 1393; Adăugiri, (Emine-
scu) 1539, 1968; O scrisoare in-
edită a lui M. Eminescu, 1541; La
50 ani dela moartea poetei Ve-
ronica Micle, 1915; Veronica Mi-
cle către Eugenia Frangulea (12
scrisori în limba franceză), 1921.
- I. E. Torouțiu (Ite):** Data nașterii lui
Nicolae Gane, 247.
- I. E. Torouțiu și Alexandru Ionescu:**
Valoarea dominantă a secolului
nostru, 1665 (Trad. în l. france-
ză de Jean Naum, 1581; în l. ger-
mană de Konrad Richter, 1593;
în l. italiană de Ștefan Cuciu-
reanu, 1607; în l. engleză de Di-
mitrie Cuclin, 1619; în l. polonă
de Dr. Tadeusza Gostynskiego,
1632; în l. rusă de Valeria Cos-
tăchel, 1642; în l. maghiară de A.
P. Todor, 1655).
- Gr. Trancu-lași:** Unde ni sunt visăto-
rii?, 799.
- Al. Tzigara-Samurcaș:** Către ceti-
tori, 3.
- G. M. Vlădescu:** Instinctul cultural,
141.
- Emil Zegadłowicz:** «Nemuritor și re-
ce», 1127.

CRONICĂ, RECENSIE, DĂRI DE SEAMA

- «Convorbiri Literare»: O revistă ita-
liană despre poetul Aron Cotrus,
697.
- Valeria Costăchel:** C. S. Stanislavski:
Viața mea în artă, 235; Cores-
pondența lui Cehov cu O. L. Knip-
per, 487; Bruno Iassenski: Omul
care și schimbă pielea, 689.
- Ștefan Cuciuoreanu:** Giulio Bertoni-
Francesco A. Ugolini: Prontua-
rio di pronunzia e di ortogra-
fia, 1970; Giuseppe Zoppi: Anto-
logia della letteratura italiana,
1971; Mario Corsi: Il teatro all'
aperto in Italia, 1971.
- Ștefan Cuciuoreanu (Șt. C.):** Nuova
Antologia, 1972; Il Frontespizio,
1974; La Critica, 1974; Termini,
1975.
- Gh. Dan:** Petre Ghiață: Lupul cenu-
șiu, 1944.
- Romulus Demetrescu:** A. C. Cuza: Po-
ezii, epigrame, cugetări în pro-
ză, 1938.
- Vladimir Dumitrescu:** Victor Mora-
riu și Ștefan Pavelescu: Istori-
cul Reuniunii muzicale-dramatice
«Cinriani Porumbescu (1903—
1938), 1949; Iuliu Moisi: Figuri
grănițerești născudene, 1950; Per-
pessicius: Mențiuni critice, 1951;
Johan Bojer: Emigranții, 1952;
Mircea Streinul: Viața în pădu-
re, 1954; Maria I. Gabrea: Profe-
sor și vocație, 1956; John Farrov:
Damian leprosul, 1956.
- Vladimir Dumitrescu (Polybius):** Cu-
vântările regelui Carol I, 1958;
Mr. Em. Bougaud: Iisus Christos,
1959; Gh. Tuleș: Urcioare cu
rouă, 1960; Geo Bogza: Țări de
piatră, de foc și de pământ, 1961;
Radu Gyr: Corabia cu tufănici,
1962.

- Marin Găisseanu:** Georgeta Văjăianu: Indice bibliografic al revistei «Tinerimea Română», 241.
- Pamfil C. Georgian:** S. Mehedinți: Geografie și geografii la începutul secolului al XX-lea. Insemnări cu privire la dezvoltarea științelor și a învățământului în România, 81; Alfred Poninski: Les deux Stanislas rois de Pologne au XVIII-e siècle, 232; G. G. Antonescu: Antologia pedagogică, 494; Pr. Grigore Popescu: Fiii satului, 498; I. Lupaș: Un vlădică român năpăstuit la anul 1638. Cine putea fi?, 683; Dr. Johann Lupaș: Kaiser Josef II. und der Bauernaufstand in Siebenbürgen, 684; I. Simionescu: Flora României, 1944; Pr. Erast Costea: Ctitoria voevodului Ștefan Tomșa al doilea dela Solca, 1947.
- Petru Grigorcea:** S. Mehedinți: Geografie și geografii la începutul secolului al XX-lea, 84; Pierre Defontaine: L'homme et la forêt, 489.
- Th. Holban:** Stanislas Lupasik: Pologne et Roumanie, 696.
- Th. Holban (Th. H.):** Viața Basarabiei, 502.
- Alexandru Ionescu:** P. P. Negulescu: Destinul omenirii, 93; Noi contribuții filosofice ale lui I. Petrovici, 102.
- Alexandru Marcu:** Cronica italiană, 1968.
- Alexandrina Mititelu:** G. D'Annunzio: Solus ad solam, 687; P. Pancrazi: Razconti e novelle dell' 800, 688.
- Teodor Al. Munteanu (T. Al. M.):** Biserica ortodoxă română, 243; Răsăritul, 244; Bugeacul, 244; Litera, 244; Viață și suflet, 244; Insemnări creștine, 244; Pagini literare, 245; Cultura poporului, 245; Preocupări literare, 245; Tineretea, 245; Prometeu, 245; Transilvania, 245; Cele trei Crișuri, 245; Meșterul Manole, 246; Pentru inima copiilor, 246; Gândirea, 246; Universul literar, 246; Pontice, 361; Gazeta Cărților, 363; Școala basarabeană, 364; Universul literar, 364; Preocupări literare, 364; Munții Apuseni, 364; Gândirea, 364; Revista vânătorilor, 365; Gând românesc, 365; Revista de igienă socială, 366; Viață și suflet, 366; Condeiel, 366; Apostolul, 367; Revista criti-
- că, 367; Luceafărul, 367; Universul literar, 367; Meșterul Manole, 367; Cuget moldovenesc, 500; Orizonturi, 500; Preocupări literare, 500; Din trecutul nostru, 500; Gazeta cărților, 500; Lanuri, 500; Gândirea, 501; Luceafărul, 501; Sbciumul, 501; Biserica și școala, 501; Meșterul Manole, 700; Afirmarea, 700; Tineretea, 700; Orizonturi, 700; Bugeacul, 700; Revista asociației învățătorilor mehedințeni, 701; Școala basarabeană, 701; Școala Prahovei, 701; Extremoporalul, 701; Arhiva someșană, 701; Biserica ortodoxă română, 701; Plaiuri săcelene, 702; Jurnal de psihotehnică, 702; Preocupări literare, 702; România militară, 703; Libertatea, 703; Revista funcționarilor publici, 703; Biserica și școala, 703; Speranța, 703; Familia, 703; Ramuri, 703; Universul literar, 704; Pontice, 704; Revista generală a învățământului, 704; Viața Basarabiei, 704; Cuget clar, 704; Cele trei Crișuri, 705; Decalogul, 705; Orizonturi, 1976; Gândirea, 1977; Moldavia, 1977.
- D. Murărașu:** Anton Holban: Halucinații, 98; Petru Iroaie: Poezia autentic populară, 100.
- D. Murărașu (D. M.):** Cuget clar, 106; Artă și tehnică grafică, 107; Gândirea, 107; Pagini literare, 107; Societatea de mână, 108; Țara Bârsei, 108; Familia, 108; Sociologie românească, 108.
- Jean Naum:** La nouvelle revue française, 706. Les nouvelles litteraires, 706; Prințesa Martha Bibescu: Loulou, prince impérial, 710.
- Florin Niculescu:** Revue de metaphysique et de morale, 114; I. Petrovici: Evocări de mari filosofi, 1934.
- Florin Niculescu (F. N.):** Gândirea, 699.
- A. Pană:** C. Manolache: Scânteetoearea viață a Iuliei Hașdeu, 680.
- Dan C. Petrescu:** G. Oprescu: Doi ani de critică artistică, 1964.
- Vasile I. Posteaucă (V. I. P.):** Făt Frumos, 501; Revista de pedagogie, 502.
- Dan Smântănescu:** N. Iorga: Istoria Bucureștilor, 88; N. Cartoian, Cărțile populare în literatura româ-

- nească, vol. II. Epoca influenței grecești, 355.
- C. N. Stănescu:** Alexandru Marcu: In Dalmația, 484.
- Elvira I. Torouțiu (Ite):** Viața Basarabiei, 105; Făt Frumos, 106; G. Busse-Palma și W. v. Schulle n: Pagini germane, trad. de Leca Morariu, 106; Ștefana Velisar: Calendar vechi, 352; Ionel Teodoreanu: Die Kindheitsgasse, trad. de Reinhold Scheibler, 353; Pet. u Iroaie: Ionel Teodoreanu, 353; Ionel Teodoreanu: Prăvale Baba, 1965; Radu D. Rosetti: Instantanee turistice, 1966; Victor Ion Popa: Ghicește-mi în cafea, 1966; Pannait Istrati: Miha'1, 1967.
- I. E. Torouțiu (Ite):** Școa'a basarabeană, 106; Speranța, 106; Cuget moldovenesc, 106; Cuget clar, 243; Augustin Z. N. Pop: Contribuții eminesciene — Eminescu și Bonifaciu Florescu —, 354; Leca Morariu: Bucovina lui Iacob Negruzzi, 355; Fond și Formă, 360; Viața Românească, 698.

BIBLIOGRAFIE

120, 248, 376, 506, 716, 1981.

PORTRETE, ILUSTRAȚII, FACSIMILE

- Octavian Goga, 223; Teohari Antonescu, 251; Ștefan Luchian, 368; M. S. Regele Carol al II-lea, 379; M. Friedwagner, 381; Casa din Huși în care s'a născut Alexandru Ion Cuza, 593; Inceputul «Cama aderiei» (E. Scribe — I. L. Caragiale), 675; Sfârșitul «Camaraderiei» (E. Scribe — I. L. Caragiale), 677; Odă (Eminescu), 764; Luceafărul (Em.), 782; Rugăciunea unui Dac (Em.), 798; Veneția (Em.), 802; O, mamă (Em.), 822; Mai am un singur dor (Em.), 838, 926; Doina (Em.), 854, 904; Tu revistă ageamie (Em.), 932; Case din Cernăuți în care a locuit Eminescu, 933, 935, 937, 939, 940; Scrisoarea a doua (Em.), 942; Dece nu mi vii? (Em.), 962; Scrisoarea a treia (Em.), 986; Sburat-au anii... (Em.), 1030; Despărțire (Em.), 1068; Dedicăția poetului polon Emil Zegadlowicz în volumul său de traduceri din Eminescu, 1120; Fragment din poezia «Împărat și proletar» de M. Eminescu tradusă în l. polonă de Emil Zegadlowicz, 1130; Coperta volumului cu «Împărat și proletar» de Eminescu în l. polonă, 1132; Enciclopedia elină (Eminescu), 1152; Enciclopedia maghiară (Eminescu), 1258; Rugăciunea unui Dac de Eminescu trad. în l. a abă de Emil G. Muracade, 1272; Enciclopedia engleză (Eminescu), 1290; Enciclopedia rusă (Eminescu), 1299; Mihai Eminescu în vârstă de 19 ani, 1300; Ergo (Eminescu), 1305, 1306, 1307; Familia, 1308; Enciclopedia americană (Eminescu), 1319; A. de Gubernatis (Eminescu), 1320; Larousse du XX-e siècle (Eminescu), 1322; Enciclopedia germană: Brockhaus (Eminescu), 1334; Enciclopedia germană: Meyer (Eminescu), 1458; Enciclopedia franceză (Eminescu), 1538; O scrisoare înedită a lui M. Eminescu, 1542; M. Eminescu: Opere, vol. I, ediția Perpessicius, 1580; J. E. Liotard: Tărâncă din Elveția (Luvru), 1785; Cămașă coptă din muzeul cinquantenarului din Bruxelles, 1787, 1789, 1791; Andrei Ady, 1821.